

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 2(10) / 2018

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 2 (10)

Київ 2018

ББК 65
УДК 33
М-43

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Київського кооперативного інституту бізнесу і права.
Протокол № 13 від 29 січня 2018 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2018

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Економічні науки», 2018

Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» зареєстровано в міжнародній базі даних періодичних видань.

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РИНЦ; Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEc; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor.

ISSN 2520-2294 = Internauka. Seria: Ekonomičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ekonomičeskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, доцент, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилук Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Белялов Талят Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дудко Павло Миколайович** — кандидат економічних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in ČeskéBudějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

№ 2 (10)

2018
ЛЮТИЙ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Войналович Олена Петрівна
ЗОВНІШНЯ СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ 7

Потійко Світлана Віталіївна
ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ ЗІ СТРАХУВАННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ 13

ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

Harutyunyan Vladimir, Harutyunyan Tigran
PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF THE RA TAX SYSTEM IN THE CONTEXT OF BUSINESS
ENVIRONMENT 18

Варцаба Віра Іванівна, Мулеса Еліна Валеріївна
АНАЛІЗ ВПЛИВУ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ
БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ 26

Гриджук Дмитро Миколайович
АНАЛІЗ СВІТОВИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ... 32

Пархета Людмила Віталіївна
МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ 39

Прицюк Людмила Анатоліївна
АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ, СТВОРЕНИХ НА НЕКОМЕРЦІЙНИХ
ЗАСАДАХ 46

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Васильченко Олексій Миколайович
СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА
У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 52

Завідна Людмила Дмитрівна
ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТА ДЖЕРЕЛО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА... 60

**Крайнюк Людмила Миколаївна, Полчанінова Ірина Леонідівна,
Шишлакова Олена Володимирівна**
ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ НА РЕСТОРАННИХ ПІДПРИЄМСТВАХ М. ХАРКОВА..... 68

Лакіза Вікторія Володимирівна
ПРОЦЕДУРА ЗДІЙСНЕННЯ ЗМІН В РЕЗУЛЬТАТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА 74

Світлична Карина Станіславівна
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ...81

Сунцова Олеся Олександрівна, Вовк Ольга Миколаївна, Марчишина Юлія Анатоліївна
ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ 85

Устенко Андрій Олександрович, Потьомкіна Наталія Юріївна
ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ «ВІРУСНОГО» МАРКЕТИНГУ В УПРАВЛІННІ
ПІДПРИЄМСТВОМ ПАЛИВНОГО РИНКУ 91

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Бутрим Оксана Володимирівна
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ 97

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Вдовенко Наталія Михайлівна, Цимбал Людмила Іванівна, Коробова Наталія Миколаївна
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
НА ЗАСАДАХ ДІЇ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА..... 104

Приходько Ірина Валеріївна
РОЗВИТОК РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ 110

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Лимар Валерія Валеріївна
ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СПРАВЕДЛИВОСТІ 115

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Чернишов Костянтин Ілліч
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТА ФІНАНСОВА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ РЕГУЛЯТОРІВ РИНКУ
КАПІТАЛУ 123

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Саргсян Лилит Норайровна
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЭКСПОРТА И ИМПОРТА НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
РОСТ В МИРЕ И В АРМЕНИИ 131

Войналович Олена Петрівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового обліку за МСФЗ та П(С)БО
Міжнародна академія сертифікації бухгалтерів та аудиторів*

Войналович Елена Петровна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансового учета за МСФО и П(С)БУ
Международная академия сертификации бухгалтеров и аудиторов*

Voynalovich Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Financial Accounting Department
According to IFRS and P(S)A
International Academy of Certification of Accountants and Auditors*

ЗОВНІШНЯ СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

ВНЕШНЯЯ СИСТЕМА КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА АУДИТОРСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

EXTERNAL SYSTEM OF QUALITY CONTROL OF AUDIT SERVICES IN UKRAINE

Анотація. У статті представлено: основні положення нормативно-правових актів України, а також міжнародних стандартів, які прийняті в якості національних, що стосуються зовнішнього контролю якості надання аудиторських послуг; зовнішню систему контролю якості аудиторських послуг, що склалася в Україні; вимоги, щодо контролю якості надання аудиторських послуг, які ставляться перед аудиторами та аудиторськими фірмами; вимоги контролюючих органів, які мають право проводити перевірки контролю якості надання аудиторських послуг аудиторами та аудиторськими фірмами, проведено аналіз їх повноважень, а також здійснено опис процедур, які застосовуються контролюючими органами у процесі проведення перевірки контролю якості. Додатково визначені: фактори, які сприяють підвищенню рівня якості надання аудиторських послуг; проблеми та перспективи подальшого розвитку системи зовнішнього контролю якості аудиторів та аудиторських фірм в Україні. Проведено аналіз основних положень, що містяться у прийнятому проекті Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» в частині зовнішнього контролю якості аудиторів та аудиторських фірм.

Ключові слова: контроль якості, зовнішні перевірки, система якості, аудит, контроль.

Аннотация. В статье представлено: основные положения нормативно-правовых актов Украины, а также международных стандартов, принятых в качестве национальных, касающиеся внешнего контроля качества предоставления аудиторских услуг; внешнюю систему контроля качества аудиторских услуг, сложившейся в Украине; требования, по контролю качества оказания аудиторских услуг, которые ставятся перед аудиторами и аудиторскими фирмами; требования контролирующих органов, имеющих право проводить проверки контроля качества предоставления аудиторских услуг аудиторами и аудиторскими фирмами, проведен анализ их полномочий, а также осуществлено описание процедур, применяемых контролируемыми органами в процессе проведения проверки контроля качества. Дополнительно определены: факторы, которые способствуют повышению уровня качества предоставления аудиторских услуг; проблемы и перспективы дальнейшего развития системы внешнего контроля качества аудиторов и аудиторских фирм в Украине. Проведен анализ основных положений, содержащихся в принятом проекте Закона Украины «Об аудите финансовой отчетности и аудиторской деятельности» в части внешнего контроля качества аудиторов и аудиторских фирм.

Ключевые слова: контроль качества, внешние проверки, система качества, аудит, контроль.

Summary. In the article it is presented: substantive provisions of normatively-legal acts of Ukraine, and also the international standards accepted as national, touching external control of quality of grant of public accountant services; external checking of quality of public accountant services system, folded in Ukraine; requirements, on control of quality of providing of public accountant services that is put before public accountants and auditing firms; requirements of supervisory organs, having a right to conduct verifications of control of quality of grant of public accountant services public accountants and auditing firms, the analysis of their plenary powers is conducted, and also description of the procedures applied by supervisory organs in the process of realization of verification of control of quality is carried out. Additionally certain: factors that assist the increase of level of quality of grant of public accountant services; problems and prospects of further development of the external checking of quality of public accountants and auditing firms system are in Ukraine. The analysis of the substantive provisions contained in the accepted project of Law of Ukraine «About the audit of the financial reporting and public accountant activity» in part of external control of quality of public accountants and auditing firms is conducted.

Key words: control of quality, external verifications, system of quality, audit, control.

Постановка проблеми. Перехід національної економіки до ринкових відносин та поява різних ринкових інститутів призвели до становлення і розвитку аудиторської діяльності в Україні. Метою аудиту є підвищення ступеня довіри визначених користувачів до фінансової звітності суб'єкта господарювання. При цьому аудитор висловлює думку у Звіті незалежного аудитора (аудиторському висновку), що, у свою чергу, зачіпає поняття «якості» такої думки, оскільки від аудитора не вимагають виступати гарантом надійності фінансової звітності, яку він перевіряв. З іншого боку, замовник і користувачі фінансової звітності повинні бути впевнені, що аудиторська перевірка виконана на високому професійному рівні. Одним із критеріїв забезпечення якості аудиту є зовнішня система контролю якості аудиторських послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання контролю якості досліджували у своїх наукових працях вітчизняні вчені: Бутинець Ф. Ф. [1], Драч В. І. [3], Єременко Д. В. [4], Козак В. Є. [5], Кузуб О. А. [6], Макеєва О. [7], Проскуріна Н. М. [8], Редько О. Ю. [9] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження в статті є аналіз існуючої в Україні системи контролю якості аудиторських послуг через систему зовнішніх перевірок та визначення подальших перспектив її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2003 р., Рішенням Аудиторської палати України (далі — АПУ) № 122/2 в якості національних стандартів аудиту прийняті Стандарти аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів 2003 року, які підлягають обов'язковому застосуванню суб'єктами аудиторської діяльності [18; 19].

На сьогодні Рішенням АПУ № 344 від 04.05.2017 р. прийняті для обов'язкового застосування Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг ви-

дання 2015 року, перекладені українською мовою [12]. Серед них Міжнародний стандарт контролю якості (МСКЯ) 1 розглядає відповідальність аудиторської фірми за розроблену та впроваджену систему контролю якості для аудиту та огляду фінансової звітності, а також іншого надання впевненості та супутніх послуг. МСА 220 «Контроль якості аудиту фінансової звітності» розглядає особливу відповідальність аудитора стосовно процедур із контролю якості аудиту фінансової звітності, а також, де це доречно, відповідальність особи, що здійснює огляд контролю якості завдання.

Окрім зазначених стандартів вимоги до якості аудиту зазначені у Директиві 2006/43/ЕС від 17 травня 2006 р. про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності (далі — Директива 2006/43/ЕС).

На національному рівні українські аудитори також зобов'язані застосовувати Положення з національної практики контролю якості 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг», прийняте рішенням АПУ від 27.09.2007 р. № 182/4 (далі — ПНПКЯ 1) [13].

У Директиві 2006/43/ЕС передбачено, що до всіх аудиторів та аудиторських фірм повинна застосовуватися система забезпечення якості, яка відповідає наступним критеріям:

1) система забезпечення якості організовується так, щоб забезпечити її незалежність від аудиторів і аудиторських фірм, що контролюються, з урахуванням суспільного нагляду;

2) фінансування системи забезпечення якості має бути гарантованим і вільним від будь-якого можливого неналежного впливу з боку аудиторів чи аудиторських фірм;

3) система забезпечення якості повинна мати достатні ресурси;

4) особи, що проводять перевірки з метою забезпечення якості, повинні мати належну професійну

освіту та відповідний досвід у царині обов'язкового аудиту та фінансової звітності, поєднаний із тематичним навчанням з питань проведення перевірок для забезпечення якості;

5) підбір контролерів для виконання перевірок з метою забезпечення якості має проводитися за об'єктивною процедурою, спрямованою на забезпечення відсутності конфлікту інтересів між контролерами й аудитором чи аудиторською фірмою, що перевіряється;

6) в обсязі перевірки для забезпечення якості, що базується на адекватній перевірці відібраних аудиторських справ, має передбачатися оцінка дотримання чинних стандартів аудиту та вимог щодо незалежності, кількості та якості витрачених ресурсів, очікуваної винагороди за аудит та внутрішньої системи контролю якості аудиторської фірми;

7) за результатами перевірки з метою забезпечення якості складається звіт, що має містити основні висновки за результатами перевірки для забезпечення якості;

8) перевірки з метою забезпечення якості проводяться принаймні один раз на 6 років;

9) загальні результати системи забезпечення якості оприлюднюються раз на рік;

10) зауваження за результатами перевірок для забезпечення якості враховуються аудитором або аудиторською фірмою в розумний строк.

Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» [11] здійснення заходів із забезпечення незалежності аудиторів при проведенні аудиту та організації контролю за якістю аудиторських послуг покладено на АПУ. В свою чергу, в структурі АПУ створено Комісію з контролю якості та професійної етики, якому підзвітний Комітет контролю якості аудиторських послуг.

Виконання функцій зовнішніх перевірок систем контролю якості, моніторингу з питань контролю якості, застосування додаткових процедур для забезпечення контролю якості, застосування дисциплінарних заходів за наслідками контролю забезпечує безпосередньо Комітет з контролю якості аудиторських послуг [15], основним завданням якого є здійснення контролю за дотриманням аудиторськими фірмами та аудиторами вимог Закону України «Про аудиторську діяльність», стандартів аудиту, норм професійної етики та організації контролю якості аудиторських послуг.

Зовнішні перевірки контролю якості проводяться також шляхом залучення до перевірок уповноважених контролерів. Під час проведення перевірки завдань з аудиту, огляду, іншого надання впевненості контролерами здійснюється об'єктивна оцінка ступеня:

- відповідності розробленої системи контролю якості вимогам професійних стандартів;
- дотримання суб'єктом аудиторської діяльності професійних стандартів, законодавчих і нормативних вимог при наданні аудиторських послуг;
- повноти і обґрунтованості документування політики та процедур контролю якості суб'єкта аудиторської діяльності;
- відповідності кількості та якості витрачених ресурсів очікуваній винагороді;
- фактичного виконання політики та процедур контролю якості суб'єкта аудиторської діяльності [14].

Зовнішні перевірки системи контролю якості аудиторських фірм та аудиторів проводяться відповідно до Плану зовнішніх перевірок системи контролю якості, затвердженому АПУ.

За результатами проведеної зовнішньої перевірки системи контролю якості, яка діє в аудиторській фірмі, АПУ приймає рішення про визнання такого аудитора чи аудиторської фірми такими, що пройшли або не пройшли перевірку системи контролю якості аудиторських послуг.

Якщо аудитор чи аудиторська фірма пройшла перевірку системи контролю якості аудиторських послуг, АПУ видає Свідоцтво про відповідність системи контролю якості, термін дії якого становить 5 років.

Якщо аудитор чи аудиторська фірма не пройшла перевірку системи контролю якості аудиторських послуг, АПУ надає від 6 до 12 місяців на усунення недоліків. Після чого проводиться повторна перевірка на предмет усунення виявлених недоліків. Якщо аудитор чи аудиторська фірма не усунуть виявлені недоліки, результати перевірки системи контролю якості таких аудиторів чи аудиторської фірми підлягають розгляду на Дисциплінарній комісії АПУ, що тягне за собою застосування стягнень за неналежне виконання професійних обов'язків, зокрема попередження, зупинення терміну чинності сертифіката на строк до одного року, анулювання сертифіката або виключення з Реєстру аудиторських фірм та аудиторів [16].

Для підвищення якості аудиторських послуг Директивою 2006/43/ЕС передбачено створення системи суспільного нагляду над зовнішніми аудиторами та аудиторськими фірмами. Основною функцією даної системи є проведення незалежного контролю якості аудиторських послуг, що надаються компаніям суспільного значення. Для управління системою суспільного контролю Директивою передбачено залучення непрактикуючих фахівців — осіб, які ніколи не мали відношення до аудиторської

спільноті, або колишніх аудиторів, які компетентні в областях, пов'язаних з проведенням аудиту. Існує три варіанта створення такого органу суспільного нагляду, зокрема [10]:

- незалежне та окремо фінансоване відомство;
- управління, відділ або частина органу, що виконує ширшу функцію управління;
- відділ або департамент Міністерства фінансів країни.

В Україні дане завдання покликаний вирішити новий Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», законопроект якого прийнято 21 грудня 2017 року [17].

Відповідно до даного законопроекту суспільний нагляд за діяльністю аудиторів та аудиторських фірм покликаний здійснювати Орган суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, який буде складатися з Ради нагляду за аудиторською діяльністю та Інспекції із забезпечення якості. Однак даний орган забезпечує здійснення нагляду і несе відповідальність за нагляд за контролем якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності, які здійснюють обов'язковий аудит фінансової звітності. Безпосередньо проводити перевірку контролю якості аудиторських послуг суб'єктів аудиторської діяльності буде Інспекція із забезпечення якості. За результатами перевірки даний орган формує публічний звіт за результатами контролю якості аудиторських послуг, який повинен бути затверджений Радою нагляду за аудиторською діяльністю.

Що стосується всіх інших суб'єктів аудиторської діяльності, які надають послуги із обов'язкового аудиту фінансової звітності (крім суб'єктів аудитор-

ської діяльності, які мають право проводити обов'язковий аудит фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес) та проводять ініціативний аудит, то Контроль якості аудиторських послуг здійснюється за їх власною ініціативою фахівцями АПУ.

Безпосередньо перевірки з контролю якості здійснюються інспекторами, які є посадовими особами Інспекції та працівниками Комітету з контролю якості аудиторських послуг Аудиторської палати України.

Висновки. Зовнішні перевірки контролю якості аудиторських послуг, які проводить Аудиторська палата України, дають змогу створити в кожній аудиторській фірмі ефективну внутрішню систему контролю якості, яка, в свою чергу, забезпечує певного роду впевненість замовнику та відповідним користувачам, що аудиторська перевірка проведена на належному професійному рівні. В Україні сформована певна система контролю за якісним виконанням аудиторами своєї роботи, однак для підвищення рівня проведення аудиту суб'єктами аудиторської діяльності, особливо у компаній, які мають суспільне значення, доцільно використовувати додаткові міри контролю, зокрема створення додаткових структур.

Новий Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», законопроект якого прийнято 21 грудня 2017 року, покликаний вирішити дане завдання. З іншого боку, послаблюється контроль за суб'єктами аудиторської діяльності, які проводять ініціативний аудит, що може знизити якість таких послуг та довіру користувачів до наданого висновку.

Література

1. Бутинець Ф. Ф. Аудит: підруч. для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець. — [3- те вид., доп. і перероб.]. — Житомир: Рута, 2006. — 430 с.
2. Деккер Дж. Функция общественного надзора: институциональные механизмы и деятельность [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/EXTCENFINREPREF/Resources/4152117-1380634652337/9346897-1422881054858/kyiv_21Jan_3.pdf
3. Драч В. І. Наступний крок: забезпечення якості аудиторських послуг / В. І. Драч // Аудитор України. — 2009. — № 5–6. — С. 60–61.
4. Єременко Д. В. Якість аудиторських послуг в Україні / Д. В. Єременко // Облік і фінанси АПК. — 2010. — № 2. — С. 94–96.
5. Козак В. Є. Контроль якості аудиторських послуг в Україні / В. Є. Козак, А. А. Пономарьов // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 5, Т. 3. — С. 220.
6. Кузуб О. А. Контроль якості аудиторських послуг — реалії та сподівання / О. А. Козуб // Аудитор України. — 2008. № 15 (143). — С. 12–15.
7. Макеєва О. Суспільний нагляд в аудиті: виклики для України та майбутні стратегічні рішення Європейської комісії / О. Макеєва // Бухгалтерський облік і аудит. — 2010. — 12. — С. 44–49.

8. Проскуріна Н. М. Якість аудиторських послуг в Україні: реалії та перспективи / Н. М. Проскуріна, В. П. Коваленко // Економічний часопис ХХІ. — 2010. — № 9.
9. Редько О. Ю. Якість аудиторських послуг: філософія та міфологія / О. Редько // Бухгалтерський облік і аудит. — 2009. — № 1. — С. 46–53.
10. Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_844/page
11. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>
12. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2015 року, частина 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/1038-mizhnarodni-standarti-kontrolyu-yakosti-audituu-oglyadu-inshogo-nadannya-vpevnenosti-ta-suputnikh-poslug-vidannya-2015-roku>
13. Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг», затверджено Рішенням Аудиторської палати України від 27.09.2007 № 182/4 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://apu.com.ua/kontrol-yakosti>
14. Положення про зовнішні перевірки системи контролю якості аудиторських послуг, затверджено рішенням АПУ від 30.10.2014 р. № 302/9 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://apu.com.ua/kontrol-yakosti>
15. Положення про Комітет з контролю якості аудиторських послуг, затверджено рішенням аудиторської палати України № 215/9 від 20.05.2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti>
16. Порядок застосування до аудиторів (аудиторських фірм) стягнень за неналежне виконання професійних обов'язків рішення Аудиторської палати України від 15.11.2007 № 184/4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.apu.com.ua/apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=703
17. Проект закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62776
18. Рішення Аудиторської палати України № 122/2 від 18.04.2003 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti>
19. Рішення Аудиторської палати України № 344 від 04.05.2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti>

References

1. Butynets F. F. Audyt: pidruch. dlia studentiv spetsialnosti «Oblik i audyt» vyshchyykh navchalnykh zakladiv / F. F. Butynets. — [3- te vyd., dop. i pererob.]. — Zhytomyr: Ruta, 2006. — 430 s.
2. Dekker Dzh. Funktsiya obshchestvennogo nadzora: ynstytutsyonalnye mekhanizmy y deiatelnost [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://siteresources.worldbank.org/EXTCENFINREPREF/Resources/4152117-1380634652337/9346897-1422881054858/kyiv_21Jan_3.pdf
3. Drach V. I. Nastupnyi krok: zabezpechennia yakosti audytorskykh poslug / V. I. Drach // Audytor Ukrainy. — 2009. — # 5–6. — S. 60–61
4. Yeremenko D. V. Yakist audytorskykh poslug v Ukraini / D. V. Yeremenko // Oblik i finansy APK. — 2010. — #2. — S. 94–96.
5. Kozak V. Ye. Kontrol yakosti audytorskykh poslug v Ukraini / V. Ye. Kozak, A. A. Ponomarov // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. — 2010. — # 5, T. 3. — S. 220.
6. Kuzub O. A. Kontrol yakosti audytorskykh poslug — realii ta spodivannia / O. A. Kuzub // Audytor Ukrainy. — 2008. # 15 (143). — S. 12–15.
7. Makieieva O. Suspilnyi nahliad v audyti: vyklyky dlia Ukrainy ta maibutni stratehichni rishennia Yevropeiskoi komisii / O. Makieieva // Bukhhalterskyi oblik i audyt. — 2010. — 12. — S. 44–49.
8. Proskurina N. M. Yakist audytorskykh poslug v Ukraini: realii ta perspektyvy / N. M. Proskurina, V. P. Kovalenko // Ekonomichnyi chasopys KhKhI. — 2010. — #9.
9. Redko O. Yu. Yakist audytorskykh poslug: filosofii ta mifolohiia / O. Redko // Bukhhalterskyi oblik i audyt. — 2009. — # 1. — S. 46–53
10. Dyrektyva 2006/43/YeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro обов'язkovyi audyt richnoi zvitnosti ta konsolidovanoi zvitnosti [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_844/page
11. Zakon Ukrainy «Pro audytorsku diialnist» vid 22.04.1993 r. # 3125-XII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>

12. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnikh posluh: vydannia 2015 roku, chastyna 1 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.apu.com.ua/1038-mizhnarodni-standarti-kontrolyu-yakosti-audit-oglyadu-inshogo-nadannya-vpevnenosti-ta-suputnikh-poslug-vidannya-2015-roku>

13. Polozhennia z natsionalnoi praktyky kontroliu yakosti audytorskykh posluh 1 «Orhanizatsiia audytorskymy firmamy ta audytoramy systemy kontroliu yakosti audytorskykh posluh», zatverdzheno Rishenniam Audytorskoi palaty Ukrainy vid 27.09.2007 # 182/4 [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://apu.com.ua/kontrol-yakosti>

14. Polozhennia pro zovnishni perevirky systemy kontroliu yakosti audytorskykh posluh, zatverdzheno rishenniam APU vid 30.10.2014 r. # 302/9 [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <http://apu.com.ua/kontrol-yakosti>

15. Polozhennia pro Komitet z kontroliu yakosti audytorskykh posluh, zatverdzheno rishenniam audytorskoi palaty Ukrainy # 215/9 vid 20.05.2010 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti>

16. Poriadok zastosuvannia do audytoriv (audytorskykh firm) stiahnen za nenalezhne vykonannia profesiinykh oboviazkiv rishennia Audytorskoi palaty Ukrainy vid 15.11.2007 # 184/4 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.apu.com.ua/apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=703

17. Proekt zakonu «Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist» Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62776

18. Rishennia Audytorskoi palaty Ukrainy # 122/2 vid 18.04.2003 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti>

19. Rishennia Audytorskoi palaty Ukrainy # 344 vid 04.05.2017 roku [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.apu.com.ua/kontrol-yakosti>

Потійко Світлана Віталіївна

аспірант

Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

Потийко Светлана Витальевна,

аспирант

Национального научного центра «Институт аграрной экономики»

Potiyko Svitlana

Postgraduate Student of the

NSC «Institute of Agrarian Economics»

Науковий керівник:

Бездушна Юлія Сергіївна

кандидат економічних наук

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

**ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ ЗІ СТРАХУВАННЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ**

**УЧЕТ ОПЕРАЦИЙ ПО СТРАХОВАНИЮ НА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ
ПРЕДПРИЯТИЯХ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕШЕНИЯ**

**ACCOUNTING FOR INSURANCE ON AGRICULTURAL ENTERPRISES:
PROBLEMS AND PERSPECTIVES**

Анотація. В статті надано обґрунтування основних аспектів облікового забезпечення та раціоналізації організації обліку операцій страхування сільськогосподарських підприємств; досліджено систему бухгалтерського обліку доходів і витрат зі страхування у вигляді страхових платежів і страхового відшкодування, які виступають головними об'єктами обліку у майновому страхуванні; надано практичні рекомендації щодо вдосконалення методичних підходів до обліку операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств.

Дослідження практичного забезпечення раціональної організації обліку операцій зі страхування майна сільськогосподарських підприємств, яке пов'язане з вирішенням ряду прикладних завдань щодо раціоналізації та удосконалення обліку об'єктів майна, які підлягають страхуванню. Серед них – удосконалення системи бухгалтерського обліку доходів і витрат зі страхування у вигляді страхових платежів і страхового відшкодування, які виступають головними об'єктами обліку у майновому страхуванні. У статті також надається визначення поняття «майнового страхування» та «договору страхування»; розглядається роль правильного ведення бухгалтерського обліку в сегменті страхування майна сільськогосподарських підприємств для мінімізації збитків підприємства та фінансової стійкості; процес визнання та обліку страхових операцій як в страховиків так і в страхувальників; питання визнання операцій страхування майна у складі об'єктів бухгалтерського обліку та його аналітичне забезпечення. Зокрема, зосереджена увага на обліку майна по міжнародних стандартах фінансової звітності. У результаті дослідження окреслено основні проблеми щодо гармонізації системи сільськогосподарського страхування та сталого розвитку аграрного сектора економіки.

Ключові слова: страховий платіж (премія), страхова сума, страхове відшкодування, фінансовий результат, податок на прибуток, податок на додану вартість.

Аннотация. В статье представлены обоснования основных аспектов учетной обеспечения и рационализации организации учета операций страхования сельскохозяйственных предприятий; исследована система бухгалтерского учета доходов и расходов по страхованию в виде страховых платежей и страхового возмещения, которые выступают главными объектами учета, даны практические рекомендации по совершенствованию методических подходов к учету операций по страхованию имущества сельскохозяйственных предприятий.

Исследования практического обеспечения рациональной организации учета операций по страхованию имущества сельскохозяйственных предприятий, которое связано с решением ряда прикладных задач по рационализации и совершенствованию учета объектов имущества, которые подлежат страхованию. Среди них – совершенствование системы бухгалтерского учета доходов и расходов по страхованию в виде страховых платежей и страхового возмещения, которые выступают главными объектами учета в имущественном страховании. В статье также дается определение понятия «имущественного страхования» и «договора страхования»; рассматривается роль правильного ведения бухгалтерского учета в сегменте страхования имущества сельскохозяйственных предприятий для минимизации убытков предприятия и финансовой устойчивости; процесс признания и учета страховых операций как у страховщиков так и у страхователей; вопрос признания операций страхования имущества в составе объектов бухгалтерского учета и его аналитическое обеспечение. В частности, сосредоточено внимание на учете имущества по международным стандартам финансовой отчетности. В результате исследования определены основные проблемы по гармонизации системы сельскохозяйственного страхования и устойчивого развития аграрного сектора экономики.

Ключевые слова: страховой платеж (премия), страховая сумма, страховое возмещение, финансовый результат, налог на прибыль, налог на добавленную стоимость.

Summary. The article provides substantiation of the main aspects of accounting and rationalization of the organization of accounting for agricultural insurance operations; the system of accounting of incomes and expenses for insurance in the form of insurance payments and insurance indemnity, acting as the main objects of accounting in property insurance, is researched; provided practical recommendations for improving the methodological approaches to accounting for agricultural property insurance operations. Investigation of the practical maintenance of the rational organization of accounting for agricultural property insurance operations, which is associated with solving a number of applied tasks for streamlining and improving the accounting of property objects subject to insurance. Among them – the improvement of the accounting system of income and insurance costs in the form of insurance payments and insurance compensation, serving as the main objects of accounting in property insurance. The article also gives a definition of the concept of «property insurance» and «insurance contract»; the role of proper accounting in the segment of insurance of property of agricultural enterprises is considered for minimization of losses of the enterprise and financial stability; the process of recognition and accounting of insurance operations both for insurers and insureds; the issue of recognition of property insurance operations in the objects of accounting and its analytical support. In particular, the focus is on accounting for property in accordance with international financial reporting standards. As a result of the study, the main problems of harmonization of the agricultural insurance system and the sustainable development of the agrarian sector of the economy are outlined.

Key words: insurance payment (premium), insurance amount, insurance indemnity, financial result, income tax, value added tax.

Постановка проблеми. Одним із найбільш ризикових видів господарської діяльності є виробництво продукції сільськогосподарського підприємства. Природні катаклізми та хвороби кожного року несуть за собою значні втрати продукції та приносять збитки аграрним підприємствам. Для того, щоб мінімізувати збитки від природних та інших несприятливих явищ сільськогосподарські товаровиробники все частіше звертаються до страхових компаній, адже для успішної діяльності будь-якого підприємства, зокрема, аграрного, потрібна фінансова стійкість. У світовій практиці агрострахування є головним фінансовим інструментом для зменшення фінансових збитків.

Саме страхування майна сільськогосподарського підприємства (вважаю сільгоспкультур і багаторічних насаджень, сільськогосподарських тварин) є невід'ємною частиною господарської діяльності, а отже і бухгалтерського обліку. Питання визнання операцій страхування майна у складі об'єктів бух-

галтерського обліку та його аналітичне забезпечення потребує обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання облікового забезпечення операцій страхування майна розглядалось багатьма вченими та бухгалтерами-практиками такими, як А. Залетов [6], О. Прокочук [11], Ю. Краківський [13], О. Грицина [8], М. Дем'яненко [4], О. Віленчук [7], В. Загребний [10], В. Якубович [9], С. Сокол [12], Н. Тарельник [14].

Але дослідження питань обліку, аналізу та оподаткування операцій страхування на сільськогосподарських підприємствах потребує подальшого розвитку в напрямі оптимізації облікових процесів.

Метою статті є дослідження податкового та бухгалтерського обліку сільськогосподарських підприємств при сплаті страхових внесків та отримання сум страхового відшкодування за договорами страхування. У даній статті розглядаються організаційні, податкові та бухгалтерські питання обліку страхових платежів та страхових відшкодувань.

Виклад основних результатів дослідження. Майнове страхування — це галузь страхування, в якій об'єктом страхових відносин являються майнові інтереси, які не суперечать законодавству України, пов'язані з володінням, використанням і розпорядженням майном юридичних або фізичних осіб, які здійснюються на основі добровільного заключення договору (в письмовому вигляді) між страховиком і страхувальником [1, ст. 4].

Договір страхування — це цивільно-правова угода між страхувальником і страховиком, що регулює їх взаємні обов'язки відповідно до умов визначеного виду страхування, тобто це договір про прийняття — передачу ризику. Страхувальника до укладання договору спонукає страховий інтерес, а Страховика — економічні інтереси, які спрямовані на поповнення ресурсів страхового фонду та отримання прибутку від укладеної угоди.

У договорі страхування мають бути чітко приписані ризики страхування, перелік страхових випадків, розмір страхової суми, страхового платежу та термінів його плати.

Страхування майна будь-якого підприємства є добровільним видом страхування. Страхувальники вправі самостійно обирати ризики, від яких вони хочуть застрахувати своє майно. Зокрема, сільськогосподарські підприємства найчастіше страхують своє майно від пожежі, повені, засухи, морозу, протиправних дій третіх осіб та інших ризиків.

Після заключення договору страхування, Страхувальники повинні заплатити страховику страховий платіж — плату за страхування. Страхові премії обліковуються на бухгалтерському рахунку шостого класу «Поточні зобов'язання» — 655 — «Розрахунки за страхування майна». Даний рахунок дозволяє вести аналітичний облік у розрізі страхових компаній та у розрізі договорів страхування.

Маючи справу зі Страховиками, Страхувальникам слід не забувати про те, як правильно визначити витрати у бухгалтерському обліку, адже договори страхування заключаються в основному на один рік і цей рік може бути у різних податкових (звітних) періодах. Крім того, оплата страхового платежу може відбуватися як одноразово, так і помісячно. У цьому випадку слід звернутися до П(С)Б 16, згідно якого витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені. Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені [2, с. 7]. Тобто визнання витрат відбувається за оплачуваний період, а не за датою оплати платежу.

Якщо дія договір страхування в межах одного звітного періоду, то страхові платежі включають-

ся в склад витрат в період їх нарахування згідно договору.

Якщо дія договору страхування в межах різних звітних періодах або страховий платіж оплачено одноразово (на весь термін страхування), то перераховану авансову страхову премію обліковують по дебету бухгалтерського рахунка 39 «Витрати майбутніх періодів» та списують відповідно на витрати того періоду, до якого вони відносяться.

Визнані страхові витрати у бухгалтерському обліку у Страхувальників відображаються на рахунках дев'ятого класу: 91 «Загально виробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут», 94 «Інші витрати операційної діяльності», а також 23 «Виробництво» в залежності від функцій використання застрахованого майна.

Що стосується податкового обліку визнання витрат, слід згадати Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)», за яким розділ III «Податок на прибуток» Податкового кодексу України викладений в новій редакції, в якому передбачено, що об'єкт оподаткування податком на прибуток підлягає визначенню на підставі даних бухгалтерського обліку шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності, на різниці, які збільшують або зменшують фінансовий результат до оподаткування, відповідно до положень такого розділу, а саме: амортизації необоротних активів; резервів (забезпечень); обмежень окремих видів витрат та преференцій тощо.

Згідно статті 196 ПКУ не являється об'єктом оподаткування податком на додану вартість «надання послуг зі страхування, співстрахування або перестрахування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності відповідно до закону, а також пов'язаних з такою діяльністю послуг страхових (перестрахових) брокерів та страхових агентів» [3]. Компанії не отримують від Страховиків податкових накладних в разі заключення договору страхування та сплати платежів, а в декларації по ПДВ не відбудеться збільшення податкового кредиту, що не зменшить суму ПДВ до сплати.

Однією з основних компонентів ведення бухгалтерського обліку при страхуванні майна є страхова виплата. Виплата страхового відшкодування за договором страхування здійснюється страховиком на підставі повідомлення страхувальника і страхового акта, що складається страховиком або уповноваженою ним особою. При цьому розмір матеріального збитку для здійснення страхових виплат встановлюється:

– при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень — як різниця

Таблиця 1

Облік операцій страхування на сільськогосподарському підприємстві

№ п/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	Перераховано страхову премію по договору страхування майна страховику	655	311
2.	Заключення договору страхування, віднесення страхових платежів на витрати майбутніх періодів	39	655
3.	Віднесення суми страхових премій в склад виробничої собівартості	23	39
4.	У випадку отримання з державного бюджету часткової компенсації страхового	311	48
5.	Визнання доходу в сумі отриманої бюджетної компенсації	48	718
6.	Списання витрат на вирощування врожаю, знищеного внаслідок стихійного лиха (без ПДВ)	991	231
7.	Нарахування податкових зобов'язань	991	641
8.	Відшкодування суми збитку на основі страхового акту	377	751
9.	Отримано страхову виплату	311	377
4.	Визнання страхових витрат	92	39
5.	Визначення фінансового результату	791	92
		751	991
		751	794

між страховою вартістю врожаю, зазначеної в договорі страхування, і вартістю фактично отриманого після настання страхового випадку врожаю. При цьому обсяг отриманого врожаю визначається або на підставі фактичних даних, або шляхом залучення до оцінки третіх сторін (експертів). Оплата послуг експерта відбувається за рахунок особи, який замовив експертизу; — при страхуванні сільгосптварин — виходячи зі страхової вартості тварин, зменшеної на вартість придатної до використання або реалізації продукції (м'ясо, шкура, шерсть, субпродукти і т.п.).

Дохід від суми страхового відшкодування у бухгалтерському обліку визнається за датою складання акта по страховому випадку.

Витрати, пов'язані зі страхуванням, у сільгосп-підприємствах визнаються витратами того звітного періоду, в якому визнано доходи від реалізації застрахованої сільгосппродукції.

Бухгалтерські проводки по страхуванню майна підприємства — страхувальника наведено в табл. 1.

Слід відмітити і підписаний Президентом України Закон України від 05.10.2017 р. № 2164-VIII «Про

внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», включений Кабінетом Міністрів до переліку законопроектів у сфері європейської інтеграції України, прийняття яких забезпечить належне виконання Україною Угоди про асоціацію з ЄС. Прийняття й набрання його чинності є черговим кроком до створення сприятливого бізнес-клімату в Україні, оскільки наблизить діяльність українських сільськогосподарських підприємств до світових стандартів у сфері ведення бухгалтерського обліку і формування фінансової звітності.

Розглядаючи МСФЗ, приходимо до висновку, що саме облік майна представлений найбільшою кількістю стандартів, але стандарт, який визначає страховий облік лише один — це МСФЗ 4 «Страхові контракти». Нажаль, норми даного стандарту не актуальні для сільськогосподарських підприємств.

Узагальнюючи проведений аналіз, слід зробити висновок, про те, що саме для сільгоспвиробників існує потреба вдосконалення системи бухгалтерського обліку операцій страхування майна, системи фінансової звітності щодо операцій, пов'язаних зі страхування майна, їх контролю та моніторингу.

Література

1. Закон України «Про страхування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.help/law/318/>.
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/nk/>.
4. Дем'яненко М. Я. Про співвідношення бухгалтерського та податкового обліку / М. Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. — 2004. — № 1. — С. 10–17.

5. Алескеров Р. Б. Облікове забезпечення розвитку аграрного страхування: проблеми та перспективи / Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки Серія «Облік і фінанси» — Луцьк.: Луцький національний технічний університет. — 2010. — С. 32–34.
6. Залетов А. Проблемы и перспективы развития аграрного страхования в Украине / А. Залетов // Финансовые услуги. — 2012. — № 4. — С. 20–21.
7. Віленчук, О. М. Стан та перспективи розвитку аграрного страхування в Україні / О. М. Віленчук // Облік і фінанси. — 2014. — № 2. — С. 91–96.
8. Грицина О. Аграрне страхування: проблеми та перспективи розвитку / О. Грицина, О. Шолудько, І. Тофан // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК. — 2015. — № 22 (1). — С. 84–91.
9. Якубович В. Ринок агрострахування України. Фокус на 2014–2016 роках. Проект «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» [Електронний ресурс] / В. Якубович. — Режим доступу: <http://forinsurer.com/files/file00564.pdf>.
10. Загребний В. Принципи запровадження та практичний досвід мультиризикового аграрного страхування [Електронний ресурс] / В. Загребний // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку — Режим доступу: http://ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/010.htm.
11. Прокопчук О. Т. Особливості страхування аграрних ризиків у країнах світу / О. Т. Прокопчук, Ю. В. Улянич, В. П. Бечко // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 3. — С. 46–53.
12. Сокол С. В. Змішане страхування сільськогосподарських ризиків: держава та аграрний страховий пул / С. В. Сокол // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. — 2014. — Вип. 40. — С. 260–265.
13. Краківський Ю. С. Особливості системи страхових послуг для суб'єктів аграрної сфери / Ю. С. Краківський // Вісник Одеського національного університету. Економіка. — 2013. — Т. 18, Вип. 3 (2). — С. 54–56.
14. Тарельник Н. В. Зарубіжний досвід страхування ризиків в аграрній сфері [Електронний ресурс] / Н. В. Тарельник // Ефективна економіка. — 2013. — № 6. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_17.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine «Pro strakhuvannia», available at <http://zakon3.rada.gov.ua/lavs/show/85/96-vr> (Accessed 07 March 1996).
2. Ministerstvo finansiv Ukrainy (1999), «Polozhennia (standart) bukhhalters'koho obliku 16 «Vytraty», available at <https://zakon.help/law/318/> (Accessed 31 December 1999).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), «Podatkovyj kodeks Ukrainy», available at <http://sfs.gov.ua/nk/> (Accessed 07 December 2017).
4. Dem'ianenko, M. Ya. (2004) Pro spivvidnoshennia bukhhalters'koho ta podatkovoho obliku [About correlation of accounting and tax accounting], 1nd ed, Oblik i finansy APK.
5. Alieskerov, R.B. (2010), «Accounting support for the development of agrarian insurance: problems and perspectives», Zbirnyk naukovykh prats' Luts'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu [Collection of scientific works of Lutsk National Technical University], Luts'kyj natsional'nyj tekhnichnyj universytet, Luts'k, Ukraina, pp. 32–34.
6. Zaletov, A. (2012), «Problems and prospects of development of the agricultural insurance in Ukraine», Finansovyje uslugy, No. 4, pp. 20–21.
7. Vilenchuk, O. M. (2014). Stan ta perspektyvy rozvytku ahrarnoho strakhuvannia v Ukraini [State and prospects of agrarian insurance development in Ukraine]. Oblik i finansy, (2(64)), 91–96.
8. Grycyna, O. (2015), «Agricultural insurance: problems and prospects», Visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu. Serija: Ekonomika APK, No. 22 (1), pp. 84–91.
9. Yakubovych, V. «Rynok ahrostrakhuvannia Ukrainy. Fokus na 2014–2016 rokakh. Proekt «Rozvytok finansuvannia ahrarnoho sektoru v Yevropi ta Tsentralnii Azii» [Agricultural insurance market in Ukraine. Focus on the years 2014–2016. The project «Development of financing of the agricultural sector in Europe and Central Asia»].
10. Zagrebni V. Principi zaprovadzhenya ta praktichni dosvid mul'tirizikovogo agrarnogo straxuvannya [Elektronni resurs] / V. Zagrebni // Informaciino-analitchni portal Ukrain'skogo agentstva finansovogo rozvitku — Rezhim dostupu: http://ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/010.htm/
11. Prokopchuk, O. T. Uljanych, Ju. V. Bechko, V. P. (2014), «Features of insurance of agricultural risks in the world», Aktual'ni problemy ekonomiky, No. 3, pp. 46–53.
12. Sokol, S. V. (2014), «Mixed agricultural insurance: the state and agricultural insurance pool», Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koi systemy Ukrainy, Vyp. 40, pp. 260–265.
13. Krakivs'kyj, Ju. S. (2013), «Features of the system of insurance for the agricultural sector», Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomika, vol. 18, Vyp. 3 (2), pp. 54–56.
14. Tarel'nyk, N. V. (2013), «Status and prospects of development of agricultural insurance in Ukraine», Efektyvna ekonomika, No. 6. [Online], Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_17.

Harutyunyan Vladimir*Corresponding Member of NAS RA, Doctor of Economics, Professor
Institute of Economics after M. Kotanyan of NAS RA***Harutyunyan Tigran***Doctor of Economics
Institute of Economics after M. Kotanyan of NAS RA*

PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF THE RA TAX SYSTEM IN THE CONTEXT OF BUSINESS ENVIRONMENT

Summary. One of the factors that contributes to the development of economy of any country is the improvement of business environment, and economic policy tools and drivers used in different countries had their role in tax system. Their compatibility evidences about development of a favorable business environment. The issue of development of the RA tax system is up-to-date and crucial, and the study of factors affecting it enables to identify the existing shortcomings and gaps that influence the development of business environment and economic. Although numerous studies have been conducted in this field, they however have not reflected in full the prospects of development of tax system as a tool for improvement of business environment. Therefore, this article is aimed to substantiate in a systemized manner the factors affecting the development of tax system and to identify those that had impact on business environment.

Key words: Tax system, tax policy, business environment, economic infrastructure, living standards of population.

The study of tax system is impartial and necessary to determine the impact the business environment can have on tax system. Therefore, approaches and papers of different authors, among which are Melnikov V.D. (2001), Bagaudinovna T.M., Dedusheva L.A. (2015), [26], Sloman John (2007) [18], Dollar D., Hallwart-Driemier M., Mengistae T (2003) [7], Li Jie (2013), Kim, Dong Heon, (2012), [13], Melé, D. (2009) [15], Michailova, S., & Worm, V. (2003) [16], Minnick, K., & Noga, T. (2010) [17], Faey L., Rendell R. (2004) [27], De la Torre, J., Neckar D., (1981) [6] and others, have been introduced, where it has not been presented in a systemized manner what a significant impact do the tax system has on business environment. The RA tax system has undergone the period of formation and development of over than two decades, and although during that period individual legislative changes permanently solved the issues related to improvement of tax system, enhancement of competitiveness, improvement of business environment of national economy and ensuring necessary tax revenue for the state budget, current development trends of the world economy, new challenges, regional developments and integration processes running within the framework of regional economic unions have caused an objective need for regulating tax relations in a new way.

Literary overview. The assessment of impact on business environment of tax system is one of the priorities of the economic policy of any country. Moreover, all the measures undertaken therein relate to optimal allocation of state expenditures on ensuring tax revenue in the state budget [26].

In the opinion of Bagaudinovna T.M., Dedusheva L.A. (2015) [24] business environment is identified with terms business, innovative business, entrepreneurship, which is also linked to tax system. Sloman John (2007) [18] has reviewed business environment in flatness perspective and has specifically highlighted that tax coordination itself has significant role in the development of business environment.

In the opinion of Dollar D., Hallwart-Driemier M., Mengistae (2003) [7] business environment represents institutional, political and economic conditions under which commercial organizations operate, and out of institutional grounds the development of tax system primarily leads to the improvement of business environment. According to the study conducted by Inter-American Development Bank, business environment represents a combination of factors, where the state ensures conditions necessary for business development using its tax, economic, administrative instruments [11].

From the viewpoint of the World Bank business environment is a combination of factors that characterizes motivation of commercial organizations of a given country for doing business as a result of effective investment policy, creation of new job positions, integration into global competitive markets. They function more effectively if efficiency of tax system is growing [25].

Li Jie, (2013) [14] has studied how effectively tax policy affects the business activities, if individual directions of economic policy counteract the latter. According to the approach proposed by Zhu, Xiaodong, (1992) [23], 57 episodes of development of business environment have been distinguished. Other authors Kim, Dong Heon, (2012) [13], having reviewed 57 episodes, have concluded that their duration depends on the exact role the tax policy and tax system play in business environment, in case the influence of external factors and dependence of the internal economy of the given country on the external factors is significant.

Zhu, Xiaodong, (1992) [23] has concluded that the role of tax system in the development of economy and growth of business activity is quite tangible by using different stochastic models and methods, through which he has demonstrated that the level of tax burden contributes to business development.

Chari V. V., Lawrence J. Christiano, Patrick J. Kehoe (Aug., 1994) [5] having reviewed the interrelation of tax policy and business, have substantiated the fact that tax policy leads to growth of business efficiency.

The authors Stephanie Schmitt-Grohé, Martín Uribe White, H. A. (1980) [22] having reviewed the presumption of interval dynamic model of general equilibrium, based on economic patterns specific to tax system have justified the fact that not only government spendings, transfers, consumption expenditures, workforce and capital affect the economy development, but also tax system plays quite essential role in its development.

In the papers of Hansen Lars Peter, Thomas Sargent and Thomas Tallarini, (1999) [10] the positive impact of business environment and tax policy is reflected, meaning that an increase of wealth of one group typically reduces the wealth of another group. Shortcomings and gaps in the tax system lead to disproportionate allocation of tax burden, and as a result of its increase the moderate average growth of wealth of population is opposed to the loss of wealth of population due to non-optimal implementation of policy [22].

The paper of Anastasios G. Karantounias (2013) [2] “Managing pessimistic expectations and fiscal policy” has studied optimal tax policy according to which the government faces a fearful public that forms pessimistic expectations, when planned government

spendings are being reduced or in case of state budget sequestration. The authors have identified two forces that have shape final results. On the one hand, the government had an incentive to concentrate tax distortions on events that it considers unlikely relative to the pessimistic public. On the other hand, the public’s expectations gave rise to a novel motive for expectation management that had modified government debt strategy and contributed to equilibrium prices.

In “The Keynesians and Government Policy” of Sweezy, A. (1972) [20] the priority is again given to the role of tax system in the development of economy, with respect to application of state regulation instruments.

The authors Alm, J. & Torgler, B. (2011) [1] are of opinion that development of tax system is conditioned by the behavior of taxpayers.

Bergman, M. (2002) [4] believes that in case of disruption of tax policy, the question arises as to who pays for social policy, which means that capabilities of the state for implementation of social policy are gradually reducing.

Baele, Lieven, Soriano, Pilar (2010) [3] are of opinion that the ranking of business environment of the given country can show how tax system can contribute to or, vice versa, restrain business activity and economic development.

Feld L. P. & Frey, B.S. (2002) [8] also justify the relationship between tax system and business environment by the behavior of taxpayers. Mele, D. (2009) [15] believes that improvement of tax system influences entrepreneurial activities by shaping business culture. Michailova, S., & Worm, V. (2003) [16] sees at the very core of it the network economy and e-government system, which means elimination of corruption risks in communication between the taxpayer and the tax authorities. Minnick, K., & Noga, T. (2010) [17] in the contrary believes that the state must have an active interference in tax system, because the growth of efficiency of the so-called “tax management” promotes the business activity.

Main outcomes of the article. One of the factors that contributes to the development of economy of any country is the improvement of business environment and growth of the efficiency of tax system. It is appropriate not only for the domestic economy and residents but also for non-residents and global economy. Different countries use different tools and drivers of economic policy. Their compatibility evidences about development of a favorable business environment.

In 2015, the first row of ranking scale of “Doing Business” report was occupied by Singapore. In the top ten are included Hong Kong, New Zealand, the United States of America, Denmark, South Korea,

Table 1

Ranking of the Republic of Armenia and different countries by “Doing Business” report, 2015, [31]

1	Singapore	23	Latvia	72	Mongolia
2	New Zealand	24	Lithuania	77	Kazakhstan
3	Hong Kong	45	Armenia	80	Azerbaijan
4	Denmark	50	Qatar	96	Ukraine
5	South Korea	51	Slovenia	99	Shri Lanka
6	Norway	55	Turkey	102	Kirgizstan
7	USA	57	Belarus	141	Uzbekistan
8	Great Britain	59	Luxemburg	156	Iraq
15	Georgia	62	Russia	166	Tajikistan
17	Estonia	63	Moldova	189	Eritrea

Norway, Great Britain, Finland and Australia. The objective of the strategic development plan of EAEU member-states has appeared in the list of top 50 countries in the ranking scale (see Table 1).

In 2015, Armenia by its ease of doing business was ranked the 45th among 189 countries, having improved its position by 4 places compared to the last year. Belarus, having retained its position, took the 57th place. Russia occupied the 62nd place, having improved its position compared to the last year. Kazakhstan lost one place and dropped to the 77th place in the ranking scale of “Doing Business” of 2015.

Kirgizstan was ranked the 102nd. In “Doing Business” report, change in ranking position records the progress made by the given country with respect to the reforms during the past year and the extent of improvement of its business environment (see Table 2).

Armenia recorded progress with respect to 5 indicators, went backwards in terms of 3 indicators and retained positions in 2 indicators unchanged. Armenia improved its position by 32 places at once by “Paying taxes” indicator, thus occupying the 41st place. Progress with respect to “Trading across borders” indicator made 14 places, standing in the 110th place. Armenia

gained 1 place with respect to “Starting a business” indicator and occupied the 4th place. Up to 2010, instead of “Getting electricity” indicator, the indicator characterizing involvement of employees was calculated. Currently many laws, legislative acts are effective that protect the interests of hired employees. Starting from 2010 “Getting electricity” indicator is being calculated. Armenia again recorded 1 place progress with respect to “Dealing with construction permits” and “Getting electricity” indicators and occupied the 81st and 131st places respectively. At the same time, Armenia downgraded by 6 places with respect to “Getting credit” indicator and was ranked the 36th. Restriction of getting credit can create serious problems for future development of enterprises. Regression with respect to “Protecting investors” indicators was recorded by 1 place thus standing in the 49th place. Improvement of activity in this area is of priority. Armenia lost 2 places with respect to “Resolving insolvency” indicator and was ranked the 69th. Business is impossible without enforcement of contracts. The country’s position with respect to “Registering property” and “Enforcing contracts” indicators remained unchanged, it occupied the 7th and 119th places respectively.

Table 2

Ranking of EAEU member-states according to “Doing Business” report, 2015 [31]

Indicators	Armenia	Belarus	Kazakhstan	Kirgizstan	Russia
Starting a business	4	40	55	9	34
Registering property	7	3	14	6	12
Paying taxes	41	60	17	136	49
Dealing with construction permits	81	51	154	42	156
Getting credit	36	104	71	36	61
Getting electricity	131	148	97	168	143
Enforcing contracts	119	7	30	56	14
Protecting investors	49	94	25	35	100
Trading across borders	110	145	185	183	155
Resolving insolvency	69	68	63	157	65

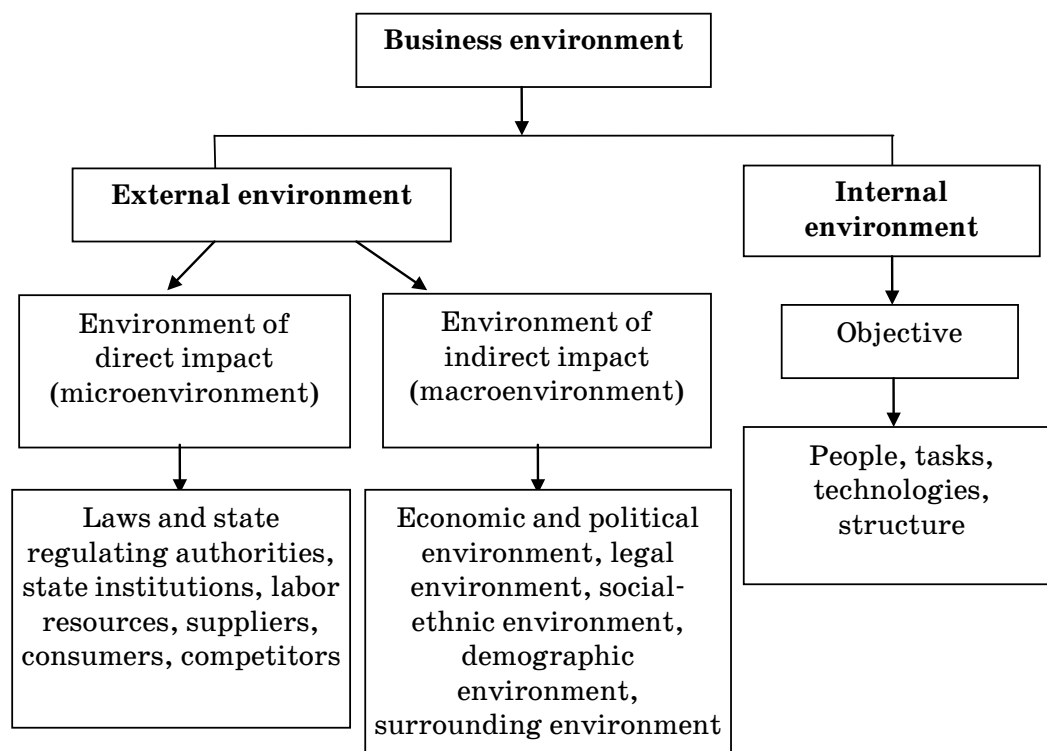

Fig. 1. Structure of business environment [27]

Belarus recorded the best results with respect to “Registering property” and “Enforcing contracts” indicators, by occupying the 3rd and 7th places respectively. It was ranked the 145th in terms of “Trading across borders”, which means that the country has still much to do for improvement of international trade conditions.

Russia was ranked the 156th in terms of “Dealing with construction permits” indicator, which was the worst of all ten indicators. This evidences that during coming years significant reforms should be implemented in order to improve the country’s position in the ranking scale. In terms of “Registering property” indicator Russia occupied the 12th place, having improved its position by 5 places as compared to the last year. In terms of “Enforcing contracts” indicator Russia lost 4 places and was ranked the 14th (see Table 2).

Thus among EAEU member-states leading positions are occupied by Armenia, Belarus and Russia, however all countries still have significant work to do for improvement of their performance.

These changes are conditioned by the factors affecting business environment, including internal and external factors, which in their turn are classified into microenvironment and macroenvironment (see Figure 1). Change in behavior of each of these factors directly influences business environment, and their improvement of the latter leads to economic growth.

The influence of tax system on business environment is conditioned by the direct impact environment,

with its clause of applicable laws and state authorities. In our opinion, as much directive and rigid instruments are applied in tax system, the higher becomes the level of state regulation in the economy and business.

The Republic of Armenia faces many problems which hinder the development of business environment. Among them problems related to paying taxes, trading across borders, getting credits, enforcing contracts and protecting investors can be emphasized, which are also conditioned by corruption risks, shadow economy, high rate of unemployment, disproportionate allocation of revenue, tax administration and political position, unequal competitive conditions and other factors. For example, we believe that since 2004 institutional reforms have been implemented in the Republic of Armenia, which can be assessed as positive and successful.

According to the World Bank and International Finance Corporation report, in Armenia in 2012–2015 the procedure of payment of taxes was simplified as a result of introduction of a unified income tax, which includes social payments of employers and employees and income tax paid by individuals. Indicators of the Republic of Armenia in “Doing Business” reports 2007–2015 are presented in the form of table.

In the Republic of Armenia procedures of starting a business, registering property, paying taxes, dealing with construction permits, getting credits, trading across borders, protecting investors and enforcing contracts have influence on business environment. In

2007–2015 paying taxes, getting credits and trading across borders had more significant influence on the results of “Doing Business” report [31].

For the analysis of interrelation of tax system and business environment in the RA, main economic sectors based on to their average annual growth in 2012–2015 should be analyzed.

Table 3

Average annual growth in main economic sectors of the RA, % (CAGR), 2012–2015 [30]

Main economic sectors of the RA	Average annual growth,% (CAGR), 2012–2015
Agriculture	8.92%
Mining	16.11%
Manufacturing industry	3.10%
Construction	-5.02%
Wholesale and retail trade	-1.14%

Let us analyze individual sectors of the RA economy and substantiate the impact the tax system has on these sectors.

Agriculture: In 2012–2015 the annual average growth of agricultural sector made 8.92 percent (see Table 3). In this area, since 1991 a privileged tax regime has been applied, particularly taxpayers involved in agricultural production shall be exempt from the profit tax in the part of the income derived from the sales of agricultural production by them, as well as income derived from the sales of fixed and other assets, and in the amount of other income, if the latter does not exceed ten percent of gross income [29]. However, this privilege has not contributed to the development of this sector, due to existence of various infrastructural problems and risks.

Mining: In regard to mining industry it can be stated that its average annual growth in 2012–2015 was 16.11 percent, being the largest rate observed in the sectors under review, which is caused by the increase

of exports in this sector. This is due to the fact that in 2015 tax privileges were set for the RA entrepreneurs engaged in export activities, particularly in the light of accession to the EAEU. Profit tax privilege is applicable, according to which 2 percent rate of profit tax shall applied instead of 20 percent, if the annual export amounts to AMD40 billion and more. This is applicable only for mining industry.

Manufacturing industry: The average annual growth of manufacturing industry in 2012–2015 was 3.10 percent. No tax privilege has been applied in this sector; the growth is caused by strong demand in the sector and export.

Construction: The average annual growth rate in construction sector in 2012–2015 was decreased and made -5.02 percent and no tax privilege has been applied. This decline was due to decrease in demand, reduction of population income and other factors.

Wholesale and retail trade: In this sector the average annual growth was — 1.14 percent. It is due to amendments made to the tax laws regulating this sector, particularly from 2013 the RA Law On Turn-over Tax is effective, together with the compulsory documentation requirement in relation to electronic accounting of armenification sales of cash register receipts and goods labels.

As a result of analysis of the main sectors of the RA economy it can be stated that a variety of factors affect their development. As shown in Table 4, the levels of tax burden in EAEU member-states and regional countries are different [32]. For example, in 2008–2015 tax burden in the RA was fallen sharply, by going down to 20.9 percent in 2015 from 38.8 percent recorded in 2008. The level of tax burden in 2008–2015 was quite high, particularly in 2008 tax burden was 51.2 percent, while in 2015 it made up 48.9 percent. Positive changes were observed also in Georgia, particularly in 2008, tax burden of Georgia stood at 38.6 percent and at 16.4 percent — in 2015. Thus, it follows that

Table 4

Tax burden in EAEU member-states and regional countries according to 2008–2015 data, % [31]

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Armenia	51.2	38.6	38.6	38.6	38.8	38.8	35.9	20.9
Georgia	38.6	38.6	15.3	15.3	16.5	16.5	16.4	16.4
Belarus	120.8	117.4	99.7	80.5	62.3	58.5	52	51.8
Kazakhstan	41.9	42	36.2	29.8	29	29	28.9	28.9
Tajikistan	80	83.4	83.8	84	84.5	84.5	80.9	81.8
Russia	51.2	48.3	48.3	46.5	46.9	54.1	48.7	48.9
Moldova	42.9	42.4	42.4	30.4	30.8	30.8	39.7	39.7

the lower is the level of tax burden, the higher is the level of investment activity.

Consequently, the increase of tax burden undermines the ordinary performance of economy, and in the sectors presented the preconditions for the emergence of shadow economy are observed. In this regard for development of the RA economy, we suggest revising the strategy of development of the RA economy and provide tax privileges to the companies that are of strategic importance and for the development of those sectors that affect economic development and increase of export. As a result, the preconditions for economic development, sustainable economic development, raising living standards may be shaped in the country. Among such sectors the manufacturing and mining industries, development of agriculture, especially in the sphere of food production, may be considered. The latter can subsequently provide guarantees for substitution of import of those goods, which can be produced in Armenia, for example, agricultural products.

Thus, the Republic of Armenia, being the member-state of EAEU shall accept the so-called “rules of economic game” of the integrative union, by harmonizing the tax, customs, labor and other laws. This process will allow creating in the future equal conditions in the EAEU member-states for free movement of capital, human resources and business. In other words, harmonization of economic and legal laws must be

consistent with the current economic developments, aimed at simplifying the procedures applied and reducing alternative costs for business.

In the RA tax system there still exist shortcomings, gaps and even corruption risks, although in 2013 transition was made to the electronic reporting system. There are still unresolved issues related to the directive management of tax instruments, therefore it is proposed to justify the link between the tax system and business environment in a structured way (see Figure 2).

In the event the changes made in tax system are aimed at improving business environment, the elements of tax policy, such as collection and management of tax revenue, increase of taxation efficiency, improvement of tax administration, optimization of tax burden per economic entities and application of tax instruments lead to the growth of business activity in the RA. Accordingly, the disruption of tax policy gives rise to tax, political, economic and social pressures that have adverse impact on business environment, since:

1) primary and important sectors of the state-funded economy that require significant expenditures, gradually fall out of the investment projects, which in the future may lead to downfall of economy;

2) the unrestrained tax pressure generates “new, distorted culture”, such as the habit of avoiding tax payments, shadow economy, unequal conditions of competition and formation of monopolies.

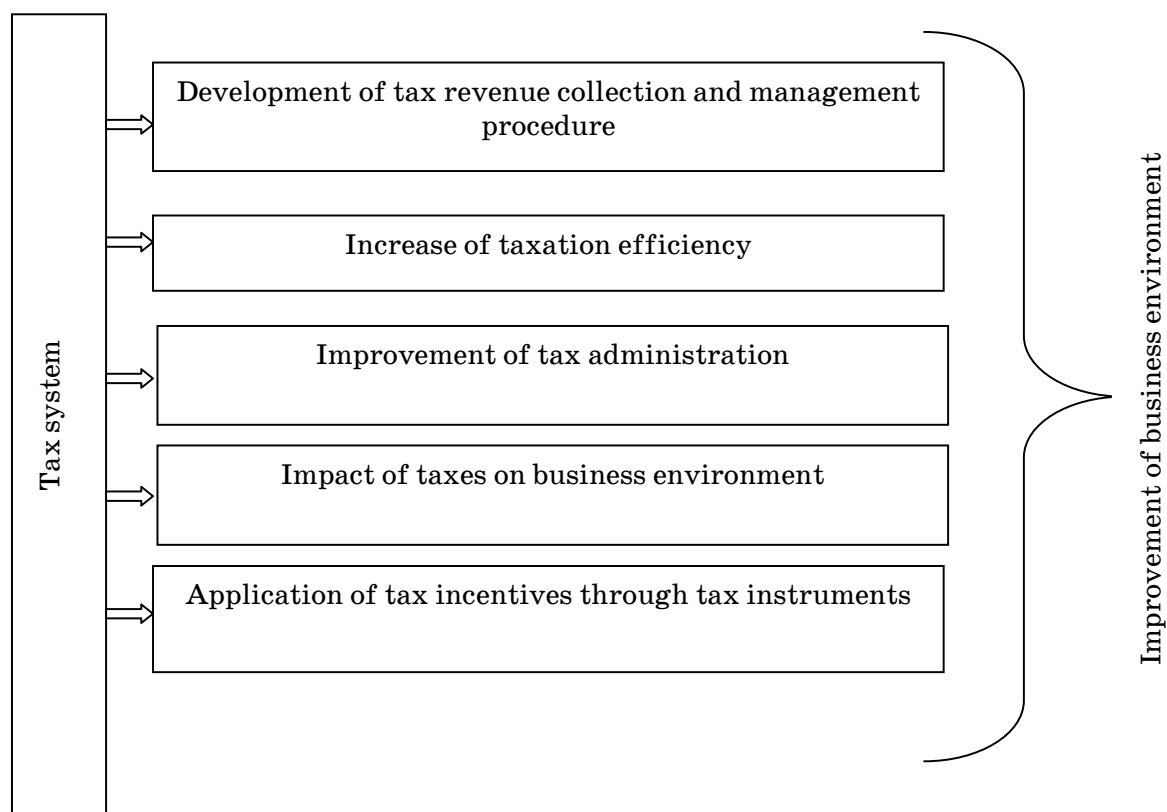

Fig. 2. Interrelation of tax system and business environment

It can be affirmed that the most important precondition for the development of the RA economy is the improvement of business and investment environment the achievement of which requires creation of a simple, transparent and cost effective environment of state regulation of entrepreneurial activities, services and administrative procedures, ensuring equal conditions of competition, developed market infrastructure supporting business, as well as implementation balanced tax and customs policy. At the same time, in the reality, the guarantee of development of a favorable business environment is the growth of profit at the expense of cost reduction policies. Moreover, costs of each company are primarily dependent on tax payments, and therefore, endeavors to reduce such costs promote the companies' initiative of "independent" introduction of reasonable system of tax planning and optimization of taxation.

Conclusion. The development of the RA economy and business environment is conditioned by various factors, and one of the affecting factors, i. e. tax system has led to the development of individual sectors, such as mining industry, and on the contrary the application of tax privileges has not always contributed to the development of the economy sectors, for example of agriculture. It can be stated that in the event the changes undertaken in tax system are aimed at improving business environment, the elements of tax policy, such as collection and management of tax revenue, increase of taxation efficiency, improvement of tax administration, optimization of tax burden per economic entities and application of tax instruments lead to the growth of business activity in the RA.

References

1. Alm, J. & Torgler, B. (2011) "Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality. *Journal of Business Ethics*", 101 (4), pp. 635–651. doi:10.1007/s10551-011-0761-9.
2. Anastasios G. Karantounias (2013) "Managing pessimistic expectations and fiscal policy"/ Research Department, Federal Reserve Bank of Atlanta // *Theoretical Economics* 8, 193–231.1555–7561/20130193.
3. Baele, Lieven, Soriano, Pilar (2010): The determinants of increasing equity market comovement: economic or financial integration? In: *Review of World Economics* 146 3, pp. 573–589. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10290-010-0060>.
4. Bergman, M. (2002). "Who Pays for Social Policy? A Study on Taxes and Trust", *Journal of Social Policy*, 31 (2), pp. 289–305. DOI: 10.1017/S0047279401006614.
5. Chari V., Lawrence J. Christiano, Patrick J. Kehoe, "Optimal Fiscal Policy in a Business Cycle Model" (Aug., 1994) *The Journal of Political Economy*, Vol. 102, No. 4), pp. 617–652. Published by: The University of Chicago Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2138759>
6. De la Torre, J., Neckar D., (1981, march 3), "Forecasting country political risks", *International Journal of Forecasting*, N81/22, available at: https://flora.insead.edu/fichiersti_wp/inseadwp1981/81-22.pdf
7. Dollar D., Hallwart-Driemier M., Mengistae T., "Investment Climate and Firms Performance in the Development Economies". World Bank, 2003 pp. 118–120 available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.453.1394&rep=rep1&type=pdf>
8. Feld L. P. & Frey, B.S. (2002). "Trust breeds trust: How taxpayers are treated". *Economics of Governance*, 3, pp. 87–99. doi:10.1007/s101010100032
9. Frey, B.S. (2003). "Deterrence and tax morale in the European Union". *European Review*, 11 (3), pp. 385–406. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1062798703000346>
10. Hansen Lars Peter, Thomas Sargent, and Thomas Tallarini. (1999) Robust Permanent Income and Pricing. *Review of Economic Studies* 66:873-907.0034-6527/99/00360873\$02.00
11. Inter-American Development Bank Annual Report(2015) <http://dx.doi.org/10.18235/0000266#sthash.0ug-PeE4z.dpuf>
12. Kanji I., Nazneen. II. (2009). "Nongovernmental Organizations and Development", First published 2009 by Routledge, 270 Madison Avenue, New York, NY10016 ISBN13: 978-0-415-45429-2 (hbk).
13. Kim, Dong Heon, (2012). "What is an oil shock? Panel data evidence / Empirical" — № 43 (1). — pp. 121–143. DOI: 10.1080/10286632.2013.877456.
14. Li Jie, (2013) "The effectiveness of fiscal and monetary policy responses to twin crisis" / № 45 (27). —pp. 3904–3913. doi:10.5539/ijef.v5n9p110
15. Mele', D. (2009) *Business ethics in action. Seeking human excellence in organizations*. New York: Palgrave-MacMillan. ISBN(s) 9780230573109

16. Michailova, S., & Worm, V. (2003). "Personal networking in Russia and China: Blat and guanxi". *European Management Journal*, 21(4), 509–519 doi:10.1016/S0263-2373(03)00077-X.
17. Minnick, K., & Noga, T. (2010). "Do corporate governance characteristics influence tax management"? *Journal of Corporate Finance*, 16(5), 703–718. DOI: 10.1016/j.jcorpfin.2010.08.005.
18. Sloman John (2007) "Economics and the business environment / Financial Times Prentice Hall, 2007. — 461 p. in color. — 2nd ed. — ISBN: 0273710370, 9781408212042, 9780273710370.
19. Sweezy, A. (1972) "The Keynesians and Government Policy", 1933–1939, *American Economic Review*, vol. 62, no. 2, 116–124 Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1821531>
20. Vogel Lukas, Roeger Werner, Herz, Bernhard (2013) "The Performance of Simple Fiscal Policy Rules in Monetary Union" / *Open Economies Review*. — № 24(1), Sl. — pp. 165–196. DOI 10.1007/s11079-012-9258-0.
21. Stephanie Schmitt-Grohé, Martín Uribe White, H. A. (1980), "Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and a Direct Test for Heteroskedasticity" Vol. 48, No. 4 (May, 1980), pp. 817–838 DOI: 10.2307/1912934.
22. Zhu, Xiaodong. (1992) "Optimal fiscal policy in a stochastic growth model". *Journal of Economic Theory* 58 (2):250–289 (1992). University of Toronto, Toronto, Ontario, M5R2 W8 Canada. <https://pdfs.semanticscholar.org/7d00/1c552968ea0ee999f259bd06f15f02bf05f0.pdf>
23. Багаудиновна Т. М., Дедушева Л. А. (2015) "Инновационный подход экономического развития Российской Федерации на современном этапе" / Том 7, № 2, Интернет-журнал "Науковедение" ISSN2223-5167 <http://naukovedenie.ru/> DOI: 10.15862/95EVN215 (<http://dx.doi.org/10.15862/95EVN215>).
24. Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк, "Доклад о мировом развитии: Социальная справедливость и развитие" (2006), Washington, DC20433 с. 9–11. ISBN.13: 978-0-8213-6417-8.
25. Мельников В. Д. (2001) *Финансы: учебник для вузов* / В. Д. Мельников, К. К. Ильясов. — Алматы: [б. и.]. — 512 с. — ISBN9965441204.
26. Фазэй Л., Рэнделл Р. *Курс MBA по стратегическому менеджменту* / Перевод с англ. под ред. В. Осипова. М.: Альпина Бизнес Букс, — 2004. — С. 596. ISBN978-5-96-14-2401-0.
27. RA Perspective Development Strategic Programme for 2014–2025, the RA Government decree No: 442-N, dated 27 March 2014.
28. RA Law on Profit Tax, article 36, the RA official bulletin 1997.12.03/27.
29. <http://armstat.am/am/?nid=263>
30. <http://www.doingbusiness.org/>

Варцаба Віра Іванівна

*доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Варцаба Вера Ивановна

*доктор экономических наук, доцент,
заведующий кафедрой финансов и банковского дела
ГВНЗ «Ужгородский национальный университет»*

Vartsaba Vira

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Head of the Department Finance and Banking
Uzhgorod National University*

Мулеса Еліна Валеріївна

*магістр кафедри фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Мулеса Элина Валериевна

*магистр кафедры финансов и банковского дела
ГВНЗ «Ужгородский национальный университет»*

Mulesa Elina

*Master of Department Finance and Banking
of the Uzhgorod National University*

АНАЛІЗ ВПЛИВУ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В УКРАИНЕ

ANALYSIS OF THE IMPACT OF FISCAL DECENTRALIZATION ON THE FORMATION OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE

Анотація. У статті досліджено вплив децентралізаційних процесів на зміни в формуванні місцевих бюджетів в Україні за період 2013–2017 рр. Проведено аналіз динаміки частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, а також фактичних надходжень загального фонду місцевих бюджетів України в динаміці та за структурою. Виявлено, що кроки Уряду, спрямовані на фінансову децентралізацію, зумовили значні темпи зростання власних доходів місцевих бюджетів. Доведено, що переконливим фактором, що свідчить про ефективність впровадження фінансової децентралізації, є зниження частки дотаційності місцевих бюджетів та зменшення загальної кількості наданих казначейських позик, що демонструє значне посилення платоспроможності місцевих бюджетів з часу прийняття реформи місцевого самоврядування. Виявлено основні проблеми та ризики пов'язані з децентралізацією бюджетної системи України.

Ключові слова: бюджетна децентралізація, місцеві бюджети, загальний фонд місцевих бюджетів, власні доходи місцевих бюджетів, місцеві податки та збори, самодостатні територіальні громади.

Аннотация. В статье исследовано влияние децентрализационных процессов на изменения в формировании местных бюджетов в Украине за период 2013–2017 гг. Проведен анализ динамики доли местных бюджетов в сводном бюджете Украины, а также фактических поступлений общего фонда местных бюджетов Украины в динамике и по структуре. Выведено, что шаги правительства, направленные на финансовую децентрализацию, обусловили значительные темпы роста собственных доходов местных бюджетов. Доказано, что убедительным фактором, свидетельствующим об эффективности внедрения финансовой децентрализации, является снижение доли дотационности местных бюджетов

и уменьшения общего количества предоставленных казначейских займов, демонстрирует значительное усиление платежеспособности местных бюджетов с момента принятия реформы местного самоуправления. Выявлены основные проблемы и риски связанные с децентрализацией бюджетной системы Украины.

Ключевые слова: бюджетная децентрализация, местные бюджеты, общий фонд местных бюджетов, собственные доходы местных бюджетов, местные налоги и сборы, самодостаточные территориальные общины.

Summary. The article analyzes the influence of decentralization processes on changes in the formation of local budgets in Ukraine for the period of 2013–2017. The analysis of the dynamics of the share of local budgets in the consolidated budget of Ukraine, as well as the actual revenues of the general fund of local budgets of Ukraine in dynamics and structure, has been analyzed. It was revealed that the Government's steps aimed at financial decentralization caused significant growth of local budgets' own revenues. It is proved that a convincing factor that the effectiveness of the introduction of financial decentralization is effective is to reduce the share of subsidies of local budgets and reduce the total amount of treasury loans granted, which demonstrates a significant increase in the solvency of local budgets since the adoption of the reform of local self-government. The main problems and risks connected with decentralization of the budgetary system of Ukraine are revealed.

Key words: budget decentralization, local budgets, general fund of local budgets, local budget revenues, local taxes and fees, self-sufficient territorial communities.

Постановка проблеми. В умовах кризового періоду розвитку української державності, питання бюджетної децентралізації виходять на перший план, оскільки саме децентралізація є однією з базових умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади, а шляхом впливу на процеси ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку регіонів та територіальних громад. Аналіз проходження процесів децентралізації в Україні та їх результатів є обов'язковим елементом з метою визначення проблемних аспектів та пошуку напрямків удосконалення механізму бюджетного регулювання, спрямованих на розв'язання нагальних завдань реалізації реформи бюджетної децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблем формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації в Україні знайшли своє відображення у працях Т. М. Барановської [1], О. В. Вознюк [3], Л. Демиденко [4], Н. М. Євтушенко [6], Я. Казюк [8], С. О. Коваленко [9], І. В. Макарчук [10], В. В. Мамонної [11], Н. А. Науменко [13], С. В. Онищенко [14], В. І. Пальчук [16] та інших вітчизняних науковців.

Однак, на нашу думку, процеси реорганізації формування місцевих бюджетів в умовах реформи місцевого самоврядування потребують системного всебічного аналізу з метою оцінки реалізації бюджетної децентралізації в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою дослідження є аналіз та оцінка впливу бюджетної децентралізації на формування місцевих бюджетів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Важливою складовою повноцінного розвитку України є формування фінансово забезпечених органів місцевого самоврядування,

оскільки наявність достатніх коштів у місцевих бюджетах дає змогу оперативно вирішувати завдання соціально-економічного характеру на рівні територіальної громади. Зміцнення фінансової основи місцевої влади можливо за допомогою впровадження реформи децентралізації, в комплексі як адміністративно-територіальної, політичної та фіскальної (бюджетної), адже для виконання делегованих, переданих на місця та власних повноважень органів місцевого самоврядування необхідним є наявність стабільних та достатніх джерел наповнення місцевих бюджетів.

Майже в кожній країні місцеві бюджети є найбільш чисельною ланкою бюджетної системи. В Україні налічується більше 10 тисяч місцевих бюджетів. До реформи місцевого самоврядування більше 70% ресурсів зосереджувалося в державному бюджеті, решта — більше 20% — у місцевих бюджетах. Починаючи із 2014 року (рис. 1) спостерігається позитивна тенденція до збільшення частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті (з 37,5% у 2014 році до 49,3% у 2017 році), що, безпосередньо, вказує на зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що «місцеві бюджети мають бути достатніми для здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм законом повноважень і забезпечення мешканців відповідних громад якісними публічними послугами» [5].

Основним інструментом, за допомогою якого територіальні громади здійснюють свої функції, є бюджет. Тому питанням і проблемам, що стосуються формування дохідної частини бюджетів місцевого самоврядування, пошуку і реалізації резервів їх наповнення, розширенню бази оподаткування приділяється досить велика увага.

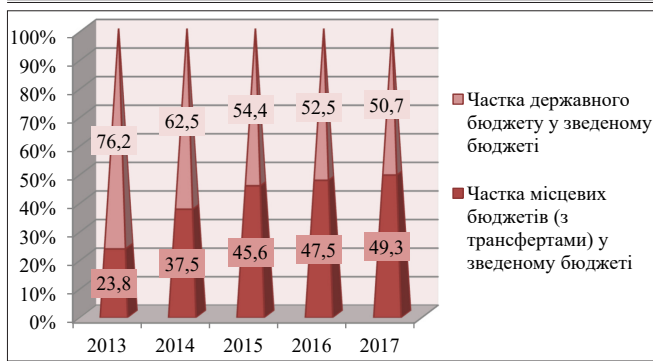

Рис. 1. Динаміка частки місцевих бюджетів (з трансфертами) у зведеному бюджеті України за 2013–2017 рр., %

* сформовано автором на основі джерел [15, 17]

Аналіз фактичних надходжень загального фонду місцевих бюджетів України показав вагоме зростання загального обсягу їх доходів протягом 2013–2017 років. До 2014 року обсяг зростання складав в середньому 4%. Із початком реалізації реформи ситуація кардинально змінилася: сума надходжень до місцевих бюджетів у 2016 році склала 241,3 млрд грн., що на 24,5% більше показника 2015 року і на 49,3% менше показника 2017 року.

Крім того, якщо основну частину надходжень загального фонду місцевих бюджетів протягом 2013–2015 років займали трансферти, то з 2016 року частка трансфертів склала трохи більше 30%, а основну вагу в доходах бюджетів почали займати власні ресурси (більше 60%) (рис. 2).

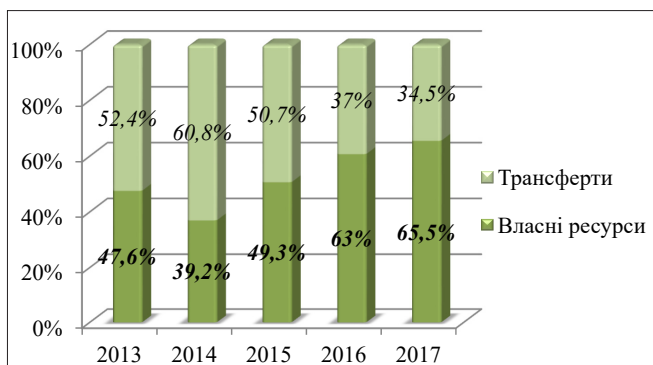

Рис. 2. Структура фактичних надходжень загального фонду місцевих бюджетів України за 2013–2017 рр., %

* сформовано автором на основі джерел [2, 16, 17]

Переконливими фактами, що свідчать про ефективність впровадження фінансової децентралізації, є також показники зниження частки дотаційності місцевих бюджетів за досліджуваний період (рис. 3).

До 2014 року відсоток дотаційності місцевих бюджетів становив 95,2%, а донорами було лише 4,8% місцевих бюджетів. За період 2014–2017 років кількість дотаційних бюджетів знизилася на 23,8%, а обсяг бюджетів-донорів, у свою чергу, наразі становить 16,2%, тобто відбулося їхнє зростання на 12,5%.

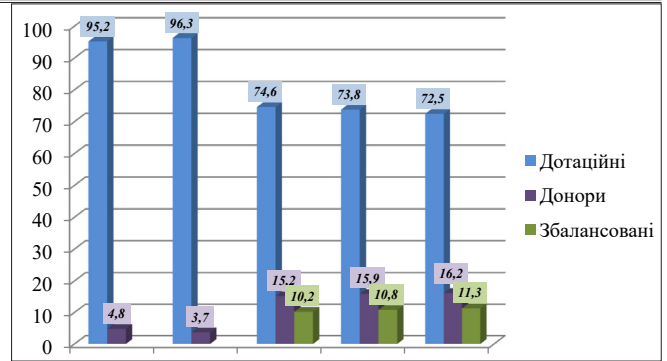

Рис. 3. Динаміка частки дотаційних місцевих бюджетів за 2013–2017 рр., %

* сформовано автором на основі джерел [12, 16]

Позитивним фактом є те, що з 2015 року з'явилися збалансовані місцеві бюджети в розмірі 10,2% (10,8% та 11,3% у 2016 році та 2017 році відповідно) (рис. 3), в яких спостерігається рівновага їх дохідної і видаткової частин, а отже, у держави зменшується необхідність запозичення додаткових коштів і цим самим не збільшувати державний борг.

Разом з тим збільшилася державна підтримка на розвиток громад та розбудову інфраструктури (рис. 4), що є ще одним позитивним наслідком бюджетної децентралізації і кроком від бюджетів «продання» до бюджетів розвитку.

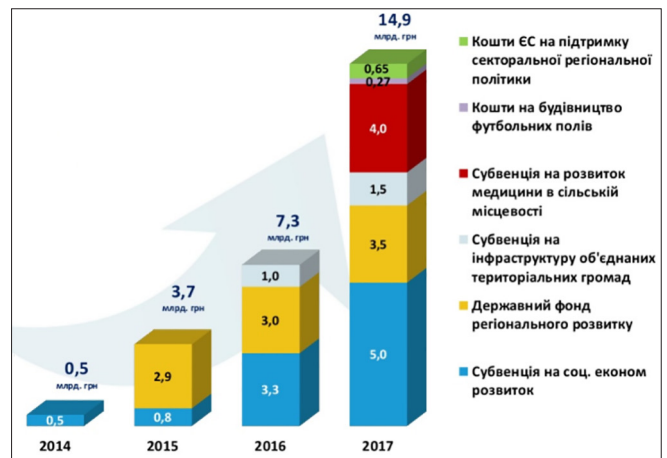

Рис. 4. Динаміка державної підтримки на розвиток громад та розбудову інфраструктури за 2014–2017 рр., млрд грн.

* сформовано автором на основі джерела [12]

Станом на 1 серпня 2017 року обсяг загальної бюджетної підтримки місцевим органам влади на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури склав 14,9 млрд грн, що більше майже у 30 разів, порівняно з 2014 роком (0,5 млрд грн.). За ці кошти було реалізовано 5904 проекти з підтримки місцевого та регіонального розвитку, а 523 органи місцевого самоврядування отримали кошти на проекти соціально-економічного розвит-

ку, що дає змогу, за підтримки провідних ресурсів держави, впроваджувати власні стратегії розвитку.

Про посилення платоспроможності місцевих бюджетів з часу прийняття реформи місцевого самоврядування свідчить й значне зменшення кількості та обсягу наданих Держказначейством позик на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів (рис. 5), що є прямим наслідком стабільного й своєчасного наповнення їх дохідної частини.

Якщо у 2013 році було надано позик у розмірі 38,4 млрд грн., а у 2014 році — 28,1 млрд грн., то у 2015 році цей показник значно скоротився (на 93,2%) і склав 1,9 млрд грн. Подібна тенденція зберігається і впродовж наступних років.

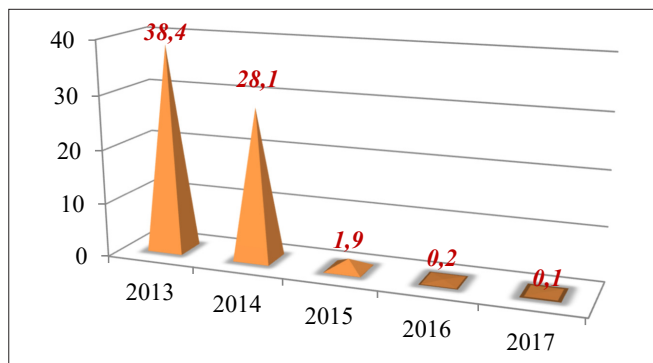

Рис. 5. Динаміка кількості та обсягу казначейських позик на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів в 2013–2017 рр., млрд грн.
* сформовано автором на основі джерел [7, 16]

Отже, бюджетна децентралізація несе в собі багато позитивних змін, однак процес її реалізації пов'язаний з багатьма ризиками та супроводжується рядом невирішених проблем. Основними серед яких є:

- зважаючи на високі ризики корупційних дій щодо використання коштів місцевих бюджетів, є потреба здійснення належного контролю за роботою органів влади різних рівнів при плануванні та виконанні ними бюджетів, управлінні і використанні фінансових ресурсів шляхом забезпечення ефективного попереднього та поточного держфінконтролю та організації максимально прозорої діяльності місцевих органів влади та її контролю з боку громадськості;

- швидке збільшення кількості ОТГ без пропорційного збільшення обсягу субвенцій на розвиток інфраструктури знижує мотивацію громад до об'єднання та їхні можливості щодо соціально-економічного розвитку. Тому державі слід переглянути питання стабільного забезпечення фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад;
- не врегульовано питання розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади загалом, а також функцій та повноважень між місцевими радами ОТГ та районними державними адміністраціями й районними радами, а тому у рамках реформи необхідно чітко визначити повноваження, які за ними залишаються;
- в утворених об'єднаних територіальних громадах спостерігається низька кваліфікація службовців місцевого самоврядування для виконання ними нових функцій, що призводить до неефективного використання фінансових ресурсів, неспроможності освоїти кошти державних субвенцій на розвиток ОТГ, що потрібно усунути шляхом запровадження дієвих програм підвищення кваліфікації службовців місцевого самоврядування та надання їм необхідної консультативної і методичної допомоги з боку органів виконавчої влади.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз впливу бюджетної децентралізації на місцеві бюджети України свідчить, що завдяки новітнім бюджетним процесам, місцеві бюджети стали більш незалежними та самодостатніми, отримали можливість за рахунок збільшення власних надходжень здійснювати фінансування витрат, спрямованих на розвиток громади, що, безумовно, є однією із суттєвих переваг фінансової децентралізації.

Однак, запровадження та реалізація бюджетної децентралізації пов'язані з існуванням певних ризиків та супроводжуються суттєвими недоліками, так як цей процес передбачає суттєво новий підхід до формування та реалізації функцій місцевих бюджетів, а тому потребує розширення прав місцевих органів влади, зміцнення їх бюджетної самостійності та визначення відповідальності.

Література

1. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад України / Т. М. Барановська, Ю. О. Кутц, О. А. Парамонов. — 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/dorad/files/btm_oref_20170306.pdf
2. Бюджет України 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/Budget%20of%20Ukraine%202014%20\(mfugovua\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Budget%20of%20Ukraine%202014%20(mfugovua).pdf)
3. Вознюк О. В. Потенціал місцевих бюджетів в умовах фінансової нестабільності / О. В. Вознюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. — Острого: Вид-во НУ»ОА», грудень 2016. — № 3(31). — С. 103–108.
4. Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії / Л. Демиденко, Ю. Наконечна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — № 2(167). — 2015. — С. 50.
5. Європейська хартія про місцеве самоврядування, ратифікована Законом України № 52/97 — ВР від 15.07.97 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036
6. Євтушенко Н. М. Формування місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації / Н. М. Євтушенко // Економічний вісник університету. — № 27/1. — 2015. — С. 162–168.
7. За рахунок чого сформовано державний бюджет на 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://biz.censor.net.ua/resonance/3018470/za_rahunok_chogo_sformovano_derjavnyi_byudjet_na_2017_rk
8. Казюк Я. Зміцнення фінансової спроможності громад: власні ресурси та державна фінансова підтримка місцевого і регіонального розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Financial-Capacity-of-Communities-UKR.pdf>
9. Коваленко С. О. Зміцнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://search.proquest.com/openview/1c3367a41c9f81611cb7c7ffc298b3df/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035679>
10. Макаруч І. М. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації / І. М. Макаруч, В. В. Малишко, А. О. Пучко // Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Молодий вчений. — 2017. — № 1 (41). — с. 640–646.
11. Мамонова В. В. Місцеві фінанси в умовах децентралізації влади: шляхи вдосконалення управління [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/3/01.pdf>
12. Моніторинг процесу децентралізації / Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main-info>
13. Науменко Р. А. Перспективи використання європейського досвіду при впровадженні сучасної моделі децентралізації в Україні / Р. А. Науменко, В. В. Рильська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=902>
14. Онищенко С. В. Бюджетна децентралізація: особливості запровадження, проблеми і перспективи / С. В. Онищенко // Фінанси, учет, банки. — 2016. — № 1 (21). — с. 145–153.
15. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23608>
16. Пальчук В. І. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації / Офіційний веб-сайт Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2781:vpliv-detsentralizatsiji-na-posilennya-platospromozhnosti-mistsevikh-byudzhetiv&catid=8&Itemid=350
17. Фінансова децентралізація в Україні. Перший етап успіхів / Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/news/7772>

References

1. Baranovska T. M. State Policy of Development of Territorial Communities of Ukraine / T. M. Baranovskaya, Yu. O. Kutz, O. A. Paramonov — 2017 [Electronic resource]. — Access mode: http://www.kbuapa.kharkov.ua/dorad/files/btm_oref_20170306.pdf
2. Budget of Ukraine 2014 [Electronic resource]. — Access mode: [file:///C:/Users/User/Downloads/Budget%20of%20Ukraine%202014%20\(mfugovua\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Budget%20of%20Ukraine%202014%20(mfugovua).pdf)

3. Voznyuk O. Potential of local budgets in conditions of financial instability / O. Voznyuk // Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Series «Economics»: a scientific journal. — Ostrog: View of the NU «OA», December 2016 — No. 3 (31). — P. 103–108.
4. Demidenko L., Nakonechnaya Y. Fiscal decentralization: German experience and Ukrainian realities / L. Demidenko, Yu. Nakonechnaya // Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. — No. 2 (167). — 2015–50
5. European Charter on Local Self-Government, ratified by the Law of Ukraine № 52/97 — VR of 15.07.97 [Electronic resource]. — Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036
6. Yevtushenko N. M. Formation of local budgets in the context of fiscal decentralization / N. M. Yevtushenko // Economic Herald of the University. — No. 27/1. — 2015. — pp. 162–168.
7. As a result, the state budget for 2017 has been formed [Electronic resource]. — Access mode: // http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036
8. Kazyuk Ya. Strengthening of financial capacity of communities: own resources and state financial support for local and regional development [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Financial-Capacity-of-Communities-UKR.pdf>
9. Kovalenko S. O. Strengthening Local Budgets Under Decentralization [Electronic Resource] — Access Mode: <https://search.proquest.com/openview/1c3367a41c9f81611cb7c7ffc298b3df/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035679>
10. Makarchuk I. M. Formation of local budgets in conditions of decentralization / I. M. Makarchuk, V. V. Malyshko, A. O. Puchko // Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Gregory Skovoroda. Young scientist — 2017 — No. 1 (41). — with. 640–646
11. Mamonova V. V. Local finances in the conditions of decentralization of power: ways to improve management [Electronic resource] — Access mode: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/3/01.pdf>
12. Monitoring of decentralization process // Official website of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine [Electronic resource]. — Access mode: <http://decentralization.gov.ua/mainmonitoring#main-info>
13. Naumenko R. A. Prospects of using European experience in implementing a modern decentralization model in Ukraine // R. A. Naumenko, V. V. Rylskaya [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=902>
14. Onishchenko S. V. Budget Decentralization: Peculiarities of Implementation, Problems and Prospects / S. V. Onishchenko // Finances, accounting, banks. — 2016 — No. 1 (21). — with. 145–153.
15. Official site of the State Treasury Service of Ukraine [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23608>
16. Palchuk V. Local budgets in the context of financial decentralization // Official site of the Center for Social Communication Studies [Electronic resource]. — Access mode: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2781:vpliv-detsentralizatsiji-na-posilennya-platospromozhnosti-mistsevikh-byudzhativ&catid=8&Itemid=350
17. Financial decentralization in Ukraine. The first stage of success // Official website of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine [Electronic resource]. — Access mode: <http://decentralization.gov.ua/news/7772>

Гриджук Дмитро Миколайович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Гриджук Дмитрий Николаевич
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры банковского дела
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Grydzhuk Dmytro
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Banking
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

**АНАЛІЗ СВІТОВИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАКТИК ЕФЕКТИВНОСТІ
БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**АНАЛИЗ МИРОВЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ПРАКТИК ЭФФЕКТИВНОСТИ
БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**ANALYSIS OF WORLD INNOVATIVE PRACTICES OF EFFECTIVENESS
OF BANKING ACTIVITY**

Анотація. В статті досліджуються інноваційні практики ефективності банківської діяльності – інтерфейси прикладних програм, моделі штучного інтелекту, Інтернет речей, – які впроваджуються за умови інтенсивного розширення за рамки традиційних продуктів, послуг та каналів. При цих умовах проходить стирання меж між традиційними продуктами та прискоренням конвергенції технологій. Зі зростанням попиту на надання інтелектуальних віртуальних помічників для взаємодії з клієнтами за допомогою голосових і текстових команд, створення централізованих платформ, API-інтерфейсів, – пропонуються інноваційні продукти та послуги, які або замінюють існуючі рішення, запропоновані банками, або створюють абсолютно нову якість та досвід для клієнтів. Показано, що інтеграція поглибленої аналітики, цифрової доставки та пристроїв являється нагальною потребою ефективності банківської діяльності. Розробка технологічних можливостей, що відповідає унікальній поведінці людей та споживачам, набуває нового значення перед сучасними моделями цифрових банківських послуг, такими як екосистемні платформи, причому глобальні банки прагнуть підключити модулі хмарних рішень, які вирішують певні регуляторні бар'єри. Показано, що банківська справа в цифровій економіці потребує інновацій на швидкості, підтримуючи основи з вбудованою гнучкістю та масштабованістю. Запрогнозовано напрямки подальших інноваційних розробок 2018 року та окреслено три стратегічні наслідки, які на нашу думку будуть притаманні для банківської галузі у 2018 році.

Ключові слова: інноваційна лабораторія, штучний інтелект, Інтернет речей, API-інтерфейси, мобільний банкінг.

Аннотация. В статье исследуются инновационные практики эффективности банковской деятельности – интерфейсы прикладных программ, модели искусственного интеллекта, Интернет вещей, – которые внедряются при интенсивном расширении за рамки традиционных продуктов, услуг и каналов. При этих условиях происходит стирание границ между традиционными продуктами и ускорением конвергенции технологий. С ростом спроса на предоставление интеллектуальных виртуальных помощников для взаимодействия с клиентами с помощью голосовых и текстовых команд, создание централизованных платформ, API-интерфейсов, – предлагаются инновационные продукты и услуги, которые либо заменяют существующие решения, предложенные банками, или создают совершенно новое качество и опыт для клиентов. Показано, что интеграция углубленной аналитики, цифровой доставки и устройств является насущной необходимостью эффективности банковской деятельности. Разработка технологических возможностей, соответствует уникальному поведению людей и потребителей, приобретает новое значение перед современными моделями цифровых банковских услуг, такими как экосистемные платформы, причем глобальные банки стремятся подключить модули облачных решений, которые решают определенные регуляторные барьеры. Показано, что банковское дело в цифро-

вой экономике требует скоростных инноваций, поддерживая основы со встроенной гибкостью и масштабируемостью. Спрогнозированы направления дальнейших инновационных разработок 2018 года и обозначены три стратегические последствия, которые по нашему мнению будут присущи банковской отрасли в 2018 году.

Ключевые слова: инновационная лаборатория, искусственный интеллект, Интернет вещей, API-интерфейсы, мобильный банкинг.

Summary. The article investigates innovative practices of banking efficiency – interfaces of applied programs, models of artificial intelligence, Internet of things. They are introduced with intense expansion beyond traditional products, services and channels. Under these conditions, the erosion of the boundaries between traditional products and the acceleration of technology convergence takes place. There is a growing demand for providing intelligent virtual assistants for interacting with clients through voice and text commands, as well as for the creation of centralized platforms, API interfaces. Innovative products and services are offered that either replace the existing solutions offered by banks or create a completely new quality and experience for customers. It is shown that the integration of in-depth analytics, digital delivery, and devices is a vital necessity for the efficiency of banking. The development of technological capabilities corresponds to the unique behavior of people and consumers, is gaining new significance in the face of modern models of digital banking services, such as ecosystem platforms. Global banks are striving to connect cloud-based modules that address certain regulatory barriers. It is shown that banking in the digital economy requires high-speed innovation, supporting the foundations with built-in flexibility and scalability. The directions of further innovative developments of 2018 are projected and three strategic consequences, which will be inherent in the banking industry in 2018, are in our opinion.

Key words: innovation laboratory, artificial intelligence, internet stuff, API-interfaces, mobile banking.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність та необхідність упровадження в українських банках цифрових технологій підтверджує зміна світових тенденцій у банківському регулюванні та потужність передової аналітики, які визначають інновації у банківській сфері.

Останнім часом створюються зарубіжні банківські лабораторії: Standard Bank (ПАР) — Інноваційний центр PlayRoom, Лабораторії банку Capital One (США), інноваційна лабораторія Commonwealth Bank (Австралія), інноваційна лабораторія Citi (США), інноваційний центр Visa (США), центр розробки та інновацій Chase Bank (США), інноваційний центр BBVA (Іспанія). У 2017 році регулятори створили середовища, де новатори та оператори знаходять спільну основу, перш ніж масштабувати їх продукт або рішення. Перехресний та більш скоординований підхід серед регуляторів у різних світових географічних регіонах допомагає стартувати компанії FinTech, сприяючи кращої співпраці з усталеними фінансовими установами. Тому небанківська конкуренція створює як ризики, так і можливості. Наприклад, нормативне середовище фінансових послуг залишається дуже складним і невизначеним — часто з суперечливими нормами. Крім того, це призвело до значного збільшення витрат, які також вплинули на бізнес-моделі багатьох організацій.

Наступний етап AI у банківській сфері буде спрямований на прості та розумніші інтерфейси: за до-

помогою машинного навчання, яке адаптується до даних та взаємодій, для покращення таких областей, як виявлення шахрайства, і натискання інструментів із підтримкою AI (наприклад, централізованих платформ / помічників або ботів з повідомленнями), щоб краще обмінюватися та пропонувати послуги клієнтам у офісі. Покладаючись на AI для деяких внутрішніх та зовнішніх взаємодій, вони допоможуть підвищити рівень взаємодії з клієнтами.

Таким чином, імплементація світових інноваційних практик ефективності банківської діяльності в українські реалії являється актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В інноваційних практиках ефективності банківської діяльності проходить інтенсивне розширення за рамки традиційних продуктів, послуг та каналів, оскільки входять в силу відкриті API (інтерфейси прикладної програми) [1], штучний інтелект (ШІ) [2,3], Інтернет речей (IoT) [4] та інші партнери FinTech / banking [5]. Ця сфера зростає за значенням щодня, як свідчить масштабна продаж цифрових пристроїв, таких як Amazon's Echo протягом 2017 р.

Нагадаємо, що Інтернет речей (IoT) — є концепція мережі, що складається із взаємозв'язаних фізичних пристроїв, які мають вбудовані давачі, а також програмне забезпечення, що дозволяє здійснювати передачу і обмін даними між фізичним світом і комп'ютерними системами, за допомогою використання стандартних протоколів зв'язку [6, с. 112].

Відмітимо, що 2017 став роком конвергенції у фінансових послугах. За умови співробітництва

між фінансовими послугами та новими компаніями FinTech, поступово проходить стирання меж між традиційними продуктами та прискоренням конвергенції технологій, включаючи мобільні, розподілені книги, ІОТ та пізнавальні обчислення [7, с. 36].

Зазначимо, що після того як Moven and Simple, які впроваджують банківські послуги призначеними для мобільних додатків: цифрові банківські рахунки, картки та інструменти, вийшли на банківський ринок, стало зрозумілим, що клієнти більше не відвідують філії, щоб відкривати рахунки, і що цифрове придбання є обов'язковим [8, с. 18].

Зауважимо, що штучний інтелект (AI) в банківській справі не є новим. Банки вже використовують AI в важко-ручних процесах для точності, ефективності, швидкості та витрат. Однак, що є новим, то це рух AI поза процесом до взаємодії [9]. Взагалі спектр інновацій дуже різноманітний, включаючи прогрес у блокуванні, досягнення персоналізації, заохочення підприємництва, розширення центрів, еволюції банків у русі, розширення можливостей клієнтів через І-послуги та самопокупки, а також поєднання AI та Big Data [10].

Девід Бреар, генеральний директор та засновник 11: FS в Лондоні, відмічає: «... глобальні регулятори будуть охоплювати конкурентну боротьбу FinTech та регуляторні концесії, Африка охоплює API, а фінансове включення стане основною і актуальною темою. У той же час США будуть приймати зміни в регуляторній та політичній системі» [11, с.1].

«Найбільшою новиною будуть важливі технології фінансових послуг, які переходять до хмарних архітектур, відкриваючи двері для інновацій в середині банку», — зазначає Скотт Бейс, керуючий директор Лабораторії інновацій Азії [12].

Відмітимо, що Інтерфейс і програмне забезпечення з голосовим інтерфейсом стануть потужним способом для того, щоб банки стали більш релевантними з їх клієнтами, активно рекомендуючи нові продукти, фінансування за вимогою та кредити. Тому найбільш значущою подією у 2017 році став голосовий AI. Сьогодні зростає попит на надання інтелектуальних віртуальних помічників для взаємодії з клієнтами за допомогою голосових і текстових команд. В той же час інтеграція поглибленої аналітики, цифрової доставки та пристроїв являється нагальною потребою ефективності банківської діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити основні світові інноваційні практики ефективності банківської діяльності, що дасть можливість їх імплементації в українську банківську систему та виявити стратегічні наслідки, які будуть притаманні для банківської галузі у 2018 році.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Потрібно зазначити, що, навіть незважаючи на те, що банки почали користуватися Інтернетом досить давно, вони все ще прив'язані до багатьох офлайн-процедур.

Наприклад, відкривати новий обліковий запис повністю в Інтернеті можна не у всіх банках. Основною перешкодою є процес KYC, який часто потребує перевірки посвідчень, підпису рукописів або надання додаткової документації. Щоб спростити та оптимізувати цей досвід користувачів, банки повинні докласти більше зусиль, щоб використовувати нові методи перевірки клієнта, щоб новий користувач міг застосувати онлайн-режим і не відвідувати філії банку.

Ці методи можуть базуватися на API-інтерфейсах для імпорту даних з існуючих облікових записів користувачів в інших установах або вони можуть покладатися на рішення, надані сторонніми особами, такі як біометрія (розпізнавання особи / голос / відбиток пальців), захоплення інформації про ідентифікацію, оцифрування паперових документів і так далі.

Процес подання заявки — не тільки для нових облікових записів, а й для продуктів у відкритому обліковому записі — також має бути справді багатоканальним. Коли ви починаєте щось із мобільного пристрою, ви хочете мати можливість завершити його в браузері вашого ноутбука, коли ви повернетесь додому, або навпаки. Або просто зберегти напівзаповнену форму на даний момент і відновити пізніше, без необхідності повторно вводити ті ж дані з нуля. Проте в багатьох випадках це не є очевидною рисою.

Якщо говорити про мобільний зв'язок, не повинно бути ніяких функцій, продуктів або послуг, доступних лише для користувачів повного настільного браузера. Завдяки послуги локалізації стає можливим подання користувача з особливими пропозиціями для певного місця. Мобільний пристрій також може замінити кредитні / дебетові картки, що призводить до наступної тенденції [13].

Мобільний банкінг у 2017 році став більш сфокусованим на безкартних платежах: смартфони, що підтримують NFC, з НСЕ потраплять до сегменту бюджету цього року, і, як передбачається, також мають цю функцію. І тоді зростає кількість рівних трансферів / платежів безпосередньо з мобільних додатків. Банки повинні використати цю тенденцію у своїх додатках, якщо вони не хочуть втрачати частину ринку до конкуренції.

У 2017 році з'явилися нові рішення для банківської справи, які повинні стати тенденціями на 2018 рік. Потрібно відмітити, що початковою тенденцією 2017 р. являється штучна інтелектуальна банківська справа

AI. Наприклад, на смартфоні у формі Siri, Cortana та інших персональних помічників, допомагає робити купівлю в Інтернеті або вибрати фільм для ідеального вечора. У банках це допомагає провести оцінку ризиків та знизити великі дані, щоб знайти моделі та тенденції, які могли б краще узгодити бізнес з потребами клієнтів. При цьому штучний інтелект використовується для швидкого та точного кредитування. Віртуальні відділення, які зараз є просто традиційними центрами обробки викликів, з більшою кількістю доступних каналів зв'язку (чат та відео, крім звичайного голосу), поступово перетворюються на віртуальних помічників, керованих AI, у однаково віртуальних середовищах, представлених у VR або AR. А голосовий контроль — це природний вибір для додатків для мобільних пристроїв наступного покоління.

Найпопулярнішими тенденціями банківського сектору у 2017 являються API та FinTechs [14]. У ЄС 2017 рік був останнім, коли банки можуть зберігати всі дані своїх клієнтів недоступними для інших установ. Європейські банки готуються до PSD2, який розповсюджує банківські дані третім сторонам за допомогою API. Те, що здавалося загрозою для традиційної банківської індустрії, зараз більше схоже на майбутнє. Все це сталося через компанію FinTechs — нових гравців на ринку, які прийшли ззовні і порушили встановлену гру.

Компанія FinTech пропонує інноваційні продукти та послуги, які або замінюють існуючі рішення, запропоновані банками, або створюють абсолютно нову якість та досвід для клієнтів. Хоча FinTechs — невелика компанія у порівнянні з банками, але вона здатні швидше реагувати на потреби людей та технологічні досягнення. Маючи доступ до банківських даних клієнтів через API, вони можуть конкурувати зі своїми великими опонентами майже на рівних умовах, — тому не дарма банки не бажають таких змін. Але банки розуміють, що FinTechs — це їх союзники, тому банки відкривають доступ до даних своїх клієнтів, але замість цього вони пропонують свої продукти та послуги новим клієнтам або використовувати інноваційні функції, що вимагають великої кількості внутрішнього часу для їх розробки та, безумовно, зусиль [15].

На нашу думку партнерські зв'язки між банками та FinTechs принесуть взаємну вигоду і повинні постійно змінювати банківську галузь. Наприклад, банківські послуги на базі API — це гнучкість: FinTechs може використовувати банківську інфраструктуру та дані різних постачальників для створення ідеальної суміші для конкретних клієнтів, тоді як банки можуть охопити більше клієнтів, а також охоплювати нові технології, послуги та функції набагато швидше, ніж у випадку закритих систем.

Стосовно регулювання банківської діяльності у 2017 року, то PSD2 — це не єдине регулювання, яке банки повинні враховувати при плануванні своїх стратегій. Починаючи з 1 січня 2018 р. Директива MiFID II накладе серйозні обмеження на отримання прибутку від надання сторонніми інвестиційними фондами банків [16]. Неминучий прихід регуляторної системи, що складається з декількох юрисдикцій, таких як MiFID II, спричинив поступову зміну в тому, як встановлені установи взаємодіють із новими постачальниками Fintech. Історично фінансові ринки фірми fintech сприятливі для прийняття ними рішень великими інститутами. Тим не менш, MiFID II, пройшов довгий шлях до закриття цього розриву, надаючи змогу усталеним гравцям виконувати нові правила швидше та більш економічно [16].

Зазначимо, що доходи від продажу IF будуть суттєво зменшені, тому банки повинні відповідно адаптувати свої бізнес-моделі. Інше регулювання, яке потребує вирішення, — Базель III. Це змушує банки збільшувати коефіцієнти капіталу на основі активів, зважених на ризик. Це означає менший капітал для інвестування і, отже, менший прибуток.

Отже, глобальні банки прагнуть підключити модулі хмарних рішень, які вирішують певні регуляторні бар'єри. Ця можливість була нагальною сприйнята fintech на ринках капіталу. Як відповідь на цю зростаючу потребу, кількість перспективних фірм fintech, значно збільшилася. Це висвітлює закономірність нових бізнес-завдань, які зумовлені запровадженням багатогосподарської регуляції в посткризовий період [16].

Зазначимо, що дані про клієнта є відповідальністю банку, причому вважалася особиста інформація як незбалансований актив. Але зараз інша стратегія — чим більша інформація, яку компанія має про своїх клієнтів, тим краще. Банки стикаються з новими проблемами за умови голосового банківського обслуговування при спробі працювати з голосовими помічниками, такими як Alexa в Amazon's Echo, щоб дозволити клієнтам перевіряти баланс і виконувати інші завдання. Тому нагляд за кібербезпекою та культурою банку, щоб встановити онлайн та мобільну стратегію, являється на сьогодні актуальним.

Цікавою тенденцією в підвищенні ефективності банківської діяльності є те, що банкіри починають визнавати важливість адаптації до унікальної поведінки людей, щоб визначити якість подорожі покупців та ефективність технологічних рішень.

Розробка технологічних можливостей, що відповідає унікальній поведінці людей та споживачам, набуває нового значення перед сучасними моделями цифрових банківських послуг, такими як

екосистемні платформи. У межах таких моделей зростає кількість часу, яку банки повинні впливати на споживачів. Дизайн-орієнтоване мислення має бути більш точним [17]. Такі взаємодії є технологічно складними, що вимагає зміни дизайну мислення для того, щоб технологія банку могла бути гнучкою.

Банківська справа в цифровій економіці потребує інновацій на швидкості, підтримуючи основи з вбудованою гнучкістю та масштабованістю. Це обумовлює охоплення незалежних працівників та відкритих ринків талантів, які пропонують більш широкий доступ до бажаних навичок, знань та досвіду, швидко організовуючи максимально ефективно проблеми. Визначення та ухвалення правильних кадрових ролей, придатних для більш гнучкого, але повноцінного підходу, може допомогти створити справді вражаючу робочу силу та банк, придатний для цифрової революції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На наш погляд, узагальнюючи вищесказане подальшими розробками у 2018 році можуть бути:

- робото-консультативне калібрування;
- вдосконалення на основі виробничих даних;

- спільна робота з бухгалтерськими консультантами;
- версія для мобільних додатків.

Відмітимо, що Fintech є одним із самих швидкозростаючих секторів у світовій галузі фінансових послуг, загальний обсяг інвестицій збільшився з 100 мільйонів доларів США у 2008 році до більш ніж 31 мільярда доларів США в 2016 році.

Окреслимо три стратегічні наслідки, які на нашу думку будуть притаманні для банківської галузі у 2018 році:

- 1) Порушення технологій швидко розвиває конкурентний ландшафт, знижуючи бар'єри для вступу нових гравців та створення нових бізнес-моделей.
- 2) Інвестиції в цифрові інновації будуть мати вирішальне значення для надання клієнтських послуг, які переосмислюються подібними компаніями Uber та Airbnb.
- 3) Партнерство з та / або залученням нових компаній з технологій Fintech та технологічних компаній стане важливою частиною реакції для встановлених фінансових установ, оскільки вони більш агресивно досягають зростання доходів, економічності та можливостей зменшення ризиків.

Література

1. Технічна енциклопедія Techtrend. Banking API [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=26004815>
2. Подгаєцький О. О. Проблема штучного інтелекту / О. О. Подгаєцький // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес [зб. тез Міжнар. наук. — теор. конференції студ. та аспір. 14–15 квітня 2011 р.: у 2-х ч., м. Харків / ред. кол. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ та ін.]. — Харків: НТУ «ХПІ», 2011. — ч. 1. — с. 22–24.
3. Малиновський Б. М. Відоме і невідоме в історії інформаційних технологій в Україні / Б. М. Малиновський — К.: Академперіодика, 2001. — 214 с.
4. Сотник І. М., Завражний К. Ю. Підходи до забезпечення інформаційної безпеки промислового інтернету речей на підприємстві // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2017, № 3. — С. 177–186 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua>
5. FinTech. Тенденції та перспективи. Мінфін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2017/12/07/31324053/>
6. Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: Матеріали науково-практичної конференції. 24 жовтня 2017 р., м. Київ. / Упоряд.: В. М. Фурашев, С. Ю. Петряєв. — Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Вид-во «Політехніка». 2017. — 238 с.
7. Матюшенко І. Ю. Перспективи конвергенції знань, технологій і суспільства на основі NBIC-технологій для вирішення глобальних проблем / І. Ю. Матюшенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» 18–19 листопада 2015 р. — Х.: ФОП Лібуркіна Л. М., 2015. — С. 20–34. — 72 с.
8. Convergence of Knowledge, Technology and Society: Beyond Convergence of Nano-Bio-Info-Cognitive Technologies. Retrospective and outlook report. Summary of the 2011–2012 International CKTS Study/ M. C. Roco, W. S. Bainbridge, B. Tonn, G. Whitesides. — NSF/WTEC Science Policy Reports, 2013. — 36 p. [Web resource] — link: http://www.ntumems.net/About%20us/news/20150121/CKTS_Brochure.pdf
9. Roco M. C. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science / M. C. Roco, W. S. Bainbridge (eds); NSF. — Dordrecht: Cluwer Academic

Publisher (currently Shpringer), 2003. — 482 p. [Web resource] — link: http://www.wtec.org/ConvergingTechnologies/Report/NBIC_report.pdf

10. Блудова Т. В. Моделювання інноваційно-інвестиційної діяльності в контексті економічної безпеки підприємства / Т. В. Блудова, В. В. Токар // Ефективна економіка. — 2013. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_58

11. Key projects for the world's leading financial brands [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://11fs.com/contact-us/>

12. Хмарні технології [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sonikelf.ru/oblastnye-tekhnologii-dlya-zemnykh-polzovatelej/>

13. Ревенков, П. В. Актуальные направления регулирования электронного банкинга / П. В. Ревенков, А. Л. Поспелов // Финансы и кредит. — 2015. — № 24(648). — С. 2–13.

14. Executive summary: The fintech landscape [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/uk/pdf/2017/10/value-of-fintech.pdf>

15. Everything you've always wanted to know about fintech [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.nbc.com/2017/10/02/fintech-everything-youve-always-wanted-to-know-about-financial-technology.html>

16. How MiFID II Is Changing Capital Markets Fintech [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tabbforum.com/opinions/how-mifid-ii-is-changing-capital-markets-fintech>

17. Designed in Ukraine: як дизайн-мислення працює в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bydesign.platfor.ma/designed-in-ukraine>

References

1. Tekhnichna entsyklopediya Techtrend. Banking API. Elektronnyy resurs: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=26004815>

2. Podhayets'kyi O. O. Problema shtuchnoho intelektu / O. O. Podhayets'kyi // Ukrayina i svit: humanitarno-tekhnichna elita ta sotsial'nyy prohres [zb. tez Mizhnar. nauk. — teor. konferentsiyi stud. ta aspir. 14–15 kvitnya 2011 r.: u 2-kh ch., m. Kharkiv / red. kol. L. L. Tovazhnyans'kyi, O. H. Romanovs'kyi ta in.]. — Kharkiv: NTU «KHPI», 2011. — ch. 1. — s. 22–24.

3. Malynovs'kyi B. M. Vidome i nevidome v istoriyi informatsiynykh tekhnolohiy v Ukrayini / B. M. Malynovs'kyi — K.: Akadempriodyka, 2001. — 214 s.

4. Sotnyk I. M., Zavrzhnyy K. YU. Pidkhody do zabezpechennya informatsiynoi bezpeky promyslovoho internetu rechey na pidpryyemstvi // Marketynh i menedzhment innovatsiy, 2017, № 3. — S. 177–186. Elektronnyy resurs: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua>

5. FinTech. Tendentsiyi ta perspektyvy. Minfin. Elektronnyy resurs: <https://minfin.com.ua/ua/2017/12/07/31324053/>

6. Internet rechey: problemy pravovoho rehulyuvannya ta vprovadzhennya: Materialy naukovopraktychnoyi konferentsiyi. 24 zhovtnya 2017 r., m. Kyiv. / Uporyad.: V. M. Furashev, S. YU. Petryayev. — Kyiv: Natsional'nyy tekhnichnyy universytet Ukrayiny «Kyivskyy politekhnichnyy instytut imeni Ihorya Sikors'koho» Vyd-vo «Politehnika». 2017. — 238 s.

7. Matyushenko I. YU. Perspektivy konverhentsiyi znan', tekhnolohiy i suspil'stva na osnovi NBIC-tekhnolohiy dlya vyrishennya hlobal'nykh problem / I. YU. Matyushenko // Materialy Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi «Konkurentospromozhnist' ta innovatsiyi: problemy nauky ta praktyky» 18–19 lystopada 2015 r. — KH.: FOP Liburkina L. M., 2015. — S. 20–34. — 72 s.

8. Convergence of Knowledge, Technology and Society: Beyond Convergence of Nano-Bio-Info-Cognitive Technologies. Retrospective and outlook report. Summary of the 2011–2012 International CKTS Study/ M. C. Roco, W. S. Bainbridge, B. Tonn, G. Whitesides. — NSF/WTEC Science Policy Reports, 2013. — 36 p. [Web resource] — link: http://www.ntumems.net/About%20us/news/20150121/CTKS_Brochure.pdf

9. Roco M. C. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science / M. C. Roco, W. S. Bainbridge (eds); NSF. — Dordrecht: Cluwer Academic Publisher (currently Shpringer), 2003. — 482 p. [Web resource] — link: http://www.wtec.org/ConvergingTechnologies/Report/NBIC_report.pdf

10. Bludova T. V. Modelyuvannya innovatsiyno-investytsiynoi diyal'nosti v konteksti ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva / T. V. Bludova, V. V. Tokar. // Efektyvna ekonomika. — 2013. — № 2. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_58

11. Key projects for the world's leading financial brands. Elektronnyy resurs: <https://11fs.com/contact-us/>
12. Khmarni tekhnolohiyi. Elektronnyy resurs: <http://sonikelf.ru/oblastnye-texnologii-dlya-zemnyx-polzovatelej/>
13. Revenkov, P. V. Aktual'nye napravleniya rehulyrovannya élektronnoho bankynha / P. V. Revenkov, A. L. Pospelov // Fynansy y kredit. — 2015. — № 24(648). — S. 2–13.
14. Executive summary: The fintech landscape. — Rezhym dostupu: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/uk/pdf/2017/10/value-of-fintech.pdf>
15. Everything you've always wanted to know about fintech. — Rezhym dostupu: <https://www.cnn.com/2017/10/02/fintech-everything-youve-always-wanted-to-know-about-financial-technology.html>
16. How MiFID II Is Changing Capital Markets Fintech. — Rezhym dostupu: <http://tabbforum.com/opinions/how-mifid-ii-is-changing-capital-markets-fintech>
17. Designed in Ukraine: yak dyzayn-myslennya pratsyuye v Ukraini. — Rezhym dostupu: <http://bydesign.platfor.ma/designed-in-ukraine>

Пархета Людмила Віталіївна
аспірант кафедри страхування

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Пархета Людмила Витальевна
аспирант кафедры страхования

Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана

Parkheta Liudmyla

Postgraduate Student of the Department of Insurance of the

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

МЕТОДЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ В УКРАИНЕ

METHODS OF FINANCIAL PROVISION OF HEALTH CARE IN UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто методи фінансового забезпечення системи охорони здоров'я України. Визначено переваги та недоліки методів фінансованого забезпечення системи охорони здоров'я України. Зазначено, що якість медичного обслуговування і стан здоров'я населення залежить від забезпеченості медичної галузі матеріально-технічними, трудовими, фінансовими ресурсами, а також від їх ефективного використання. Визначено, що фінансове забезпечення є одним із основних чинників, що впливає на розвиток медичної сфери й соціально-економічну результативність галузі. У статті автором зроблено узагальнення тлумачень сутності фінансового забезпечення на основі виокремлення окремих позицій дослідників. Підкреслено, що сутність фінансового забезпечення визначається залежно від того, який аспект фінансової діяльності розглядає конкретний автор. Виявлено основні проблеми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні. Зазначено, що проблеми ресурсного забезпечення галузі охорони здоров'я завжди актуальні для держави, для всього суспільства та кожного громадянина. Обґрунтовано необхідність удосконалення фінансового забезпечення охорони здоров'я України в умовах економічних трансформацій та доцільність подальшого розвитку системи медичного страхування. Зазначено напрями підвищення ефективності вітчизняної системи охорони здоров'я в Україні.

Ключові слова: медичне страхування, охорона здоров'я, страхова медицина, фінансове забезпечення, фінансове забезпечення охорони здоров'я, фінансові ресурси.

Аннотация. В статье рассмотрены методы финансового обеспечения системы здравоохранения Украины. Определены преимущества и недостатки методов финансируемого обеспечения системы здравоохранения Украины. Отмечено, что качество медицинского обслуживания и состояние здоровья населения зависит от обеспеченности медицинской отрасли материально-техническими, трудовыми и финансовыми ресурсами, а также от их эффективного использования. Определено, что финансовое обеспечение системы здравоохранения является одним из основных факторов, влияющим на развитие медицинской сферы и социально-экономическую результативность отрасли. В статье автором сделано обобщение толкований сущности финансового обеспечения на основе выделения отдельных позиций исследователей. Подчеркнуто, что сущность финансового обеспечения определяется в зависимости от того, какой аспект финансовой деятельности рассматривает конкретный автор. Выявлены основные проблемы финансового обеспечения здравоохранения в Украине. Отмечено, что проблемы ресурсного обеспечения отрасли здравоохранения всегда актуальны для государства, для всего общества и каждого гражданина. Обоснована необходимость совершенствования финансового обеспечения здравоохранения Украины в условиях экономических трансформаций и целесообразность дальнейшего развития системы медицинского страхования. Указано направления повышения эффективности отечественной системы здравоохранения в Украине.

Ключевые слова: здравоохранение, медицинское страхование, страховая медицина, финансовое обеспечение, финансовое обеспечение здравоохранения, финансовые ресурсы.

Summary. The Article deals with the methods of financial provision of the health care system of Ukraine. The advantages and disadvantages of methods of financing of the health care system of Ukraine are determined. It is noted that the quality of medical care and the plight of health of the population depend the provision of the medical branch of material and technical, labor and financial resources and on their effective use. It has been determined that financial provision is one of the main factors that has affects development of the medical field and the socio-economic performance of the industry. Author in the Article generalizes the interpretation of the essence of financial provision on the basis of the selection of individual positions of researchers. It is emphasized that the essence of financial provision is determined depending on which aspect of financial activity is considered by the particular author. It is noted that problems of resource supply of the healthcare system are always relevant for the state, for the whole society and every citizen. The main problems of financial providing of health care in Ukraine are revealed. It is noted that problems of resource supply of the healthcare system are always relevant for the state, for the whole society and every citizen. The necessity of improvement of financial provision of health care in the conditions of economic transformations and expediency of further development of the system of medical insurance is substantiated. The directions of increase of efficiency of the national health care system in Ukraine are indicated.

Key words: health care, insurance medicine, medical insurance, financial providing, financial providing of health, financial resources.

Постановка проблеми. В Україні, як і в більшості країн світу, охорона здоров'я визнана одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, який має надзвичайно важливе соціальне, економічне та суспільне значення. Оскільки якість медичного обслуговування та стан здоров'я населення залежать від рівня забезпеченості закладів охорони здоров'я матеріально-технічними, трудовими, фінансовими ресурсами та ефективності їх використання, ця система завжди потребує великих ресурсних вкладень. Це означає, що проблеми ресурсного забезпечення галузі охорони здоров'я завжди актуальні для держави, для всього суспільства та кожного громадянина [1, с. 140].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти фінансового забезпечення охорони здоров'я висвітлені у наукових працях вітчизняних учених Я. Буздуган [8], Іванов Ю. Б. [20], О. Кириленко [7], В. Лехан [19], З. Лободіна [13], Л. Ляховченко [21], В. Опарін [4], Я. Радиш [21], О. Романенко [5], В. Федосов [6], С. Юрія [9] та ін. Разом з тим, реформування вітчизняної галузі охорони здоров'я вимагає подальших досліджень джерел її фінансового забезпечення та пошуку шляхів оптимізації зазначених джерел за умов соціально-економічної кризи, в якій перебуває наша країна.

Формулювання цілей статті. Дослідження методів фінансового забезпечення системи охорони здоров'я України, пошук шляхів його вдосконалення за умов реформування медичної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення належного рівня здоров'я населення є пріоритетним завданням будь-якої держави, її системи охорони здоров'я. Згідно Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», охорона здоров'я — «це система заходів, які здійснюються

органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними та фармацевтичними працівниками і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя» [18].

Медична галузь — найбільш чутлива соціальна, політична та економічна сфера будь-якої держави, що є частиною національної культури й має відношення до всього суспільства.

Система охорони здоров'я в Україні в організаційному сенсі являє собою комплексну систему, яка повинна ґрунтуватися на принципах ефективної взаємодії багатьох центральних органів влади на рівні Міністерств охорони здоров'я, фінансів, економіки, соціальної політики, освіти і науки, з питань надзвичайних ситуацій та інших міністерств та відомств [2].

Варто зазначити, що в економічному аспекті стан, ефективність та перспективи розвитку галузі охорони здоров'я значною мірою залежать від її фінансового забезпечення.

Фінансове забезпечення є одним із основних чинників, що впливає на розвиток медичної сфери й соціально-економічну результативність галузі. Кожна країна прагне удосконалити існуючу систему шляхом перетворень, які б сприяли збереженню та зміцненню здоров'я населення, підвищенню ефективності діяльності лікувально-профілактичних закладів [3, с. 178].

Термін «фінансове забезпечення» в економічній літературі вживається доволі часто. Узагальнення тлумачень сутності фінансового забезпечення дає підстави виокремити наступні позиції дослідників (табл. 1).

Таблиця 1

Науково-методичні підходи до трактування поняття «фінансове забезпечення»

Автор	Визначення поняття
В. Опарін [4]	Фінансове забезпечення — це: «Структурна підсистема фінансово-кредитного механізму, система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства»
О. Романенко [5]	Фінансове забезпечення — це: Фінансовий метод (яким також є фінансове планування, оперативне управління, фінансовий контроль, фінансове регулювання). Фінансові методи віднесені до основних елементів фінансового механізму.
В. Федосов [6]	Фінансове забезпечення — це: «Система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфери».
О. Кириленко [7]	Фінансове забезпечення — це: «Один із методів фінансового механізму, покликано-го забезпечувати розподільчі та перерозподільчі процеси з метою утворення доходів і фондів коштів».
Я. Буздуган [8]	Фінансове забезпечення — це: «Метод фінансового механізму, за допомогою якого формують і використовують фонди коштів і який характеризує зміст впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства»
С. Юрій [9]	Фінансове забезпечення — це: «Формування цільових грошових фондів суб'єктів господарювання в достатньому розмірі та їхнє ефективне використання».

Джерело: складено автором

Як бачимо, сутність фінансового забезпечення, здебільшого, визначається залежно від того, який аспект фінансової діяльності на макро- або мікро-рівні розглядає конкретний автор.

Спираючись на трактування цього поняття вітчизняними ученими-економістами, можемо стверджувати, що фінансове забезпечення — це метод фінансового механізму, що визначає джерела, принципи та форми функціонування та фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства, в тому числі — галузі охорони здоров'я. В системі охорони здоров'я під методом фінансування ми розуміємо, і нашу думку підтримують інші дослідники [8, с. 27], спосіб розподілу фінансових ресурсів від фондоотримувача до медичної установи (у т.ч. сімейного або приватного лікаря), що виступає надавачем медичної допомоги.

Світова практика використовує такі методи фінансування закладів охорони здоров'я як кошторисний, програмно-цільовий, оплата наданих медичних послуг. Програмно-цільовий та кошторисний методи дотепер є основними для фінансування закладів охорони здоров'я в Україні [10, с. 221].

Кошторисне фінансування — це виділення коштів на утримання закладів, установ і організацій, виконання певних програм і реалізацію певних заходів на підставі спеціального фінансового документа — кошторису [4, с. 309].

Саме кошторисне фінансування є традиційним та найбільш поширеним в Україні методом фінансування закладів охорони здоров'я. До переваг кошторисного фінансування відноситься можливість достатньо чіткого прогнозування видатків (за відсутності ін-

фляції), контролю за цільовим витрачанням коштів і обмеження їх абсолютного розміру. Нормативи витрачання коштів, затверджені МОЗ, чітко визначають структуру фінансування окремих поліклінік та лікарень. У тих же випадках, коли потрібно створити дієвий стимулюючий механізм, який би пов'язував обсяги фінансування з досягнутими результатами, переваги цього методу перетворюються на недоліки. По-перше, кошторисне фінансування не дозволяє оперативно змінювати розміри коштів, необхідних для виконання певного обсягу робіт у разі його зміни, оперативно маневрувати коштами. У керівництва медичних закладів не залишається управлінської гнучкості, щоб оптимізувати їх діяльність, скорочувати неефективні видатки та запроваджувати інноваційні, не передбачені типовими настановами, організаційні практики. По-друге, відсутні стимули для будь-якого покращення роботи закладу, адже отримання фінансування жодним чином не залежить від результатів діяльності (ані від кількості наданих послуг, ані від їх якості), гроші з бюджету закладу охорони здоров'я — бюджетній установі надаються лише на підставі того, що ця установа існує, а заробітна плата її персоналу — за вихід на роботу та відпрацьований час в межах окремих статей кошторису [13].

Програмно-цільовий метод — метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [11].

Програмно-цільове фінансування передбачає визначення об'єктів, чітких цілей фінансування

і необхідних ресурсів, дозволяє уникнути нецільового використання бюджетних коштів. Воно спрямоване на результативне їх витрачання та передбачає персональну відповідальність керівників закладів охорони здоров'я за досягнення соціальних результатів бюджетних програм. Цінність цільового програмного фінансування полягає в тому, що воно дозволяє підходити до виконання програми комплексно. Характерними ознаками програмно-цільового методу, як зазначають С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич, є: зосередженість на результатах, які мають бути досягнуті внаслідок виконання програм; можливість оцінки наслідків бюджетних рішень у процесі їх прийняття; посилення відповідальності за витрачання бюджетних коштів; можливість проведення ґрунтовного аналізу витрат бюджетних коштів на основі показників результативності; забезпечення прозорості бюджетного процесу [9, с. 59]. Негативною особливістю програмно-цільового методу фінансування є те, що воно здійснюється за залишковим принципом: при нестачі бюджетних коштів призупиняється, в першу чергу, фінансування цільових програм.

Фінансування в формі оплати наданих медичних послуг є найточнішим методом визначення витрат. Воно може здійснюватися як залежно від передбачуваного (запланованого), так і від фактичного обсягу наданих послуг і базується на розрахункових цінах (тарифах). Формування механізму ціноутворення на медичні послуги є однією з найважливіших проблем функціонування ринку медичних послуг в Україні, оскільки, з одного боку, вартісна оцінка медичної допомоги стала особливо потрібною у зв'язку з реформуванням сфери охорони здоров'я («гроші ходять за пацієнтом»), а з іншого — з очевидною необхідністю запровадження медичного страхування, яке може бути ефективним методом фінансування галузі охорони здоров'я лише за наявності показників вартості медичних послуг, які визначають величину страхових внесків. В той же час питання, пов'язані з ціноутворенням, далеко не вирішені. Насамперед це стосується методичних аспектів проблеми, з яких найбільш важливі такі:

- відсутність єдиного методичного підходу до формування цін;
- розбіжності в питанні про те, який вид витрат повинен бути покладений в основу визначення рівня цін (фактичні або такі, які забезпечують встановлені стандарти лікування хворих тощо);
- відсутність єдиної точки зору відносно вибору одиниці виміру обсягу наданих медичних послуг, що необхідно для фінансування установ охорони здоров'я;
- спірним залишається питання про те, чи повинні бути ціни єдиними для одних і тих же видів

медичних послуг, чи вони повинні диференціюватися залежно від рівня надання і економічних умов функціонування медичного закладу, чи встановлюватися для кожного закладу охорони здоров'я індивідуально;

- не вирішено, яким чином враховувати різну оснащеність одних і тих самих типів закладів при розробці ціни послуги [12, с. 134].

На сьогодні в Україні найважливішим пріоритетом державної політики проголошено збереження та зміцнення здоров'я нації на підставі проведення реформування сфери охорони здоров'я в цілому, з метою підвищення доступності та якості медичної допомоги. Так, у 2016 р. була розроблена та схвалена Кабінетом Міністрів України Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я. Її реалізація відбувається трьома етапами: підготовчий етап (2017 р.), етап впровадження (2018–2019 рр.) та етап інтеграції (2020 р.). Медична реформа офіційно розпочалася в нашій країні з 2018 р.

28 грудня 2017 року Президент України підписав закони, які мають започаткувати якісні зміни у системі охорони здоров'я України. Перший — Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» змінює модель фінансування медицини державою та запроваджує принцип «Гроші йдуть за пацієнтом», що означає отримання фінансування у вигляді оплати медичних послуг, наданих конкретному пацієнту. Другий — Закон України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» — створює додаткові можливості для розвитку сільської медицини [17].

Ухвалений Урядом пакет підзаконних актів дає змогу запроваджувати зміни у наданні первинної медичної допомоги (в рамках першого етапу медичної реформи). У рамках цього етапу в 2018 році на українських пацієнтів, медичних працівників та медичні заклади чекають такі зміни:

- I етап. Автономізація медичних закладів первинної медичної допомоги (ПМД): амбулаторій, поліклінік. Тобто, медичні заклади будуть самостійно розпоряджатися отриманими від держави коштами і будуть зацікавлені надавати більш якісні медичні послуги.
- II етап. Пацієнт має обрати свого лікаря для отримання первинної медичної допомоги, незалежно від місця реєстрації чи проживання («приписна кампанія») та укласти з ним договір Особи, які не укладуть такого договору, мають сплачувати вартість медичної допомоги за власний рахунок.
- III етап. Заклади ПМД поступово будуть переходити на контрактне фінансування з боку держа-

ви за принципом «Гроші ходять за пацієнтом», при цьому частково отримуючи кошти за «старими» умовами. Фінансування закладів вторинної і третинної ланки в 2018 році не зміниться.

Виходячи з вищезазначеного, ми схильні погодитися з думкою В. Пашкова, що в Україні здійснюються спроби урізати бюджетні витрати на охорону здоров'я і за рахунок запровадження платної медицини, що тим самим порушує не лише конституційні гарантії щодо права громадян на охорону здоров'я, а й вимоги міжнародних інституцій [14, с. 3].

На нашу думку, платні послуги за прийнятними для переважної більшості населення цінами могли б надаватися за допомогою розвитку в країні страхової медицини. Зауважимо, що страхова медицина — це система організації фінансування охорони здоров'я за допомогою коштів, що накопичуються у резервах спеціалізованих страхових компаній, які здійснюють медичне страхування [15, с. 236].

Поетапне запровадження системи обов'язкового медичного страхування, яка має забезпечити формування принципово нової, адаптованої до ринкової економіки, галузі охорони здоров'я; формування нової медичної інфраструктури; створення прозорих механізмів правових, соціально-економічних і фінансових взаємовідносин між виробниками та споживачами медичних послуг, ми вважаємо одним із напрямів підвищення ефективності вітчизняної

системи охорони здоров'я в Україні, а також альтернативним джерелом її фінансового забезпечення.

Висновки з даного дослідження. Система охорони здоров'я нашої країни вже багато років перебуває у стані кризи. Вона виявилася неспроможною забезпечити громадянам їх конституційні права щодо отримання безоплатної медичної допомоги, оскільки якість медичного обслуговування та стан здоров'я населення залежать від рівня забезпеченості закладів охорони необхідними фінансовими ресурсами.

Головний чинник кризового стану медичної галузі — хронічне недофінансування і, разом з тим, нераціональне використання бюджетних коштів. Реформування галузі передбачає перехід від методу бюджетного кошторисного фінансування до методу фінансування галузі виходячи з вартості наданих медичних послуг. Проте поки що одним з головних джерел фінансування охорони здоров'я в Україні є кошти населення.

На нашу думку, реформа несе в собі загрозу подальшого перекладення оплати вартості медичних послуг на громадян, що зробить медичну допомогу недоступною для переважної більшості населення України. За цих умов єдиним виходом із складної фінансової ситуації вбачається перехід до страхової медицини і запровадження страхового методу фінансування медичної галузі на основі обов'язкового медичного страхування.

Література

1. Портна О. В. Практичні проблеми фінансування охорони здоров'я в Україні / О. В. Портна // Вісник Харківського політехнічного інституту. — № 45. — 2012 р. — С. 140.
2. Куцак Ю. Г. Фінансування охорони здоров'я та медичне страхування в Україні / Ю. Г. Куцак [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/Medecine>
3. Мокрицька А. Б. Фінансове забезпечення охорони здоров'я України: теоретична концептуалізація та проблеми організації / Мокрицька А. Б. // Наука й економіка — № 4 (36). — 2014. — С. 177.
4. Опарін В. М. та ін. Бюджетна система: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — 2-ге вид., перероб. і доп. / В. М. Опарін, В. І. Малько, С. Я. Кондратюк, Г. Б. Коломієць. — К.: КНЕУ, 2002. — 336 с.
5. Романенко О. Р. Фінанси: [підручник] / О. Р. Романенко. — [4-е вид.]. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 312 с.
6. Бюджетний менеджмент: підручник / [В. Федосов та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.
7. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): навч. посібник / О. П. Кириленко. — Тернопіль: Астон, 2002. — 212 с.
8. Буздуган Я. Поняття, принципи, форми фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні / Я. Буздуган // Віче. — 2008. — № 9–10. — С. 26–28.
9. Юрій С. І., Стоян В. І., Даневич О. С. Казначейська система: Підручник. — 2-ге вид. змін. й доп. — Тернопіль: Карт-бланш, 2006. — 818 с.
10. Артус М. М. Бюджетна система України: навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — 220 с.
11. Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 року № 2456-VI (зі змінами та доповненнями).

12. Лободіна З. М. Сучасні підходи до ціноутворення в галузі охорони здоров'я / Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Економіка. — 2004. — № 17. — С. 133–136.
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>
14. Пашков В. М. Правове забезпечення реформування сфери охорони здоров'я / В. М. Пашков // Український медичний часопис. — 2017. — № 2. — С. 1–6.
15. Бігдаш В. Д. Страхування: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Д. Бігдаш. — К.: МАУП, 2006. — 448 с.
16. Рожков Г. С. Поняття та форми фінансування системи охорони здоров'я в Україні / Г. С. Рожко // Економіка та держава. — № 7. — 2010. — С. 76.
17. Президент України підписав закон про медичну реформу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uozkmr.kr.ua/aktualno/medichna-reforma/560-prezident-ukrayini-pdpisav-zakon-pro-medichnu-reformu.html>
18. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
19. Лехан В. М. Нові механізми оплати медичних послуг та умови їх запровадження / Лехан В. М. // Сімейний лікар. — 2005. — Вересень. — 176 с.
20. Іванов Ю. Б. Особливості фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні / Іванов Ю. Б., Бережна Ю. В. // Ефективна економіка. — 2014. — № 11. — С. 43–45.
21. Радиш Я. Ф. Основні проблеми фінансування системи охорони здоров'я в дослідженнях українських науковців / Радиш Я. Ф., Ляховченко Л. А., Поживілова О. В. // Економіка та держава. — 2011. — № 1. — С. 90–95.

References

1. Portna O. V.. Praktychni problemy finansuvannja okhorony zdorov'ja v Ukrajinі [Practical problems of financing health care in Ukraine] / O. V. Portna. // Visnyk Kharkivskogo politekhnichnogo instytutu. — #45. — 2012 r. — st. 140.
2. Kucak Ju. Gh. Finansuvannja okhorony zdorov'ja ta medychne strakhuvannja v Ukrajinі [Financing health care and health insurance in Ukraine] / Ju. Gh. Kucak [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.rusnauka.com/Medicine>
3. Mokrycja A. B. Finansove zabezpechennja okhorony zdorov'ja Ukrajinі: teoretychna konceptualizacija ta problemy orghanizaciji [Financial support of Ukrainian health care: theoretical conceptualization and organization problems] / Mokrycja A. B. // Nauka j ekonomika — # 4 (36). — 2014. — st. 177.
4. Oparin V. M. ta in. Bjudzhetna systema: Navch.-metod. posibnyk dlja samost.vyvch. dysc. — 2-ghe vyd., pererob. i dop. / V. M. Oparin, V. I. Maljko, S. Ja. Kondratjuk, Gh. B. Kolomijecj. — K.: KNEU, 2002. — 336 s.
5. Romanenko O. R. Finansy: [pidruchnyk] / O. R. Romanenko. — [4-e vyd.]. — K.: Centr uchbovoji literatury, 2009. — 312 s.
6. Bjudzhetnyj menedzhment: pidruchnyk / [V. Fedosov ta in.]; za zagh. red. V. Fedosova. — K.: KNEU, 2004. — 864 s.
7. Kyrylenko O. P. Finansy (Teorija ta vitchyznjana praktyka): navch. posibnyk / O. P. Kyrylenko. — Ternopilj: Aston, 2002. — 212 s.
8. Buzdughan Ja. Ponjattja, pryncypy, formy finansovogho zabezpechennja okhorony zdorov'ja v Ukrajinі [Concepts, principles, forms of financial provision of health care in Ukraine] / Ja. Buzdughan // Viche. — 2008. — # 9–10. — S. 26–28.
9. Jurij S. I., Stojan V. I., Danevyh O. S. Kaznachejsjka systema: Pidruchnyk. — 2-ghe vyd.zmin. j dop. — Ternopilj: Kart-blansh, 2006. — 818 s.
10. Artus M. M. Bjudzhetna systema Ukrajinі: navch. posib. / M. M. Artus, N. M. Khyzha. — K.: Vyd-vo Jevrop. un-tu, 2005. — 220 s.
11. Bjudzhetnyj kodeks Ukrajinі vid 8.07.2010 roku # 2456-VI (zi zminamy ta dopovnennjamy).
12. Lobodina Z. M. Suchasni pidkhody do cinoutvorennya v ghaluzi okhorony zdorov'ja [Modern approaches to pricing healthcare] // Naukovi zapysky Ternopiljskogho derzhavnogho pedagoghichnogo universytetu imeni Volodymyra Ghnatjuka. Serija: Ekonomika. — 2004. - #17. — S.133–136.
13. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrajinі vid 30 lystopada 2016 r. # 1013-r Pro skhvalennja Konceptiji reformy finansuvannja systemy okhorony zdorov'ja — [Elektronnyj dostup] — <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>

14. Pashkov V. M. Pravove zabezpechennja reformuvannja sfery okhorony zdorov'ja [Legal framework for reforming health care]/ V. M. Pashkov. // Ukraïns'kyj medychnyj chasopys. — 2017. — # 2. — S. 1–6.
15. Bighdash V. D. Strakhuvannja: navch. posib. dlja stud. vyshh. navch. zakl. / V. D. Bighdash. — K.: MAUP, 2006. — 448 s.
16. Gh. S. Rozhkov. Ponjattja ta formy finansuvannja systemy okhorony zdorov'ja v Ukraïni [Concept and forms of financing of health care system in Ukraine]/ Gh. S. Rozhko // Ekonomika ta derzhava — # 7. — 2010. — st. 76.
17. <https://uozkmr.kr.ua/aktualno/medichna-reforma/560-prezident-ukrayini-pdpisav-zakon-pro-medichnu-reformu.html>
18. Zakon Ukraïni «Osnovi zakonodavstva Ukraïni pro oxoronu zdorov'ja» — rezhim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
19. Lehan V. M. Novi mehanizmy oplaty medychnyh poslug ta umovy jih zaprovadzhennja [New mechanisms for payment of medical services and conditions for their introduction]/ Lehan V. M. // Simejnyj likar. — 2005. — Veresen'. — 176 s.
20. Ivanov Ju. B. Osoblyvosti finansovogo zabezpechennja sfery ohorony zdorov'ja v Ukraïni [Features of the financial support of the health care sector in Ukraine]/ Ivanov Ju. B., Berezhna Ju. V. // Efektyvna ekonomika. — 2014. — № 11. — st. 43–45.
21. Radysh Ja. F. Osnovni problemy finansuvannja systemy ohorony zdorovja v doslidzhennjah Ukraïns'kyh naukov-civ [The main problems of financing health care system in researches of Ukrainian scientists] / Radysh Ja. F., Ljahovchenko L. A., Pozhyvilova O. V. // Ekonomika ta derzhava. — 2011. — № 1. — st. 90–95.

Прицюк Людмила Анатоліївна
кандидат економічних наук,
проректор з науково-методичної роботи
Вінницький кооперативний інститут

Прицюк Людмила Анатольевна
кандидат экономических наук,
проректор по научно-методической работе
Винницкий кооперативный институт
Prytsiuk Liudmyla
PhD in Economics,
Pro-Rector of Science and Methodical Work
Vinnitsia Cooperative Institute

**АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ,
СТВОРЕНИХ НА НЕКОМЕРЦІЙНИХ ЗАСАДАХ**
**АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВСКИХ ОБЪЕДИНЕНИЙ,
СОЗДАНЫХ НА НЕКОММЕРЧЕСКОЙ ОСНОВЕ**
**ANALYSIS OF ACTIVITY OF BANKING ASSOCIATIONS CREATED
ON NON-PROFIT BASIS**

Анотація. У статті визначено, що до об'єктів банківської інфраструктури відносяться асоціації і спілки, що створені на некомерційній основі. Встановлено, що місія таких банківських об'єднань переважно полягає у сприянні побудові стабільної фінансової системи та вирішенню завдань для збільшення прибутковості банківського бізнесу. Визначені та проаналізовані основні завдання банківських асоціацій та союзів. Встановлено, що діяльність таких об'єднань спрямована у першу чергу на захист інтересів банків, внесення пропозицій щодо змін до законодавства у сфері банківської діяльності, координацію зусиль учасників об'єднань у сфері правових відносин. Попри те, що до завдань вітчизняних асоціацій відносяться такі, що передбачають окремі види інформаційної, аналітичної та освітньої діяльності, проведений автором моніторинг та порівняльний аналіз їхніх основних видів засвідчує недостатній рівень та темпи розвитку. Аналіз завдань провідних банківських асоціацій України та Польщі дозволяє стверджувати, що інформаційна й аналітична складові окреслених вище завдань значно розвиненіші у Республіці Польщі. Автор також вважає доцільним приділяти більше уваги навчанню банківського персоналу та поширенню спеціальних знань з боку вітчизняних банківських асоціацій.

Ключові слова: банківська інфраструктура, асоціація, банківський союз, діяльність.

Аннотация. В статье определено, что к объектам банковской инфраструктуры относятся ассоциации и союзы, созданные на некоммерческой основе. Установлено, что миссия таких банковских объединений заключается преимущественно в содействии к построению стабильной финансовой системы и решению задач относительно увеличения прибыльности банковского бизнеса. Определены и проанализированы основные задачи банковских ассоциаций и союзов. Установлено, что деятельность таких объединений направлена в первую очередь на защиту интересов банков, внесение предложений по изменению законодательства в сфере банковской деятельности, координацию усилий участников объединений в сфере правовых отношений. Несмотря на то, что к задачам отечественных ассоциаций относятся отдельные виды информационной, аналитической и образовательной деятельности, проведенный автором мониторинг и сравнительный анализ их основных видов свидетельствует о недостаточном уровне и темпах развития. Анализ задач ведущих банковских ассоциаций Украины и Польши позволяет утверждать, что информационная и аналитическая составляющие обозначенных выше задач значительно более развиты в Республике Польша. Автор также считает целесообразным уделять больше внимания обучению банковского персонала и распространению специальных знаний со стороны отечественных банковских ассоциаций.

Ключевые слова: банковская инфраструктура, ассоциация, банковский союз, деятельность.

Summary. The article determines that the objects of banking infrastructure include associations and unions that are created on a nonprofit basis. It is established that the mission of such banking associations is mainly to facilitate the construction of a stable financial system and to solve problems for increasing the profitability of the banking business. The basic tasks of banking associations and unions are determined and analyzed. It was established that the activities of such associations are aimed primarily at protecting the interests of banks, making proposals for changes to the legislation in the field of banking, coordinating the efforts of members of associations in the field of legal relations. Despite the fact that the tasks of domestic associations include those that provide certain types of informational, analytical and educational activities, the author's monitoring and comparative analysis of their main species shows an insufficient level and pace of development. Analysis of the tasks of the leading banking associations of Ukraine and Poland suggests that the information and analytical components of the above-mentioned tasks are much more advanced in the Republic of Poland. The author also considers it expedient to pay more attention to the training of banking staff and the dissemination of specialist knowledge from domestic banking associations.

Key words: banking infrastructure, association, banking union, activity.

Постановка проблеми. Враховуючи те, що державною владою України задекларовано публічну і прозору діяльність банківської системи, актуальним є розвиток банківських об'єднань, створених на некомерційних засадах. Такі банківські асоціації і союзи стають активними учасниками фінансового ринку. Їхня робота не лише сприяє забезпеченню стабільності банківської системи, а й дозволяє створювати конкурентне середовище для розвитку банків та працівників банківської сфери. Велику увагу представляє аналіз діяльності таких об'єднань та визначення затребуваних напрямів роботи.

Аналіз наукових публікацій та досліджень. У науковій літературі проблеми інфраструктурного забезпечення банківської системи досліджуються в працях провідних вітчизняних вчених: Ю. Кашпрук [2], С. Ходакевич [3], Н. Златіної [4], І. Лепинської [12]. Проте, аналіз сучасних тенденцій та актуальних напрямів діяльності банківських неприбуткових об'єднань, які наразі демонструють, у порівнянні з міжнародною практикою, певну пасивність, обмежену щодо визначених ними напрямів, зумовлює необхідність більш ґрунтовного дослідження.

Тому, **метою статті** є проведення аналізу діяльності банківських асоціацій і союзів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківські об'єднання, створені на некомерційних засадах (спілки та асоціації), відповідно до статті 13 Закону України «Про банки і банківську діяльність» не мають права займатись банківською діяльністю, а створюються виключно для захисту інтересів членів таких об'єднань, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків. Банківські спілки та асоціації мають на меті сприяти забезпеченню наукового та інформаційного обміну а також професійних інтересів своїх членів та розробляти рекомендації щодо банківської діяльності [1].

Банківські спілки та асоціації відносяться до елементів банківської інфраструктури. Однак не всі

дослідники включають ці банківські об'єднання до складових елементів банківської інфраструктури. Так, Ю. А. Кашпрук [2, с. 211] відносить до основних елементів банківської інфраструктури дочірні компанії банків, фінансові супермаркети, автоматизовані банківські системи, систему міжбанківських розрахунків, систему дистанційного обслуговування клієнтів, систему управління кадровою політикою банку. Погоджуючись із думкою С. І. Ходакевича, Н. Златіної, І. Лепинської [3, с. 136; 4, с. 51; 5, 82], ми вважаємо, що функціонування та системна робота згаданих об'єднань сприяє не лише захисту та просування власних інтересів банків, а й покращує діяльність всієї банківської системи країни, забезпечує тісну співпрацю з органами державної влади, розробку якісних банківських стандартів та їхнє впровадження шляхом поширення знань щодо особливостей банківської діяльності, банківських продуктів тощо. Не можна також не погодитись з думкою С. І. Ходакевича про те, що неприбуткові банківські об'єднання наразі перебувають в «зачатковому стані» [3, с. 140]. Слід зауважити, що окремі напрями діяльності банківські спілки та асоціації розвивають досить активно: захист інтересів банків, внесення пропозицій щодо змін до законодавства, координацію зусиль учасників цих об'єднань [3, с. 136], однак помітний недостатній розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення банківської діяльності.

В Україні наразі діють малочисельні банківські спілки та асоціації. Перелік цих об'єднань та визначені цілі представлено в таблиці 1.

До об'єднань, що здійснюють свою діяльність на загальнодержавному рівні, слід віднести Асоціацію українських банків (заснована у 1990 р.), Незалежну Асоціацію банків України (заснована у 2011 р.) та Український кредитно-банківський союз (заснований у 1994 р.). Аналіз інформації, що міститься на їхніх офіційних сайтах, засвідчує наступне [6, 7, 8]:

Таблиця 1

Заявлені цілі українських банківських союзів та асоціацій
[складено автором за 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13]

№ з/п	Найменування об'єднання	Визначена мета (міся)	Примітки
1.	Асоціація українських банків	Сприяти побудові стабільної фінансової системи України, вирішення завдань та проблем банківської системи для збільшення прибутковості бізнесу та розвитку національної економіки	
2.	Івано-Франківська Асоціація банківського бізнесу	Мета діяльності якої ідентична з визначенням асоціації ст. 13 Закону «Про банки і банківську діяльність»	Офіційного сайту не знайдено.
3.	Незалежна Асоціація банків України	Всебічно сприяти побудові стабільної фінансової системи України, вирішенню завдань та проблем банківської системи для збільшення прибутковості бізнесу та розвитку національної економіки	
4.	Український кредитно-банківський союз		Офіційний сайт асоціації не містить жодної інформації щодо її місії та основних завдань
5.	Українська національна іпотечна асоціація		Місія не визначена. Визначені лише основні завдання
6.	Харківський банківський союз	Консолідація зусиль банків щодо захисту їх прав та інтересів та представлення інтересів членів союзу в органах державної влади та управління	
7.	Одеський банківський Союз	Захист та представлення інтересів своїх членів, розвиток державних, міжрегіональних і міжнародних зв'язків, забезпечення наукового і інформаційного обміну та професійних інтересів, розробка рекомендацій та пропозицій щодо банківської діяльності	
8.	Асоціація банків Львівщини	Сприяти створенню позитивного середовища для розвитку банківської індустрії в регіоні	
9.	Дніпровський банківський Союз	Створення умов для реалізації статутних цілей та задач учасників Асоціації	

— Український кредитно-банківський союз не має належно розробленого сайту. Інформація, що міститься на його сторінці досить обмежена і не може бути використаною для проведення аналізу діяльності. Не зрозуміло яким чином розповсюджуються інформація щодо напрямів діяльності Союзу;

— Асоціація українських банків та Незалежна Асоціація банків України на своїх офіційних сайтах висвітлюють подібну інформацію щодо власної діяльності, новин банківського сектору, показників діяльності банків України, законодавчих документів. Однак, Незалежна Асоціація банків України є більш активною, організує та бере участь у різноманітних проектах, які передбачають налагодження співпраці з органами державної влади, підтримку банківських установ, освітні проекти тощо. Партнерами Асоціації українських банків є понад 40 міжнародних асоціацій, компаній, зокрема: Міжнародний валютний фонд, Представництво Світового банку в Україні, Європейський банк реконструкції

і розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Європейська банківська федерація. Незалежна Асоціація банків України оприлюднює перелік понад 30 організацій та установ, з якими має меморандуми та угоди про співпрацю.

Зазначені сайти містять аналіз окремих аналітичних матеріалів. Так, розділ «Аналітика» Асоціації українських банків містить такі вкладення: показники банківської діяльності, курс валют, стан валютного та фінансового ринку, альтернативне банківництво (дискусійні статті щодо православного банкінгу). У розділі «Аналітика» Незалежної Асоціації банків України містяться вкладення з оглядовими матеріалами щодо макроекономічних показників, реального, державного та зовнішнього секторів економіки та єдине дослідження закредитованості населення України: 2016–2017, підготовлене на замовлення Financial Project, WBG.

Варто зауважити, що на офіційному сайті Асоціації українських банків містяться недостовірні

дані. Наприклад, при переході за посиланням на сайт Британської асоціації банкірів виявляється, що з 01.07.2017 р. такої асоціації вже не існує, натомість у Великій Британії створено нову торгову асоціацію — UK Finance. Крім того, на сайті Асоціації українських банків у якості партнера зазначена Асоціація незалежних банків Америки (ІВАА), проте перейшовши за посиланням, потрапляємо на сторінку офіційного сайту Міжнародної буддистської асоціації Америки, діяльність якої не має стосунку до банків і спрямована на пропагування, зберігання та захист буддизму у США та за кордоном [6].

Окремо слід відмітити, що абревіатура НАБУ (Незалежної асоціації банків України) нині співпадає з абревіатурою Національного антикорупційного бюро України, що іноді призводить до певної плутанини, та про що законодавців попереджали ще на стадії створення бюро. Наразі ця абревіатура використовується для позначення обох установ.

Діяльність асоціацій та банківських союзів, що об'єднують учасників на регіональному рівні, характеризується досить обмеженими і не конкретними напрямками діяльності, незначною кількістю учасників, низькою інформативністю їхніх офіційних сайтів. З усіх регіональних неприбуткових банківських об'єднань хочеться виділити Харківський банківський союз, що не лише декларативно демонструє, а й

насправді реалізує наступні проекти: участь у проєктах Незалежної асоціації банків України; організація навчань, що мають на меті підвищити кваліфікацію, семінарів, занять фінансової грамотності тощо.

Банківські асоціації європейських держав ведуть потужну діяльність щодо координації діяльності комерційних, центральних банків та урядів відповідних держав. Окрім іншого, вони займаються освітньою діяльністю. Для більшого розуміння завдань, що визначають українські та європейські банківські асоціації, порівняємо основні завдання Асоціації українських банків та Союзу банків Польщі (табл. 2).

Як свідчать дані таблиці 2, Асоціація українських банків спрямовує свою діяльність передусім на виконання завдань, пов'язаних зі співпрацею з органами державної влади та Національним банком України. Натомість Союз банків Польщі групує коло своїх завдань за трьома напрямками: робота з органами державної влади; заходи, спрямовані на розвиток банківського сектора; заходи, спрямовані на розвиток банківської інфраструктури.

Окремої уваги заслуговує такий напрямок діяльності, як навчання банківського персоналу та поширення банківських знань. Це ініційована Асоціацією польських банків секторна програма «Банкіри для освіти» — проєкт, адресований різним групам одержувачів: студентам, старшим, а також банківським

Таблиця 2

Завдання Асоціації українських банків та Союзу банків Польщі [6, 16]

Основні завдання Асоціації українських банків	Основні завдання Союзу банків Польщі
Захист прав та інтересів членів Асоціації, забезпечення правових гарантій їхньої діяльності; Формування позиції членів Асоціації з важливих питань їх діяльності та представлення зазначеної позиції у відносинах з третіми особами; Сприяння створенню правової бази банківської, фінансової та іншої підприємницької діяльності; Вироблення та формування шляхів та напрямків розвитку економіки та банківської системи України як єдиного комплексу; Сприяння підвищенню кваліфікації і професіоналізму фахівців фінансової сфери; Ознайомлення громадськості з діяльністю учасників Асоціації та їх роллю в економічному житті України; Сприяння реалізації положень антимонопольного законодавства у фінансовій сфері; Утвердження взаємної довіри, надійності, порядності та ділового партнерства у взаємовідносинах між членами Асоціації та клієнтами; Забезпечення та надання доступу до недержавного незалежного розгляду спорів шляхом створення та діяльності постійно діючого третейського суду при Асоціації; Доведення до членів Асоціації інформації щодо проєктів законодавчих та нормативних актів, судової практики.	Створення сприятливих організаційно-правових умов для розвитку банківського сектора шляхом співпраці з органами державної влади; Організація співпраці банків для розвитку банківського сектора та міжбанківської інфраструктури, зокрема: – готівкових розрахунків, розрахунків чеками та карткових операцій, – стандартизація інструментів фінансового ринку, – збирання, обробка та обмін банківсько-економічною інформацією, – навчання банківського персоналу та поширення банківських знань, – безпека банків і боротьба з використанням банків у злочинній діяльності, – проведення інформаційної та рекламної діяльності, створення форуму для обговорень та зустрічей банківського співтовариства, – формування принципів належної банківської практики, Здійснення заходів щодо створення та розвитку інституцій, що обслуговують банківський сектор, зокрема: грошових розрахунків, організація клірингових будинків, обмін банківсько-економічною інформацією, сертифікація, участь в організації банківської освіти та банківських дослідженнях, примирення та арбітражу.

працівникам. Його метою є підвищення рівня знань та навичок у галузі економіки, фінансів та управління. Програма реалізується Варшавським банківським інститутом. Використовуючи європейський досвід, під патронатом Асоціації польських банків, була розроблена система кваліфікаційних стандартів польського банкінгу. Цілями системи Стандартів є: підвищення професійної кваліфікації фінансового персоналу відповідно до вимог, встановлених Стандартами; забезпечення об'єктивного та стандартизованого іспиту; створення універсальних для всіх банків вимог до знань, навичок та ставлення працівників.

Висновки та напрями подальших досліджень. Банківські об'єднання, створені на некомерційних засадах можна вважати такими, що сприяють плано-мірному розвитку всієї банківської системи країни, проте напрями їхньої діяльності та визначені ними основні завдання обмежуються переважно координацією зусиль щодо співпраці з органами державної влади та направлені в основному на вирішення питань поточної діяльності. Водночас, інформаційно-аналітичний напрям діяльності таких об'єднань розвивається доволі повільно і нединамічно, що гальмує процес розвитку всієї банківської системи.

Література

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України N2121-III від 07.12. 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page2>
2. Кашпрук Ю. А. Банківська інфраструктура: суть, функції та особливості розвитку / Ю. А. Кашпрук // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.4 — С. 210–215.
3. Ходакевич С. І. Банківська інфраструктура України на сучасному етапі / С. І. Ходакевич // Вчені записки: зб. наук. пр. ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». — Київ: КНЕУ, 2013. — Вип. 15. — С. 134–141.
4. Златіна Н. Теоретично-правова основа визначення поняття банківської системи / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки т. 4(98). — 2013. — С. 49–52.
5. Лепинська І. Специфіка банківських об'єднань: вітчизняний та зарубіжний досвід / І. Лепинська // Вісник КНТЕУ — 2009. — № 6 — С. 78–85.
6. Офіційний сайт Асоціації українських банків. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aub.org.ua/>
7. Офіційний сайт Незалежної асоціації банків України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nabu.ua/>
8. Офіційний сайт Українського кредитно-банківського союзу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kbs.org.ua/>
9. Офіційний сайт Української національної іпотечної асоціації. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unia.kiev.ua/>
10. Офіційний сайт Харківського банківського союзу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://khbs.org.ua/home/>
11. Офіційний сайт Одеського банківського союзу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bankunion.odessa.ua/index.html/>
12. Офіційний сайт Асоціації банків Львівщини. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://abl-lv.com/>
13. Офіційний сайт Дніпровського банківського союзу. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://adbs.org.ua/>
14. Офіційний сайт Асоціації польських банків. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zbp.pl/>

References

1. Pro banky i bankivsjku dijalnistj: Zakon Ukrajinj N2121-III vid 07.12. 2000 r. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page2>
2. Kashpruk Ju. A. Bankivsjka infrastruktura: sutj, funkciji ta osoblyvosti rozvytku / Ju. A. Kashpruk // Naukovyj visnyk NLTU Ukrajinj. — 2010. — Vyp. 20.4 — S. 210–215.
3. Khodakevych S. I. Bankivsjka infrastruktura Ukrajinj na suchasnomu etapi / S. I. Khodakevych // Vcheni zapysky: zb. nauk. pr. DVNZ «Kyjiv. nac. ekon. un-t im. Vadyma Ghetjmana». — Kyjiv: KNEU, 2013. — Vyp. 15. — S. 134–141.
4. Zlatina N. Teoretychno-pravova osnova vyznachennja ponjattja bankivsjkoho systemy / N. Zlatina // Visnyk Kyjivskogho nacionalnogho universytetu imeni T. Shevchenka. Jurydychni nauky t. 4(98). — 2013. — S. 49–52.
5. Lepynsjka I. Specyfika bankivsjkykh ob'jednanj: vitchyznjanj ta zarubizhnyj dosvid / I. Lepynsjka // Visnyk KNTEU — 2009. — # 6 — S. 78–85.

6. Oficijnij sajt Asociaciji ukrajinsjkykh bankiv. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://aub.org.ua/>
7. Oficijnij sajt Nezalezhnoji asociaciji bankiv Ukrajinu. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://nabu.ua/>
8. Oficijnij sajt Ukrajinjskogho kredytno-bankivjskogho sojuzu. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://kbs.org.ua/>
9. Oficijnij sajt Ukrajinjskoji nacionaljnoji ipotechnoju asociaciji. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://unia.kiev.ua/>
10. Oficijnij sajt Kharkivjskogho bankivjskogho sojuzu. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://khbs.org.ua/home/>
11. Oficijnij sajt Odesjskogho bankivjskogho sojuzu. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://bankunion.odessa.ua/index.html/>
12. Oficijnij sajt Asociaciji bankiv Ljvivshhyny. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://abl-lv.com/>
13. Oficijnij sajt Dniprovjskogho bankivjskogho sojuzu. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://adbs.org.ua/>
14. Oficijnij sajt Asociaciji poljsjkykh bankiv. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zbp.pl/>

Васильченко Олексій Миколайович
заступник директора по маркетингу
СТОВ «Агрофірма «Маяк»

Васильченко Алексей Николаевич
заместитель директора по маркетингу
СООО «Агрофирма «Маяк»

Vasylchenko Oleksii
Deputy Director of Marketing
ALLC «Agrofirma «Mayak»

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА МОЛОКА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

MODERN FEATURES OF MILK PRODUCTION DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація. В статті здійснено економічну оцінку сучасних особливостей розвитку виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України, зокрема обсягів виробництва, поголів'я корів, продуктивності, товарності та якості молочної сировини. Визначено основні чинники, що вплинули на структурні зміни в молочному виробництві та формування нових трендів розвитку галузі, а саме збільшення обсягів виробництва молока, підвищення продуктивності корів, збільшення частки сільськогосподарських підприємств у структурі надходження молока на молокопереробні підприємства. Аналіз засвідчив також посилення процесів концентрації та спеціалізації виробництва молока. Доведено, що прискорення євроінтеграційних процесів, а саме запровадження нових вимог щодо якості молока у відповідності з Угодою про асоціацію України з ЄС, стане основним фактором для прискорення подальшої трансформації розвитку молочного виробництва у сільськогосподарських підприємствах, що дозволить у короткі строки наростити виробництво конкурентоспроможної продукції. Найбільш придатними для таких цілей виявилися ферми з поголів'ям корів понад 500, які на сьогоднішній день виробляють 65% молока від загального обсягу виробництва в даній категорії господарств та утримують 43,5% поголів'я корів. Наявність у них виробничого потенціалу при відповідній мотивації сприятиме нарощуванню виробництва якісного молока. Реалізація державних програм, регламентованих Урядом України на 2018 р. (компенсація частини тіла кредиту, залученого на бугівництво тваринницьких комплексів, компенсація 25% придбання нової сільськогосподарської техніки та обладнання українського виробництва та інші), дозволить забезпечити населення України конкурентоспроможними молочними продуктами європейського зразка.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, виробництво молока, трансформація, великотоварні господарства, якість молока, євроінтеграція.

Аннотация. В статье осуществлена экономическая оценка современных особенностей развития производства молока в сельскохозяйственных предприятиях, а именно объемов молока, поголовья коров, продуктивности, товарности и качества молочного сырья. Определены основные факторы, которые повлияли на структурные изменения в молочном производстве и формировании новых трендов развития отрасли, а именно увеличение объемов производства молока, рост продуктивности коров, увеличение доли сельскохозяйственных предприятий в структуре поставок молока на молокоперерабатывающие предприятия. Анализ показал усиление процессов концентрации и специализации производства молока. Доказано, что ускорение интеграционных процессов, а именно внедрение новых требований к качеству молока в соответствии с Соглашением об ассоциации Украины с ЕС, станет основным фактором для ускорения дальнейшей трансформации развития молочного производства в сельскохозяйственных предприятиях, что позволит в короткие сроки нарастить производство конкурентоспособной продукции. Наиболее подходящими для этих целей оказались фермы с поголовьем коров более 500, которые на сегодняшний день производят 65% молока от общего объема его производ-

ства в даній категорії господарств і удержують 43,5% поголов'я корів. Наявність в них виробничого потенціалу при відповідній мотивації буде сприяти нарощуванню виробництва якісного молока. Реалізація державних програм, регламентованих Урядом України на 2018 рік (компенсація частини боргу кредиту, привабливого на будівництво тваринницьких комплексів, компенсація 25% придбання нової сільськогосподарської техніки і обладнання українського виробництва і т. ін.), дозволить забезпечити населення України конкурентоспроможними молочними продуктами європейського зразка.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, виробництво молока, трансформація, крупновиробничі господарства, якість молока, євроінтеграція.

Summary. The article deals with the economic evaluation of modern features of milk production development in agricultural enterprises of Ukraine, in particular, the production volumes, cows livestock, productivity, marketability and quality of dairy raw milk. The main factors that influenced structural changes in dairy production and formation of new trends of industry development as increase of milk production, increase of productivity of cows, increase of the share of agricultural enterprises in the structure of milk supply to dairy processing enterprises were determined. The analysis showed increased of concentration and specialization of milk production. It has been proved that the acceleration of European integration processes, namely the introduction of new requirements for the quality of milk in accordance with the Association Agreement between Ukraine and the EU, will be a key factor in accelerating the further transformation of dairy production in agricultural enterprises, which will allow the production of competitive products to grow in a short time. The most suitable for such purposes were farms with more than 500 cows which today produce 65% of milk from the total production in this category of farms and hold 43.5% of the cows herd. The available production potential with appropriate motivation will contribute the growth of the production of high-quality milk. The implementation of state programs regulated by the Government of Ukraine in 2018 (compensation of part of the loan body involved in the construction of barns, compensation of 25% acquisition of new agricultural machinery and equipment of Ukrainian production, etc) will allow the population of Ukraine to compete with competitive dairy products of the European standard.

Key words: agricultural enterprises, milk production, transformation, big farms, milk quality, European integration.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Молочне скотарство як провідна галузь сільського господарства характеризується динамічними змінами, які відбуваються з нею протягом усього періоду ринкових трансформацій. Зазнавши найбільш руйнівних та деструктивних наслідків, галузь до теперішнього часу не є орієнтованою на кінцевий результат, відсутні визначені пріоритетні напрями її розвитку, виважена політика протекціонізму на зовнішньому ринку тощо. Проте, чим довше залишатиметься така невизначеність у молочному скотарстві щодо його прискореного відтворення, тим глибшими будуть проблеми, які стосуватимуться формування спеціалізованого конкурентоспроможного молочного господарства як однієї із найважливіших складових продовольчого забезпечення держави. В цілому географічні та кліматичні умови більшості регіонів України є сприятливими для розвитку молочного скотарства, а потенціал розвитку є високим, що підтверджено історією. В сучасних умовах особливості функціонування будь-якої галузі сільського господарства, в тому числі молочного виробництва доцільно розглядати через призму євроінтеграції України та потреби адаптації її господарського механізму до європейських стандартів і правил ве-

дення бізнесу [5, с. 40]. У цьому відношенні перед виробниками постають нові виклики, зумовлені необхідністю підвищення конкурентоспроможності молочного виробництва. Насамперед, це стосується сільськогосподарських підприємств, які є складовою організованого ринку молока та молочної продукції та здатні, виходячи з наявного потенціалу, у відносно короткі терміни збільшити виробництво високоякісної молочної сировини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку молочного скотарства, в тому числі у сільськогосподарських підприємствах, присвячено праці багатьох учених економістів аграрників, зокрема: В. Г. Андрійчука [2], О. В. Боднар [1], В. І. Бойка [10], П. І. Гайдуцького [3], С. М. Кваші [5], О. А. Козак [6], М. П. Коржинського [7], Ю. О. Лупенка [11], В. Я. Месель-Веселяка [11], П. Т. Саблука [11], І. В. Свиноуса [12], О. М. Шпичака [1] та інших. Проте нові виклики, які постали перед Україною та її молочним сектором, потребують радикальних рішень та дій. У зв'язку з цим постає необхідність більш глибокого аналізу сучасних особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств у сфері виробництва молока для визначення пріоритетних напрямів їх подальшого розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснити економічну оцінку сучасних особливостей

розвитку виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах та окреслити напрями їх подальшої діяльності в умовах європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза перехідного періоду, а потім послідовність криз (молочних світових та внутрішніх) суттєво позначилися на молочній галузі. Так, виробництво молока в усіх категоріях господарств за період з 1990 року скоротилося з 24508,3 тис. т до 10381,5 тис. т, або у 2,4 рази, що відповідає рівню 60-років минулого століття. Відмітимо, що під час інтенсивного типу розвитку молочної галузі у другій половині ХХ століття, коли продукти тваринництва вийшли на перший план продовольчих програм у державі, Україна тривалий період за показником валового виробництва займала провідне місце в Європі, виробляючи на душу населення 471 кг молока проти 263 в США та 264 кг у Великобританії [10, с. 66]. У 2016 р. цей показник склав — 243,3 кг. Виробництво молока в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зменшилося порівняно з 1990 роком більше, ніж у 2 рази (з 592 ц до 243 ц).

Характерною рисою нинішнього стану галузі є її деформована структура показників співвідношення виробленого молока по категоріях господарств. Особисті селянські господарства, несвідомо взявши на себе функцію по забезпеченню молоком та молочними продуктами, в першу чергу, власних сімей, а також населення України, з початку аграрної реформи і донині надовго закріпили за собою статус основного виробника молока в країні. Як зазначає академік Гайдуцький П. І. «Особисті

селянські господарства зберегли виробництво, зайнятість на них селян відіграла страхувальну роль під час трансформаційної кризи та реформування сільгоспідприємств» [3, с. 631]. Якщо у 1990 році частка виробленого молока у сільськогосподарських (технологічно оснащених) підприємствах становила 76,1%, то у 2016 р. — 26,1% (рис. 1).

Створилася ситуація, при якій 73,9% молока виробляється у подвір'ях населення, причому йдеться не про звичайні для села картоплю, овочі чи фрукти, а про стратегічно важливий для харчування населення України продукт. Слід відмітити вичерпність ресурсів особистих селянських господарств, яку передбачав у своїх працях академік Лукинов І. І.: «Перспектива істотного збільшення обсягів товарної продукції в особистих господарствах населення є сумнівною» [8, с. 788], а також наголошував, що «створення дрібних сільськогосподарських підприємств аж ніяк не може вважатися стратегічним напрямом формування в Україні прогресивної організаційної структури сільського господарства ринкового типу» [8, с. 737]. Виробництво молока в цій категорії господарств починаючи з 2006 року скорочується (на 31%), натомість у сільськогосподарських підприємствах з 2010 р. зросло на 22%. Відмітимо, що до 2005 року особисті селянські господарства нарощували виробництво молока, а сільськогосподарські підприємства зменшували. З 2009 року склалася зворотна ситуація.

Сукупність негативних чинників, що мали та продовжують мати місце в молочному скотарстві, призвели до суттєвого зменшення поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі корів. Незамінний базис

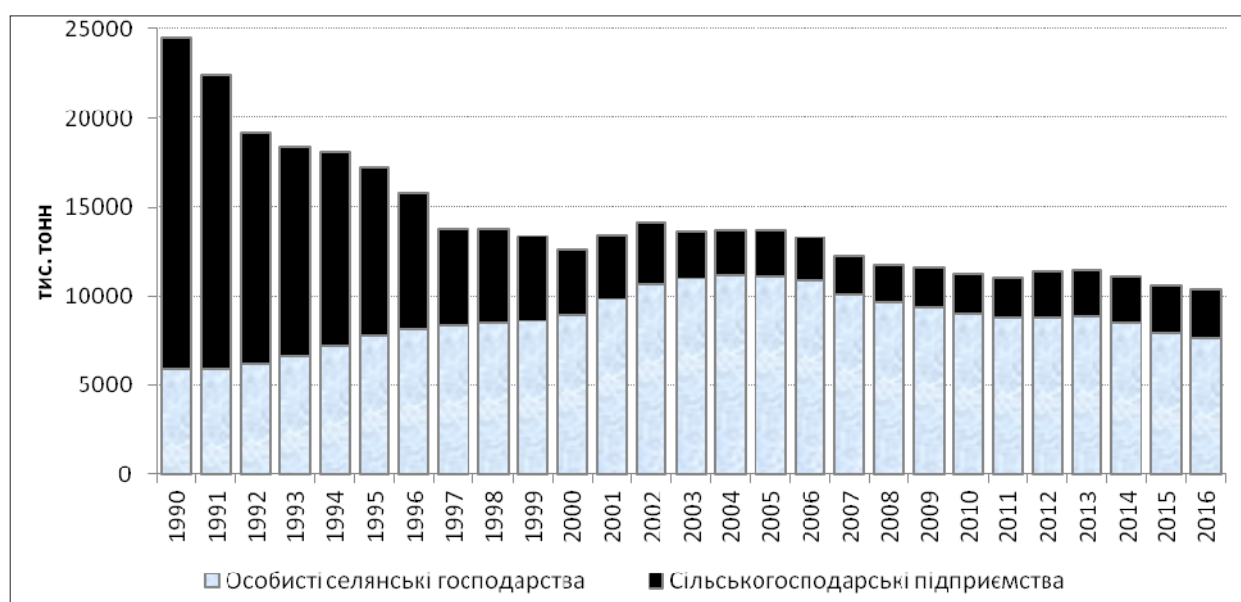

Рис. 1. Динаміка виробництва молока за категоріями господарств (1990–2016 рр.)

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

галузі, за рахунок якого можливе виробництво молока, а, отже, і забезпечення населення в достатній кількості найціннішими продуктами харчування, стабільно скорочується. Станом на 1 січня 2017 року у всіх категоріях господарств утримувалося 2108,9 тис. корів, або в 4 рази менше порівняно з 1991 р. та на 19,9% порівняно з 2011 р. В сільськогосподарських підприємствах відповідно в 12,8 раз та на 17,7%. Зважаючи на біологічні особливості ВРХ, повільні темпи розмноження тварин, низьку окупність матеріальних і фінансових витрат тощо, процес відтворення молочного стада потребує тривалого періоду та є досить складним з точки зору як капіталоемності, так і організації виробництва. Стає зрозумілим, що нарощування виробництва, насамперед, покладається на великотоварні бізнес-орієнтовані молочні ферми, які вже сьогодні в змозі за відповідної державної підтримки та цінової мотивації порівняно в короткі строки збільшити чисельність поголів'я та/або підвищити продуктивність корів.

Якщо у особистих селянських господарствах поголів'я на початку реформ зросло з 2186, 6 тис. голів у 1991 р. до 3183, 5 тис. голів у 2005 році, або на 45,6% як за рахунок власного відтворення, так і за рахунок суспільного сектору, то у сільськогосподарських підприємствах воно стабільно скорочувалося протягом всього періоду незалежності (в 12,8 раз) і ця тенденція незмінна. З 2006 р. особисті селянські господарства, як і передбачалося, також почали скорочувати поголів'я корів, яке триває до теперішнього часу. За рахунок молочного скотарства, в основному, формується і м'ясний потенціал країни. На яловичину в структурі виробництва м'яса у сільськогосподарських підприємствах припадає 78% і в особистих селянських господарствах — 34% [7, с. 6–7]. Враховуючи спад поголів'я в сільськогосподарських підприємствах, виробництво яловичини,

в тому числі на душу населення, також суттєво скоротилося. Це прямо стосується продовольчої безпеки країни, адже, відбулася деградація галузі, від якої залежить формування м'ясних ресурсів [10, с. 82].

Щорічно зменшується кількість сільськогосподарських підприємств, які утримують корів. Зокрема, на 1 січня 2016 р. корів утримували 2614 господарств, або на 1,1 тис. менше порівняно з 1.01.2011 року. До 100 корів утримували 1311 господарств (50% від усіх ферм), або по 30 голів в середньому на ферму (табл. 1).

Лише десята частина (251 господарство) з поголів'ям 500 голів і більше утримували 219,6 тис. голів або 43,5% від загальної кількості поголів'я в цих господарствах та виробляли 65% молока. В тому числі ферми з поголів'ям 1000 і більше корів виробили 35% молока даного сектору, натомість в 2010 р. цей показник складав 20% [6, с. 11]. Вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки» визначають найоптимальніший розмір для ефективного виробництва — це ферми з поголів'ям 600–1000 корів [11, с. 77]. В той час передбачається суттєве зменшення господарств з поголів'ям до 100 корів через відсутність в них можливостей здійснювати модернізацію виробництва, щоб забезпечувати якість молока згідно вимог ЄС [12, с. 92].

Не зважаючи на зменшення чисельності молочних ферм, варто відзначити поступову концентрацію виробництва. Середній розмір стада у сільськогосподарських підприємствах збільшився за останні 10 років від 143 корів до 204 корів. Саме від збереження та подальшого нарощування поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах залежить відродження великотоварного виробництва молочної сировини, придатної для доброякісних конкурентоспроможних молочних продуктів, здатних не поступатися європейським аналогам.

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я корів, на 1 січня

Групи господарств за чисельністю корів, в середньому на одне господарство	2011 рік		2016 рік	
	Кількість підприємств, одиниць	Чисельність поголів'я, тис. голів	Кількість підприємств, одиниць	Чисельність поголів'я, тис. голів
До 10	833	3,8	471	2,4
11–100	1238	55	840	37,3
100–199	668	93,5	470	67,7
200–499	733	223,1	582	178,1
500–999	225	147,1	187	123,9
1000–1499	31	35,6	42	50,3
Понад 1500	13	31	22	45,4
Всього	3741	589,1	2614	505,1

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Продуктивність корів у всіх категоріях господарств протягом останніх 10 років зростає з 3793 кг до 4735 кг, або на 24,8%, в тому числі у сільськогосподарських підприємствах відповідно з 3366 кг до 5643 кг, або на 67,6%. (рис. 2). Збільшення надойв спричинено покращенням показників якісного дійного стада за рахунок ефективно налагодженої племінної роботи, введення високопродуктивних порід корів, використання збалансованих кормів, покращення умов утримання тварин тощо [1, с. 16]. Проте, навіть при такому зростанні, цей показник є досить низьким порівняно з розвинутими країнами, які досягнувши оптимальної чисельності поголів'я, збільшують обсяги виробництва виключно за рахунок продуктивності корів. Втім в Україні також вже є господарства, які не поступаються по надоях рівню розвинутих країн — 7000–9000 кг на корову в рік. Підвищення концентрації виробництва молока призводить до збільшення рівня спеціалізації підприємства і виробництва продукції. Вужча спеціалізація, в свою чергу, дозволяє зосередити обмежені ресурси господарств на виробництві одного або кількох видів продуктів [2, с. 89].

Зростання продуктивності корів відбувається, передусім, за рахунок росту її у великотварних фермах, керівники яких усвідомлюють необхідність в короткі строки забезпечити якісним молоком переробні підприємства, а також заповнити нішу особистих селянських господарств, частина яких природно згортають виробництво в силу об'єктивних обставин, а частина вимушені будуть залишити ринок у зв'язку з новими вимогами, регламентованими

договором про Асоціацію України з ЄС щодо якості молока. Такий стимул акумулюватиме внутрішні резерви господарств до збільшення продуктивності наявного поголів'я, а за допомогою державних програм, які заплановані на 2018 рік, призведе до зростання як чисельності великотварних ферм, так і їх концентрації. Такий сценарій, наразі, є найбільш передбачуваним та вигідним усім учасникам ринку: виробникам, переробникам, державі.

Продуктивність корів напряму залежить від рівня годівлі. Покращення якості раціонів стало основним фактором збільшення продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах за останні роки. Натомість неправильно розрахований раціон та неправильна роздача кормів стримує нарощення обсягів виробництва. На жаль, зоотехніки досі використовують застарілі радянські методи розрахунку потреби в кормах, при яких розроблені раціони є недостатньо енерго- та протеїномісткими. До того ж, в господарствах розраховується лише один раціон для усього стада, що призводить до того, що низькопродуктивні корови отримують забагато корму, а високопродуктивним його не вистачає. Фактично повинно бути щонайменше п'ять різних типів раціонів залежно від лактації корів: перший — на період за 3 тижні до отелення, другий — від отелення до 100 днів лактації, третій — від 100 до 200 днів після отелення, четвертий — в період 200–300 днів після отелення, п'ятий — із сухостійного періоду до 3 тижнів до отелення. У багатьох господарствах лімітуючим фактором збільшення продуктивності корів є недостатня кількість кормів, що унемож-

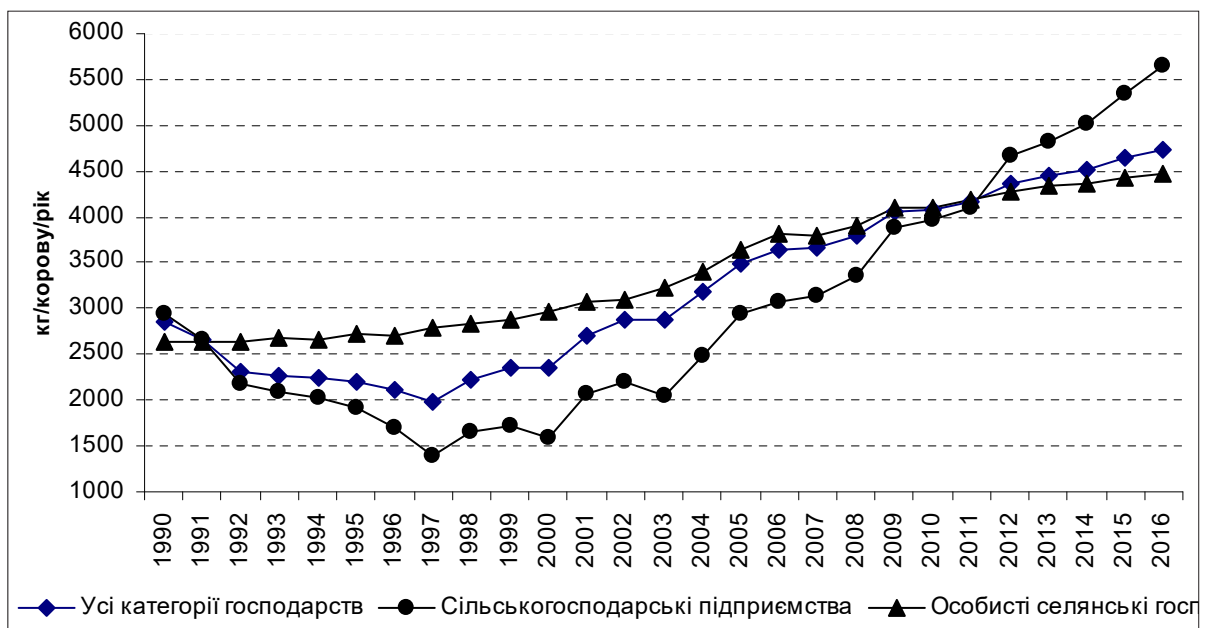

Рис. 2. Динаміка продуктивності корів в різних категоріях господарств
Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

Таблиця 2

Товарність молока у сільськогосподарських підприємствах України

Рік	Вироблено молока, тис. тонн	Реалізовано молока, тис. тонн	Товарність, %	Частка с.-г. підприємств у обсязі надходження молока на переробні підприємства, %
2007	2178,0	1824,8	83,8	27,7
2008	2089,9	1834,3	87,8	31,8
2009	2236,0	1993,9	89,2	40,0
2010	2216,6	2004,1	90,4	40,0
2011	2245,9	2061,3	91,8	44,6
2012	2535,3	2360,1	93,1	48,5
2013	2582,5	2409,0	93,3	51,2
2014	2647,5	2506,2	94,7	52,3
2015	2669,2	2538,3	95,1	56,8
2016	2705,6	2507,9	92,7	60,1

Джерело: розраховано та складено автором за даними Державної служби статистики України

ливлює оптимізацію раціонів. Із-за нераціональної годівлі, зокрема низького вмісту протеїну, вітамінів та інших складових, продуктивний потенціал тварин використовується на 40–60% [9, с. 29]. Поряд з годівлею визначальним фактором якості молока є генотип тварини, її порода, інтенсивність селекційного процесу в низці поколінь.

Попит на якісну сировину зі сторони переробних підприємств є досить високим, тому товарність молока у сільськогосподарських підприємствах постійно зростає та практично досягла свого оптимального рівня (табл. 2). Частка молока, що надійшла на переробку від сільськогосподарських підприємств, також має тенденцію до зростання протягом останніх 10 років. Проте до 40% (1670,8 тис. тонн у 2016 р.) молока надходить від особистих селянських господарств.

Основним каналом реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами залишаються переробні підприємства, на які надходить 95% від всього обсягу реалізації.

В умовах європейської інтеграції України постає питання підвищення якості молочної сировини, попит на яку зі сторони молокопереробних підприємств постійно зростає. Підвищенню якості молока сприятиме також втілення положень Угоди про асоціацію з ЄС щодо санітарно-гігієнічних норм сирого молока. Так, згідно до говору про Асоціацію з ЄС Україна має свої нормативно-технічні акти привести у відповідність до європейських регламентів. У зв'язку з цим планується проведення цілого комплексу заходів щодо підвищення якості молока. З 1 січня 2018 року повинен був вступити в дію новий стандарт якості молока, який з п'яти ґатунків залишить лише три: екстра-класу, вищого та першого. Від домашнього

молока другого ґатунку та неґатункового молока, якому відповідає більшість селянського, повинні були відмовитися. Частка такого молока у структурі надходжень сировини на молокопереробні підприємства становила у 2016 році 1255,8 тис. тонн, або 30%. З метою дати селянам час адаптуватися до нових вимог запровадження дії нового стандарту перенесли на 1 липня 2018 року. Підвищення якості молока пропонується здійснювати за рахунок державної підтримки, на яку виділено у 2018 р. безпрецедентно велику суму коштів — 4 млрд грн. За словами заступника Міністра аграрної політики та продовольства України Олени Ковальової: «Увага буде зосереджена на будівництві та реконструкції молочнотоварних ферм, доступі до необхідного обладнання, покращення генетичного потенціалу поголів'я» [4].

Відмітимо, що якість молока, яке надійшло на переробку від сільськогосподарських підприємств за останні п'ять років покращилася (рис. 3).

Не дивлячись на зростання якості, європейським вимогам відповідає лише молоко класу екстра, яке має бактеріальне осіменіння — до 100 тис./см³, температуру — до 6 °С, кількість соматичних клітин — до 400 тис./см. Молоко нижчого сорту визначається ЄС як непридатне до використання. Крім відповідності молока європейським стандартам, основними вимогами до виробників молока, з якого буде вироблено продукцію на експорт в ЄС є: обов'язкова ідентифікація усіх тварин; здорове поголів'я, що підтверджено регулярними ветеринарними дослідженнями; облік молока, отриманого від хворих корів; забезпечення гігієни доїння, зберігання та транспортування молока; дотримання стандартів годівлі, утримання та догляду за тваринами тощо.

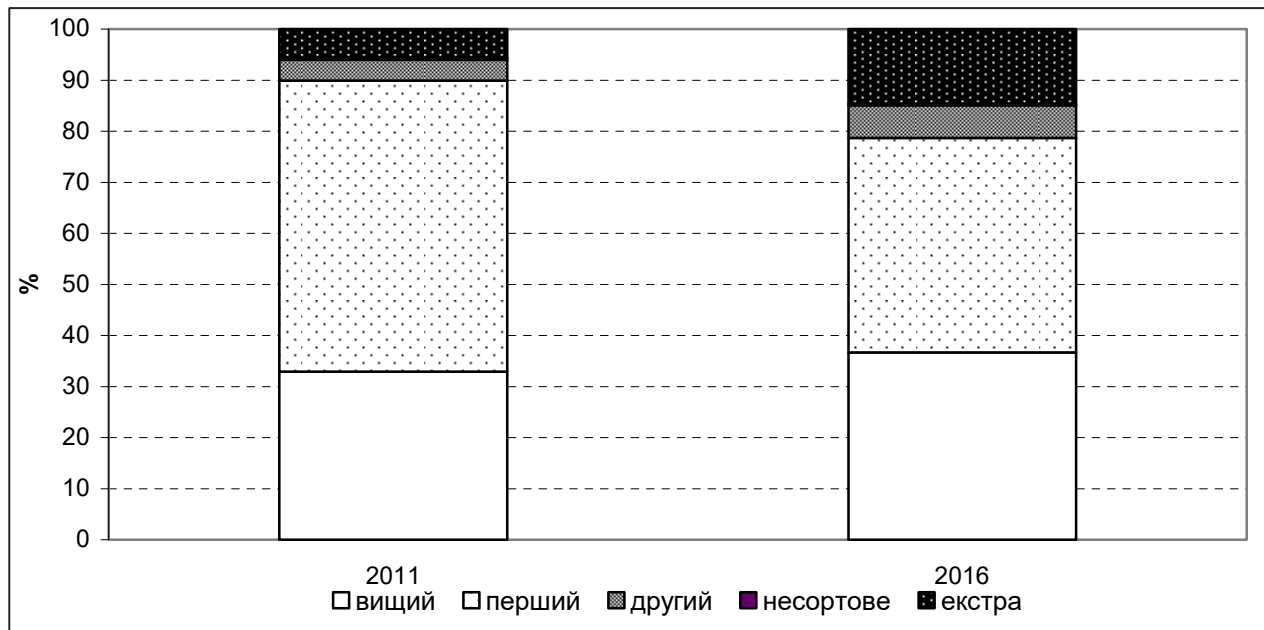

Рис. 3. Якість молока, що надійшло на переробку від сільськогосподарських підприємств, %
Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України.

Основою вимог, які стосуються виробництва молока на фермі, є Регламент ЄС № 853/2004, що висвітлює загальні принципи і вимоги продовольчого законодавства та визначає процедури стосовно безпечності продовольчих товарів тваринного походження. Враховуючи вищенаведене, Урядом України схвалено програми підтримки аграріїв на 2018 рік, які включають в тому числі: компенсацію частини тіла кредиту, залученого на будівництво тваринницьких комплексів, здешевлення утримання ВРХ молочного напрямку на агропідприємствах із розрахунку 1500 грн/голову/рік, компенсація 25% вартості придбання нової сільгосптехніки та обладнання українського виробництва та інші [13].

Висновки з даного дослідження. Молочне скотарство у сільськогосподарських підприємствах зазнало найбільших деструктивних змін протягом всього періоду трансформації. В довготривалому процесі адаптації до ринкових умов, багато підприємств вимушені були відмовитися від виробництва молока, а ті, які

залишилися, повинні були навчитися господарювати за новими правилами. Починаючи з 2009 року дана категорія господарств почала нарощувати виробництво молока та підвищувати продуктивність корів. Аналіз останньої декади свідчить про наявність процесів концентрації та спеціалізації виробництва, які відповідно до тенденцій будуть лише посилюватися найближчими роками. Особливої уваги заслуговують ферми з поголів'ям 500 і більше корів, які враховуючі їх сучасні особливості, є найбільш придатними для нарощування виробництва високоякісної молочної сировини. Необхідність підвищувати якість молока, зумовлена, в тому числі і європейською інтеграцією, стає тим фактором, що прискорює структурні зміни у галузі виробництва молока і, зокрема у сільськогосподарських підприємствах. Застосування регламентованих заходів державної підтримки дозволить у короткі строки заповнити якісним молоком нішу, яка утвориться після вступу в дію нового стандарту на молоко в липні 2018 року.

Література

1. Аналіз поточної кон'юнктури і прогноз ринків тваринницької продукції в Україні та світі: монографія / О. М. Шпичак, О. В. Боднар, С. О. Пашко та ін.; за ред. О. М. Шпичака. К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. — 392 с.
2. Андрійчук В. Г., Сас І. С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти: монографія. Київ: КНЕУ, 2017. — 303 с.
3. Гайдуцький П. І. НеЗабуті реформи в Україні. К.: ТОВ «ДСК-центр», 2017. — 852 с.
4. Для підвищення якості молока буде надаватися значна державна підтримка / Прес-служба Мінагрополітики. URL: <http://minagro.gov.ua/uk/node/25213>.

5. Кваша С. М., Иванько А. В. Моделивання часткової рівноваги на ринку молока і молочної продукції в Україні / *Економіка АПК*. — 2017. — № 7. — С. 37–46.
6. Козак О. А. Розвиток молочного сектору в контексті забезпечення продовольчої безпеки України / *Економіка АПК*. — 2018. — № 2. — С. 8–16.
7. Коржинський М. П., Макаренко Ю. М. Молочнопромисловий підкомплекс України: стан і напрями розвитку. К.: ІАЕ, 1998. — 82 с.
8. Лукинов І. Л. Вибрані праці. У двох книгах. Кн. 2. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 794 с.
9. Рыбаченко О. М. Ефективність використання кормів у тваринництві / *Економіка АПК*. — 2013. — № 12. — С. 25–30.
10. Ринкові трансформації і пріоритети регіонального розвитку виробництва аграрної продукції: монографія / [Бойко В. І., Скупий В. М., Козак О. А. та ін.]. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 264 с.
11. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011–2015 рр.: наукова доповідь / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Гадзало Я. М., Лупенко Ю. О., Пугачов М. І. та ін.]; за ред. Ю. О. Лупенка. К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. — 546 с.
12. Свиноус І. В., Іванова Л. С. Організаційно-економічні засади виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України / *Сталий розвиток економіки*. — 2014. — № 3. — С. 91–96.
13. Уряд схвали програми підтримки аграріїв на 2018 рік / Прес-служба Мініагрополітики. URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/25288>.

References

1. Analiz potочноi koniunktury i prohnaz rynkiv tvarynnytskoi produktsii v Ukraini ta sviti: monohrafiia [Analysis of the current situation and forecast of livestock markets in Ukraine and the world] / O. M. Shpychak, O. V. Bodnar, S. O. Pashko ta in.; za red. O. M. Shpychaka. K.: NNTs «ІАЕ», 2015. 392 p.
2. Andriichuk V. H., Sas I. S. Kontsentratsiia v ahrarnii sferi ekonomiky: problemni aspekty [Concentration in the agrarian sector of the economy: problem aspects]: monohrafiia. Kyiv: KNEU, 2017. 303 p.
3. Haidutskyi P. I. NeZabuti reformy v Ukraini [Not Forgotten Reforms in Ukraine]. K.: TOV «DSK-tsentr», 2017. 852 p.
4. Dlia pidvyshchennia yakosti moloka bude nadavatysia znachna derzhavna pidtrymka [To improve the quality of milk, significant state support will be provided] / Pres-sluzhba Minahropolityky. URL: <http://minagro.gov.ua/uk/node/25213>.
5. Kvasha S. M., Ivanko A. V. Modeliuvannia chastkovoї rinvovahy na rynku moloka i molochnoi produktsii v Ukraini [Modeling the partial equilibrium at the milk and dairy market in Ukraine] // *Економіка АПК*. 2017. # 7. P. 37–46.
6. Kozak O. A. Rozvytok molochnoho sektoru v konteksti zabezpechennia prodovolchoї bezpeky Ukrainy [Development of the dairy sector in the context of food security of Ukraine] // *Економіка АПК*. 2018. # 2. — P. 8–16.
7. Korzhynskiy M. P., Makarenko Yu. M. Molochnopromyslovyi pidkompleks Ukrainy: stan i napriamy rozvytku [Dairy subcomplex of Ukraine: state and directions of development]. K.: ІАЕ, 1998. 82 p.
8. Lukinov I. L. Vybrani pratsi. U dvokh knykhakh [Selected Works. In two books]. Kn. 2. K.: NNTs ІАЕ, 2007. 794 p.
9. Rybachenko O. M. Efektyvnist vykorystannia kormiv u tvarynnytsvi [Efficiency of feed use in livestock production] // *Економіка АПК*. 2013. # 12. P. 25–30.
10. Rynkovi transformatsii i priorytety rehionalnoho rozvytku vyrobnytstva ahrarnoi produktsii [Market transformations and priorities of regional development of agrarian production]: monohrafiia / [Boiko V. I., Skupiy V. M., Kozak O. A. ta in.]. K.: NNTs ІАЕ, 2011. 264 p.
11. Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy v 2011–2015 rr. [Development of the economy of agriculture of Ukraine in 2011–2015]: naukova dopovid / Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut ahrarnoi ekonomiky» [Hadzalo Ya. M., Lupenko Yu. O., Puhachov M. I. ta in.]; za red. Yu. O. Lupenka. K.: NNTs «ІАЕ», 2016. 546 p.
12. Svynous I. V., Ivanova L. S. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady vyrobnytstva moloka v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy [Organizational and economic principles of milk production in agricultural enterprises of Ukraine] // *Stalyi rozvytok ekonomiky*. 2014. # 3. P. 91–96.
13. Uriad skhvaly prohramy pidtrymky ahrariiv na 2018 rik [The government has approved the agro-support program for 2018] / Pres-sluzhba Minahropolityky. URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/25288>.

Завідна Людмила Дмитрівна

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
докторант кафедри готельно-ресторанного бізнесу
Київського національного торговельно-економічного університету*

Завидная Людмила Дмитриевна

*кандидат сельскохозяйственных наук, доцент,
докторант кафедры гостинично-ресторанного бизнеса
Киевского национального торгового-экономического университета*

Zavidna Liudmyla

*PhD of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student of the Hotel and Restaurant Business Department of
Kyiv National University of Trade and Economics*

ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТА ДЖЕРЕЛО КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

ИННОВАЦИИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ И ИСТОЧНИК КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ПРЕДПРИЯТИЯ

INNOVATIONS AS A FACTOR OF DEVELOPMENT AND SOURCE OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE

Анотація. Світовий досвід доводить, що основу економічного прибутку у прогресивній економіці нині складають успішні інновації, які не тільки створюють конкурентні переваги, а і породжують принципово нові сприятливі можливості на ринку для забезпечення прогресивного розвитку як економіки в цілому, так і окремих підприємств.

Спираючись на результати вивчення та аналізу різних наукових джерел, доходимо висновку щодо широкого використання поняття «інновація» (англ. «innovation» – введення нового; новаторство), а також існування трьох основних підходів до його визначення: об'єктивним, процесовим та комплексним.

Згідно з об'єктивним підходом, якого притримуються М. Блауг, П. Дойль, К. Макконелл, С. Брю, Х. Барнет, І. Журавкова, Е. Крилов, Р. Фатхутдінов, Й. Шумпетер, та інші, інновація – це нова вигода, яку отримують споживачі; результат інтелектуальної, науково-технічної або іншої діяльності у тій чи іншій сфері щодо ефективної зміни об'єкта управління шляхом впровадження новинок. Згідно з процесовим підходом – це процес, що розвивається у часі і має чітко виражені стадії. Б. Твісс наголошує, що інновація – це процес, в якому винахід або ідея набувають економічного змісту. Б. Санто вважає, що це суспільно-техніко-економічний процес. Комплексний підхід щодо визначення поняття «інновація» ґрунтується на тому факті, що сьогоденні інновації є рушійною силою довготривалого економічного розвитку. В основу міжнародного трактування поняття «інновація», як і у розробках Б. Вебстера, Г. Гроссмана, П. Ромера, Ф. Янсена та інших вчених, були покладені позиції комплексного підходу.

Проведений критичний аналіз різних підходів до класифікації інновацій, доводить, що інновації – це пряма протилежність консерватизму і полягає у багатогранних змінах, модернізаціях, покращаннях. Вона може бути розкрита через філософську категорію розвитку і є основою розгортання нової хвилі конкуренції.

Ключові слова: інновації, об'єктивний підхід, процесовий, комплексний, інноваційний процес, конкурентні переваги, стійкий розвиток підприємства.

Аннотация. Мировой опыт доказывает, что основу экономической прибыли в прогрессивной экономике сейчас составляют успешные инновации, которые не только создают конкурентные преимущества, а и порождают принципиально новые благоприятные возможности на рынке для обеспечения прогрессивного развития как экономики в целом, так и отдельных предприятий.

Опираясь на результаты изучения и анализа различных научных источников, приходим к выводу о широком использовании понятия «инновация» (англ. «Innovation» – введение нового; новаторство), а также существование трех основных подходов к его определению: объективным, процессовым и комплексным.

Согласно объектным подходу, которого придерживаются М. Блауг, П. Дойль, К. Макконнелл, С. Брю, Х. Барнет, И. Журавкова, Е. Крылов, Г. Фатхутдинов, Й. Шумпетер и другие, инновация – это новая выгода, которую получают потребители; результат интеллектуальной, научно-технической или другой деятельности в той или иной сфере, относительно эффективного изменения объекта управления путем внедрения новинок. Согласно процессовым подходу – это процесс, развивающийся во времени и имеет отчетливо выраженные стадии. Б. Твисс отмечает, что инновация – это процесс, в котором изобретение или идея приобретают экономическое содержание. Б. Санто считает, что это общественно-технично-экономический процесс. Комплексный подход к определению понятия «инновация» основывается на том факте, что сегодня инновации являются движущей силой долговременного экономического развития. В основу международного трактовки понятия «инновация», как и в разработках Б. Вебстера, Г. Гроссмана, П. Ромера, Ф. Янсена и других ученых, были возложены позиции комплексного подхода.

Проведенный критический анализ различных подходов к классификации инноваций, доказывает, что инновации – это прямая противоположность консерватизма и заключается в многогранных изменениях, модернизациях, улучшениях. Она может быть раскрыта через философскую категорию развития и является основой развертывания новой волны конкуренции.

Ключевые слова: инновации, объектный подход, процессовый, комплексный, инновационный процесс, конкурентные преимущества, устойчивое развитие предприятия.

Summary. World experience shows that the basis of economic profit in a progressive economy is now a successful innovation, which not only creates competitive advantages, but also generates fundamentally new favorable opportunities on the market to ensure the progressive development of both the economy as a whole and individual enterprises.

Based on the results of the study and analysis of various scientific sources, we arrive at a conclusion about the widespread use of the concept of «innovation» (English «innovation» – introduction of new, innovation), as well as the existence of three main approaches to its definition: object, process and complex.

According to the object approach shared by M. Bloog, P. Doyle, K. McConnell, S. Brue, H. Barnett, I. Zhuravkov, E. Krylov, R. Fathotdinov, J. Schumpeter, and others, innovations – this is a new benefit that consumers receive; a result of intellectual, scientific and technical or other activities in one or another sphere concerning the effective change of the object of management by introducing novelties. According to the process approach, it is a process that develops over time and has clearly defined stages. B. Twis emphasizes that innovation is a process in which an invention or idea acquires economic sense. B. Santo believes that this is a socio-technical and economic process. An integrated approach to defining the concept of «innovation» is based on the fact that today innovation is the driving force of long-term economic development. In the basis of the international interpretation of the concept of «innovation», as well as in the development of B. Webster, G. Grossman, P. Romer, F. Jansen and other scientists were laid the positions of an integrated approach.

Summing up the results of critical analysis of different approaches to the classification of innovations, we conclude that the essence of innovation is the direct opposite of conservatism and consists of many-sided changes, modernization, and improvements. It can be disclosed through the philosophical category of development and is the basis for the deployment of a new wave of competition.

Key words: innovations, object approach, process, complex, innovation process, competitive advantages, sustainable development of the enterprise.

Постановка проблеми. Світовий досвід беззаперечно доводить, що ефективний та стійкий розвиток підприємств у різних сферах бізнесу в сучасних умовах господарювання досягається за рахунок використання ними інновацій, що забезпечують стратегічні конкурентні переваги на ринку. Сьогодні, як стверджує Л. Тароу, «...тільки знання та навички зберігають позиції єдиних джерел порівняльних переваг. Наприкінці ХХІ ст. вони стануть ключовим компонентом, що відіграє роль у розміщенні економічної діяльності» [1, с. 68]. Видатний теоретик з проблем управління П. Друкер [2] зазначає, що у нових умовах конку-

ренції основний економічний ресурс — це більше не капітал, не природні ресурси, не робоча сила, а знання. Традиційні фактори виробництва стають вторинними. Їх можна отримати достатньо легко, володіючи знаннями. Ці тенденції, бажані вони або ні, відображають необоротність змін: знання тепер застосовуються до знань. К. Хаксевер, Б. Рендер, Р. Рассел і Р. Мердик [3] наголошують, що організація, яка здатна створити нові знання та застосувати їх до виробництва нових товарів або послуг, необхідних споживачу, зможе вижити та процвітати у новому сторіччі. Водночас Д. Хассі [4] застерігає про безплідність шляху та ймовірну

стагнацію організацій, які не займаються інноваціями.

Підтримуючи вищезазначені думки вважаю, що сучасний керівник будь-якого підприємства, повинен зважати на інноваційний контекст сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою інновацій (у тому числі їх класифікацією) вже довгий час займаються і закордонні, і вітчизняні науковці. Серед них: Д. Хіні, Й. Шумпетер, Г. Гроссман, Дж. Хікс, Ф. Янсен, К. Фріман, С. Ільєнкова, Г. Азоев, Л. Федулова, В. Александрова, Ю. Соболев, В. Дикань, О. Дейнека та інші. Проте, не дивлячись на їх численні розробки, констатуємо, що на сьогодні ще не вироблено єдиного теоретичного підходу до класифікації інновацій, який би практики вважали за доцільне широко використовувати при прийнятті управлінських рішень у процесі ведення бізнесу.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати концептуальний підхід щодо визначення поняття «інновація», здійснити комплексний аналіз та виробити єдиний теоретичний підхід до класифікації інновацій, з метою їх використання при прийнятті управлінських рішень у процесі ведення бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на результати вивчення та аналізу різних наукових джерел, акцентуємо щодо широкого використання поняття «інновація» (англ. «innovation» — введення нового; новаторство), а також існування трьох основних підходів до його визначення, які можна умовно назвати: об'єктним, процесовим та комплексним.

Згідно з об'єктним підходом, якого притримуються П. Дойль, Р. Фатхутдінов, Е. Крилов, І. Журавкова, Х. Барнет, Й. Шумпетер, М. Блауг, К. Макконелл, С. Брю та інші, інновація — це:

- нова вигода, яку отримують споживачі [5, с. 262–263];
- результат інтелектуальної, науково-технічної або іншої діяльності у тій чи іншій сфері щодо ефективної зміни об'єкта управління шляхом впровадження новинок [6, с. 300];
- кінцевий результат інноваційного процесу, що отримав втілення у вигляді нової або удосконаленої продукції або технології [7, с. 8];
- будь-яка ідея (діяльність або речовий результат), що є новою за своїми якісними ознаками порівняно з існуючими формами [8, с. 15];
- нова науково-організаційна комбінація виробничих факторів, що мотивована підприємницьким духом [9];
- додаток до існуючого технічного знання [10, с. 425];
- особливий випадок ризику [11, с. 183].

Згідно з процесовим підходом — це процес, що розвивається у часі і має чітко виражені стадії. Б. Твісс [12] наголошує, що інновація — це процес, в якому винахід або ідея набувають економічного змісту. Б. Санто [13] вважає, що це суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей та винаходів веде до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, а у випадку, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, тобто прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід. Деякі науковці [8] стверджують, що нововведення є процесом генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг. Ф. Ніксон [8] звукує поняття «інновація» до сукупності технічних, виробничих і комерційних заходів, що зумовлюють появу на ринку нових та удосконалених промислових процесів та обладнання.

Комплексний підхід щодо визначення поняття «інновація» ґрунтується на тому факті, що сьогодні інновації є рушійною силою довготривалого економічного розвитку. Прибічники цього аргументу [14; 15], до яких також належить Г.Т. П'ятницька [16], визначають поняття «інновація» досить широко та комплексно, охоплюючи ним не лише нові продукти, а й нові процеси, нові організації, нову практику бізнесу, нові стратегії тощо, тобто враховують різнобічність сучасних інноваційних спрямувань. Згідно з моделлю, що була описана Б. Вебстером — прибічником комплексного підходу, інновацію необхідно розглядати як сукупність двох компонентів: винаходу та його реалізації і трактувати як покращання товару або способу його виробництва, що сприяє досягненню цілей організації. Ф. Янсен у руслі комплексного підходу асоціює інновацію з траєкторією, що складається з багатьох невеликих подій, тобто фактично із елементів, які зумовлюють появу на ринку тих чи інших новинок. А оскільки інновація — це ще і «...магістральний шлях, який забезпечує постійне зростання та процвітання компанії» [17, с. 9], то можна стверджувати, що вибір вдалої траєкторії руху за ключовими елементами арени інновацій спричиняє утворення так званої петлі взаємного посилення, яка своєю чергою гарантує стійкий розвиток компанії в умовах конкуренції, а в подальшому зумовлює ефективність роботи галузі.

В основу міжнародного трактування поняття «інновація», як і у розробках Г. Гроссмана, П. Ромера, Б. Вебстера, Ф. Янсена та інших вчених, також були покладені позиції комплексного підходу. Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається, як [18, с. 30–31]: кінцевий результат інновацій-

ної діяльності, що отримав втілення в новий або удосконалений продукт, впровадженого на ринку, нового або удосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, чи у новому підході до соціальних послуг.

За свідченнями Г. Мінцберга, Дж. Куїнна та С. Гопшала [19, с. 546], інновації часто ототожнюються з подіями, що відбуваються у сфері високих технологій за участю винахідника / підприємців, але вони, звичайно, можуть існувати і у сферах низьких технологій, продуктів або послуг, у великих або малих організаціях. Нині поняття «інновація» застосовують до всіх нововведень у виробничій, комерційній, фінансовій, науково-дослідній, маркетинговій, управлінській та інших сферах, до будь-яких змін та удосконалень, що забезпечують суспільний прогрес, економію витрат або додатковий дохід. Поряд з цим, трактування поняття «інновація» має певні відмінності залежно від сфери діяльності, до якої воно застосовується. Так, у виробничій сфері інновація ще у працях А. Пігу, Й. Шумпетера, К. Вікселя, Д. Рікардо та К. Маркса визначалася як будь-яке вдосконалення виробництва, яке зменшує середні витрати на одиницю продукції за даних цін на ресурси. У менеджменті П. Дойля інновація — це створення та надання товарів або послуг, які пропонують споживачам вигоди, що сприймаються покупцями як нові чи більш досконалі. Дослідження трактувань поняття «інновація» у сфері суспільно-економічних відношень і бізнесу, проведені Ю. Соболевим, В. Диканем та ін. [20] виявило, що під інновацією розуміють:

- ідею, доведену до практичного застосування, що приносить дохід і соціально-корисний результат;
- винахід або відкриття нових можливостей для вирішення виробничих, економічних та інших проблем;
- об'єкт, впроваджений у виробництво у результаті наукового дослідження або відкриття, якісно відмінний від попереднього аналога;
- суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей та винаходів зумовлює створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій і може приносити додатковий дохід;
- явище, яке знаходиться у сфері попиту, а не пропозиції, тобто воно змінює цінність і корисність, які отримує споживач із ресурсів;
- цілеспрямований і організований пошук змін, систематичний аналіз їх як джерела соціальних та економічних змін;
- цілеспрямовану діяльність, сплановану й організовану при високому ступені передбачуваності запланованих і ймовірних результатів;

- нові дослідження і розробки, що мають прикладне значення, як форма вияву науково-технічного прогресу;
- ноу-хау — незапатентовані та недруковані знання або науковий, технічний, управлінський та інший досвід.

Інновації у різних сферах діяльності мають і певну сукупність спільних рис, які були виділені Дж. Куїнном у праці «Кмітливе підприємство: нова парадигма для нової ери» [21]. До таких рис належать: орієнтація на задоволення потреб; ймовірнісний характер; складність; потреба значних часових ресурсів або велика часоємність; схильність до раптових прискорень, затримок, виникнення перешкод; покладання на інтуїцію та неявно виражені знання у більшості випадків; започаткування інновації, як правило, пов'язано із фанатиками або активними прибічниками ідеї.

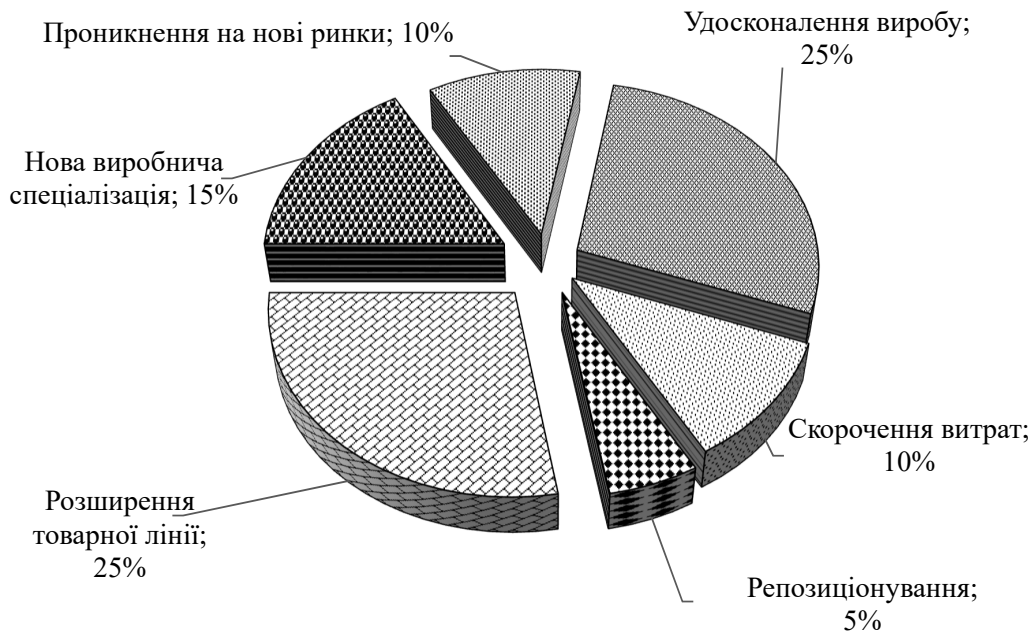
Однією з найбільш часто використовуваних класифікаційних ознак інновацій є їх новизна. Г. Азоев і О. Челенков [22] виділяють такі ступені новизни інновацій: абсолютну; відносну; умовну; часткову. Й. Шумпетер [9] розрізняє п'ять можливих різновидів нових комбінацій: створення нового товару і/або послуги; створення нового методу виробництва; відкриття нового ринку збуту; застосування нового джерела або виду сировини; введення нових принципів організації діяльності фірми. Консультаційна компанія Booz, Allen & Hamilton інновації за ступенем новизни поділяє на нові для певної компанії та принципово нові (рис. 1: а та б).

При цьому доводиться, що 90% всіх нових товарів — це добре забуте старе; з 10% зовсім нових інновацій лише 1/5 припадає на нові продукти, а 4/5 складають нові способи застосування знайомих споживачам продуктів, новаторські підходи до поставок давно існуючих товарів та обслуговування споживачів, нові ринки. Класифікація інновацій за новизною для ринку, що запропонована Д. Хіні [23, с. 3–14] й адаптована до сфери послуг К. Лавлоком [24, с. 72–76] вирізняє: суттєві інновації, тобто абсолютно нові для ринку продукти; продукти, що складаються із нових послуг, які доповнюють; нові продукти для певного ринку, тобто продукти, які існували до цього, але не пропонувалися на цьому ринку; існуючі продукти, отримані у результаті розвитку продуктової лінії; удосконалені продукти; старі продукти із зміненим стилем.

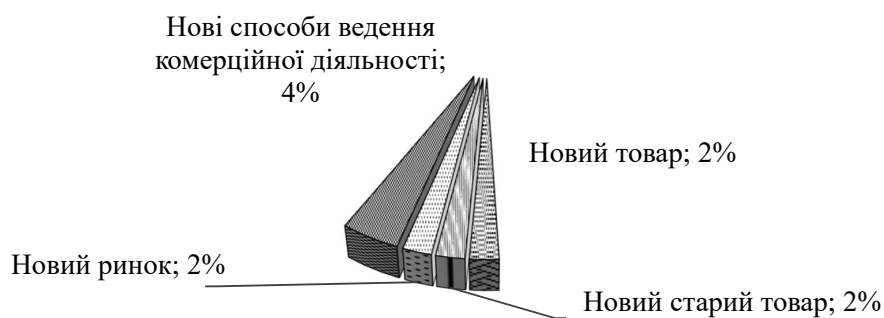
Порівнюючи різновиди інновацій за С. Ільєнковою, Хіні — Лавлоком, Й. Шумпетером, Азоевим — Челенковим та компанії Booz, Allen & Hamilton, бачимо, що навіть при застосуванні однойменної класифікаційної ознаки поділ інновацій може

бути різним. Ця відмінність, на погляд автора, пояснюється різністю акцентів при розподілі: у С. Ільєнкової акцент зроблено на ринок, де запроваджується інновація; у Д. Хіні та К. Лавлока і Г. Азоева та О. Челенкова — на новизну інновації, у Й. Шумпетера — на об'єкт зміни, тобто на те, що саме оновлюється, у консультативної компанії Booz, Allen&Hamilton — на новизну з точки зору окремої компанії та всієї господарської системи. При цьому кожен із запропонованих підходів до класифікації інновацій за новизною може бути застосований на практиці у будь-якій сфері економічної діяльності.

Глибокими й обґрунтованими є класифікації інновацій, що проведені українськими вченими Ю. Соболевим [20] та А. Власовою [8]. Вони поряд з деякими вже названими ознаками групують інновації за: роллю у процесі відтворення (на споживчі та інвестиційні); об'єктом інновацій (на інновації товарів; сировини та матеріалів; засобів виробництва; методів і технологій виробництва; людського потенціалу; організації праці та виробництва; організаційних структур; ринку збуту; інших сфер діяльності); джерелом інновацій (на інновації науково-технічного прогресу; потреб виробництва; потреб ринку); адресністю (на інновації для: виробника; споживача; су-

а) Нові для певної компанії

б) Принципово нові

Рис. 1. Структура інновацій за ступенем новизни
Джерело: побудовано автором на основі [9]

спільства; регіону / локального ринку); ініціюванням (на інновації товаровиробника та інновації покупця); значенням (на псевдо інновації, видозміни, базисні); причиною виникнення (на реактивні та стратегічні); роллю у процесі виготовлення (на основні та доповнюючі); глибиною зміни (на новий рід, новий вид, новий варіант, адаптивні зміни, перегрупування, зміну кількості, регенерацію первинних способів); розробником (на інновації, розроблені силами певного підприємства та зовнішніми силами); часом виходу на ринок (на інновації-лідери та інновації-послідовники).

Асоціація інновацій з фактором впливу на суб'єкт господарювання безпосередньо пов'язана з інноваційним процесом, який досить вдало було визначено А. Власовою та Н. Краснокутською [8], як процес перетворення наукового знання у фізичну реальність, що звершується у просторі та часі, та складається з таких взаємодіючих стадій: виникнення ідеї («дологічне дослідження»); фундаментальні дослідження; прикладні дослідження; технічні розробки; дослідне виробництво; дослідно-конструкторські розробки; масове виробництво; споживання.

Розрізняють три логічні форми інноваційного процесу: просту внутрішньоорганізаційну; просту

міжорганізаційну (товарну); розширену. Простий внутрішньоорганізаційний інноваційний процес передбачає створення і використання новацій в середині організації, коли новація не набуває товарної форми. Ця форма інноваційного процесу може перетворитися у міжорганізаційну, тобто фактично у предмет купівлі-продажу за дві фази: 1) створення новації та її розповсюдження; 2) дифузія нововведення. Розширений інноваційний процес виявляється у створенні нових виробників нововведень, що порушує монополію виробника-піонера.

Інноваційні процеси зазвичай обумовлені необхідністю досягнення певних цілей. Такими цілями можуть бути: пошук нових шляхів підвищення ефективності діяльності на ринку; випуск нової продукції і / або надання нової послуги (нових для підприємства, для ринку); впровадження нового товару на ринку; підвищення ефективності управління; модернізація виробництва; покращання якості товарів, організації виробничого процесу, обслуговування; підвищення продуктивності праці та мотивації персоналу; удосконалення організаційної структури підприємства; економія ресурсів; стимуляція збутової діяльності тощо.

Рис. 2. Класифікація джерел інновацій
Джерело: складено автором на основі [1–21]

Існують різні джерела, що спричиняють інноваційні процеси, та поділяються на зовнішні та внутрішні (рис. 2).

Своєю чергою сам інноваційний процес містить три складові елементи: 1) інноватор; 2) організація; 3) навколишнє середовище. А його суб'єктів можна об'єднати у чотири групи: новатори; ранні реципієнти; рання більшість; відстаючі. Зауважимо, що новатори є генераторами науково-технічних знань, а суб'єкти трьох інших груп — імітаторами.

Кожен з вищеназаних елементів та суб'єктів є важливим з точки зору інноваційного процесу, оскільки, по-перше, без інноватора він взагалі неможливий, по-друге, організація, як правило, являє собою систему, що об'єднує інноваторів, і крім того, у більшості випадків саме для неї робить свої розробки інноватор. По-третє, зовнішнє середовище постійно впливає на організацію, а отже і на інноваторів, по-четверте, дифузія нововведення залежить як від стратегії імітаторів, так і від кількості піонерських реципієнтів.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи вищезазначене, робимо висновок, що не дивлячись на певну розбіжність у трактуваннях поняття «інновація», його специфічний зміст складають зміни. Головною функцією інноваційної діяльності є функція змін у часі, через які і розкривається сутність інновацій. Схильність будь-якого суб'єкта господарювання до інноваційних змін легко відобразити, застосовуючи апарат динамічного програмування. При цьому інноваційний контекст в управлінні суб'єктом господарювання може бути і фактором впливу, і параметром стану системи цього суб'єкта.

Отже, проведений критичний аналіз різних підходів до класифікації інновацій, доводить, що сутність інновації — пряма протилежність консерватизму і полягає у багатогранних змінах, модернізаціях, покращаннях. Вона може бути розкрита через філософську категорію розвитку і є основою розгортання нової хвилі конкуренції, поява якої була обумовлена якісно новим суперництвом на деяких сегментах ринків різних сфер економічної діяльності.

Література

1. Thurow L. C. The future of capitalism: How today's economic forces will shape tomorrow's world / Lester C. Thurow. — [1st ed.]. — N.Y.: William Morrow and Company, 1996. — x, 385 p.
2. Drucker P. F. Post-capitalist society / Peter F. Drucker. — [1st ed.]. — N.Y.: Harper Business, 1993. — 232 p.
3. Управление и организация в сфере услуг / К. Хаксевер, Б. Рендер, Р. Рассел, Р. Мердик. — [2-е изд.]. — СПб.: Питер, 2002. — 752 с.
4. Хасси Д. Стратегия и планирование / Д. Хасси; пер. с англ. под ред. Л. А. Трофимовой. — СПб.: Питер, 2001. — 384 с.
5. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / Питер Дойль; пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. — СПб.: Изд. «Питер», 1999. — 560 с.
6. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент: [учеб. для вузов] / Р. А. Фатхутдинов. — [2-е изд., доп.]. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. — 416 с.
7. Крылов Э. И. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: [учеб. пос.] / Э. И. Крылов, И. В. Журавкова. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 384 с.
8. Власова А. М. Инновационный менеджмент: [навч. пос.] / А. М. Власова, Н. В. Краснокутська. — К.: КНЕУ, 1997. — 92 с.
9. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер; науч. ред. рус. перевода А. Г. Милейковский. — М.: Прогресс, 1982. — 321 с.
10. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг; пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 670 с.
11. Макконнелл К. Р. Экономика: принципы, проблемы и политика: в 2 т. / Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю; пер. с англ. — [11-е изд.]. — М.: Республика, 1992. — Т. 2. — 1992. — 400 с.
12. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. — М.: Экономика, 1989. — 271 с.
13. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто; пер. с венг. — М.: Прогресс, 1990. — 296 с.
14. Grossman G. M. Endogenous Innovation in the Theory of Growth / G. M. Grossman // Journal of Economic Perspectives. — 1994. — Vol. 8, № 1. — P. 23–44.
15. Romer P. M. The Origins of Endogenous Growth / P. M. Romer // Journal of Economic Perspectives. — 1994. — Vol. 8, № 1. — P. 3–22.
16. П'ятницька Г. Т. Управління підприємством в епоху глобалізму: [монографія] / Г. Т. П'ятницька. — К.: «Логос», 2006. — 568 с.
17. Янсен Ф. Эпоха инноваций / Ф. Янсен; пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2002. — XII, 308 с.
18. Статистика науки и инноваций: краткий терминологический словарь / [под ред. Л. М. Гохберга]. — М.: Центр исследований и статистики науки, 1996. — 483 с.

19. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал; пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. — СПб.: Питер, 2001. — 688 с.
20. Стратегия предприятия и стратегический менеджмент: [учеб. пос.] / Ю. В. Соболев, В. Л. Дикань, А. Г. Дейнека, Л. А. Позднякова. — Х.: ООО «Олант», 2002. — 416 с.
21. Quinn J. B. Intelligent Enterprise: A knowledge and service based paradigm for industry / James Brian Quinn. — New York and Toronto: The Free Press, 1992. — 473 p.
22. Азоев Г. Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г. Л. Азоев, А. П. Челенков. — М.: ОАО «Типография «НОВОСТИ», 2000. — 256 с.
23. Heany D. F. Degrees of Product Innovation / D. F. Heany // Journal of Business Strategy. — Spring, 1983. — P. 3–14.
24. Lovelock C. H. Towards a Classification Services / C. H. Lovelock // Theoretical Developments in Marketing [Eds W. Lamb and P. M. Dunne]. — Chicago: American Marketing Association, 1980. — P. 72–76.

References

1. Thurow L. C. The future of capitalism: How today's economic forces will shape tomorrow's world / Lester C. Thurow. — [1st ed.]. — N.Y.: William Morrow and Company, 1996. — x, 385 p.
2. Drucker P. F. Post-capitalist society / Peter F. Drucker. — [1st ed.]. — N.Y.: Harper Business, 1993. — 232 p.
3. Upravlenie i organizatsiya v sfere uslug / K. Haksever, B. Render, R. Rassel, R. Merdik; per. s angl. pod red. V. V. Kulibanovoy. — [2-e izd.]. — SPb.: Piter, 2002. — 752 s.
4. Hassi D. Strategiya i planirovanie / D. Hassi; per. s angl. pod red. L. A. Trofimovoy. — SPb.: Piter, 2001. — 384 s.
5. Doyl P. Menedzhment: strategiya i taktika / Piter Doyl; per. s angl. pod red. Yu. N. Kapturevskogo. — SPb.: Izd. «Piter», 1999. — 560 s.
6. Fathutdinov R. A. Strategicheskij menedzhment: [ucheb. dlya vuzov] / R. A. Fathutdinov. — [2-e izd., dop.]. — M.: ZAO «Biznes-shkola «Intel-Sintez», 1998. — 416 s.
7. Kryilov E. I. Analiz effektivnosti investitsionnoy i innovatsionnoy deyatel'nosti predpriyatiya: [ucheb. pos.] / E. I. Kryilov, I. V. Zhuravkova. — M.: Finansy i statistika, 2001. — 384 s.
8. Vlasova A. M. Innovatsionnyy menedzhment: [navch. pos.] / A. M. Vlasova, N. V. Krasnokut'ska. — K.: KNEU, 1997. — 92 s.
9. Shumpeter Y. A. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya / Y. A. Shumpeter; nauch. red. rus. perevoda A. G. Mileykovskiy. — M.: Progress, 1982. — 321 s.
10. Blaug M. Ekonomichna teoriya v retrospektiv / M. Blaug; per. z angl. I. Dzyub. — K.: Vid-vo Solomiyi Pavlichko «Osnovi», 2001. — 670 s.
11. Makkonnell K. R. Ekonomiks: printsipy, problemy i politika: v 2 t. / Kempbell R. Makkonnell, Stenli L. Bryu; per. s angl. — [11-e izd.]. — M.: Respublika, 1992. — T. 2. — 1992. — 400 s.
12. Tviss B. Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedeniyami / B. Tviss. — M.: Ekonomika, 1989. — 271 s.
13. Santo B. Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya / B. Santo; per. s veng. — M.: Progress, 1990. — 296 s.
14. Grossman G. M. Endogenous Innovation in the Theory of Growth / G. M. Grossman, E. Helpman // Journal of Economic Perspectives. — 1994. — Vol. 8, # 1. — P. 23–44.
15. Romer P. M. The Origins of Endogenous Growth / P. M. Romer // Journal of Economic Perspectives. — 1994. — Vol. 8, # 1. — P. 3–22.
16. P'yatnitska G. T. Upravlinnyya idpriemstvom v epohu globalizmu: [monografiya] / G. T. P'yatnitska. — K.: «Logos», 2006. — 568 s.
17. Yansen F. Epoha innovatsiy / F. Yansen; per. s angl. — M.: INFRA-M, 2002. — HII, 308 s.
18. Statistika nauki i innovatsiy: kratkiy terminologicheskij slovar / [pod red. L. M. Gohberga]. — M.: Tsentr issledovaniy i statistiki nauki, 1996. — 483 s.
19. Mintsberg G. Strategicheskij protsess / G. Mintsberg, Dzh. B. Kuinn, S. Goshal; per. s angl. pod red. Yu. N. Kapturevskogo. — SPb.: Piter, 2001. — 688 s.
20. Strategiya predpriyatiya i strategicheskij menedzhment: [ucheb. pos.] / Yu. V. Soboлев, V. L. Dikan, A. G. Deyneka, L. A. Pozdnyakova. — H.: ООО «Олант», 2002. — 416 с.
21. Quinn J. B. Intelligent Enterprise: A knowledge and service based paradigm for industry / James Brian Quinn. — New York and Toronto: The Free Press, 1992. — 473 p.
22. Azojev Gh. L. Konkurentnye preymushhestva firmy / Gh. L. Azojev, A. P. Chelenkov. — M.: ОАО «Типография «НОВОСТИ», 2000. — 256 с.
23. Heany D. F. Degrees of Product Innovation / D. F. Heany // Journal of Business Strategy. — Spring, 1983. — P. 3–14.
24. Lovelock C. H. Towards a Classification Services / C. H. Lovelock // Theoretical Developments in Marketing [Eds W. Lamb and P. M. Dunne]. — Chicago: American Marketing Association, 1980. — P. 72–76.

Крайнюк Людмила Миколаївна

кандидат технічних наук,

професор кафедри туризму і готельного господарства

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Крайнюк Людмила Николаевна

кандидат технических наук,

профессор кафедры туризма и гостиничного хозяйства

Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

Krainyuk Lyudmila

PhD, Professor of the Department of

Tourism and Hospitality Management

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Полчанинова Ірина Леонідівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туризму і готельного господарства

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Полчанинова Ирина Леонидовна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры туризма и гостиничного хозяйства

Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

Polchaninova Irina

PhD, Associate professor of Department of

Tourism and Hospitality Management

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Шишлакова Олена Володимирівна

магістрант

Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова

Шишлакова Елена Владимировна

магистрант

Харьковского национального университета городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

Shishlakova Elena

Graduate Student of the

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ НА РЕСТОРАННИХ ПІДПРИЄМСТВАХ М. ХАРКОВА

ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ ТРУДА НА РЕСТОРАННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ Г. ХАРЬКОВА

FEATURES OF MOTIVATION OF LABOUR ON RESTAURANT ENTERPRISES IN KHARKIV CITY

Анотація. В статті викладені результати дослідження персоналу ресторанних підприємств м. Харків щодо факторів матеріального та нематеріального стимулювання. Предмет дослідження – фактори впливу на трудову поведінку персоналу ресторанних підприємств. Метою статті є виявлення особливостей мотивації та стимулювання працівників ресторанних підприємств м. Харків і розробка практичних рекомендацій з вдосконалення матеріальної мотивації праці.

У процесі вивчення застосовувалися монографічний, абстрактно-логічний, соціологічний і інші методи дослідження. Розглянуто основні демотивуючі фактори відвідувачів ресторанів м. Харкова. Виявлено, що роль персоналу в рестораних підприємствах м. Харкова недооцінюється. Визначено особливості мотиваційних типів працівників ресторанних підприємств м. Харків. Обґрунтовано методичний підхід до побудови системи матеріального стимулювання на основі збалансованої системи показників. Практична значущість полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані фахівцями і керівниками структурних підрозділів по роботі з персоналом ресторанних підприємств в процесі їх діяльності щодо вдосконалення оплати і стимулювання праці персоналу.

Ключові слова: ресторанне підприємство, управління, персонал, мотивація, стимулювання, збалансована система показників.

Аннотация. В статье изложены результаты исследования персонала ресторанных предприятий г. Харьков относительно факторов материального и нематериального стимулирования. Предмет исследования – факторы влияния на трудовое поведение персонала ресторанных предприятий. Целью статьи является выявление особенностей мотивации и стимулирования работников ресторанных предприятий г. Харьков и разработка практических рекомендаций по совершенствованию материальной мотивации труда. В процессе изучения применялись монографический, абстрактно-логический, социологический и другие методы исследования. Рассмотрены основные демотивирующие факторы посетителей ресторанов г. Харьков. Выявлено, что роль персонала в ресторанных предприятиях г. Харькова недооценивается. Определены особенности мотивационных типов работников ресторанных предприятий г. Харьков. Обоснован методический подход к построению системы материального стимулирования на основе сбалансированной системы показателей. Практическая значимость заключается в том, что результаты исследования могут быть использованы специалистами и руководителями структурных подразделений по работе с персоналом ресторанных предприятий в процессе их деятельности по совершенствованию оплаты и стимулирования труда персонала.

Ключевые слова: ресторанное предприятие, управление, персонал, мотивация, стимулирование, сбалансированная система показателей.

Summary. The article presents the results of the survey of personnel of restaurant enterprises in Kharkiv on the factors of material and non-material stimulation. The subject of research is factors of influence on labour behaviour of personnel of restaurant enterprises. The purpose of the article is to identify the features of motivation and stimulation of employees of restaurant enterprises in Kharkiv and the development of practical recommendations for the improvement of material motivation of labour. In the process of study used monographic, abstract-logical, sociological and other methods of research. The main demotivating factors of the visitors of Kharkiv restaurants are considered. It is revealed that the role of personnel in restaurant enterprises in Kharkiv is underestimated. The features of motivational types of restaurant enterprises workers in Kharkiv are determined. The methodical approach to building a system of material incentives based on a balanced scorecard is substantiated. The practical significance is that the results of the research can be used by specialists and managers of the structural subdivisions on work with the staff of restaurant enterprises in the process of their activities in improving payment and incentives for staff.

Key words: restaurant enterprise, management, personnel, motivation, stimulation, balanced scorecard.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективне управління на ресторанному підприємстві неможливо без розуміння мотивів і потреб людини й правильного використання стимулів до праці. Знаючи те, що рухає людиною, що, спонукає його до роботи, які мотиви лежать в основі його дій, можна спробувати створити ефективну систему мотивації за допомогою економічних методів управління.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Наукові дослідження в галузі мотивації та стимулювання праці працівників ресторанних підприємств обширні й велися як у нашій країні, так і за кордоном [1–4]. Однак,

у сучасних умовах господарювання виникла необхідність їх удосконалення й пошуку нових шляхів посилення зацікавленості працівників у ефективному функціонуванні ресторанних підприємств.

Метою статті є дослідження факторів впливу на трудову поведінку персоналу ресторанних підприємств м. Харків і розробка практичних рекомендацій з вдосконалення матеріальної мотивації праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна концепція орієнтації маркетингу на споживачів в основу успіху та прибутковості компанії ставить потреби споживача [5]. Саме вміння своєчасно розпізнавати явні чи неявні потреби споживачів, та їх реалізація з користю для себе дає

зможу реалізувати для ресторанного підприємства стратегію зростання.

У ході проведеного в м. Харків аналізу відвідувачів ресторанів виявлено, що найменшу оцінку одержали оцінювані напрямки, де задіяний людський фактор (рис. 1).

Мова йде про основні показники, що впливають на повноцінну роботу всього ресторанного підприємства й систему обслуговування гостей:

- швидкість реакції на проблему;
- якість обслуговування;
- технічне оснащення.

Це свідчить про недооцінку ролі людського капіталу в рестораних підприємствах міста. Найчастіше діюча система мотивації та стимулювання не спонукає колективи ресторанних підприємств до досягнення високих кінцевих результатів. У зв'язку зі слабким взаємозв'язком розмірів доходу від трудової діяльності й трудового внеску працівника в розподільних відносинах має місце зрівнялівка.

Відомо, що вирішальним фактором для ефективності підприємства є трудова поведінка співробітників. Як виглядає ефективна трудова поведінка співробітника ресторанного підприємства? Це сумлінне й чітке виконання своїх обов'язків, готовність виходити за рамки безпосередніх обов'язків в ім'я інтересів колективу й усього справи, додаткові зусилля й ініціативи. При цьому співробітник удоволенений своєю роботою й не думає про зміни. Якщо такі співробітники є в команді, то саме вони складуть основу

ефективно працюючого колективу. Необхідно лише знати мотивацію їх поведінки. Саме знання мотивації є «ключиком» до розуміння поведінки співробітника й, як наслідок, можливих заходів впливу на нього [6].

Ніякі встановлені ззовні мети не викликають зацікавленості людини в активізації його зусиль доти, поки вони не перетворяться в його «внутрішню» мету й далі в його «внутрішній план дії». Тому для досягнення кінцевих цілей велике значення має збіг мотивів працівників і стимулів організації.

На основі виявлених понять «мотив» і «стимул» в літературі даються визначення «мотивація праці» і «стимулювання праці». Під мотивацією праці автори розуміють внутрішнє спонукання працівників досягати поточні й перспективні цілі організації й ефективно виконувати рішення керівництва [1]. Мотивація формується на основі очікуваних стимулів, які має й використовує організація. Стимулювання праці — це засоби, форми й методи, застосовувані організацією для того, щоб викликати в працівників бажання ефективно трудитися. На погляд В. В. Кривошея, мотивація є основним важелем дії економічних, організаційних і соціальних методів управління, спрямований на задоволення потреб через оплату праці й матеріальне стимулювання за кінцеві результати діяльності, основним завданням яких є підвищення рівня життя й загального добробуту працівників [2].

У дослідженні було поставлене завдання визначення мотиваційного профілю персоналу ресторанних підприємств м. Харків. Респондентам про-

Рис. 1. Основні демотивуючі фактори відвідувачів ресторанів
(авторська розробка)

Таблиця 1

Оцінка значимості мотиваційних факторів персоналу ресторанних підприємств м. Харкова
 (в % до числа опитаних)

Персонал за категоріями	Значення основних факторів			
	Потреба у високому заробітку	Потреба у визнанні заслуг	Комфортні умови праці	Потреба в самостійності
Торгівельно-обслуговуючий персонал	87	7	13	1
Допоміжний персонал	79	5	10	0
Адміністративно-управлінський персонал	85	8	3	1

понувалося оцінити важливість деяких факторів матеріального та нематеріального стимулювання. Значення кожного фактору, виявленого в ході опитування, представлено в табл. 1.

Як видно з табл. 1, приблизно 85% опитаних вважають, що працюють в основному заради одержання заробітної плати. Це обумовлює низьку продуктивність праці й високу потенційну плинність кадрів. Зі 120 опитаних 25 осіб відповіли, що вони працюють «не на тій роботі», «це для них тимчасова робота». На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що для того, щоб мати кваліфікованих і мотивованих працівників, необхідно побудувати заробітну плату таким чином, щоб вона повною мірою виконувала властиві їй функції й у першу чергу відтворювальну й стимулюючу.

З метою вдосконалення матеріальної мотивації праці робітників ресторанних закладів й забезпечення її динамічного розвитку пропонується використання збалансованої системи показників матеріальної мотивації праці (рис. 2).

Збалансована система показників матеріальної мотивації праці передбачає застосування тарифної

системи оплати праці, індивідуалізує матеріальну винагороду залежно від особистого трудового внеску, ґрунтується на оцінці заслуг працівника за допомогою рівня відповідності корпоративним стандартам й коефіцієнтів, що відображають ріст об'ємних і якісних показників діяльності ресторанного підприємства.

У випадку дотримання стандартів співробітник вправі розраховувати на винагороду, у іншому випадку, винагорода відміняється або скорочується. Серед інструментів, здатних оцінити дотримання стандартів, пропонується:

- зовнішня перевірка за методом «Таємничий споживач»;
- періодичні внутрішні перевірки процесу обслуговування;

Оцінка рівня знань (рівня компетентності) може бути також отримана з результатів перевірок шляхом «таємничого споживача» і внутрішніх моніторинґів), а може проводитися окремо. Різниця результатів буде полягати в тому, що методика «Таємничий покупець» припускає виявлення рівня відповідності в цілому по ресторанному закладу, а окремо

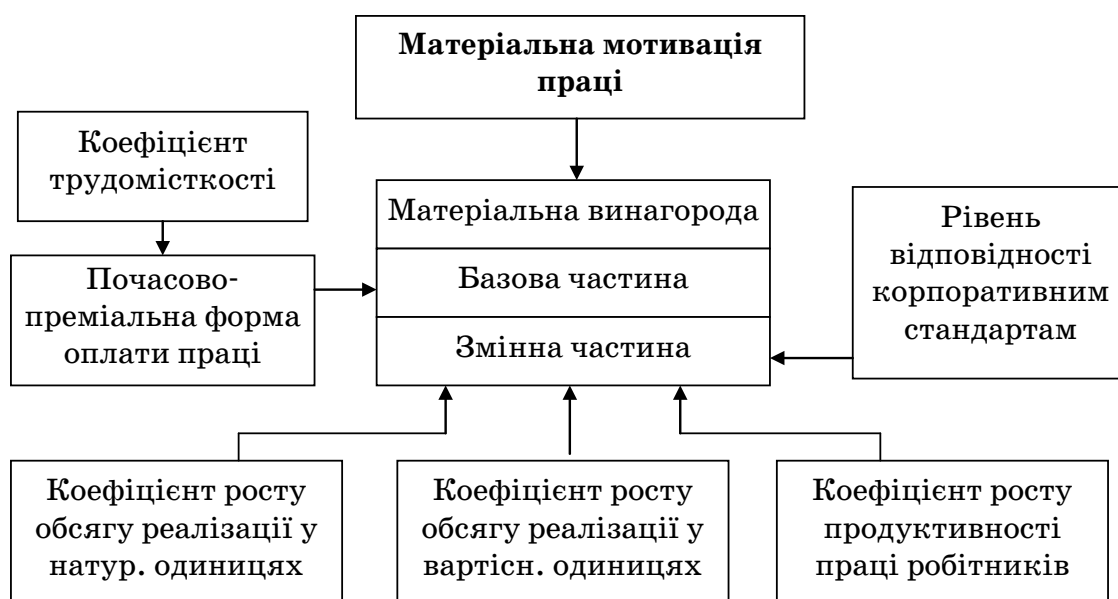

Рис. 2. Збалансована система показників матеріальної мотивації персоналу ресторанних підприємств

проведений зріз рівня знань дозволяє одержати інформацію як у цілому про колектив, так і індивідуально про кожного співробітника. У результаті застосування методик внутрішньої й зовнішньої перевірок, що дозволяють оцінити відповідність діяльності співробітників корпоративним стандартам, отримані відомості переводяться в числові значення, чим підтверджується можливість використання показника «Відповідність корпоративним стандартам».

Важливо також визначити періодичність контролю обраних цільових показників. Проведене анкетування співробітників показало, що переважна більшість із них хотіли б ознайомитися із цільовими показниками і їхніми плановими величинами заздалегідь (на рік, півроку вперед), щоб скоординувати свою діяльність. Очевидно, що найбільшою мірою це побажання стосується показника по планових обсягах продажів, тому що інші показники досить статичні. Крім того, часті перевірки стомлюють персонал, а часте їхнє проведення вимагає значних фінансових і тимчасових ресурсів, кількість, що рекомендується тому, перевірок методами «Таємничий покупець» і «Внутрішній моніторинг» становить 1–2 рази в рік.

Підводячи підсумки вибору цільових показників для мотивації співробітників ресторанних підприємств, слід зазначити, що найбільш ефективним для щомісячної оцінки є показники по обсягах продажів та рівень відповідності корпоративним стандартам. Ці показники максимально залежать від діяльності працівників і можуть бути представлені персоналу в числових значеннях, що при супутнім інформуванні співробітників створить прозорість обліку.

Висновки. Основними демотивуючими факторами відвідувачів ресторанів м. Харків є ті, що пов'язані із

людським фактором. Принципи системної побудови оцінки персоналу у діяльності ресторанних підприємств Харкова часто ігноруються: при виборі видів і методів оцінки враховуються лише окремі фактори, впроваджувана оцінка не сполучається з іншими елементами системи управління персоналом, а також зі стратегією розвитку підприємства. Спостерігається й протиріччя з метою, методах, показниках оцінки, їхня невідповідність специфіці об'єкта й суб'єкта. Це свідчить про недооцінку ролі людського капіталу в ресторанних підприємствах міста.

У науковій літературі існує неоднозначне їхнє тлумачення понять «мотив» і «стимул». Визначено, що мотив — це внутрішнє спонукання людини до досягнення мети, а стимул — зовнішнє спонукання. Для управління трудовою поведінкою персоналу необхідно привести можливості організації у відповідність із потребами, інтересами й мотивами працівників.

Найбільший вплив на мотивацію праці на ресторанному підприємстві чинять економічні методи управління. Вони безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції, обміном і споживанням. Проведений аналіз підходів до матеріальних стимулів трудової діяльності показав, що кожний підхід може бути використаний для досягнення певних цілей і ефективний тільки для деяких організацій і деяких із працівників. В основу такої роботи пропонуємо покласти принципи і моделі збалансованої системи показників. ЗСП відповідає новим вимогам ринкової, інтеграційної, інноваційно-інвестиційної ідеології, оскільки забезпечує необхідні пропорції й надає інформацію для реагування на відхилення від економічних нормативів.

Література

1. Ткаченко О. П. Система мотивації праці на підприємствах ресторанного бізнесу з позиції персоналу / О. П. Ткаченко, С. С. Ткачова, О. Д. Тімченко, О. В. Ольшанський // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. — 2015. — Вип. 2. — С. 213–226.
2. Кривошей В. В. Трудовий капітал підприємств ресторанного господарства: теорія та методологія управління: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / В. В. Кривошей; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — Донецьк, 2011. — 39 с.
3. Івануса А. В. Особливості формування ефективної системи мотивації персоналу підприємств ресторанного бізнесу / А. В. Івануса // Науковий вісник НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22.10. — С. 380–383.
4. Агамирова Е. В. Организация управления персоналом на предприятиях сферы ресторанного бизнеса (на примере г. Москвы): автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика труда)» / О. В. Фоміна; Институт туризма и гостеприимства. — М., 2005. — 28 с.
5. Шмиголь Н. М. Система управління мотивацією працівників як інструмент формування доходів підприємства / Н. М. Шмиголь // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємництво. — 2011. — № 3. — С. 175–179.
6. Чугунова А. Спасти рядового сотрудника / А. Чугунова // Секрет фирмы. — 2005. — № 22 (109). — С. 51–55.

References

1. Tkachenko O. P. Systema motyvatsii pratsi na pidpriemstvakh restorannoho biznesu z pozytsii personalu / O. P. Tkachenko, S. S. Tkachova, O. D. Timchenko, O. V. Olshanskyi // Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh. — 2015. — Vyp. 2. — S. 213–226.
2. Kryvoshei V. V. Trudovyi kapital pidpriemstv restorannoho hospodarstva: teoriia ta metodolohiia upravlinnia: avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.04 / V. V. Kryvoshei; Donets. nats. un-t ekonomiky i torhivli im. M. Tuhan-Baranovskoho. — Donetsk, 2011. — 39 s.
3. Ivanusa A. V. Osoblyvosti formuvannia efektyvnoi systemy motyvatsii personalu pidpriemstv restorannoho biznesu / A. V. Ivanusa // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. — 2012. — Vyp. 22.10. — S. 380–383.
4. Agamirova E. V. Organizatsiya upravleniya personalom na predpriyatiyakh sfery restorannogo biznesa (na primere g. Moskvy): avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05 «Ekonomika i upravlenie narodnym khozyaystvom (ekonomika truda)» / O. V. Fomina; Institut turizma i gostepriimstva. — M., 2005. — 28 s.
5. Shmyhol N. M. Systema upravlinnia motyvatsiieiu pratsivnykiv yak instrument formuvannia dokhodiv pidpriemstva / N. M. Shmyhol // Derzhava ta rehiony. Seriiia Ekonomika ta pidpriemnytstvo. — 2011. — # 3. — S. 175–179.
6. Chugunova A. Spasti ryadovogo sotrudnika. / A. Chugunova // Sekret firmy. — 2005. — № 22 (109). — S. 51–55.

Лакіза Вікторія Володимирівна

*старший викладач кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва
Національний університет «Львівська політехніка»*

Лакіза Вікторія Владимировна

*старший преподаватель кафедры менеджмента и международного предпринимательства
Национальный университет «Львовская политехника»*

Lakiza Viktoriia

*Senior Lecturer of the Department of Management and International Business
Lviv Polytechnic National University*

ПРОЦЕДУРА ЗДІЙСНЕННЯ ЗМІН В РЕЗУЛЬТАТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

ПРОЦЕДУРА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В РЕЗУЛЬТАТЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

PROCEDURE FOR MAKING CHANGES AS A RESULT OF REGULATING THE PROCESSES OF OPERATION OF THE ENTERPRISE

Анотація. Мета статті полягає у визначенні порядку здійснення, а також виконання (процедури) змін у результаті усунення недоліків, збоїв у процесах функціонування суб'єкта господарювання.

В статті досліджується сучасний інструментарій управління змінами, а також можливості його використання на практиці під час здійснення регулювання виробничо-господарських процесів підприємства.

У результаті дослідження у вигляді складової ретроспективного та поточного попиту на продукцію (зміна даного показника є неможливою), а також складової інвестицій (можлива зміна) формалізовані представлення змін на підприємстві, які мають на меті усунути відхилення, виявлені на попередніх етапах управління.

Здійснено пошук структури розподілу ресурсів, за допомогою чого отримано вектор структурних коефіцієнтів, і на основі яких можливим є визначити оптимальний розподіл ресурсів підприємства за напрямками його виробничо-господарської діяльності. Запропоновано оптимізаційну задачу, яка застосовується у теорії інвестиційних портфелів Марковица, і дає можливість визначення структурних коефіцієнтів розподілу інвестиційних ресурсів між напрямками виробничо-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Отримано формалізовані результати процедури здійснення змін внаслідок регулювання процесів функціонування підприємства які дають можливість в подальшому здійснити формування автоматизованих систем прийняття регулювальних рішень із оптимізації виробничо-господарського портфеля суб'єкта господарювання.

Ключові слова: регулювання, структура розподілу інвестицій, прибутковість, ризикованість.

Аннотация. Цель статьи заключается в определении порядка осуществления, а также выполнения (процедуры) изменений в результате устранения недостатков, сбоев в процессах функционирования предприятия.

В статье исследуется современный инструментарий управления изменениями, а также возможности его использования на практике при осуществлении регулирования производственно-хозяйственных процессов предприятия.

В результате исследования в виде составляющей ретроспективного и текущего спроса на продукцию (изменение данного показателя невозможно), а также составляющей инвестиций (изменение возможно) формализованы представления изменений на предприятии, которые имеют целью устранить отклонения, выявленные на предыдущих этапах управления.

Осуществлен поиск структуры распределения ресурсов, с помощью чего получено вектор структурных коэффициентов, на основе которых возможно определить оптимальное распределение ресурсов предприятия по направлениям его производственно-хозяйственной деятельности. Предложено оптимизационную задачу, которая применяется в теории инвестиционных портфелей Марковица, и дает возможность определения структурных коэффициентов распределения инвестиционных ресурсов между направлениями производственно-хозяйственной деятельности предприятия.

Получено формализованные результаты процедуры осуществления изменений вследствие регулирования процессов функционирования предприятия, которые дают возможность в дальнейшем осуществить формирование автоматизированных систем принятия регулирующих решений по оптимизации производственно-хозяйственного портфеля предприятия.

Ключевые слова: регулирование, структура распределения инвестиций, доходность, рискованность.

Summary. The purpose of the paper is to determine the procedure of making changes at the enterprise through the regulation of operation activity of the enterprise.

As a result of the study, there are formalized the representations of changes at the enterprise, which are aimed to eliminate the deviations, which have been disclosed at the previous stages of managing.

A research of the optimal structure of the distribution of resources was obtained at the article. This helps to obtain a vector of structural coefficients, which gives a possibility to determine the optimal distribution of resources of the enterprise according to its economic activity. The optimization task, which is used in Markovits investment portfolio theory, is proposed. This task helps to determine the structural coefficients of distribution of investment resources between the directions of enterprise's economic activity.

The obtained formalized results allow form an automatized system for making regulatory decisions on optimizing the production portfolio of the enterprise.

Key words: regulation, structure of distribution of investments, profitability, riskiness.

Постановка проблеми. Проведення будь-якої підприємницької діяльності в умовах сьогодення перманентно супроводжується прийняттям регулювальних управлінських рішень, покликаних корегувати процес функціонування суб'єкта господарювання в тому чи іншому напрямку. Перед менеджментом підприємства ставляться надскладні задачі вибору між альтернативними варіантами ймовірних дій. Враховуючи факт існування потреби в застосуванні автоматизованих систем прийняття регулювальних рішень задля оптимізації виробничо-господарського портфеля підприємства особливої актуальності набуває формування процедури здійснення змін внаслідок регулювання процесів функціонування підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики проведення змін у суб'єкта господарювання здійснювались низкою як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, у працях Гайдей О. О., Дмитрієва І. А., Сабліної Н. В., Стеців С. Р., Олексіва І. Б., Степаненко С. В., Ладонько Л. С. та Зубенко В. О. [1–8] досліджено змістовне наповнення терміну «зміни», а в наукових доробках Гайдей О. О., Дмитрієва І. А., Сабліна Н. В., Стеців С. Р., Олексіва І. Б. [1–5], а також Тарасюк Г. М., Воронкова Д. К., Цуканової В. Я., Турчіної С. Г., Грибика І. І. та Гайдей О. О. [9–14] — «управління змінами». У наукових дослідженнях Дмитрієва І. А. [2], Ладонько Л. С. [7] та Зубенко В. О. [8] розглянуто загальноприйнятту модель класифікації змін, а в працях Олексіва І. Б. [5], Ладонько Л. С. [7], Гайдей О. О. [14] та Коба Н. В. [15] проаналізовано етапи їх впровадження. Типологію змін систематизовано Ладонько Л. С. [7] та Зубенко В. О. [8].

Дмитрієв І. А. та Курилова Н. М. [2] надають власне визначення поняття «управління змінами» як «... комплексного підходу до управління новим станом підприємства на основі використання сучасних методів, моделей та технологій менеджменту, а також впровадження змін на індивідуальному рівні (пов'язаному з людьми), на організаційному рівні (зміни, що стосуються організації) та на рівні бізнес-процесів та систем». В свою чергу Стеців С. Р. [4] пропонує розглядати управління змінами як процес, зумовлений тиском факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, як «...встановлення чітких цілей та орієнтація всіх учасників процесу на визначені результати». Ладонько Л. С. [7] у своїй праці досліджено можливості та передумови застосування оригінальних модельних рішень щодо впровадження змін на вітчизняних підприємствах. Тарасюком Г. М. [9] виділено етапи та узагальнено основні функціональні складові управління змінами на підприємстві. На увагу заслуговують обґрунтована Воронковим Д. К. [10] доцільність інтеграції існуючих підходів до управління змінами на підприємстві з метою підвищення ефективності цього процесу а також визначені автором теоретичні засади інтеграції основних підходів з метою формування комплексного підходу до управління змінами на підприємстві. Автори Цуканова В. Я. та Л. В. Кієнко [11] в своїй роботі пропонують власне бачення процесу управління змінами в організації, зумовленого тиском факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, а Турчіна С. Г. [12] здійснює дослідження основних моделей управління змінами підприємства та надає обґрунтування стратегічних змін у розрізі найбільш актуальних етапів. Коба Н. В. [15] вивчає сучасний інструментарій управління змінами.

Розглянутими вище науковцями та багатьма іншими запропоновано безліч методів, моделей і методик управління змінами, проте, на нашу думку, в сучасній літературі проглядається відсутність інформації щодо формулювання самої процедури здійснення змін в результаті регулювання, як функції менеджменту, процесів функціонування суб'єкта господарювання. Саме тому важливим елементом дослідження процедури здійснення змін є концептуальне та комплексне вивчення та розв'язання даного питання.

Постановка завдання. Зважаючи на викладене вище метою статті є: формулювання процедури здійснення змін в результаті регулювання процесів функціонування підприємства

Виклад основного матеріалу. Строгий математичний підхід перерозподілу ресурсів та потенціалу між напрямками або підрозділами підприємства, який зазвичай використовується задля визначення альтернативних напрямків функціонування суб'єкта господарювання, базується на незмінних методах та критеріях оптимальності. Тому виникає необхідність паралельного застосування експертних суджень щодо вагомості досліджуваних можливостей, напрямків чи підрозділів. Так, вагомість деяких складових структурної задачі може бути відкоригована шляхом урахування точки зору керівництва, експертів та фахівців у певній сфері.

Таким чином, остаточні значення вагомості напрямків можна розрахувати на основі наступної формули:

$$\begin{bmatrix} h_1 \\ h_2 \\ \dots \\ h_N \end{bmatrix} = F_m \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \dots \\ w_N \end{bmatrix} + F_E \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ \dots \\ e_N \end{bmatrix}, \quad F_m + F_E = 1, \quad (1)$$

де F_m — вагомість математичної складової для вирішення структурної задачі, част. од.; F_E — вагомість складової експертів для вирішення структурної задачі, част. од.; w_1, w_2, w_N — частки, відповідно, першого, другого та N -го напрямків спрямування ресурсів підприємства в умовах регулювання його виробничо-господарської діяльності, част. од.; e_1, e_2, e_N — експертні частки, відповідно, першого, другого та N -го напрямків спрямування ресурсів підприємства в умовах регулювання його виробничо-господарської діяльності, част. од.; .., h_2, h_N — остаточні значення структурних коефіцієнтів, част. од.

У формулі (1) наведено метод розрахунку вертикального вектора остаточних значень вагових структурних коефіцієнтів на основі зваженого середнього. Проте визначення вагових коефіцієнтів часто є

трудомістким, дорогим та тривалим процесом. Тому можливим є використання інших видів середніх:

– середнього арифметичного:

$$\begin{bmatrix} h_1 \\ h_2 \\ \dots \\ h_N \end{bmatrix} = 0,5 \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \dots \\ w_N \end{bmatrix} + 0,5 \begin{bmatrix} e_1 \\ e_2 \\ \dots \\ e_N \end{bmatrix}, \quad (2)$$

– середнього геометричного:

$$\begin{bmatrix} h_1 \\ h_2 \\ \dots \\ h_N \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \sqrt{w_1 e_1} \\ \sqrt{w_2 e_2} \\ \dots \\ \sqrt{w_N e_N} \end{bmatrix}. \quad (3)$$

Вибір типу апроксимації та прийняття рішення щодо необхідності врахування експертної складової для вирішення структурної задачі здійснюється керівництвом, виходячи із можливостей підприємства та порівняння планових і фактичних результатів виробничо-господарської діяльності. Оскільки будь-яке підприємство орієнтоване на досягнення якомога більшого значення обсягу реалізації, то оптимізаційна задача може бути представлена у такій формі:

$$V_t = a_0 \times \prod_{j=0}^K D_{t-j}^{a_{j+1}} \times \prod_{l=0}^N I_{t-l}^{b_{l+1}} \times \begin{pmatrix} h_{1,t-l} \\ h_{2,t-l} \\ \dots \\ h_{N,t-l} \end{pmatrix} \rightarrow \max. \quad (4)$$

Рівняння (4) є відображенням формалізованого представлення змін на підприємстві, які мають на меті усунути відхилення, виявлені на попередніх етапах управління. Це рівняння можна поділити на дві складові:

- складова ретроспективного та поточного попиту на продукцію — зміна цього показника є неможливою, оскільки підприємство зазвичай не володіє можливостями щодо забезпечення повного контролю над ринком;
- складова інвестицій — зміни можливі, оскільки розподіл ресурсів між напрямками виробничо-господарської діяльності підприємства є предметом коригуючих управлінських рішень його керівників, що формує основу для оптимізації цієї складової на основі зміни її структури.

Ці припущення дають змогу привести задачу щодо визначення змін у виробничо-господарській діяльності підприємства до розв'язання структурної задачі. Її результати не слід інтерпретувати у строгій чисельній формі. Мета пошуку структури розподілу ресурсів полягає у визначенні тих напрямків виробничо-господарської діяльності, які є найважливішими, і тих, від яких слід відмовитись, або фінансування яких слід обмежити.

Фактично структурна задача може розглядатись, як удосконалення ABC¹ та XYZ² - аналізу у логістиці. Перевагою пропонованого способу є те, що він враховує не тільки прибутковість, а й ризиковість окремого напрямку діяльності підприємства, а також дає змогу визначити необхідний рівень доходності у перспективі.

Модель, на основі якої базується теорія інвестиційних портфелів Марковіца, ґрунтується на послідовному дослідженні коваріації між певними інвестиційними об'єктами із заданням їх середньо-очікуваної доходності. Так, приведемо відповідно оптимізаційну задачу:

$$\begin{cases} w_1 + w_2 + w_3 + \dots + w_N = 1, \\ w_1 r_1 + w_2 r_2 + w_3 r_3 + \dots + w_N r_N = r_p, \\ 2w_1 \text{Var}(r_1, r_1) + 2w_2 \text{Cov}(r_1, r_2) + 2w_3 \text{Cov}(r_1, r_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(r_1, r_N) - \kappa_1 r_1 - \kappa_2 = 0, \\ 2w_1 \text{Cov}(r_2, r_1) + 2w_2 \text{Var}(r_2, r_2) + 2w_3 \text{Cov}(r_2, r_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(r_2, r_N) - \kappa_1 r_2 - \kappa_2 = 0, \\ 2w_1 \text{Cov}(r_3, r_1) + 2w_2 \text{Cov}(r_3, r_2) + 2w_3 \text{Var}(r_3, r_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(r_3, r_N) - \kappa_1 r_3 - \kappa_2 = 0, \\ \dots \\ 2w_1 \text{Cov}(r_N, r_1) + 2w_2 \text{Cov}(r_N, r_2) + 2w_3 \text{Cov}(r_N, r_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(r_N, r_N) - \kappa_1 r_N - \kappa_2 = 0, \end{cases} \quad (5)$$

де w_1, \dots, w_N — частки напрямків у загальній структурі виробничо-господарської діяльності підприємства, част. од.; r_1, \dots, r_N — доходність кожного напрямку, част. од.; r_p — прийнятий підприємцем або визначений як середнє арифметичне показник середньоочікуваної доходності кожного напрямку виробничо-господарської діяльності, част. од.; Var — варіація доходностей напрямків виробничо-господарської діяльності підприємств; Cov — коваріація доходностей напрямків виробничо-господарської діяльності підприємств; N — кількість виробничо-господарських напрямків, структура розподілу інвестицій між якими досліджується; κ_1, κ_2 — добуток Лагранжа, випадкові числа, які не відіграють жодної ролі і необхідні тільки для того, щоб звести системи лінійних рівнянь до однорідної форми.

Система рівнянь (4) є однорідної форми і може бути розв'язана існуючими методами. В результаті її розв'язання буде отримано вектор структурних коефіцієнтів, на основі яких можливим є визначити

ти оптимальний розподіл ресурсів підприємства за напрямками його виробничо-господарської діяльності. Оскільки доходність зазвичай визначити не можливо, що зумовлено специфікою виробничої діяльності, то завданням є дослідити структуру розподілу ресурсів між окремими видами товарів, що виробляються певним підприємством. У цьому випадку, під показником доходності можна розуміти дохід, одержаний від їх реалізації. Тоді замість очікуваної доходності можна записати необхідний рівень доходу, який загалом отримає підприємство. Коваріація³ і варіація⁴ — це показники, які характе-

ризують рівень відхилення середньоквадратичного відхилення від середнього арифметичного, що слід розуміти як міру ризику, який характерний для певного ринку або товару, оскільки ці коливання не завжди є сприятливими для підприємства. Очевидно, що оптимальний портфель має бути розподілений так, щоб середньозважена коваріація і варіація за досліджуваними напрямками виробничо-господарської діяльності прямувала до нуля. Тоді задача зводиться до пошуку такого значення доходу, при якому усі структурні коефіцієнти задовольняють умови:

$$\begin{cases} w_1 + w_2 + w_3 + \dots + w_N = 1, \\ w_1, w_2, w_3, \dots, w_N \geq 0. \end{cases} \quad (6)$$

Отже, можливим є записати отриману систему лінійних однорідних рівнянь, на основі яких можна визначити оптимальну структуру розподілу інвестицій. Цей розв'язок не є остаточним, оскільки він базується на виключно математичних дослідженнях і має бути апробований або відкоригований експертами чи фахівцями. Запишемо оптимізаційну задачу:

¹ ABC-аналіз — інструмент логістичного аналізу, який має на меті розділити складові товарного асортименту та три групи «А», «В» і «С» за критерієм частки у загальному обсязі реалізації та з метою визначення найбільш і найменш вагомих елементів товарного асортименту.

² XYZ-аналіз — аналогічний до ABC-аналізу, використовується для дослідження ринку постачання, ключовим критерієм виступає коефіцієнт варіації показників вартості і надійності поставок.

³ Коваріація — це показник відношення середньоквадратичного відхилення випадкової величини від середнього арифметичного.

⁴ Варіація — це показник середньоквадратичного відхилення випадкової величини від середнього арифметичного, поділений на середнє арифметичне.

$$\left\{ \begin{array}{l} w_1 + w_2 + w_3 + \dots + w_N = 1, \\ w_1 K_1 P_1 + w_2 K_1 P_1 + w_3 P_1 + \dots + w_N P_N = P_x, \\ 2w_1 \text{Var}(P_1, P_1) + 2w_2 \text{Cov}(P_1, P_2) + 2w_3 \text{Cov}(P_1, P_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(P_1, P_N) - \kappa_1 P_1 - \kappa_2 = 0, \\ 2w_1 \text{Cov}(P_2, P_1) + 2w_2 \text{Var}(P_2, P_2) + 2w_3 \text{Cov}(P_2, P_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(P_2, P_N) - \kappa_1 P_2 - \kappa_2 = 0, \\ 2w_1 \text{Cov}(P_3, P_1) + 2w_2 \text{Cov}(P_3, P_2) + 2w_3 \text{Var}(P_3, P_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(P_3, P_N) - \kappa_1 P_3 - \kappa_2 = 0, \\ \dots \\ 2w_1 \text{Cov}(P_N, P_1, r_1) + 2w_2 \text{Cov}(P_N, P_2) + 2w_3 \text{Var}(P_N, P_3) + \dots + 2w_N \text{Cov}(P_N, P_N) - \kappa_1 P_N - \kappa_2 = 0, \end{array} \right. \quad (7)$$

де P_1, \dots, P_N — прибуток від наданих послуг, проданих товарів для, відповідно, 1-го та N -го виробничо-господарських напрямків.

Система лінійних однорідних рівнянь (7) характеризує остаточний запис оптимізаційної задачі для визначення структурних коефіцієнтів розподілу інвестиційних ресурсів між напрямками виробничо-господарської діяльності підприємства. Ключовим критерієм є прибуток, оскільки він більш детально характеризує економічну ефективність досліджуваних напрямків. Оскільки система рівнянь (7) є однорідною лінійною, то можливим є використання таких методів для її розв'язання: метод Гаусса, метод Крамера та матричний метод. Методи Гаусса і Крамера базуються на використанні складного алгоритму, застосування якого доцільне за умови, коли досліджується велика кількість напрямків. Тому, в даному випадку, доцільним є використовувати матричний метод. Для демонстрації його реалізації запишемо систему рівнянь (4) у матричній формі:

$$K = \begin{bmatrix} 1 & 1 & \dots & 1 & 1 & 1 \\ P_1 & P_2 & \dots & P_N & 1 & 1 \\ \text{Var}(P_1, P_1) & \text{Cov}(P_1, P_2) & \dots & \text{Cov}(P_1, P_N) & P_1 & 1 \\ \text{Cov}(P_2, P_1) & \text{Var}(P_2, P_2) & \dots & \text{Cov}(P_2, P_N) & P_2 & 1 \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \text{Cov}(P_N, P_1) & \text{Cov}(P_N, P_2) & \dots & \text{Cov}(P_N, P_N) & P_N & 1 \end{bmatrix}, \quad (8)$$

$$X = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ \dots \\ w_N \\ \kappa_1 \\ \kappa_2 \end{bmatrix}, \quad Y = \begin{bmatrix} 1 \\ P_x \\ \dots \\ 0 \end{bmatrix},$$

де A — матриця коефіцієнтів системи рівнянь (7); X — вектор невідомих системи рівнянь (7); Y — вектор залежних змінних рівнянь системи (7).

Таким чином, систему рівнянь (7) можна відобразити у матричній формі наступним чином:

$$K \times X = Y. \quad (9)$$

Відповідно, матричним розв'язком рівняння (9) буде такий:

$$X = K^{-1} \times Y. \quad (10)$$

У векторі X слід відкинути два останні значення, оскільки це добутки Лагранжа. Всі інші значення є структурними коефіцієнтами. Задача вважається розв'язаною при умові, що знайдено максимальне значення прибутку за умови найменшого ризику та виконання умов (6).

Розв'язання цієї моделі базується на аналізованні прибутковості напрямків виробничо-господарської діяльності підприємства, проте, це не завжди є оптимальним критерієм. Причинами цього є таке:

- підприємство має орієнтуватись на врахування своєї соціальної та екологічної відповідальності, що потребує інвестування коштів у сфери діяльності, які не приносять прибутків;
- деякі підприємства не мають на меті максимізувати власний прибуток, що зумовлено специфікою їх діяльності. До таких підприємств можна віднести суб'єктів господарювання із державною формою власності, які обслуговують ті сфери життя суспільства, в яких не представлений приватний бізнес;
- не всі напрямки діяльності підприємства орієнтовані на прибуток, або є такими, прибутковість яких можна чітко визначити на основі певних показників. До таких сфер діяльності може належати участь підприємства у грантових програмах, інвестиційних проектах із підтримки соціальної діяльності, вкладення коштів у політичні сили, проведення фундаментальних, прикладних або технологічних досліджень тощо.

Перелічені вище сфери діяльності не орієнтуються на максимізацію прибутку, відповідно, оцінювати їх ефективність та доцільність збільшення або зменшення їх фінансової, технологічної та інтелектуальної підтримки слід не у площині автоматизованих математичних моделей. Для таких напрямків виробничо-господарської діяльності слід використовувати експертний метод зважування інвестиційних проектів. Одним із методів, який може використовуватись для вирішення такої задачі, є метод експертного опитування, який має на меті сформулювати середні значення вагомості факторів чи напрямків діяльності підприємства та визначити,

який із них є найперспективнішим. Використання цього методу має базуватись на обчисленні коефіцієнтів узгодженості думок експертів, оскільки за умов невисокого рівня збіжності точок зору опитаних фахівців результатам опитування не варто довіряти.

Висновки. На підставі виконаних досліджень розглянуто та формалізовано математичний апарат здійснення змін в результаті регулювання процесів функціонування підприємства.

Розв'язання запропонованої моделі ґрунтується на аналізованні прибутковості низки напрямків виробничо-господарської діяльності підприємства,

і дає змогу побудувати та розв'язати оптимізаційну задачу пошуку оптимального розподілу ресурсів підприємства серед основних напрямків його функціонування. Перерозподіл ресурсів підприємства шляхом наближення його до найбільш оптимального стану дає змогу прийняти раціональні регульовальні рішення щодо покращення виробничо-господарської діяльності підприємств. Для сфер функціонування, які не орієнтовані на прибуток, рекомендується використання методу експертного опитування.

Подальші розробки будуть спрямовані на дослідження процесу економічного оцінювання результатів, отриманих від реалізації регульовальних заходів.

Література

1. Гайдей О. О. Управління змінами на підприємстві / О. О. Гайдей // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу, 2012. — № 3 (19). — С. 71–75.
2. Дмитрієв І. А., Курилова Н. М. Визначення поняття управління змінами, як основної складової діяльності сучасного підприємства / І. А. Дмитрієв, Н. М. Курилова // Сучасні проблеми економіки та підприємництва. — 2013. — № 1 (20) — С. 102–106.
3. Сабліна Н. В. Управління змінами та його організаційно — економічне забезпечення на підприємствах машинобудівного комплексу / Н. В. Сабліна // Економіка і регіон, 2015. — № 1 (50). — С. 68–73.
4. Стеців С. Р. Сутність та етапи управління змінами на підприємстві / С. Р. Стеців // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. — № 714. — С. 155–161.
5. Олексів І. Б. Теоретичні засади здійснення організаційно- економічних змін на підприємстві / І. Б. Олексів, Т. Ю. Лісович // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2013. — № 769. — С. 77–82.
6. Степаненко С. В. Морфологічний аналіз поняття «управління організаційними змінами» / С. В. Степаненко, С. В. Лукашев // Бізнес Інформ. — 2015. — № 4. — С. 291–297.
7. Ладонько Л. С. Сутність та моделі управління змінами на підприємстві / Л. С. Ладонько, І. В. Ганжа // Науковий вісник Полісся. — 2015. — № 2 (2). — Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F/Downloads/101-108.pdf>
8. Зубенко В. О. Особливості впровадження концепції управління змінами на вітчизняних підприємствах / В. О. Зубенко, Ю. М. Чмух // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2015. — № 52. — С. 171–175.
9. Тарасюк Г. М. Управління змінами в системі управління підприємством / Г. М. Тарасюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. — Житомир: ЖДТУ, 2010. — № 2(52). — С. 287–291.
10. Воронков Д. К. Інтеграція підходів до управління змінами на підприємстві / Д. К. Воронков // «Економіка. Менеджмент. Підприємництво». Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. — Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2010. — № 22 (II). — С. 152–158.
11. Цуканова В. Я. Управління змінами підприємства як фактор підвищення його конкурентоспроможності / В. Я. Цуканова, Л. В. Кієнко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. — 2013. — № 2. — С. 24–28.
12. Турчина С. Г. Управління змінами в контексті стратегічного розвитку підприємств / С. Г. Турчина // Вісник Сумського національного аграрного університету, 2016. — № 1 (67). — С. 11–15.
13. Грибик І. І. Сутність процесу управління змінами та особливості його ефективної реалізації в організаціях / І. І. Грибик, Л. І. Попадюк, Н. В. Смолінська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Логістика». — 2012. — № 749. — С. 384–388.
14. Гайдей О. О. Механізм управління стратегічними змінами як інструмент капіталізації підприємницької діяльності (світова практика) / О. О. Гайдей, Я. В. Лісун // Міжнародна економічна політика. — 2012. — Спец. вип.: у 2 ч. — Ч. 1. — С. 472–479.

15. Коба Н.В. Управління змінами як інструмент впровадження управління знаннями в організації / Н.В. Коба, С.А. Тарасов // Ефективна економіка. — 2015. — № 4. — Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=3981>

References

1. Haidei, O. O. (2012), «Management of changes in the enterprise», *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 3, no. 19, pp. 71–75.
2. Dmytriiev, I. A. and Kurylova, N. M. (2013), «Determination of the concept of the management of changes as the main component of the modern enterprise», *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpriemnytstvo*, vol. 1, no. 20, pp. 102–106.
3. Sablina, N. V. (2015), «Management of changes and its organizational and economic providing at the enterprises of the machine-building complex», *Ekonomika i rehion*, vol.1, no. 50, pp. 68–73.
4. Stetsiv, S. R. (2011), «The essence and stages of change management at the enterprise», *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, vol. 714, pp. 155–161.
5. Oleksiv I. B. and Lisovych T. Yu. (2013), «Theoretical foundations for performing organizational and economic changes on the enterprise», *Visnyk Natsional'noho universytetu «Lviv'ska politekhnika»*. Serii: «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku», vol. 769, pp. 77–82.
6. Stepanenko S. V. and Lukashev S. V. (2015), «Morphological analysis of the concept of «management of organizational changes», *Biznes Inform*, vol. 4, pp. 291–297.
7. Ladonko L. S. and Hanzha I. V. (2015), «The essence and models of change management at the enterprise», *Naukovyi visnyk Polissia*, vol. 2, no. 2, available at: <file:///C:/Users/%D0%B2%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F/Downloads/101-108.pdf>
8. Zubenko V. O. and Chmukh Yu. M. (2015), «Features of introducing the concept of change management in domestic enterprises», *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 52, pp. 171–175.
9. Tarasiuk, H. M. (2010), «Management of changes in the enterprise management system», *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu*. *Ekonomichni nauky*, vol. 2, no. 52, pp. 287–291.
10. Voronkov, D. K. (2010), «Integration of approaches to management of changes at the enterprise», «*Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo*». *Zbirnyk naukovykh prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni V. Dalia*, vol. 22, no. 2, pp. 152–158.
11. Tsukanova, V. Ya. and Kiienko L. V. (2013), «Management of changes — as a factor of increasing of enterprise's competitiveness», *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, vol. 2, pp. 24–28.
12. Turchina, S. H. (2016), «Managing of changes in the context of strategic enterprise development», *Visnyk Sums'koho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 1, no. 67, pp. 11–15.
13. Hrybyk I. I., Popadiuk L. I. and Smolinska N. V. (2012), «Essence of change management and features of its effective implementation in organizations», *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Serii: «Lohistyka», vol. 749, pp. 384–388.
14. Haidei O. O. (2012), «Mechanism for managing strategic changes as a tool for capitalization of entrepreneurial activity (world practice)», *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, vol. 2, no. 1, pp. 472–479.
15. Koba N. V. and Tarasov S. A. (2015), «Change management as an instrument of knowledge management implementation at organization», *Efektyvna ekonomika*, vol. 4, available at: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=3981>

Світлична Карина Станіславівна
кандидат фармацевтичних наук,
доцент кафедри управління та економіки підприємства
Національний фармацевтичний університет

Светличная Карина Станиславовна
кандидат фармацевтических наук,
доцент кафедры управления и экономики предприятия
Национальный фармацевтический университет

Svitlychna Karyna
PhD in Pharmacy, Associate Professor of the
Department of Management and Economy of the Enterprise
National University of Pharmacy

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА НА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

ECONOMIC ASPECTS OF ENSURING QUALITY ON PHARMACEUTICAL COMPANIES

Анотація. У статті розглянуті основні види класифікацій витрат на якість. Обґрунтовано використання розподілу витрат на якість за бізнес-процесами фармацевтичного підприємства. Означена модель базується на класифікації витрат за принципом корисності (витрати на відповідність та витрати на невідповідність процесу). Слід відмітити, що процесна концепція спрямована не тільки на підвищення задоволення потреб споживачів, але і на досягнення фінансових результатів і зиску організації-виробника. Доведено, що впровадження саме процесної концепції управління витратами на якість на фармацевтичних підприємствах дозволить ідентифікувати критичні, з точки зору якості, сфери виробничої діяльності, виявляти непродуктивні витрати за стадіями виробництва і збуту лікарських засобів та оптимізувати витрати на якість без погіршення самої якості. Визначено відповідальність підрозділів за організацію збору, обліку й аналізу витрат на якість. В умовах забезпечення якості це відіграє важливу роль у організації планування, нормування й аналізу витрат на якість по видах діяльності, бізнес-процесах і центрах відповідальності фармацевтичного підприємства.

Ключові слова: фармацевтичне підприємство, витрати на якість.

Аннотация. В статье рассмотрены основные виды классификаций затрат на качество. Обосновано использование распределения затрат на качество по бизнес-процессам фармацевтического предприятия. Данная модель базируется на классификации затрат по принципу полезности (расходы на соответствие и расходы на несоответствие процесса). Следует отметить, что процессная концепция направлена не только на повышение удовлетворения потребностей потребителей, но и на достижение финансовых результатов и выгод организации-производителя. Доказано, что внедрение именно процессной концепции управления затратами на качество позволит идентифицировать критические, с точки зрения качества, сферы производственной деятельности, выявлять непродуктивные затраты на каждой стадии производства и сбыта лекарственных средств и оптимизировать затраты на качество без ухудшения самого качества. Определена ответственность подразделений за организацию сбора, учета и анализа затрат на качество. В условиях обеспечения качества это играет важную роль при организации планирования, нормирования и анализа затрат на качество по видам деятельности, бизнес-процессам и центрам ответственности фармацевтического предприятия.

Ключевые слова: фармацевтическое предприятие, затраты на качество.

Summary. Main types of classifications of quality costs are considered in the paper. Quality cost allocation on business processes of the pharmaceutical company is proved. This model is based on quality costs classification by the principle of

usefulness (cost of conformance and business process cost of non-conformance). It should be noted that the process management concept allows to increase satisfaction of consumers' requirements and the manufacturing organization achieves high financial results and benefits. The process management concept for quality costs will allow to identify critical types of productive activity, to reveal unproductive costs of each production stage and distribution of medicines and to optimize quality costs. Responsibility pharmaceutical company departments for collection, accounting and quality cost analysis is determined. In the conditions of ensuring quality such approach allows to organize planning, rationing and analysis of quality costs on business processes and responsibility centres of the pharmaceutical company.

Key words: pharmaceutical company, quality costs.

Постановка проблеми. Причиною постійно зростаючих вимог до забезпечення якості фармацевтичної продукції є той факт, що лікарські засоби (ЛЗ) чинять суттєвий вплив на стан здоров'я і життя людей, тому вони повинні бути ефективними і безпечними. Але проблема забезпечення високої якості (ЛЗ) має не тільки серйозний соціальний, але і суто економічний аспект. В умовах насиченого фармацевтичного ринку саме якість ЛЗ стає головним системоутворюючим фактором їх конкурентоспроможності та обізнані керівники усвідомлюють всю актуальність і необхідність не тільки об'єктивного обліку витрат на якість, але й організацію систематичного контролю за їх рівнем та оцінку їх ефективності.

Таким чином, найважливішою умовою впровадження та ефективного функціонування системи менеджменту якості (СМЯ) на фармацевтичних підприємствах повинні стати методологія і методи оцінки витрат і вигід, пов'язаних із забезпеченням якості ЛЗ.

Стосовно планування та обліку витрат на якість, слід відзначити, що на сьогоднішній день на більшості фармацевтичних підприємств відсутній об'єктивний облік витрат на якість, що, в першу чергу, обумовлене відсутністю методологічної та методичної бази їх обліку, а також тим, що існуюча система документообігу не орієнтована на отримання необхідної інформації стосовно визначення витрат на якість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній час існують різні підходи до класифікації витрат на якість [3, 4, 6, 7]. Але незважаючи на різноманітність існуючих класифікацій на сучасному етапі можна виділити три принципові концепції управління витратами на якість: 1) підхід А. Фейгенбаума з управління витратами на забезпечення якості на основі РАФ-моделі [8]; 2) управління вартістю втрати якості [2]; 3) управління витратами на якість у рамках бізнес-процесів [1].

Забезпечення якості на основі РАФ-моделі полягає у збільшенні витрат на контроль, що призводить до зниження відсотку дефектів і втрат від браку і невідповідностей. Поліпшення якості продукції

забезпечується шляхом збільшення заходів, спрямованих на попередження невідповідностей, що, в свою чергу, досягається ростом превентивних витрат, який поступово призводить до зниження витрат на оцінку якості. Недоліком цієї моделі є допущення деякої кількості браку, що не припустимо при виробництві ЛЗ.

Концепція управління вартістю втрати якості передбачає класифікацію витрат за місцем виникнення і наслідків помилок. При цьому враховуються, як прямі витрати, які можливо віднести за рахунок певної помилки, так і витрати, які виявляються у результаті аналізу помилок та у ході їх усунення. Окрім того, обов'язково повинні враховуватися витрати, які пов'язані із недоотриманим прибутком через вчинені помилки. Ефективність подібного підходу полягає у збільшенні виручки від реалізації завдяки лояльності та позитивній комунікації споживачів. Такий підхід не можна застосовувати у фармацевтичному виробництві, де виробляється специфічний товар — ЛЗ, якість яких споживач не може оцінити самостійно.

Концепція управління витратами у рамках бізнес-процесів базується на припущенні, що виробничий менеджмент — це менеджмент процесів, які приносять прибуток організації. Під процесом розуміють сукупність послідовних дій (функцій, робіт), які перетворюють вихідний матеріал (сировину, допоміжні матеріали, інформацію) у кінцевий продукт у відповідності до встановлених правил (вимог, нормативів). Означена модель базується на класифікації витрат за принципом корисності (витрати на відповідність та витрати на невідповідність процесу). Слід відмітити, що процесна концепція спрямована не тільки на підвищення задоволення потреб споживачів, але і на досягнення фінансових результатів і зиску організації-виробника.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування вибору класифікації витрат на якість для фармацевтичного підприємства, що спрямовано на створення умов організації обліку й аналізу цих витрат. Це, в свою чергу, є відправною точкою у створенні необхідних умов для інформаційного

Таблиця 1

Бізнес-процес «Закупівлі субстанцій, допоміжних та пакувальних матеріалів»	
<i>витрати на відповідність процесу (витрати на забезпечення якості)</i>	<i>витрати внаслідок невідповідності процесу (витрати (втрати), що пов'язані з виробництвом ЛЗ невідповідної якості)</i>
– на проведення аудиту постачальників; – на створення відповідних умов зберігання основної та допоміжної сировини, пакувальних матеріалів (належні умови стосовно температурного режиму, вологості).	– на управління основною та допоміжною сировиною, пакувальними матеріалами невідповідної якості.
Бізнес-процес «Виробництво лікарських засобів»	
– на оснащення виробничих приміщень згідно належного класу чистоти; – на проведення кваліфікації та валідації виробничого обладнання; – на проведення валідації процесу виробництва; – на забезпечення належних умов зберігання напівпродукту.	– на управління ЛЗ невідповідної якості (на виправлення браку); – на утилізацію непоправного браку.

забезпечення управління, яке повинно враховувати економічні аспекти СМЯ і забезпечувати керівництво релевантною інформацією щодо прийняття зважених управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку автора, впровадження саме процесної концепції управління витратами на якість на фармацевтичних підприємствах дозволить ідентифікувати критичні, з точки зору якості, сфери виробничої діяльності, виявляти неефективні витрати за стадіями виробництва і збуту ЛЗ та оптимізувати витрати на якість без погіршення самої якості.

Таким чином, у фармацевтичному виробництві за умови побудови процесно-орієнтованої системи менеджменту якості до витрат на відповідність процесу слід відносити витрати на забезпечення якості; до витрат внаслідок невідповідності процесу — витрати (втрати), що пов'язані з виробництвом ЛЗ невідповідної якості. Необхідно зазначити, що витрати на забезпечення якості повинні відбивати заходи, спрямовані на виконання всіх вимог Належної виробничої практики (GMP), яка є обов'язковим галузевим стандартом для вітчизняних фармвиробників [5].

Згідно запропонованого підходу було проведено розподіл витрат на якість за кожним бізнес-процесом фармацевтичного підприємства, фрагмент якого для бізнес-процесів «Закупівлі субстанцій, допоміжних та пакувальних матеріалів» та «Виробництво лікарських засобів» наведено у таблиці 1.

Планування та облік витрат на якість відповідно до запропонованого підходу надає можливість оцінити їх ефективність, вирішувати завдання з обґрунтованості заходів щодо їх збільшення або зменшення, аналізувати і вдосконалювати їх структуру тощо. І навпаки, відсутність планування й обліку цих витрат призводить до нераціонального викори-

стання коштів у процесі побудови і функціонування СМЯ на ФП.

Система обліку й аналізу витрат на якість повинна спиратися на фінансову інформацію і дані бухгалтерського обліку. Тому аналіз витрат на якість і підготовку звітів повинна здійснювати служба, яка є структурною одиницею відділу забезпечення якості за участю економічних відділів та інших служб ФП. У таблиці 2 наведений розподіл відповідальності в умовах організації обліку й аналізу витрат на якість.

Таблиця 2

Розподіл відповідальності при організації обліку й аналізу витрат на якість

Діяльність	Відповідальний
Розробка класифікації і визначення видів (елементів) витрат	Економічний відділ, Відділ забезпечення якості
Збір даних про витрати	Економічний, Бухгалтерія
Розподіл даних по видах витрат	Економічний відділ, Бухгалтерія
Надання даних про витрати у Відділ забезпечення якості	Економічний відділ, Бухгалтерія
Аналіз витрат	Відділ забезпечення якості
Виявлення причин відхилень	Відділ забезпечення якості
Розробка коригуючих заходів по зниженню витрат	Відділ забезпечення якості
Складання звіту, представлення його вищому і середньому керівництву	Відділ забезпечення якості
Контроль виконання рекомендацій і коригуючих заходів	Відділ забезпечення якості

Висновки. Нині фахівцями в області менеджменту якості визнається не лише можливість і необхідність визначення витрат на якість, але і їх первинне значення в рішенні управлінських і технічних проблем при плануванні усєї виробничої діяльності підприємства. У сучасній практиці вітчизняних

фармацевтичних підприємств оцінка й аналіз витрат на якість є механізмом, що полегшує керівництву, а також фахівцям у сфері управління якістю приймати ефективні рішення, обґрунтовані з економічної точки зору.

Література

1. BS6143:1992. Руководство по экономике качества. Модель затрат на процесс. — М.: НТК «Трек», 1997. — 26 с.
2. Брун М., Георги Д. Управление качеством: затраты и выгоды / Корпоративный менеджмент, — 2001. — № 1. — С. 95–100.
3. Будищева И. А., Плоткин Я. Д. Регулирование затрат по обеспечению качества продукции. — М.: Издательство стандартов, 1989. — 184 с.
4. Карлик Е. М., Демиденко Д. С. Затраты на обеспечение и повышение качества продукции, их классификация / Стандарты и качество. — 1977. — № 8. — С. 14–17.
5. Посилкіна О. В. Розробка інструментарію управління процесами фармацевтичного підприємства / О. В. Посилкіна, К. С. Світлична // Економіка розвитку. — 2009. — № 2(50). — С. 45–48.
6. Рахлин К. М., Скрипко Л. Е. Методология классификации затрат на качество / Стандарты и качество. — 1997. — № 3. — С. 49–52.
8. Фейгенбаум А. Контроль качества продукции: Пер. с англ. — М.: Экономика, 1986. — 476 с.

References

1. BS6143:1992. Rukovodstvo po ekonomike kachestva. Model zatrat na protsess. (1997). [Guide to the Economics of Quality. Process Cost Model], Moscow, NTK Trek Publ., 26 p. [in Russian].
2. Brun, M. & Georgi, D. (2000). Upravlenie kachestvom: zatraty i vygody [Quality management: costs and benefits]. Problems of theory and practice of management — Problemy teorii i praktiki upravleniya, 1, 95–100. [in Russian].
3. Budishcheva, I.A. & Plotkin, Ya.D. (1989).Regulirovanie zatrat po obespecheniyu kachestva produktsii. [Cost control for product quality assurance], Moscow, Izdatelstvo standartov, Publ., 184p. [in Russian].
4. Karlik Ye.M. & Demidenko D.S. (1977). Zatraty na obespechenie i povyshenie kachestva produktsii, ikh klassifikatsiya [The costs of providing and improving the quality of products, its classification]. Standarty i kachestvo — Standards and Quality, 8, 14–17. [in Russian].
5. Posylkina, O. V. & Svitlychna, K. S. (2009). Rozrobka instrumentariju upravlinnja procesamy farmacevtychnogho pidpryjemstva [Development of tools of management of processes of the pharmaceutical enterprise]. Ekonomika rozvytku — Development economy, 2(50), 45–48 [in Ukrainian].
6. Rakhlin, K.M. & Skripko L. Ye. (1997). Metodologiya klassifikatsii zatrat na kachestvo [Methodology for the classification of costs of quality / Standarty i kachestvo]. Standarty i kachestvo — Standards and Quality, 3, 49–52. [in Russian].
7. Ilenkova, S.D. (1998).Upravlenie kachestvom. [Quality management], YuNITI Publ., 198 p. [in Russian].
8. Feygenbaum, A. (1986). Kontrol kachestva produktsii. [Quality control of products], Moscow, Ekonomika Publ., 476 p. [in Russian].

Сунцова Олеся Олександрівна
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки
Національний авіаційний університет*

Сунцова Алеся Александровна
*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой экономики
Национальный авиационный университет*
Suntsova Olesia
*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Economy
National Aviation University*

Вовк Ольга Миколаївна
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки
Національний авіаційний університет*

Вовк Ольга Николаевна
*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры экономики
Национальный авиационный университет*
Vovk Olga
*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economy
National Aviation University*

Марчишина Юлія Анатоліївна
*магістр
Національного авіаційного університету*

Марчишина Юлия Анатолиевна
*магистр
Национального авиационного университета*
Marchyshyn Julia
*Master's Degree of the
National Aviation University*

ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ КАДРОВЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ

ENTERPRISE TECHNOLOGIES IN PERSONNEL POTENTIAL MANAGEMENT

Анотація. В статті розглянуто наукові здобутки в теорії управління кадровим потенціалом та особливості застосування сучасних підприємницьких технологій. Визначено особливості управління кадровим потенціалом на підприємствах, що впливають на процеси формування та розвитку, ефективність реалізації функцій, принципів, методів нарощування компетентностей кадрів. На основі узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду авторами

формалізовано підприємницькі технології управління при забезпеченні ефективності кадрового потенціалу на підприємствах.

Наведений перелік концепцій розвитку теорії управління персоналом обґрунтовує сучасні тенденції розвитку кадрового потенціалу, доводить доцільність спрямованості менеджменту персоналу на розвиток особистих компетенцій працівника і корпоративної культури. Авторами пропонується розширити підходи до управління кадровим потенціалом, врахувавши безперервність процесу розвитку кадрів та спрямованості управління працівниками на розвиток кадрового потенціалу.

Процес реалізації змін в характеристиках кадрів та системи персоналу передбачає здійснення професійного навчання, формування систем відбору, руху, звільнення, аналізу професійної придатності, перекваліфікації та переатестації кадрів, організацію трудової адаптації, проведення оцінювання та атестації, планування трудової кар'єри персоналу. Управління зазначеними процесами в умовах динамічного розвитку конкуренції та інновацій має ґрунтуватись на застосуванні підприємницьких технологій з використанням сучасних здобутків та адаптації закордонного досвіду до умов української економіки.

Ключові слова: кадровий потенціал, підприємницькі технології, компетентнісний підхід, концепції, методи.

Аннотация. В статье рассмотрены научные достижения в теории управления кадровым потенциалом и особенности применения современных предпринимательских технологий. Определены особенности управления кадровым потенциалом на предприятиях, влияющие на процессы формирования и развития, эффективность реализации функций, принципов, методов наращивания компетентностей кадров. На основе обобщения отечественного и зарубежного опыта авторами формализовано предпринимательские технологии управления при обеспечении эффективности кадрового потенциала на предприятиях.

Приведенный перечень концепций развития теории управления персоналом обосновывает современные тенденции развития кадрового потенциала, доказывает целесообразность направленности менеджмента персонала на развитие личных компетенций работника и корпоративной культуры. Авторами предлагается расширить подходы к управлению кадровым потенциалом и, учитывая непрерывность процесса развития кадров и направленности управления работниками на развитие кадрового потенциала.

Процесс реализации изменений в характеристиках кадров и системы персонала предусматривает осуществление профессионального обучения, формирования систем отбора, движения, увольнения, анализа профессиональной пригодности, переквалификации и переаттестации кадров, организацию трудовой адаптации, проведение оценки и аттестации, планирования трудовой карьеры персонала. Управление указанными процессами в условиях динамичного развития конкуренции и инноваций должно основываться на применении предпринимательских технологий с использованием современных достижений и адаптации зарубежного опыта к условиям украинской экономики.

Ключевые слова: кадровый потенциал, предпринимательские технологии, компетентностный подход, концепции, методы.

Summary. In the article the scientific achievements in the theory of personnel potential management and peculiarities of application of modern business technologies are considered. The peculiarities of management of personnel potential at enterprises influencing formation and development processes, efficiency of realization of functions, principles, methods of staffing competency increase are determined. On the basis of generalization of domestic and foreign experience, the authors formalized enterprise management technologies while ensuring the efficiency of personnel potential at enterprises.

The given list of concepts of the development of the personnel management theory substantiates modern tendencies of personnel potential development, proves the expediency of the direction of personnel management on the development of personal competencies of the employee and corporate culture. The authors propose to expand approaches to human resource potential management, taking into account the continuity of the personnel development process and the direction of employee management to develop human resources potential.

The process of implementation of changes in the characteristics of personnel and staff system involves the implementation of professional training, the formation of systems selection, movement, release, professional suitability analysis, re-training and re-certification of personnel, organization of labor adaptation, evaluation and certification, planning career career of staff. Management of these processes in the conditions of dynamic development of competition and innovations should be based on application of business technologies using modern achievements and adaptation of foreign experience to the conditions of the Ukrainian economy.

Key words: personnel potential, entrepreneurial technologies, competence approach, concepts, methods.

Постановка проблеми. З приєднанням України до європейської спільноти виникає необхідність переглянути стандарти, які стосуються організації діяльності підприємства, привести їх у відповідність до європейських норм. Впровадження підприємницьких технологій до управління персоналом вже сьогодні розглядається як один із головних ресурсів розвитку, але використовується він ще не досить ефективно. За даними університетів Західної Європи до групи країн з низьким показником використання людських ресурсів компаній увійшла серед інших країн і Україна [1] Останнім часом ведеться інтенсивний пошук шляхів формування оптимальної системи управління розвитком кадрового потенціалу, котра б відповідала трьом основним вимогам: висока ефективність, регулярне оновлення, гнучкість [1, с. 96]. Перехід на ринкові відносини, ускладнення економічних зв'язків, науково-технічний прогрес, інтенсивно розвиває продуктивні сили, призводять до глибоких змін методів праці, що в свою чергу вимагає більш чіткої й налагодженої структури управлінських органів, гнучких методів, спрямованих на підвищення ефективності використання кадрового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам управління персоналом організації присвячено велику кількість наукових досліджень вітчизняних і закордонних вчених. Значну увагу методології управління персоналом в умовах ринкової економіки приділяють у своїх роботах вітчизняні вчені: Балабанова Л. В. [1], Білорус Т. В. [2], Віханський О. С. [8], Гладка О. Д. [3], Журавльова І. В. [4], Касич А. О. [5], Колот А. М. [6] та інші.

Формування цілей статті. Враховуючи багатогранність процесу управління кадровим потенціалом, стратегічності орієнтації формування та розвитку, виникає об'єктивна необхідність узагальнення наукових здобутків, подальшого розвитку теоретичних, методико-практичних засад впровадження підприємницьких технологій управління з урахуванням зарубіжного та особливостей вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Історично формування наукових підходів до управління персоналом почалося разом з формуванням теорії управління. Концепції управління кадровим потенціалом розвивалися паралельно з різними школами управління. Протягом часу роль людини в організації істотно змінювалася, у зв'язку із цим розвивалися й змінювалися концепції управління персоналом. У зв'язку з переходом до нової стратегії управління кадровим потенціалом змінюється його концепція. До сучасного переліку концепцій управління розвитком підприємницьких технологій в сфері

кадрового потенціалу відносять: класичні концепції, концепцію динамічного розвитку людських ресурсів (динамічних структур) і школу поведінкових наук, концепції «людських відносин», адміністративного, логістичного, інноваційного, бюрократичного, системного, ситуаційного управління, стратегічного управління персоналом, теорію людського капіталу, компетентісно-орієнтований підхід тощо.. Розглядаючи нові концепції управління персоналом та кадровим потенціалом, необхідно відзначити:

- інноваційну спрямованість досліджень,
- зростання ролі особистісних компетенцій та компетентностей людини,
- спрямованість на органічність та матричний характер систем управління,
- взаємоузгодженості та орієнтації на спільні результати і стратегічність розвитку працівників і системи управління підприємством,
- зростанні ролі інформації та потреб у встановленні її достовірності, вчасності; вплив інформації та систем її аналізу на саморозвиток працівників.

Проведенні дослідження свідчать, що еволюція систем управління, зокрема управління кадровим потенціалом, характеризується широким спектром підходів, пов'язаних з реалізацією управлінських впливів на персонал. Для вітчизняних підприємств це дуже важко, тому що зарубіжні моделі не завжди адекватні рівню складності й невизначеності їх функціонування в умовах трансформаційного періоду. Для розробки ефективної кадрової політики необхідне формування (в якості методичної бази) певної комплексної області, яка б асимілювала низку теоретичних концепцій і підходів, що враховують об'єктивно існуючі соціально-економічні умови функціонування підприємств, їх проблеми й галузеву специфіку, що дозволить їм самим вибирати прийнятні методи керування персоналом, орієнтовані на рішення поточних виробничих задач і стратегічних напрямків розвитку підприємства [5].

Умови ринкової економіки в нашій країні вимагають зміни підходу до управління персоналом від його розуміння як функціональної складової управлінської та виробничої ланки підприємства до вивчення та оптимізації його як стратегічного ресурсу зі значним та високоефективним потенціалом, який включає професійні компетенції, здатність до розвитку, творчість та креативні ідеї.

Більш сучасні методи управління пропонують використання так званих 3-х стилів:

- стиль участі (пояснити чому працівник важливий у команді, створити відчуття власної значущості; застосовується для нових членів команди та працівників низових ланок);

– стиль безпосереднього керівництва (дати працівникам відповідь на 5 запитань: Що? Де? Як? Чому? Коли?); працівники повинні знати що повинні робити, які їхні обов'язки, коли робота повинна бути завершена);

– стиль командної роботи (обмін досвідом, спільне вирішення проблем, колективні поради) [9].

До сучасних методів пошуку та відбору персоналу відносять наступні підприємницькі технології:

- «Альтер-его»: вирішення будь-якого питання з точки зору відомої людини;
- «Сесія питань»: мозковий штурм, мінімум критики, максимум свободи думки;
- «Символ»: представлення проблеми чи питання певним символом, який максимально відповідає цій проблемі; кожний елемент символу може бути відповіддю на питання;
- «Виклик»: керівник формує уявну проблему, а персонал повинен вирішити її без будь-якої допомоги;
- «Метод SCAMPER» («Метод провокацій»): пошук вигоди від незвичайних, навіть безглузких ідей;
- «Рефреймінг»: використовується для вирішення важливих бізнес-проблем (оцінка працівниками проблеми з точки зору людей різних професій);
- «Метод інверсії»: пошук раціональних рішень проблеми при аналізі протилежного завдання.

Постійний розвиток персоналу з метою підвищення його компетентності повинен здійснюватися через формування системи безперервного навчання при створенні умов для повного розкриття потенціалу співробітників, їх здібності вносити відчутний внесок у діяльність своєї організації. Найбільш прийнятним є інноваційний тип навчання, мета якого — створення орієнтації на оновлення

Використовуючи різні методи розвитку, можна управляти компетентністю персоналу (табл. 1) [7]. У сучасному світі бізнесу, де єдиною незмінною істиною є постійність змін, безперервне навчання стає таким же стратегічно важливим аспектом бізнесу, як і розробка нових продуктів, грамотний маркетинг і добрі взаємостосунки з клієнтами.

Дослідження закордонного досвіду управління кадровим потенціалом з метою визначення можливостей його використання у вітчизняній практиці підприємств дозволяє стверджувати, що найбільш доцільним шляхом трансформації існуючого інструментарію є американо-європейський підхід до управління персоналом, до особливостей застосування якого на українських підприємствах наступні:

- наймання висококваліфікованої робочої сили на зовнішньому ринку праці з використанням сталої системи її відбору;
- організація безперервного навчання персоналу як у внутрішніх, так і у зовнішніх навчальних центрах;
- орієнтація на створення дієздатної системи розвитку менеджерів всіх ланок управління;
- систематичне виявлення проблем у трудових відносинах і залучення лінійних керівників до їхнього вирішення [8].

Інноваційні для української економіки методи та моделі управління кадровим потенціалом, відповідно до яких кадри розглядаються як стратегічний ресурс, орієнтуються на максимізацію прибутку та конкурентоспроможності підприємства на ринку (табл. 2). Проте реалізація описаних методів на підприємствах потребує розвитку ринку специфічних кадрових послуг, фінансового резерву та умов сприйняття зазначених методів колективом.

Таблиця 1

Сучасні технології розвитку персоналу підприємства*

Метод	Опис, можливість використання
Тренінг	Мінімум інформації і максимум вправ на відпрацювання навиків. Застосовується для розвитку навиків біля невеликої групи осіб
Кейс Стаді	Інтерактивна технологія для короткострокового навчання менеджерів на основі бізнес-ситуацій. Мета — навчити аналізувати інформацію, сортувати її для вирішення поставленого завдання, виявляти ключові проблеми, вибрати оптимальне рішення
Коучинг	Нова форма консультативної підтримки, засіб допомоги в пошуку вирішень або подолання будь-якої складної ситуації. Задача коуча — не дати знання або навички, а допомогти людині самостійно знайти їх
E-learning	Масовий метод дистанційного навчання. Ефективність виявляється в переданні знань великій кількості людей
Самонавчання	Проходить в індивідуальному порядку за умови стимулювання навчається з використанням різноманітних матеріалів: книг, документація, аудіо-, відео- і мультимедійних програм, що навчаються

* узагальнено авторами

Нетрадиційні методи управління кадровим забезпеченням підприємства передбачають створення умов для розширення знань, підвищення кваліфікації, безперервного самовдосконалення; активне використання мотивації праці, у тому числі розширення повноважень робітників у прийнятті управлінських рішень; формування нових моральних цінностей для персоналу підприємства; гнучке використання «людських ресурсів», підвищення творчої та організаторської активності персоналу, формування гуманізованої організаційної культури.

Висновки. Різноманітність підприємницьких технологій в управлінні кадровим потенціалом та активізації інноваційного потенціалу персоналу з одного боку дає значні результати, а з іншого створює ряд нових управлінських проблем, через те, що не дають стандартних схем дій в різних ситуаціях та конкретної прив'язки кожного методу

до ситуативних завдань. Висококваліфікований управлінець повинен вміти обирати саме ті методи пошуку, відбору, навчання та розвитку працівника, які будуть найбільш продуктивними в певному середовищі. Окрім цього, кінцевий результат в значній мірі залежить від того, наскільки менеджер зумів розпізнати явні та приховані здібності своїх працівників і дав можливість кожному з них приймати участь в інноваційній діяльності. Отже, сучасний процес розвитку кадрового потенціалу містить у собі комплекс інноваційних механізмів, організованих навколо взаємодії працівників, активізації творчого потенціалу персоналу, інтеграції його зусиль на досягнення поставлених цілей. Саме розвиток креативності та інноваційного мислення персоналу сучасних підприємств може стати їх ключовою компетенцією та фактором виживання у конкурентній боротьбі.

Таблиця 2

Нетрадиційні підприємницькі технології управління кадрами *

Методи	Сфера застосування	Характеристика	Функції в системі кадрів
Аутсорсінг	Відбір та прийом працівників, для виконання специфічних робіт	Наймання робітника з метою постачання його праці третім особам.	Послуги з інформаційного або технологічного обслуговування підприємств, юридичні послуги тощо
Аутстафінг		Компанія — провайдер послуг оформляє до свого штату вже існуючий персонал компанії — клієнта без зміни місця роботи працівника	Передбачає передачу не функцій, а визначених робітників, що працюють в компанії.
Лізинг		Компанія — провайдер послуг надає зі свого штату персонал компанії — замовнику	Передбачає передачу працівників з визначеними компетенціями.
Фрілансеринг		Вільнонаймані працівники для виконання певного обсягу робіт	Виконання специфічних робіт без чіткого графіку, трудового договору.
Коучинг	Навчання, професійна підготовка	Метод реалізації особистого потенціалу працівника, поширення знань та досвіду. Реалізується або керівниками або тренерами.	Навчання, розвиток компетенцій персоналу, самореалізація топ-менеджменту
Корпоративне професійне навчання		Професійна, специфічна підготовка, навчання корпоративних принципів	Перетворення знань працівника на компетенції підприємства
Безперервне навчання		Набуття нових навичок та знань відповідно до систематичного розвитку технологій	Планування розвитку кадрового потенціалу, корегування відповідно до зміни умов.
Даушифтінг	Рух персоналу	Перехід з високооплачуваної, але стресової, важкої роботи на маншоплачувану, але спокійнішу.	Відмова від кар'єрного росту, встановлення нових пріоритетів для саморозвитку працівника, зміна життєвих цінностей
PDCA	Управління кадрами	У працівників формуються навички виконувати 4 основні дії: планування (plan), виконання (do), перевірка (check), оцінювання результату (act)	З урахуванням професійного росту працівників забезпечується ротація та кар'єрне зростання на підприємстві
Система довічного найму	Формування колективу	Працівник наймається на підприємстві після закінчення навчання, досвід, компетенції здобуває на тому ж підприємстві й не змінює місце роботи.	Формування корпоративного духу, кадрової безпеки.

* узагальнено авторами на основі джерел [2, 4, 5, 10]

Література

1. Балабанова, Л.В. Стратегічне управління персоналом підприємства: навч. посібник / Л.В. Балабанова, О.В. Стельмашенко. — К.: Знання, 2011. — 236 с.
2. Білорус Т.В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства / Т.В. Білорус. — Ірпін: НАДПС України, 2007. — 172 с.
3. Виханский О.С. Стратегическое управление / О.С. Виханский. — Москва: Гардарика, 1998. — 296 с.
4. Гладка О.Д., Жеребйов Р.Я., Сучасні технології розвитку кадрового потенціалу будівельної організації: аналіз деяких моделей, проблем і методик їхнього застосування / Економіка будівництва і міського господарства. — 2008. — № 3, Т. 4 — С. 153–160.
5. Журавльова І.В. Бізнес-моделювання стратегічного управління інтелектуальним капіталом підприємства. — Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. Праць. — Вип. 28., 2009 — С. 142–145.
6. Касич А.О., Бурба О.А. Інноваційні підходи в практиці управління персоналом конкурентоспроможного підприємства / Науковий вісник Ужгородського національного університету. — Ужгород: УНУ, 2017. — Випуск 16, частина 1. — С. 130–134.
7. Колот А.М. Motivation for effective work staff social services / Науковий вісник Полісся Чернігівського національного технологічного університету. — Том 2, № 1(9)., 2017 — С. 110–114.
8. Пучкова С.І. Кадровий аудит в умовах кризи / С.І. Пучкова // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2011. — Вип. 3. — С. 189–196.
9. Розметова О.Г. Інноваційні методи управління персоналом як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємств індустрії гостинності / Ефективна економіка. — 2013. — № 3. — Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua
10. Чернишова Є.Р. Розвиток кадрового потенціалу навчальних закладів системи вищої освіти: зарубіжний досвід / Є.Р. Чернишова // Порівняльно-педагогічні студії. — 2012. — Вип. 2. — С. 70–82.

References

1. Balabanova, L. V. (2011) Strategichne upravlinnja personalom pidpyjemstva: navch. posibnyk [Strategic personnel management of the enterprise]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
2. Bilopus T. V. (2007) Stpateghichne uppavlinnja kadvovym potencialom pidpppyjemstva [Strategic management of personnel potential of the enterprise]. Irpin: NADPS [in Ukrainian]
3. Vihanskiy O. S. (1998) Strategicheskoe upravlenie [Strategic management]. Moskva: Gardarika[in Russia].
4. Ghladka O. D. & Zhepebjov P. Ja., (2008) Suchasni tekhnologhiji pozvytku kadvovogho potencialu budiveljnoji opghanizaciji: analiz dejakykh modelej, ppoblem i metodyk jikhnjogho zastosuvannja [Modern technologies for the development of human resources potential of a construction organization: the abilities of some moodles, playpoints and methodology of their application. Ekonomika budivnyctva i misjkgogho ghospodapstva — The economy of construction and local economic development, 3, 153–160, [in Ukrainian].
5. Zhuravljova I. V. (2009) Biznes-modeljuvannja strateghichnogho upravlinnja intelektualnym kapitalom pidprijemstva [Business Modeling Strategic intellectual capital management company]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti — Bulletin of the Economy of Transport and Industry, 28, 142–145, [in Ukrainian].
6. Kasych A. O. & Burba O. A. (2017) Innovacijni pidkhody v praktyci upravlinnja personalom konkurentospromozhnogho pidprijemstva [Innovative approaches in the practice of personnel management of a competitive enterprise]. Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu — Scientific herald of Uzhgorod National University, 16, 130–134, [in Ukrainian].
7. Kolot A. M. (2017) Motivation for effective work staff social services [Motivation for effective work staff social services] / Naukovyj visnyk Polissja Chernighivskogho nacionaljnogho tekhnologhichnogho universytetu. — Polissja, 1(9), 110–114[in Ukrainian].
8. Puchkova S. I. (2011) Kadrovij auyt v umovakh kryzy [Personnel audit in crisis] Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj. — Bulletin of socio-economic research, 3 S. 189–196, [in Ukrainian].
9. Rozmetova O. Gh. (2013) Innovacijni metody upravlinnja personalom jak faktor pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidprijemstv industrijy ghostynnosti [Innovative methods of personnel management as a factor for increasing the competitiveness of the hospitality industry]. Efektyvna ekonomika — Effective economy, 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1289&p=1> [in Ukrainian].
10. Chepnyshova Je. P. (2012) Pozvytok kadrovogho potencialu navchalnykh zakladiv systemy vyshhoji osvity: zarubizhnyj dosvid [Development of personnel potential of educational institutions of the higher education system: foreign experience] Popivnjalno-pedagoghichni studiji. — Comparative and pedagogical studios 2, 70–82, [in Ukrainian].

Устенко Андрій Олександрович
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу і контролінгу
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу*

Устенко Андрей Александрович
*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры маркетинга и контроллинга
Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа*

Ustenko Andrii
*Doctor of Economics, Professor
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

Потьомкіна Наталія Юріївна
*студентка
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

Потёмкина Наталья Юрьевна
*студентка
Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа*

Potiomkina Nataliia
*Student of the
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ «ВІРУСНОГО» МАРКЕТИНГУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ ПАЛИВНОГО РИНКУ

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПОВ «ВИРУСНОГО» МАРКЕТИНГА В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЕМ ТОПЛИВНОГО РЫНКА

APPLICATION OF PRINCIPLES OF 'VIRAL' MARKETING IN MANAGEMENT OF ENTERPRISE OF FUEL MARKET

Анотація. У статті аналізуються принципи «вірусного» маркетингу як нового поняття в економічній науці. Підприємства застосовують принципи «вірусності» задля максимізації поширення інформації, надаючи їй «заразливості». Визначено специфіку використання техніки «вірусного» маркетингу в управлінні підприємствами паливної промисловості в сучасних умовах перехідної економіки України. Досліджено використання цих принципів на паливному ринку України. Розглянуто формування і створення «вірусної» методики в управлінні компанією, яка займає провідне місце на ринку енергоносіїв на території України. Виділено шість основних аспектів впливу на цільову аудиторію бренду. Акцентовано увагу на таких поняттях, як «соціальна валюта», «тригери», «емоції», «суспільство», «практична цінність» та «історії». Охарактеризовано структурні елементи, які, з одного боку, стимулюють розвиток підприємства, забезпечуючи йому конкурентоспроможну позицію на ринку, а з іншого – мають здатність поширюватись самостійно серед потенційних споживачів продукції. Запропоновано комплекс принципів, які закладаються в систему менеджменту підприємства, активізуючи водночас і вплив на споживача. Обґрунтовано доцільність подальшого використання принципів «вірусності» з метою просування вузькоспеціалізованої продукції та бренду загалом.

Ключові слова: «вірусний» маркетинг, принципи «заразливості», підприємство, паливний ринок, контент, тригери.

Аннотация. В статье анализируются принципы «вирусного» маркетинга как нового понятия в экономической науке. Предприятия применяют принципы «вирусности» для максимизации распространения информации, предоставляя ей «заразительности». Определено специфику использования техники «вирусного» маркетинга в управлении предприятиями топливной промышленности в современных условиях переходной экономики Украины. Исследовано использование

єтих принципів на топливному ринку України. Розглянуто формування і створення «вірусної» методики в управлінні компанією, яка займає провідне місце на ринку енергоносіїв на території України. Виділено шість основних аспектів впливу на цільову аудиторію бренду. Акцентовано увагу на таких поняттях, як «соціальна валюта», «триггери», «емоції», «общество», «практична цінність» і «історії». Охарактеризовано структурні елементи, які, з однієї сторони, стимулюють розвиток підприємства, забезпечуючи йому конкурентоспособну позицію на ринку, а з іншої – мають здатність розповсюджуватися самостійно серед потенціальних споживачів продукції. Представлено комплекс принципів, які закладаються в систему менеджменту підприємства, активізуючи одночасно і вплив на споживача. Обґрунтовано доцільність подальшого використання принципів «вірусності» з метою просування спеціалізованої продукції і бренду в цілому.

Ключові слова: «вірусний» маркетинг, принципи «заразливості», підприємство, топливний ринок, контент, триггери.

Summary. The principles of 'viral' marketing as a new concept in economics are analyzed in the article. Enterprises use the 'viral' principles to maximize the spread of information, giving it 'contagious' qualities. The specificity of the use of 'viral' marketing technique in the management of enterprises of the fuel industry in the current conditions of the transition economy of Ukraine is determined. The use of these principles in the fuel market of Ukraine is explored. The formation and creation of a 'viral' methodology in the management of the company, which occupies a leading position in the market of energy sources on the territory of Ukraine, are considered. Six major aspects of effect on the target audience of the brand are identified. The emphasis is on such concepts as 'social currency', 'triggers', 'emotions', 'public', 'practical value', and 'stories'. The structural elements, which, on the one hand, stimulate the development of an enterprise, providing it a competitive position in the market, and, on the other hand, have the ability to spread independently among potential consumers of products, are characterized. A set of principles that are laid down in the management system of the enterprise, activating at the same time the effect on the consumer, is proposed. The expediency of further use of the 'viral' principles in order to promote highly specialized products and brand in general is grounded.

Key words: 'viral' marketing, principles of 'contagiousness', enterprise, fuel market, content, triggers.

Постановка проблеми. У наш час, коли різноманіття товарів та послуг може задовольнити майже усі бажання споживачів, дедалі більшого поширення набуває маркетингова комунікація, просування товару, його ефективна реклама. Саме ті товари й послуги, про котрі знатиме велика кількість людей, матимуть більші шанси на зростання обсягів продажу та, відповідно, підвищення прибутковості фірми, яка їх створює та продає. Реклама сьогодні займає чи не найголовніше місце серед методів впливу на цільову аудиторію (target audience). Розвиток сучасної економічної науки та маркетингу зокрема досягнув такого рівня, коли цільова аудиторія здатна самостійно, без примусу, свідомо чи, несвідомо поширювати інформацію про бренд, товар чи послугу. Техніку так званого «вірусного» маркетингу сьогодні застосовують більшість брендів з метою якнайшвидшого і всеохоплюючого просування свого продукту.

Сотні й тисячі фірм у всьому світі поширюють інформацію про свої ресторани, техніку чи одяг. Але існують такі види продуктів, котрі не вдаються до різноманітних рекламних акцій. Яскравим прикладом такого явища є товари паливного ринку. Вони за своєю природою не можуть мати нових моделей чи оновленого асортименту. Незважаючи на типову

визначеність, деякі бренди досягають значних успіхів, навіть будучи гравцями паливного ринку. Це пояснюється тим, що принципи «вірусного маркетингу» можуть поширюватись і на паливну промисловість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. «Вірусний маркетинг» є відносно новим поняттям в економіці. Популяризував цей термін професор Гарвардської Школи Бізнесу Джеффри Рейпорт (Jeffrey Rayport) у своїй статті «The Virus of Marketing» у 1996 році [2]. На його думку, «вірусна» реклама є найефективнішим видом реклами саме через свій вплив на підсвідомість та емоції людини, не витрачаючи при цьому значних грошових ресурсів. Своє дослідження у цій сфері провели також Малкольм Гладуелл (Malcolm Gladwell) у книзі «Переломний момент» («The Tipping Point», 2000) [5], Чип та Ден Хіз (Chip and Dan Heath) у книзі «Зроблено, щоб прилипати» («Made to Stick», 2006), Йона Бергер (Jonah Berger) у книзі «Заразливий: Чому товари та ідеї стають популярними» («Contagious: Why Things Catch On», 2013) [4], Джессіка Лівінгстон (Jessica Livingston) у книзі «Як все починалося. Apple, PayPal, Yahoo! і ще 20 історій відомих стартапів очима їх засновників» («Founders at Work: Stories of Startups' Early Days») [10]. Тематика «вірусного» маркетингу не набула широкого поширен-

ня у працях українських вчених. Окремі аспекти застосування інструментів «вірусного» маркетингу висвітлено у вітчизняних працях Д. Ковалевського [6], С. Ковальчук [7], Д. Козлова [8], В. Крутьських [9], І. Лілик [11], І. Сайчука [11], С. Мамалиги [12], В. Тринчука [13]. Але у зв'язку із тенденцією до глобалізації, аналіз та вивчення принципів «вірусного» маркетингу у сучасній економіці України є актуальним та необхідним.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження принципів «вірусного» маркетингу в паливній промисловості України на прикладі мережі АЗС «ОККО».

Виклад основного матеріалу. Паливна промисловість займає важливе місце у структурі промисловості України загалом. У 2016 році результати експертного опитування газети «Бізнес» показали, що мережа автозаправних комплексів «ОККО» є компанією з найкращою репутацією та найбільшим показником довіри українців [3]. Компанія функціонує з 2000 року і продовжує зростати. Просування продуктів автозаправних комплексів не є необхідністю, саме тому компанія вдалась до особливих методів створення «заразливого» контенту (з англійської content — зміст).

Застосування біологічного терміна пояснюється тим, що поширення контенту підпорядковується законам поширення вірусів — максимально швидко максимальній кількості людей. На думку бізнес-експерта, професора Вортонської школи бізнесу при Пенсільванському університеті (англ. The Wharton School of the University of Pennsylvania) Й. Берґера, такий контент стає заразливим, ним хочуть поділитися чи наслідувати його [4, с. 30].

Йона Берґер створив 6 ключових принципів «заразливості», назвавши їх STEPPS (з англійської step — крок). Їх наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Принципи «заразливості»

Абревіатура	Англійська назва принципу	Українська назва принципу
S	Social Currency	Соціальна валюта
T	Triggers	Тригери
E	Emotions	Емоції
P	Public	Суспільство
P	Practical Value	Практична цінність
S	Stories	Історії

Джерело: складено авторами на основі [4, с. 217]

Застосування цих принципів можливе і в бізнесі енергоносіїв. Яскравим прикладом цьому є мережа автозаправних комплексів «ОККО».

Щоб яка-небудь інформація стала загальною, її, звісно ж, необхідно поширити. Контент повинен мати здатність самостійно поширюватись, створювати поведінкові залишки. «ОККО» позиціонує себе як екологічно відповідальну компанію. Хоча продаж нафтопродуктів — бізнес зовсім неекологічний і бензин — неекологічний продукт, компанія зменшує його вплив на середовище: впроваджує використання двостінних резервуарів, відповідних технологій, які зменшують вихід парів у атмосферу, торгує пальним найвищих стандартів. «ОККО» щороку інвестує мільйони гривень для вдосконалення систем екологічної безпеки [1, с. 111]. Всі ці інновації не є відомими для користувачів. Тому компанія зробила особисте загальним, генеруючи публічні сигнали для приватного вибору та думок на перший погляд непомітним кроком. На офіційному сайті компанії можна помітити таку річ: якщо користувач не торкатиметься комп'ютера, екран потемніє, а посередні з'явиться напис: «Енергоощадний режим. Наведіть курсор, щоб повернутися до сторінки» [3]. Вплив на *суспільство* сильніший, коли поведінка бренду спостережувана. Таким кроком компанія стверджує, що не просто продає пальне, а справді думає про екологію та раціональне використання ресурсів. «ОККО» зуміла показати те, що на перший погляд є внутрішнім, адже те, що створене, щоб показати, — створене, щоб зростати [4, с. 157].

Зважаючи на усі принципи біхевіоризму (з англійської behavior — поведінка), відомо, що люди діляться інформацією, яка створює їм позитивний імідж. Обговорення неймовірного, екстраординарного, того, що варте уваги, створює *соціальну валюту*. Наголосивши на незвичайності ідеї, бренд викликає обговорення. Одним із шляхів зацікавлення — зламати у людей стереотип очікування [4, с. 49]. В «ОККО» наголошують, що цінність часу клієнта велика, тому в кафе на АЗС діє правило п'ятнадцяти хвилин: якщо замовлення не буде на столі через 15 хвилин, клієнт отримує чай, каву чи інший напій у подарунок [1, с. 106]. Це підкреслює те, що в «ОККО» знають, де є межа очікування клієнта, після перетину якої у нього з'явиться враження, що він втрачає час. Споживач поширюватиме таку інформацію, яка позитивно впливатиме на його імідж.

Люди мислять категоріями розповіді. *Історії* можуть слугувати вмістилищами і носіями інформації, передаючи їх від одних людей до інших. Сьогодні історіям інших людей довіряють більше, ніж рекламній агітації. З 2015 року «ОККО» відкривають дружні для байкерів заправки, де є паркувальні місця для десятка мотоциклів, навіс для їх захисту від дощу, спеціальні вішаки для мотошоломів, мийка

для мототехніки, обмежувачі руху автомобілів тощо [3]. Такі історії дають можливість невимушено обговорювати ідеї. Компанія створила носія історії, яку поширюватимуть. «Заразливість» найбільше цінується, коли бренд інтегрований в історію, вплетений в оповідь, що неможливо розповісти так, щоб не згадати про сам бренд [4, с. 200]. «Вірусність» повинна бути також цінною: на таких АЗС можна скористатись електронною мапою, підзарядити гаджети тощо. Інформація про відкриття biker-friendly заправок в селі Рясне-Руське, що на Львівщині, миттєво поширилось серед власників такого виду транспорту. Відразу після відкриття таких заправок відбувся справжній байкерський з'їзд.

Цільовий ринок — це завжди люди. Їм належить звичка ділитися корисною інформацією. Саме *практична цінність* сприяє заразливості. Один із основних принципів «теорії перспективи» Деніела Канемана (Daniel Kahneman) та Амоса Тверські (Amos Tversky) твердить, що люди не оцінюють явища в абсолютних одиницях. Вони роблять оцінку, порівнюючи їх з певним еталоном, точкою відліку [4, с. 166–167]. Саме тому мережа «ОККО» із 2008 року запровадила програму безбар'єрності, яка має на меті забезпечити комфорт і доступ до сервісів для усіх категорій клієнтів. Кожен новозбудований та реконструйований автозаправний комплекс враховуватиме певні стандарти. Станом на 2015 рік 155 із 399 об'єктів мережі (приблизно 40%) мають пандуси, поручні, широкі входні двері, достатньо місця в торгових залах, ресторанах, кафе, щоб людям на інвалідних візках було зручно пересуватися. 64 АЗС мають паркувальні місця для людей з особливими потребами. 53 АЗС мають спеціально обладнані санвузли та пристосовані вбиральні для людей з обмеженими фізичними можливостями. Не менш важливою та корисною інформацією є те, що на тридцяти АЗС «ОККО» є спеціальні столики для пеленання у вбиральнях, у ресторанах — дитячі крісла для годування, а в меню — страви для дітей. Мережа «ОККО» має також 8 безпечно обладнаних дитячих майданчиків [1, с. 106]. Така виняткова цінність отримала відповідне поширення. На перший погляд здається, що контент, який має численнішу аудиторію, пошириться більше. Вужчий контент, як-от особливі умови для людей з обмеженими фізичними властивостями чи для сімей з маленькими дітьми, відразу нагадує клієнту про особливу людину з кола друзів чи сім'ї, якій захочеться зробити приємне, посилаючись на таку інформацію. На підсвідомому рівні здаватиметься, що ця тема наче створена для цієї людини, і клієнт просто змушений поділитися нею. Істотний, реле-

вантний контент можуть поширювати частіше, але контент, що зацікавить значно вужчу аудиторію, має шанси стати «вірусним» [4, с. 179].

Емоції спонукають людей ділитися ними. Позитивні повідомлення частіше поширюються, адже формують позитивне реноме відправника. Позитивні емоції, як-от натхнення чи утіха, активізують людину, спонукають до поширення інформації [4, с. 114–116]. Незважаючи на те, що «ОККО» була першою компанією, яка надавала можливість харчуватися на заправці, тепер кафе можна зустріти на усіх АЗС. На сьогодні конкурентною перевагою виступає не тільки висока планка стандартів якості та обслуговування, а й відкриття повноцінних закладів харчування. У 2007 році у місті Сколе Львівської області відкрито перший ресторан «A la minute», меню якого знищувало усі стереотипи про те, як можна харчуватися на заправці. Тут можна скуштувати різні види супів, стейки та шашлики [1, с. 104]. Це спричинило стрімкий обмін інформацією про кардинально нову їжу на заправках. Активізація емоцій людини — ось що виступило ключем до поширення. Люди були здивовані та вражені. Їм здавалося, що європейські рецепти на заправках замість звичних хотдогів — це щось неможливе. Всього за кілька років мережа закладів харчування «ОККО» покрила всі основні шляхи сполучення в Україні. Станом на квітень 2016 року відкрито 32 ресторани «A la minute». Щоб у споживачів не виникало відчуття набридання, на базі АЗС вирішено створити ще одну мережу ресторанів. Мережа ресторанів «A la minute» втілювала французьку кухню, нова — «Pasta Mia» — італійську у зрозумілому для українців форматі. Перший ресторан засновано у 2011 році в Рівному. Сьогодні ресторанів «Pasta Mia» вісім [3]. В ресторанах працював принцип швидкого приготування якісних та смачних страв. Застосування особливої технології дозволяло пасті потрапляти до клієнта за 3–4 хвилини. В меню є різноманітні пасти, крем-супи, піци, салати та десерти. Бували й випадки, що люди їхали на заправку саме з метою побачити, як готуються їхні улюблені страви на заправці за лічені хвилини, при чому їх смак не програвав смакам страв із найдорожчих ресторанів. Запровадження в меню супів у ресторанах на АЗС є значним стрибком у цій сфері. Компанія використовує спеціальну технологію шокового замороження супу, при якому всі корисні вітаміни та мікроелементи зберігаються у належних кондиціях. Розмороження не несе шкоди для складників і проходить доволі швидко. Незважаючи на шалений сплеск емоцій щодо ресторанів на АЗС, звичайні кафе, яких налічується 391, не стали застарілими. Вони продовжують роз-

виватись та вдосконалюватися. До прикладу, кавові зерна із 100% арабіки «ОККО» закуповує в компанії «Rombouts», яка є офіційним постачальником кави до королівського двору Бельгії [1, с. 105]. Знову ж таки, це викликає сильні емоції у споживачів, адже людям важко повірити у такий високоякісний сервіс на звичайних заправках України. Та компанія вирішила й надалі вражати та дивувати своїх клієнтів. У Києві відбулося відкриття ресторану паназійської кухні «Meiwei», де приготування страв відбувається зі свіжих продуктів на очах у відвідувачів. Успіх таких, на перший погляд, нереальних ідей пояснюється активізацією емоцій людини, посиленням серцебиття, що спонукає до більшого обговорення і поширення «вірусної» інформації, адже хто переїмається, той поділяє [4, с. 102].

У психології «вірусного» маркетингу часто використовується людська звичка обговорювати цікаві теми, товари чи послуги з іншими людьми. Змусити людей говорити про щось незвичайне не означає, що потрібно змінювати стратегію маркетингової підтримки продукту, вкладати додаткові кошти у рекламу, змінювати цінову політику чи провадити промоційні (з англійської *promotion* — просування) кампанії. Достатньо застосовувати *тригери* (з англійської *trigger* — приводити в дію). Вони виступають невеликими зовнішніми нагадуваннями для споріднених концепцій чи ідей. Тригери спрацьовують як пам'ятки, вони спонукають людей не тільки говорити, але й говорити постійно [4, с. 74–75]. Науково-технічний прогрес продовжує стрімко входити у людське життя. Саме тому вже за двадцять років у структурі споживання буде велика частка машин з електричними двигунами. Прогнозується також використання автомобілів з водневими двигунами. Хоча машини на звичайному пальному залишаться, ринок матиме тенденцію до мімікрії в сторону нових джерел енергії, таких як електрика та водень. У 2012 році на одній із АЗС «ОККО» міста Київ встановлено пристрій для заряджання електромобілів [3]. В кожного власника електромобіля відразу виникатиме запитання щодо того, як часто він зможе зарядити своє авто. Саме в цей момент у свідомості людини виникає тригер, іншими словами, потужна асоціація: «електромобіль — його зарядження». Ефективний спусковий гачок важливіший за ефектне текстове повідомлення. А коли ці два пункти органічно поєднуються, то дія тригера дає результат: відстань між АЗС із зарядними пристроями для електромобілів не перевищує 300 км, а це означає, що заряду повинно вистачити до наступної станції. Станом на сьогодні такі зарядні пристрої є на 39 заправках у 12 областях країни (Рис. 1).

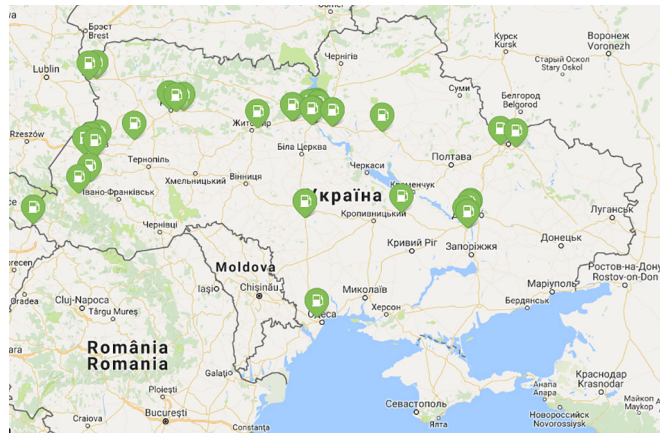

Рис. 1. Карта АЗК «ОККО», на яких розміщені зарядні пристрої для електромобілів

Джерело: [3], розробка авторів

Збільшення ареалу розповсюдження збільшило рівень обговорень. Тригери слугують підґрунтям для особистих рекомендацій і «заразливості», вони спонукають до обговорення ідей та підтримують її [4, с. 83]. Скористатись таким чарджером (з англійської *charger* — зарядний пристрій) водії можуть безкоштовно. Частка електромобілів з часом невпинно збільшуватиметься, саме тому керівництво «ОККО» обрало стратегію адаптації до нових умов ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мережа автозаправних комплексів «ОККО» стала першою в Україні компанією паливного ринку з цілим спектром додаткових послуг — магазинами, кафе, мийками. Перший такий автозаправний комплекс із магазином, автомийкою та кафе відкрився у 2000 році у Львові. Першість «ОККО» належить і у встановленні зарядних пристроїв для електромобілів. Усі ці переваги підкреслювалися якістю сервісу та якістю пального, яка контролюється мобільними лабораторіями Центру паливних досліджень ТФС (Testing Fuel Center) [1, с. 107]. Сьогодні, коли кафе є на усіх заправках, вирізнятися тільки рівнем якості та обслуговування недостатньо. Інновації, введення яких контролюється керівництвом компанії «ОККО», повинні підкріплюватися застосуванням принципів, що допоможуть поширюватися інформації методом WOM (з англійської *word-of-mouth* — із уст в уста).

Таким чином, саме неформальні способи передачі усної інформації про товари чи послуги від споживача споживачу сприятимуть «вірусному» поширенню інформації. Застосування принципів «вірусного» маркетингу в будь-якій сфері діяльності сприятиме проптовхуванню своєї продукції чи задумів. Навіть ринок енергоносіїв, який на перший погляд не має чітко виражених можливостей диверсифікації продукції, здатен застосувати психологію «вірусності»,

як це зробила компанія «ОККО». Їхня «вірусність» обов'язково цінна, адже у всіх наведених перевагах можна пересвідчитись. Інформація подається таким чином, що для її поширення не потрібно залучати надсучасні методи реклами, бо вона здатна розповсюджуватись споживачами самостійно. Нововведення та інновації «ОККО» викликають здивування (емоції) та легко зауважуються (соціальна валюта). Крім

того, компанія показує свої переваги (практична цінність) в розповіді (історії) для усіх верств населення публічно (суспільство). Зростання кількості електромобілів забезпечує готові нагадування (тригери). Застосування найсучасніших технологій «вірусного» маркетингу і соціального впливу в сучасному конкурентному середовищі здатне зробити будь-який товар, бренд, ідею чи послугу «заразливою».

Література

1. «10 успішних українських брендів» — Брустурів: Дискурсус, 2017. — 192 с.
2. fastcompany.com [Електронний ресурс]: Електронні дані. — Режим доступу: <https://www.fastcompany.com/27701/virus-marketing> (дата звернення 06.02.2018). — Назва з екрана.
3. okko.ua [Електронний ресурс]: Електронні дані. — Режим доступу: <https://www.okko.ua> (дата звернення 06.02.2018). — Назва з екрана.
4. Бергер Й. Заразливий / Пер. з англійської Олени Замойської. — К.: Наш Формат, 2015. — 224 с.
5. Гладуелл Малкольм. Переломный момент. Как незначительные изменения приводят к глобальным переменам / Малкольм Гладуелл. — Альпина Паблшер, 2013. — 374 с.
6. Ковалевский Д. М. Вирусный маркетинг, как он есть / Д. М. Ковалевский — М.: Эксмо, 2011. — 212 с.
7. Ковальчук С. В. Вірусний маркетинг — ліки від кризи / С. В. Ковальчук, О. С. Тябіна // Вісник Хмельницького національного університету «Економічні науки». — 2009. — № 6, т. 3. — С. 72–75.
8. Козлов Д. В. Вірусний маркетинг: формат має значення / Д. В. Козлов // Інтернет-маркетинг. — 2008. — № 4. — С. 228–234.
9. Крутських В. О. Вірусний маркетинг як інструмент комунікативної діяльності міжнародного благодійного фонду «Таблеточки» [Електронний ресурс] / В. О. Крутських // Інформаційне суспільство. — 2015. — Вип. 22. — С. 46–50. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2015_22_9.
10. Ливингстон Дж. Как все начиналось. Apple, PayPal, Yahoo! и еще 20 историй известных стартапов глазами их основателей / Джессика Ливингстон. — М.: Эксмо, 2011. — 496 с.
11. Лилик І. Мегатренди суспільного розвитку і маркетинг / І. Лилик, І. Сайчук // Економічний часопис-XXI. — 2008. — № 9–10. — С. 12–15.
12. Мамалига С. В. Сучасні напрямки розвитку маркетингу / С. В. Мамалига, К. М. Чорнокозинська // Економіка і управління. — 2012. — № 3. — С. 72–77.
13. Тринчук В. Вірусний маркетинг страхових компаній / В. Тринчук, В. Короленко // Страхова справа. — 2010. — № 1. — С. 42–47.

References

1. 10 uspishnykh ukrains'kykh brendiv [10 successful Ukrainian brands] (2017), Dyskursus, Brusturiv, Ukraine.
2. fastcompany.com (1996), available at: <https://www.fastcompany.com/27701/virus-marketing> (Accessed 06 February 2018).
3. okko.ua (2017), available at: <https://www.okko.ua> (Accessed 06 February 2018).
4. Berger, J. (2015), Zrazlyvyj [Contagious], Nash Format, Kyiv, Ukraine.
5. Gladuell Malkolm. Perelomnyy moment. Kak neznachitelnye izmeneniya privodyat k globalnym peremenam / Malkolm Gladuell. — Alpina Pablisher, 2013. — 374 s.
6. Kovalevskiy D. M. Virusnyy marketing, kak on est / D. M. Kovalevskiy — M.: Eksmo, 2011. — 212 s.
7. Kovalchuk S. V. Virusnyi marketynh — liky vid kryzy / S. V. Kovalchuk, O. S. Tiabina // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu «Ekonomichni nauky». — 2009. — № 6, t.3. — S. 72–75.
8. Kozlov D. V. Virusnyi marketynh: format maie znachennia / D. V. Kozlov // Ynternet-marketynh. — 2008. — № 4. — S. 228–234.
9. Krutskykh V. O. Virusnyi marketynh yak instrument komunikatyvnoi diialnosti mizhnarodnoho blahodiinoho fondu «Tabletochky» [Elektronnyi resurs] / V. O. Krutskykh // Informatsiine suspilstvo. — 2015. — Vyp. 22. — S. 46–50. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2015_22_9.
10. Livingston Dzh. Kak vse nachinalos. Apple, PayPal, Yahoo! i eshche 20 istoriy izvestnykh startapov glazami ikh osnovateley / Dzhessika Livingston. — M.: Eksmo, 2011. — 496 s.
11. Lylyk I. Mehatrendy suspilnoho rozvytku i marketynh / I. Lylyk, I. Saichuk // Ekonomichni chasopys-XXI. — 2008. — № 9–10. — S. 12–15.
12. Mamalyha S. V. Suchasni napriamky rozvytku marketynhu / S. V. Mamalyha, K. M. Chornokozynska // Ekonomika i upravlinnia. — 2012. — № 3. — S. 72–77.
13. Trynchuk V. Virusnyi marketynh strakhovykh kompanii / V. Trynchuk, V. Korolenko // Strakhova sprava. — 2010. — № 1. — S. 42–47.

Бутрим Оксана Володимирівна

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії економіки низьковуглецевого розвитку агросфери
Інститут агроекології і природокористування НААН*

Бутрим Оксана Владимировна

*кандидат экономических наук, старший научный сотрудник,
заведующий лабораторией экономики низкоуглеродного развития агросферы
Институт агроэкологии и природопользования НААН*

Butrym Oksana

*PhD of Economic Sciences, Senior Researcher,
Supervisor of the Laboratory of Department of
Institutional Provision of Natural Resources
Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НИЗКОУГЛЕРОДНОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE PROVISION OF LOW-CARBON LAND USE IN AGRICULTURE

Анотація. Реалії розвитку виробничо-економічних відносин та екологічні запити суспільства призвели до змін як в усвідомленні властивостей земельних ресурсів, так і їх характеристик, що спричинює розвиток не лише організації процесів землекористування, а і принципів та їх ієрархії. Стан агроресурсного потенціалу зумовлює тотожність рангу принципів відновлення і збереження родючості сільськогосподарських ґрунтів на тлі необхідності забезпечення прийнятних показників рентабельності агровиробничої діяльності. Це можливо при фінансово-економічній відповідальності землекористувача за рівень якісних характеристик земельних ресурсів, які з'являються в результаті їх використання. До останнього часу вартість агроресурсного потенціалу не в повній мірі враховувалась у процесі виробництва рослинницької продукції, що дозволяло нарощувати прибутки за рахунок виснаження родючості земель. Розв'язання цієї проблеми вбачається можливим шляхом запровадження низьковуглецевого землекористування, що сприяє підвищенню капіталізації земельних ресурсів через продаж набутих вуглецевих одиниць. Такий підхід засновується на модифікації ключового принципу РКЗК ООН «забруднювач платить» до вигляду «користувач відшкодовує», який було запропоновано Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 1972 р., тобто відшкодовувати збитки землі (забезпечувати фінансування реалізації землеохоронних заходів) повинен той, хто їх загав. Аналізу розвитку вихідних позицій, які є теоретичною основою забезпечення низьковуглецевого землекористування і присвячено цю роботу.

Ключові слова: низьковуглецеве землекористування, резервуар мінеральних ґрунтів, землі сільськогосподарського призначення, агроресурсний потенціал, принципи.

Аннотация. Реалии развития общественно-экономических отношений и экологические требования общества привели к изменениям как в понимании особенностей земельных ресурсов, так и их характеристик, то инициировало развитие не только организации процессов землепользования, а и принципов их иерархии. Состояние агроресурсного потенциала обусловило идентичность ранга принципов возобновления и охраны плодородия сельскохозяйственных почв на фоне необходимости обеспечения приемлемых показателей рентабельности агропроизводственной деятельности. Это возможно при финансово-экономической ответственности землепользователя за уровень качественных характеристик земельных ресурсов, которые появляются в результате их использования. До последнего времени стоимость агроресурсного потенциала не вполне учитывалась в процессе производства растениеводческой продукции, что позволяло

наращивать прибыль за счет истощения плодородия земель. Решение этой проблемы представляется возможной путем внедрения низкоуглеродного землепользования, который содействует повышению капитализации земельных ресурсов путем последующих продаж полученных углеродных единиц. Такой подход основывается на модификации ключевого принципа РКИК ООН «загрязнитель платит», который был предложен Организацией экономического сотрудничества и развития (ЩЭСР) в 1972 г., а именно компенсировать убытки земле должен тот, кто их нанес – обеспечивать финансирование реализации землеохранных мероприятий. Анализу развития исходных позиций, которые являются теоретической основой обеспечения низкоуглеродного землепользования и посвящено эту работу.

Ключевые слова: низкоуглеродное землепользование, резервуар минеральных почв, земли сельскохозяйственного назначения, агресурсный потенциал, принципы.

Summary. The realities of the development of industrial-economic relations and ecological demands of the society have led to changes both in awareness of the features of land resources and their characteristics, which causes the development not only of the organization of land use processes, but also of the principles and their hierarchy. The state of the agro-resource potential determines the identity of the rank of principles of restoration and preservation of agricultural soil fertility against the background of the need to ensure acceptable indicators of the profitability of agro-business activities. This is possible with the financial and economic responsibility of the land user for the level of qualitative characteristics of land resources that appear as a results of their using. Until recently, the cost of agro-resource potential was not fully taken into account in the process of production of crop production that allowed to increase profits due to the depletion of the land fertility. The solution to this problem can be done through the introduction of low-carbon land use, which contributes to increasing the capitalization of land resources through the sale of carbon acquired units. Such an approach is based on the modification of the key UNFCCC principle of the «polluter pays» to the «user compensates» proposed by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) in 1972. So, that means that land user should to compensate the damage to the land (to provide financing for the implementation of land protection measures). The analysis of the development of initial positions, which is the theoretical basis for the provision of low-carbon land use, is dedicated to this work.

Key words: low-carbon land-use, pool of mineral soils, agricultural land, principles.

Постановка проблеми. Екстенсивний характер економічного розвитку суспільства на основі сировинної орієнтації виробничої складової, і у тому числі нарощування прибутків агровиробництва за рахунок виснаження агресурсного потенціалу, в світі визнано як безперспективні та економічно збиткові. Міжнародна громадськість намагається коригувати ці процеси шляхом домовленостей та спільними зобов'язаннями щодо скорочення сумарного рівня антропогенного тиску на довкілля, прикладом чого є Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату та ряд наступних документів. Україна також долучилась до цих процесів та докладає зусиль щодо виконання зобов'язань за міжнародними угодами. Наприклад, у ключі розбудови національної системи інвентаризації парникових газів (ПГ), прийнято Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року [1] та запропоновано Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року [2] в яких окрема увага приділена необхідності активізації процесів поглинання у секторі землекористування. Тому низьковуглецеве використання земель сільськогосподарського призначення є актуальним напрямком не лише з еколого-економічних позицій, що підтверджується динамікою

деградації земель, а і з позицій виконання міжнародних зобов'язань. Низьковуглецеве землекористування забезпечує безвід'ємний баланс вуглецю у резервуарі мінеральних ґрунтів, але його запровадження потребує розвитку науково-теоретичних основ з наступним розвитком прикладних аспектів. Цим відкривається шлях активізації фінансово-економічних надходжень у сектор агровиробництва як з традиційних джерел, так і шляхом продажу вуглецевих одиниць, що є результатом реалізації системи землеохоронних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку теоретичної основи організації процесу використання земель увага приділялась постійно і акценти теоретичних обґрунтувань розвивались паралельно із суспільно-економічними запитами, що можна прослідкувати у роботах Я. Г. Фейгіна, К. Г. Гофмана, В. М. Трегобчука, А. М. Третьака, М. В. Андриїшина, М. А. Мицай, В. В. Горлачук, О. М. Семикін, О. В. Лебеденко та інших.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Цілями підготовки публікації було обґрунтування теоретичних основ і вихідних положень запровадження низьковуглецевого використання агроземель, встановлення його переваг та значення для відтворення і збереження агресурсного потенціалу регіонів.

Виклад основного матеріалу. Пошук шляхів вирішення кола екологічних проблем під оновленим кутом зору, активізує питання підвищення економічної відповідальності виробничої складової суспільного розвитку перед еколого-соціальною. Тобто відбувається зміщення акцентів пріоритетності у бік збереження прийняттого рівня екологічної безпеки перед економічними вигодами, за умов яких обсяги економічних прибутків від господарювання набувають статусу рівнозначної важливості нарівні зі збереженням навколишнього природного середовища. Отже, рентабельність діяльності підприємств стає прямо залежною від міри змін всіх компонентів навколишнього природного середовища під рівнем антропогенного тиску, що створюється від їх діяльності.

Трансформація ідей Ріо 1992 сьогодні набуває нових обрисів у вигляді концепції низьковуглецевого розвитку (НВР), коріння якої походить з Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. До останнього часу ще не напрацьовано достатньо глибоко однозначно чіткого визначення поняття НВР. В контексті РКЗК ООН, НВР зазвичай виражається через поняття «Low-Emission Development Strategies» (LEDS) — стратегії НВР, яке в свою чергу орієнтується на національні довгострокові стратегії розвитку з низьким рівнем викидів вуглецю, а в решті-решт, всіх ПГ, або враховують показники з планів економічного розвитку, що містять заходи з пом'якшення впливу на клімат. Впровадження LEDS передбачає технологічну модернізацію не лише виробничо-господарського комплексу, як окремої компоненти економічної системи, а передбачає оновлення більш високого рівня — всіх складових виробничих етапів і споживання. Поза РКЗК ООН, концепція LEDS також отримала визнання і підтримку з боку світової спільноти та провідні країни почали спрямовувати зростання з низьким рівнем викидів вуглецю. Все більше число міжнародних організацій і консультантів приймають участь в програмах розвитку з низьким рівнем викидів вуглецю, включаючи ПРООН, ЮНЕП, Світовий банк (в тому числі в рамках своєї програми сприяння управління енергетичним сектором (ESMAP)), ClimateWorks, розвиток мережі знань в області клімату, Всесвітній фонд дикої природи, Європейський Союз і ряд двосторонніх донорів.

Основна ідея цієї стратегії — збалансований розвиток господарського комплексу та країни в цілому, одночасно зі скороченням викидів парникових газів, зокрема двоокису вуглецю (CO₂). Це досягається шляхом впровадження енергоефективних заходів та заміни використання викопного палива на відновлювальні джерела енергії. Окреме місце в цій системі посідає аспект проблем з відновлення і збереження

агроресурсного потенціалу, який можливо вирішити шляхом запровадження низьковуглецевого способу використання земель сільськогосподарського призначення. За умов такого підходу забезпечується безвід'ємний баланс вуглецю, а отже і гумусу, у резервуарі мінеральних ґрунтів, який призводить до скорочення обсягів надходження ПГ до атмосфери, що є умовою і фактором збалансованого розвитку агросфери. Проте на цьому шляху виникають ряд перепон і бар'єрів економічного, політичного, організаційного, а підчас і психологічного характеру. Перш за все, це є проблеми, що пов'язані з загально економічною глобальною кризою, які у повній мірі стосуються і України. Також стримуючим фактором є недосконалість законодавчо-нормативного поля, через яку у господарюючих суб'єктах з'являється можливість оминати вимоги щодо впровадження заходів, спрямованих на забезпечення низьковуглецевого розвитку та/або впровадження їх не у повному обсязі чи на неналежному рівні якості. Крім того, негативним чином впливає відсутність комплексних програм національного і регіонального розвитку, у тому числі і програм забезпечення збалансованого землекористування. Це перешкоджає реалізації системи заходів на комплексній науково обґрунтованій основі. Натомість, існує загроза зосередити увагу виключно на короткострокових безсистемних заходах безпосередньої протидії змінам клімату.

Ситуація обтяжується відсутністю достатнього рівня зацікавленості, стимулів та важелів заохочення підприємців, у тому числі і агровиробників, у низьковуглецевому розвитку економічної діяльності. Комплекс зазначених бар'єрів і перепон створює високий рівень загроз недосягнення мети низьковуглецевого збалансованого землекористування. Натомість забезпечення НВР економіки і низьковуглецевого землекористування у тому числі, вимагає впровадження реформ економічної системи держави. Ключовою метою цих реформ є створення таких суспільно-виробничих умов, за яких темпи і обсяги приросту доданої вартості будуть напряму залежними від рівня якості характеристик навколишнього природного середовища та обернено залежними від міри антропогенного навантаження, що створюється цією діяльністю. Така мета вимагає, окрім залучення організаційно-економічних інструментів та удосконалення еколого-економічного механізму, ще і докладання значних зусиль у напрямі технічного прогресу, впровадження кращих практик господарювання на засадах використання новітніх технологій, що у комплексі спрямовується на скорочення обсягів надходження та вмісту вуглецю в атмосфері. Одним із можливих варіантів підходу

до пошуку удосконалень еколого-економічного механізму є розробка спроб розширення впровадження принципів гнучкості Кіотського протоколу у інші аспекти природоохоронної діяльності, яка може втілитись у розробці інструментів економічного характеру щодо регулювання процесів землекористування з метою збільшення запасів вуглецю в ґрунтах, а значить збереження родючості земель сільськогосподарського призначення.

Викладене свідчить про комплексний характер впливу підходів щодо НВР, оскільки це є складовою підґрунтя збалансованого розвитку з широкими спектром позитивних результатів його впровадження. За ствердженням Березницької [3, с. 41–43], НВР економіки є базовою складовою концепції «зеленої економіки» та сталого розвитку будь-якої держави в XXI столітті. Порівняно простіше викласти поняття НВР для секторів економічної діяльності, що мають в своїй основі процеси викидів (емісій) вуглецю чи інших парникових газів (ПГ) до атмосфери. Децю складніше визначитись із ситуацією, коли відбуваються процеси секвестрації (поглинання) ПГ, як це, наприклад, відбувається у секторах лісового чи сільського господарства. Проте, за аналогією з секторами-джерелами викидів, процеси поглинання також піддаються моніторингу та розрахунковим оцінкам і прогнозам, але у якості системи індикаторів та детермінант тут виступають кількісні параметри якісних характеристик стану середовища, які свідчать про обсяги накопиченого вуглецю.

Початковим кроком на шляху впровадження низьковуглецевого сільськогосподарського землекористування є викладення теоретичних засад цього процесу, що забезпечить досягнення кінцевої мети — відновлення і збереження агроресурсного потенціалу регіонів на тлі позитивної динаміки показників рентабельності та економічної прибутковості підприємницької діяльності сектору сільськогосподарського виробництва. Окреслимо у загальному вигляді групи принципів вимог до збалансованого землекористування, які стосуються і предмету нашого дослідження — низьковуглецевого використання земель сільськогосподарського призначення.

Перелік понять «земля», «землекористування», «земельні ресурси», «збалансоване землекористування», «низьковуглецеве землекористування», з різних аспектів характеризують один і той же процес — використання землі як засобу, предмету людської праці і за різних умов використовують різні аспекти ресурсного потенціалу землі. Можна провести короткий аналіз цих характеристик, від яких залежать аспекти науково-теоретичного обґрунтування

організації їх використання. Ресурси землі мають вичерпний характер як з просторової, так і з точки зору обмеженості всіх інших її потенціалів — запасів викопних копалин, можливостей розташування об'єктів суспільно-виробничої діяльності, у більш широкому розумінні — природно-кліматичних ресурсів, а у тому числі і родючості земель. З цією ознакою пов'язана їх здатність змінюватись у часі, яка є залежною від інтенсивності антропогенного навантаження. У переважній кількості випадків такі зміни носять деструктивний характер, аж до рівня втрати земель чи через скорочення площ в результаті затоплення, чи через активізацію процесів опустелювання, як в наслідок кліматичних змін, так і в наслідок активізації деструкцій природних ландшафтів через надмірні рівні антропогенного виснаження. Важливою ознакою виступає, у більшості випадків, їх незамінність. Навіть технологічні модернізації, які дають змогу послабити залежність від певного виду викопних природних ресурсів є тимчасовими заміниками, але не можуть надати можливість повного її уникнення. Таким чином, для збереження просторового і ресурсного базису, організація процесів життєдіяльності повинна ґрунтуватись на виважених підходах з ієрархією принципів, запровадження яких дозволить повноцінне використання ресурсів і у майбутньому.

У різні періоди суспільно-економічного розвитку пріоритетними являлись різні співвідношення і поєднання принципів землекористування. Наприклад, за часів радянського періоду, коли пріоритетним був підхід експлуатації ресурсів навколишнього природного середовища на користь отримання прибутків, в літературі обґрунтовувались підходи до землекористування, що засновувались на принципах [4, с. 26]: державної власності на землю; безплатності землекористування; сталості землекористування; цільового використання земельних ресурсів; пріоритету сільськогосподарського використання земель з високим агроресурсним потенціалом; комплексності землекористування і врахування зональних відмінностей; плановірності організації використання земельних ресурсів; постійного вдосконалення форм і типів організації та впорядкування території; підвищення родючості ґрунтів та охорони земель.

Як видно, аспектам збереження земель відводилась останнє місце, що і не було можливим за умовами державної монополії на землю та безоплатністю її використання. Пізніше, з набуттям Україною незалежності, зміни суспільно-економічної організації спричинили ряд трансформацій у підходах і ставленні до природо-ресурсного потенціалу та агроресурсного у тому числі, що обумовило зміну його

використання, наприклад [5, с. 75–83]: пріоритет сільськогосподарського (продуктивного) використання земель; забезпечення високої ефективності їх використання; забезпечення кругообігу органічних речовин; охорона земель та покращення їх стану.

Проте, за умов зазначеного підходу, проблемам відтворення і збереження агроресурсного потенціалу знову відводилось підпорядковане значення та не було чіткого усвідомлення необхідності розподілу впливу заходів організаційно-економічного та технологічного характеру. Хоча в той період почало формуватися усвідомлення необхідності зміни пріоритетів по відношенню до оцінки ролі ощадливого використання земельних ресурсів та активізується підхід до оцінювання природного середовища з позицій комплексного сприйняття на основі пріоритетності ландшафтного підходу, що відображено в опублікованих принципах [6]: диференціація організації території за типами і видами ландшафтів; регулювання господарського навантаження на територію; врахування зональних і азональних особливостей ландшафтів; охорона внутрішньої різноманітності ландшафту; пріоритет зеленого вкриття; формування системи природоохоронних територій і об'єктів; відображення в схемах і проектах землеустрою територіального підходу; дотримання попереджувальних заходів при охороні території.

З розвитком суспільно-економічних відносин землекористування та законодавчо закріпленої категорії приватної власності на землі сільськогосподарського призначення загострюється потреба удосконалення організаційно-економічних форм землекористування і набирають ваги підходи щодо обґрунтування необхідності охорони земель, збереження прав власності та забезпечення умов агровиробництва, що втілюється у пропозиціях щодо удосконалення системи принципів землекористування [7, с. 5–8], як: екологізації землекористування; усезагального системного та регіонального (зонального) підходів; рівноправності всіх форм власності й господарювання на землі; використання землі за цільовим призначенням; законності; законодавчого й нормативного забезпечення; платності землекористування; проектного забезпечення; відповідності; економічного стимулювання; відповідальності за порушення земельного законодавства; державного регулювання; диференційованого використання земель; морально-етичний принцип; принцип, зорієнтований на обмеження прав на землю; інноваційно-інвестиційне забезпечення; науковості; врахування історичного досвіду.

По мірі погіршення стану агроресурсного потенціалу активізуються намагання систематизації напрацьованого масиву підходів до науково-теоретичного

підґрунтя і на цій основі сформованих принципів організації землекористування, зокрема, важливим кроком є погляди О. В. Лебеденко [8, с. 13], якою запропоновано систематизацію принципів раціонального використання земельних ресурсів за групами:

- організаційного характеру, які охоплюють: цільове використання земельних ресурсів; пріоритет сільськогосподарського використання земель; врахування зональних відмінностей; планомірність використання земельних ресурсів;
- економічного характеру: рівноправності всіх форм власності й господарювання на землі; платності землекористування; економічного стимулювання;
- соціального характеру: законності; нормативного забезпечення; відповідальності за порушення земельного законодавства; державного регулювання;
- екологічного характеру: регулювання господарського навантаження на угіддя; диференційованого використання земель; підвищення родючості ґрунтів і продуктивності угідь; охорона земель.

Реалії еколого-економічного розвитку сьогодення, розвиток суспільно-економічних відносин та екологічні запити суспільства призвели до змін як в усвідомленні властивостей земельних ресурсів, так і їх характеристик, що зумовило зміни, як в організації процесів землекористування, так і зміни принципів їх ієрархії. Це знайшло відображення на законодавчому рівні, зокрема у ЗК, Стаття 5 [9], де перелічено основні принципи земельного законодавства, що на науково-обґрунтованій основі покликани регулювати процеси використання земель.

Стан агроресурсного потенціалу, на нашу думку, зумовлює тотожність рангу принципів відновлення і збереження родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення на тлі забезпечення прийнятних показників рентабельності агровиробничої діяльності сільськогосподарських підприємств. Крім того, це не означає другорядності ролі інших принципів. Узгодження різноспрямованих інтересів виробництва і еколого-економічних запитів суспільства обумовлюють не лише необхідність запровадження низьковуглецевого способу використання земельних ресурсів, а зміни принципів у використанні агроресурсного потенціалу регіону, що повинні засновуватись на балансі виробничих інтересів із зобов'язаннями з охорони навколишнього природного середовища при організації землекористування.

На нашу думку, виконання цих завдань можливо при фінансово-економічній відповідальності землекористувача/землевласника за стан якісних

характеристик земельних ресурсів, які з'являються в результаті їх використання. До останнього часу вартість агроресурсного потенціалу не в повній мірі враховується у процесі виробництва продукції рослинницького напрямку, що дозволяє нарощувати прибутки за рахунок виснаження родючості ґрунтів. Розв'язання цієї проблеми вбачається можливим шляхом запровадження новітнього фінансово-економічного інструменту внутрішнього вуглецевого ринку у секторі землекористування, який відкриває можливості підвищення капіталізації земельних ресурсів шляхом продажу набутих вуглецевих одиниць. Запровадження цього підходу засновується на модифікації ключового принципу РКЗК ООН «забруднювач платить» до вигляду «користувач відшкодовує», який було запропоновано Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 1972 р., тобто відшкодовувати збитки землі повинен той, хто їх задав, а саме, забезпечувати фінансування реалізації землеохоронних заходів.

Комплексне використання зазначеного інструменту дозволяє визначити напрями подальшого розвитку сектору сільського господарства з пріоритетом за землеохоронними напрямками, що відкривають можливість активізації процесів поглинання ПГ резервуаром мінеральних ґрунтів, а отже збереження запасів гумусу, що означає відновлення і збереження

агроресурсного потенціалу. Актуальність зазначеного підходу обґрунтовується різноаспектним характером позитивних впливів. Одним із компонентів збереження навколишнього середовища є збереження кліматичної системи, що, в свою чергу, залежить від скорочення обсягів надходження та скорочення обсягів вмісту ПГ у атмосферу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Збільшення обсягів поглинання вуглецю резервуаром мінеральних ґрунтів сільськогосподарських земель є фактором забезпечення прийняттого рівня екологічної безпеки та лежить у руслі виконання Україною вимог міжнародних угод щодо скорочення обсягів викидів ПГ антропогенного походження. Забезпечення впровадження низьковуглецевого землекористування потребує розвитку теоретико-методологічної бази і ґрунтується на ключовому принципі РКЗК ООН «забруднювач платить», який можна трактувати у вигляді «користувач відшкодовує», який є ключем до збільшення капіталізації сільськогосподарських угідь. Це є шляхом до активізації фінансово-економічних інвестиційних потоків через продаж вуглецевих одиниць, які можуть бути отримані в результаті впровадження системи землеохоронних заходів із наступною підтримкою бездефіцитного балансу вуглецю при високих показниках врожайності.

Література

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р. [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249573705>
2. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року підготовлена за технічної підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку «Муніципальна енергетична реформа в Україні» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/news/31815.html>
3. Березницька М. В., Караєва Н. В. Формування стратегічних напрямів переходу до низьковуглецевого розвитку України на основі експертної оцінки / М. В. Березницька, Н. В. Караєва // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». — 2014. — № 11. — С. 39–46.
4. Андришин М. В. Эффективность организации использования земельных ресурсов / Андришин М. В., Магазинчиков Т. П. — Львов: Вища школа, 1981. — 172 с.
5. Мицай М. А. Теоретичні основи землевпорядного проектування: курс лекцій. — Л.: Львівський держ.с.г. інститут, 1995. — 91 с.
6. Горлачук В. В. Еколого-економічні проблеми раціонального землекористування Західної України. — Львів, 1996. — 212 с.
7. В'юн В. Г. Закономірності та наукові принципи розвитку раціонального землекористування / В'юн В. Г., Семикін О. М. // Землевпорядний вісник. — 2003. — № 4. — С. 4–9.
8. О. В. Лебеденко. Принципи раціонального використання земельних ресурсів / Лебеденко О. В. // Агросвіт. — 2010. — № 6. — С. 10–13.
9. Земельний кодекс України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3–4, ст. 27 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zminy klimatu na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 hrudnia 2016 r. № 932-r. [Elektronnyi resurs]: Ofitsiinyi sait Kabinetu Ministriv Ukrainy. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249573705>
2. Stratehiia nyzkovuhletsevoho rozvytku Ukrainy do 2050 roku pidhotovlena za tekhnichnoi pidtrymky proektu Ahentstva SShA z mizhnarodnoho rozvytku «Munitsypalna enerhetychna reforma v Ukraini» [Elektronnyi resurs]: Ofitsiinyi sait Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy. URL: <https://menr.gov.ua/news/31815.html>
3. Berezhnytska M. V., Karaieva N. V. Formuvannia stratehichnykh napriamiv perekhodu do nyzkovuhletsevoho rozvytku Ukrainy na osnovi ekspertnoi otsinky / M. V. Berezhnytska, N. V. Karaieva // Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». — 2014. — № 11. — S. 39–46.
4. Andryyshyn M. V. Effektyvnost orhanyzatsyy yspolzovaniya zemelnykh resursov / Andryyshyn M. V., Mahazynshchikov T. P. — Lvov: Vyshcha shkola, 1981. — 172 s.
5. Mytsai M. A. Teoretychni osnovy zemlevporiadnoho proektuvannia: kurs lektsii. — L.: Lvivskiy derzh.s.h. instytut, 1995. — 91 s.
6. Horlachuk V. V. Ekoloho-ekonomichni problemy ratsionalnoho zemlekorystuvannia Zakhidnoi Ukrainy. — Lviv, 1996. — 212 s.
7. Viun V. H. Zakonomirnosti ta naukovi pryntsypy rozvytku ratsionalnoho zemlekorystuvannia / Viun V. H., Semykin O. M. // Zemlevporiadnyi visnyk. — 2003. — № 4. — S. 4–9.
8. O. V. Lebedenko. Pryntsypy ratsionalnoho vykorystannia zemelnykh resursiv / Lebedenko O. V. // Ahrosvit. — 2010. — № 6. — S. 10–13.
9. Zemelnyi kodeks Ukrainy / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2002, № 3–4, st.27 [Elektronnyi resurs]: Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

Вдовенко Наталія Михайлівна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри глобальної економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Вдовенко Наталия Михайловна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой глобальной экономики
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Vdovenko Nataliia

*Doctor of Economics, Professor,
Honored Agriculture Worker of Ukraine
Head of the Department of Global Economics
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Цимбал Людмила Іванівна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

Цимбал Людмила Ивановна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры международной экономики
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана*

Tsymbal Lyudmila

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of International Economics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

Коробова Наталія Миколаївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри глобальної економіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Коробова Наталия Николаевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры глобальной экономики
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Korobova Nataliia

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor Department of Global Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
НА ЗАСАДАХ ДІЇ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА**

**ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ
ДЕЙСТВИЯ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА**

**FUNCTIONING OF INTEGRATED AGRARIAN SECTOR COMPANIES
ON THE FUNCTIONS OF MECHANISM OF THE STATE-PRIVATE PARTNERSHIP**

Анотація. У статті досліджено складові блоки нормативно-правового методу регулювання з метою ефективного управління інтегрованим аграрним підприємством в умовах дії механізму державно-приватного партнерства як складової реалізації політики модернізації національної економіки України. Обґрунтовано законодавчу базу розвитку державно-приватного партнерства в сільському та рибному господарстві зокрема. Розкрито характерні риси механізму дії державно-приватного партнерства в аграрному секторі економіки. Поглиблено та удосконалено механізм справедливої компенсації у разі дострокового припинення договору державно-приватного партнерства за ініціативою державного партнера з метою відшкодування обґрунтованих збитків інтегрованому аграрному підприємству та механізму гарантування фінансування проекту державно-приватного партнерства з боку державного партнера протягом всього періоду реалізації проекту.

Вивчено зарубіжний досвід застосування державно-приватного партнерства у національному господарстві. Виокремлено основний принцип такого співробітництва. Звертається увага на те, що держава визначає, які саме послуги та інфраструктура є для неї необхідними, а приватні інвестори формують відповідні пропозиції, які максимально відповідають вимогам держави. Запропоновано передбачити у Бюджетному кодексі відшкодування втрат інтегрованого аграрного підприємства у разі невиконання державою взятих у рамках угоди про державно-приватне партнерство зобов'язань, різниці у тарифах, невідповідності попиту на надану послугу запланованому рівню. У статті піднято проблемне питання щодо перерозподілу повноважень для створення інфраструктури загального користування, виконання робіт, надання послуг, які традиційно вважали монополією держави, врегулювання між сторонами спірних питань. Зроблено висновок, що для подальшого розвитку аграрного сектору економіки і рибного господарства зокрема, які знаходяться у процесі глобальних трансформаційних процесів, важливо враховувати загальносвітові та економічні тенденції, можливість застосування різних механізмів, методів, інструментів регулювання для досягнення цілей сучасної державної аграрної політики.

Ключові слова: аграрний сектор, державно-приватне партнерство, механізм, рибне господарство, ризики, бюджет, прибуток.

Аннотация. В статье исследованы составляющие блоки нормативно-правового метода регулирования с целью эффективного управления интегрированным аграрным предприятием в условиях действия механизма государственно-частного партнерства как составляющей реализации политики модернизации национальной экономики Украины. Обоснованно законодательную базу развития государственно-частного партнерства в сельском хозяйстве. Раскрыт механизм действия государственно-частного партнерства в аграрном секторе экономики. Углублен и усовершенствован механизм справедливой компенсации в случае досрочного прекращения договора государственно-частного партнерства по инициативе государственного партнера с целью возмещения обоснованных убытков интегрированном аграрному предприятию и механизма гарантирования финансирования проекта со стороны государственного партнера в течение всего периода реализации проекта. Изучен зарубежный опыт применения государственно-частного партнерства в национальном хозяйстве. Выделен основной принцип такого сотрудничества. Обращается внимание на то, что государство определяет, какие именно услуги и инфраструктура являются для него необходимыми, а частные инвесторы формируют соответствующие предложения, которые максимально соответствуют требованиям государства. Предложено предусмотреть в Бюджетном кодексе возмещение потерь интегрированного аграрного предприятия в случае невыполнения государством взятых в рамках соглашения о государственно-частном партнерстве обязательств, разницы в тарифах, несоответствия спроса на предоставленную услугу запланированному уровню. В статье поднят проблемный вопрос по перераспределению полномочий для создания инфраструктуры общего пользования, выполнения работ, оказания услуг, которые традиционно считали монополией государства, урегулирования между сторонами спорных вопросов. Сделан вывод, что для дальнейшего развития аграрного сектора экономики и рыбного хозяйства в частности, которые находятся в процессе глобальных трансформационных процессов, важно учитывать общемировые экономические тенденции, возможность применения различных механизмов, методов, инструментов регулирования для достижения целей современной государственной аграрной политики.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственно-частное партнерство, механизм, рыбное хозяйство, риски, бюджет, прибыль.

Summary. The article explores the components the regulatory legal method of regulation for the purpose of effective management of an integrated agrarian enterprise under the conditions of the mechanism of public-private partnership as a component of the policy of modernization of the national economy of Ukraine. The legal base of development of public-private partnership in agriculture and fish industry was substantiated. Characteristic features of the action mechanism of state-private partnership in agrarian sector of economy are disclosed. The mechanism of fair compensation in the event of early termination of the contract of public-private partnerships on the initiative of the public partner to reimburse reasonable losses integrated agricultural enterprise and mechanism for guaranteeing the financing of the project public-private partnership by the public

partner during the entire implementation period of the project are deepened and improved. Foreign experience of public-private partnerships in the national economy was studied. The basic principles of such cooperation are highlighted. Draws attention to the fact that the state determines what services and infrastructure are adequate, and private investors to form appropriate proposals that meet the requirements of the state. The authors suggested that the Budget code refund-integrated agricultural enterprises in the event of failure by the state taken in the framework of the agreement on public-private partnership obligations, the difference in fares, inconsistencies of demand for the service scheduled level. In the article the problematic question on redistribution of powers for creation of public infrastructure, performance of works, rendering of services, which were traditionally considered the monopoly of the state, a settlement between the parties of disputed issues are raises. It is concluded that for the further development of the agricultural sector and fisheries in particular, which are in the process of global processes, it is important to take into account global economic trends, the ability to use a variety of mechanisms, methods, instruments of regulation to achieve the objectives of the state agrarian policy.

Key words: agrarian sector, public-private partnership, mechanism, fisheries, risks, budget, profit.

Постановка проблеми. Для подальшого розвитку аграрного сектору економіки і рибного господарства зокрема, які знаходяться у процесі глобальних трансформаційних процесів, важливо враховувати загальносвітові та економічні тенденції, можливість застосування різних механізмів, методів, інструментів регулювання для досягнення цілей сучасної державної аграрної політики. Одним із механізмів, сформованим у розвинених країнах світу, є взаємодія між органами державної влади та інтегрованими аграрними підприємствами у формі державно-приватного партнерства (далі — ДПП). Проблемним є перерозподіл повноважень для створення інфраструктури загального користування, виконання робіт, надання послуг, які традиційно вважали монополією держави, врегулювання між сторонами проблемних питань. Тому розвиток ДПП у галузях національної економіки України, зокрема і в рибному господарстві є практично необхідним. Цим пояснюється актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного управління інтегрованим аграрним підприємством в умовах дії механізму державно-приватного партнерства як складової реалізації політики модернізації національної економіки України перебувають у полі зору провідних науковців. Ці питання підняті в роботах Н. Василика [1], В. Голян [1; 5], С. Дем'яненка [3], С. Юшина [4], Ю. Лупенка [2], М. Кропивка [2; 10], А. Єрмолаєва, І. Клименка, В. Ємця, С. Тарана [9]. Водночас наявні розвідки не охопили всієї специфіки наслідків ефективного управління інтегрованим аграрним підприємством для забезпечення дії механізму державно-приватного партнерства в секторі.

Формулювання мети статті. Викласти результати досліджень для розроблення і поглибленого обґрунтування підходів до нормативно-правового методу регулювання з метою функціонування механізму

державно-приватного партнерства для урегулювання відносин, які виникають між державою та інтегрованими аграрними підприємствами.

Виклад основного матеріалу. Складовою механізму реалізації політики модернізації економіки України є розвиток ДПП, який розглядається як необхідна умова розвитку ефективної економіки. На перший план сьогодні виходить вирішення проблемних завдань розподілу відповідальності, ризиків, зобов'язань з фінансового забезпечення, проектування, будівництва, утримання, експлуатації, права власності, участі в управлінні та розподілі прибутку, що базується на принципах рівності, відкритості, підвищенні ефективності та мінімізації ризиків і витрат. ДПП — це комплекс відносин, які є стабільними і тривалими, що виникають між державою через центральні та регіональні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування з однієї сторони та представників бізнесу, зокрема й інтегрованих аграрних підприємств, інститутів громадянського суспільства, місцевих спільнот [6; 7; 8, с. 13].

Аналіз досліджень з даної проблеми свідчить, що до основних рис ДПП можна віднести наступні: партнерство включає двох або більше учасників, принаймні один з яких є державним, а інший — з сектору приватного бізнесу, які працюють у напрямі досягнення спільних цілей; у ДПП кожен учасник є головним; утворення тривалих та стабільних відносин поміж партнерами; кожен з учасників приносить щось до партнерства; ДПП передбачає розподіл ризиків та відповідальності поміж партнерами за результати діяльності. Вивчення зарубіжного досвіду застосування ДПП у національному господарстві свідчить, що основним принципом цього співробітництва є такий: держава визначає, які саме послуги та інфраструктура є для неї необхідними, а приватні інвестори формують відповідні пропозиції, які максимально відповідають вимогам держави. На конкурсі визначається найбільш прийнятний при-

ватний учасник. Далі починаються фази реалізації проекту ДПП, що складаються:

I. З розроблення ґрунтового техніко-економічного обґрунтування проекту, в рамках якого інтегроване аграрне підприємство, тобто інвестор планує свою діяльність, створює об'єкт, а потім частково управляє цим об'єктом відповідно до завдань, визначених державою;

II. З укладання довгострокової (більше 25 років) угоди між інтегрованим аграрним підприємством і державою щодо деталей реалізації проекту ДПП. Така угода, як правило, визначає зміст проекту та умови його реалізації, розподіл інвестицій, поточних витрат між державним і інтегрованим аграрним підприємством, розподіл завдань, ризиків та відповідальності — відповідно до цілей і результатів переговорів між партнерами. Вирішення конкретних завдань покладається на того партнера, який може зробити це з найбільшою ефективністю. У цілому розподіл завдань, відповідальності й ризиків залежить від сфери реалізації конкретного проекту: чим вищою є значимість суспільної послуги, тим нижчими є ринкові ризики, пов'язані з її наданням і тим вищими — потреби у її державному регулюванні. Тобто регулюванні способу, форми та вартості надання такої послуги. Досвід реалізації проектів ДПП свідчить про існування залежності між розподілом ризиків і функціями держави: чим більшу частину ризиків приймає на себе інтегроване аграрне підприємство, тим більш обмеженим є право держави втручатися у виконання проекту. Часто за державою залишається лише право контролю.

Дослідження підтверджують, що до переваг ДПП слід віднести:

1. Вартість за гроші. Дана перевага полягає в реалізації проектів ідентичної якості, але за менші гроші, та вищої якості, за ті ж самі кошти. Існують такі визначальні фактори даної переваги:

- передача ризиків. Розглядається як визначальна якість угод ДПП. Ризик передається тій стороні, яка найкраще з ним справляється, витрачаючи найменше коштів. Узагальнення досвіду розвинутих країн щодо реалізації ДПП дозволяє зазначити, що оптимальним є наступний розподіл ризиків між партнерами у рамках ДПП. Публічний партнер управляє ризиками регуляторними, екологічними, пов'язаними з тендерним процесом, пов'язаними з економічним розвитком;
- фокусування на результатах. На відміну від державних закупівель, де замовник вказує виконавцю вхідні дані щодо реалізації проекту, яку слід застосовувати технологію, устаткування, сировину та матеріали, в проектах ДПП вказу-

ється, який повинен бути досягнутий результат, що повинен задовольнити кінцевого споживача;

- довготривалий характер відносин. Реалізація контрактів ДПП надає постачальнику послуг більше часу для відшкодування раніше понесених витрат, а це сприяє зниженню ціни для кінцевого споживача;
- конкуренція. ДПП дозволяє ввести конкурентні відносини в процес відбору партнерів — інтегрованих аграрних підприємств. Результатом впровадження конкурентних відносин є: нижчі ціни, більше інновацій, зростання інвестицій. Однак тут важливо усвідомити певний баланс між забезпеченням конкуренції та тривалістю і витратами на переговори.

2. Інновації приватного сектору. У ДПП для приватного сектору мотивом до запровадження інновацій виступає підвищення ефективності діяльності, що призведе до зростання прибутковості діяльності. На відміну від нього підхід державного сектору часто полягає тільки в задоволенні потреб і не ставить за мету отримання прибутку. Саме тому деякі суб'єкти є збитковими, що позбавляє їх стимулу покращувати свою ефективність. Для держави запровадження інновацій призводить до підвищення екологічних стандартів, зниження цін на послуги для кінцевого споживача.

3. Залучення компетенцій приватного сектору. При здійсненні проектів ДПП, окрім замовника з боку держави та виконавця з боку приватного сектору, оскільки йде мова про капіталомісткі проекти, передбачається залучення постачальників капіталу: приватних інвесторів та кредитних інституцій. Їх участь у процесі реалізації угод ДПП має позитивний ефект. Здійснюється глибинний аналіз технічної та фінансової сторін проектів. Останні є предметом ретельного постійного контролю, що пов'язано з потребою приватного сектору гарантувати їхню прибутковість.

4. Підвищення ефективності витрат. Це результат дії факторів конкуренції, перенесення ризиків до приватного партнера, об'єднання різних етапів проекту, зокрема, проектування і будівництва, управління витратами протягом життєвого циклу, запровадження інновацій. Суттєву економію витрат може дати в довготерміновій перспективі поєднання капітальних інвестицій в об'єкти інфраструктури та її експлуатація з метою надання послуг. Іншим підходом може бути відхід від загальноприйнятих стандартів, що передбачає запровадження інновацій.

5. Забезпечення прибутковості та податкових надходжень. Виходячи з того, що основною метою діяльності приватного бізнесу є отримання прибутку,

за умов ДПП відбувається не тільки підвищення ефективності діяльності господарств, а вони починають платити податки до бюджету.

6. Виявлення потенційних партнерів. Запровадження в практику ДПП допомагає державі виявити потенційних партнерів з приватного бізнесу в питаннях фінансування та будівництва нових об'єктів, оновлення та розширення існуючих. Приватні компанії мають прямий фінансовий стимул до пошуку нових об'єктів інвестицій, якщо держава була б спроможна здійснити необхідні вкладення.

7. Економія бюджетних коштів. Використання механізму ДПП дає змогу значно скоротити потребу в бюджетних коштах або використати їх, принаймні в короткостроковій перспективі, на покриття інших статей державного бюджету.

8. Доступ на ринки капіталу. Використання механізму ДПП дає змогу використати доступ приватних фірм на ринки капіталів, що є актуальним, коли слід доповнити чи навіть знайти заміну важкодоступним та обмеженим державним ресурсам. Мова йде і про банківські кредити, а також про використання таких інструментів як випуск акцій та облігацій.

9. Покращення реагування на вимоги ринку. Забезпечується, насамперед, шляхом конкурсного відбору учасників ДПП зі сторони приватного бізнесу, що дає змогу внести відносини конкуренції в сферу рибного господарства, яка є специфічною за своєю природою.

10. Покращення процесу калькулювання. Дана перевага пов'язана з дією стимулу щодо оптимізації витрат та підвищення ефективності діяльності. Тут намагаються врахувати практично всі витрати, пов'язані з функціонуванням підприємства.

Залежно від задач у межах ДПП розрізняють організаційні моделі, фінансування та моделі кооперації. Організаційні моделі не передбачають змін у відносинах власності — співробітництво державного і приватного партнерів, відбувається шляхом залучення третіх організацій, переуступки окремих функцій і контрактних зобов'язань, передачі об'єктів в управління. Прикладом цієї моделі є концесія. Моделі фінансування — оренда, лізинг, комерційне наймання, інтегроване проектне фінансування. Найбільш поширеною формою моделей фінансування є саме моделі проектного фінансування, для яких є характерним: наявність проекту, призначення, структура і реалізація якого мають унікальний характер; створення фінансово забезпеченої самостійної компанії для реалізації проекту; виплата відсотків і погашення основної частини боргу за рахунок грошових потоків, що генеруються у рамках проекту; аналіз чутливості проекту до суттєвих факторів і ризиків; складання

угоди з чітким визначенням зобов'язань і відповідальності та розподілу ризиків між учасниками проекту. Моделі кооперації — будь-які форми і методи об'єднання зусиль декількох партнерів, які відповідають за окремі стадії загального процесу створення нової споживчої вартості як публічного блага. Часто така кооперація потребує організації складних структур. І тут на перший план виходять саме агрохолдинги зі створення об'єктів у рамках проекту та їх експлуатації. Такі моделі застосовуються переважно у сфері виробничої інфраструктури [4, с. 12–22]. Останні десятиріччя збагатили практику ДПП у сфері рибного господарства різноманітним форм і механізмів співробітництва держави та інтегрованих аграрних підприємств, які диференціюються залежно від інвестиційних зобов'язань сторін, розподілу повноважень та ризиків, передачі прав власності чи управління від держави до приватного партнера після реалізації проекту ДПП [1, с. 2–10; 2, с. 5–21]. Необхідною передумовою розвитку ДПП у сфері національної економіки є формування сприятливого середовища для діяльності інтегрованих аграрних підприємств, що передбачає покращення регуляторного середовища. Для удосконалення інституційного та правового забезпечення підготовки й реалізації проектів ДПП важливо визначити повноваження органів влади, які залучаються на всіх етапах підготовки та реалізації проектів ДПП на державному, регіональному і місцевому рівнях з метою усунення дублювання функцій; визначити органи, які можуть укладати договір ДПП в якості його сторони; опрацювати можливість спрощення законодавчо-нормативної бази ДПП.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Маємо всі підстави для того, щоб зробити висновки, що для підвищення рівня гарантування захисту інтересів інтегрованих підприємств аграрного сектору як інвесторів та держави у реалізації проектів ДПП необхідно удосконалити нормативно-правовий метод регулювання функціонування механізму ДПП. З цією метою слід:

1. Поглибити удосконалення механізму справедливої компенсації у разі дострокового припинення договору ДПП за ініціативою державного партнера з метою відшкодування обґрунтованих збитків інтегрованому аграрному підприємству та механізму гарантування фінансування проекту ДПП з боку держави протягом всього періоду реалізації проекту.

2. Передбачити у Бюджетному кодексі відшкодування втрат інтегрованого аграрного підприємства у разі невиконання державою взятих у рамках угоди про ДПП зобов'язань, різниці у тарифах, невідповідності попиту на надану послугу запланованому рівню.

Література

1. Голян В., Василик Н. Интегровані корпоративні структури як ефективна форма державно-приватного партнерства у сфері природокористування: пострадянський формат / Агросвіт. — 2010. — № 17. — С. 2–10.
2. Лупенко Ю., Кропивко М. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Економіка АПК. — 2013. — № 7. — С. 5–21.
3. Дем'яненко С. Агрохолдинг в Україні: процес становлення та розвитку / Економіка України. — 2009. — № 12. — С. 50–61.
4. Юшин С. О. Фактор партнерства в аграрному реформуванні / Економіка АПК. — 2015. — № 4. — С. 12–22.
5. Голян В. А. Холдингові компанії як інституціональна форма нарощення інвестиційного потенціалу водогосподарських підприємств / Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 6. — С. 8–12.
6. Діденко Н. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики: [монографія]. Донецьк, 2007. — 404 с.
7. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI / Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 40. — С. 524.
8. Якунин В. И. Партнерство в механизме государственного управления / Социологические исследования. — 2007. — № 2. — С. 13–14.
9. Ермолаев А., Клименко И., Ємець В., Таран С. Аграрний сектор України. Нова Україна. — 2015. — 27 с.
10. Кропивко М. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / Економіка АПК. — 2012. — № 3. — С. 3–15.

References

1. Golyan V., Vasilik N. Integrirovannyye korporativnyye struktury kak effektivnaya forma gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v sfere prirodopol'zovaniya: postsovetskiy format / Agrosvit. 2010. № 17. S. 2–10.
2. Lupenko Y., Kropivko M. Agrokholdingi v Ukraine i usileniye sotsial'noy napravlenosti ikh deyatel'nosti / Ekonomika APK. 2013. № 7. S. 5–21.
3. Dem'yanenko S. Agrokholding v Ukraine: protsess stanovleniya i razvitiya / Ekonomika Ukrainy. 2009. № 12. S. 50–61.
4. Yushin S. Faktor partnerstva v agrarnom reformirovanii / Ekonomika APK. 2015. № 4. S. 12–22.
5. Golyan V. Kholdingovyye kompanii kak institutsional'naya forma narashchivaniya investitsionnogo potentsiala vodokhozyaystvennykh predpriyatiy / Investitsii: praktika i opyt. 2009. № 6. S. 8–12.
6. Didenko N. Gosudarstvennoye upravleniye i sotsial'noye partnerstvo: aktual'nyye problemy teorii i praktiki: [monografiya]. Donetsk, 2007. 404 s.
7. O gosudarstvenno-chastnom partnerstve: Zakon Ukrainy ot 01.07.2010 № 2404-VI / Vedomosti Verkhovnoy Rady Ukrainy. 2010. № 40. S. 524.
8. Yakunin V. Partnerstvo v mekhanizme gosudarstvennogo upravleniya / Sotsiologicheskiye issledovaniya. 2007. № 2. S. 13–14.
9. Yermolayev A., Klimenko I., Yemets V., Taran S. Agrarnyy sektor Ukrainy. Novaya Ukraina. 2015. 27 s.
10. Kropivko M. Povysheniye konkurentosposobnosti i sotsial'noy napravlenosti agropromyshlennogo proizvodstva na osnove razvitiya klasternykh sistem / Ekonomika APK. 2012. № 3. S. 3–15.

Приходько Ірина Валеріївна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівський національний університет імені Івана Франка

Приходько Ирина Валерьевна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры международных экономических отношений
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Prykhodko Iryna
PhD, Associate Professor of the
Department of International Economic Relations
Ivan Franko National University of Lviv

РОЗВИТОК РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

РАЗВИТИЕ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ

DEVELOPMENT OF THE ORGANIC PRODUCTION MARKET IN UKRAINE

Анотація. В статті досліджено підходи до трактування поняття органічної продукції. Проаналізовано класифікації поділу органічної продукції за рівнем екологічної чистоти. Запропоновано авторське трактування поняття «органічної продукції». Виокремлено основні особливості розвитку ринку органічної продукції в Україні, основні його переваги та стримуючі фактори, запропоновано можливі стратегії розвитку ринку органічної продукції в Україні. Органічну продукцію означено як продукцію виготовлену з екологічно чистої та безпечної сировини без застосування консервантів, генетично модифікованих організмів та хімічних добрив, що мають шкідливий вплив на довкілля та людину, а покращення смакових та якісних характеристик органічного продукту досягається завдяки застосуванню безпечних засобів природного походження. Виявлено, що український ринок органічної продукції характеризується низкою проблем серед яких доволі складний процес сертифікації, відсутність державної підтримки, низький рівень обізнаності споживачів та застарілі методи оцінки якості органічної продукції.

Ключові слова: ринок, органічна продукція, сертифікація, органічна сировина.

Аннотация. В статье исследованы подходы к трактовке понятия органической продукции. Проанализированы классификации органической продукции по уровню экологической чистоты. Предложено авторское определение понятия «органической продукции». Выделены основные особенности развития рынка органической продукции в Украине, основные его преимущества и сдерживающие факторы, предложены возможные стратегии развития рынка органической продукции в Украине. Органическую продукцию обозначено как продукцию, изготовленную из экологически чистого и безопасного сырья без применения консервантов, генетически модифицированных организмов и химических удобрений, что оказывают вредное воздействие на окружающую среду и человека, а улучшение вкусовых и качественных характеристик органического продукта достигается благодаря применению безопасных средств природного происхождения. Выведено, что украинский рынок органической продукции характеризуется рядом проблем, среди которых довольно сложный процесс сертификации, отсутствие государственной поддержки, низкий уровень осведомленности потребителей и устаревшие методы оценки качества органической продукции.

Ключевые слова: рынок, органическая продукция, сертификация, органическое сырье.

Summary. The article deals with approaches to the concept of organic products definition. The classification of organic products division according to the ecological purity level is analyzed. The author's interpretation of the concept of «organic products» is proposed. The main features of organic products market development in Ukraine and its main advantages and restraining factors are outlined, possible strategies of organic products market development in Ukraine are proposed. Organic products are defined as products made of environmentally friendly and safe raw materials without the use of preservatives,

genetically modified organisms and chemical fertilizers, which have a harmful effect on the environment and individuals, and the taste and quality characteristics improvement of the organic product is achieved through the use of safe natural products. It is revealed that the Ukrainian market of organic products is characterized by a number of problems, including rather complicated certification process, lack of state support, low level of consumer awareness and outdated methods for assessing the quality of organic products.

Key words: market, organic products, certification, organic raw materials.

Постановка проблеми. В умовах глобалізаційних процесів розвиток ринку органічної продукції в Україні є надважливим питанням. Виробництво органічної продукції характеризується численними перевагами серед яких позитивні економічні, екологічні та соціальні ефекти, що є запорукою сталого економіко-екологічного розвитку нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань виробництва органічної продукції зробили такі науковці, як: Р. С. Грабовський [1], Е. М. Карпенко [2], Т. А. Кунділовська [3], Д. С. Піддубна [4], О. М. Маслак, Л. В. Породіна [5], О. Прутська, Н. Беляєва [6], І. Головка [7], Я. М. Лагута [8]. Проте недостатній аналіз сучасного ринку органічної продукції України зумовлює актуальність та вибір теми дослідження.

Мета статті полягає у проведенні аналізу виробництва органічної продукції, визначенні основних особливостей та перешкод розвитку ринку органічної продукції в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Найбільш загальне поняття органічна продукція було сформульовано в 70-х рр. ХХ ст. фахівцями з ведення землеробства й садівництва за органічною технологією. Екологічно чиста продукція в їхньому розумінні розглядалась як продукція, вирощена без пестицидів, штучно виготовлених мінеральних добрив на ґрунті, а вміст мінералів збільшується завдяки внесенню природних мінеральних добрив [4].

Відповідно до законодавства України, «виробництво органічної продукції (сировини)» — це виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб, де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів, консервантів тощо й на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені ЗУ «Про виробництво та обіг сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. [9].

Д. Піддубна окреслює органічну продукцію як продукцію, під час виробництва якої не використовуються синтетичні добрива, генетично модифіковані організми, хімікати, стимулятори росту, гормони

й інші речовини, які негативно впливають на здоров'я людей та екологічний стан навколишнього природного середовища [4].

На думку О. Прутської та Н. Беляєвої органічна продукція обов'язково є екологічною. Таким чином, визначальним критерієм у визначенні органічної продукції є відповідність її виробництва певним, законодавчо закріпленим, правилам органічного виробництва. Ці правила передбачають, що виробництво органічної продукції здійснюється виключно з органічної сировини. В органічному виробництві забороняється використання генетично модифікованих організмів, похідних генетично модифікованих організмів і продуктів, вироблених з генетично модифікованих організмів, як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок, препаратів захисту рослин та покращення ґрунту, добрив, насіння, вегетативного походження садивного матеріалу, мікроорганізмів і тварин [6].

На нашу думку, органічну продукцію можна означити як продукцію виготовлену з екологічно чистої та безпечної сировини без застосування консервантів, генетично модифікованих організмів та хімічних добрив, що мають шкідливий вплив на довкілля та людину, а покращення смакових та якісних характеристик органічного продукту досягається завдяки застосуванню безпечних засобів природного походження.

Органічну продукцію на світовому ринку поділяють на чотири типи, залежно від того, як була вирощена продукція:

- 100% органічна (повинна мати 100% сертифікованих інгредієнтів);
- органічна (понад 95% органічних інгредієнтів. Існують обмеження щодо використання методів виробництва, у яких дозволяється не більше 5% неорганічних речовин);
- вироблена з органічних інгредієнтів (понад 70% сертифікованих інгредієнтів. Існують обмеження щодо використання методів виробництва, у яких дозволяється не більше 30% неорганічних речовин);
- менш ніж на 70% органічна (може налічувати лише деякий відсоток органічних речовин у складі продукції) [10].

Органічні продукти — це такі, при виробництві яких:

- у рослинництві заборонено використовувати отруйні хімікати, а також мінеральні добрива синтетичного походження, при цьому захист рослин здійснюється переважно препаратами натурального походження, а для живлення ґрунту й рослин використовуються органічні добрива;
- категорично заборонене використання генетично модифікованих організмів;
- у тваринництві не дозволяється застосовувати стимулятори росту, гормони й антибіотики, а для лікування тварин використовуються профілактичні засоби й гомеопатичні препарати [11].

У деяких країнах існують власні національні стандарти екологічно чистого виробництва. Наприклад, у Швейцарії екологічно чистою (органічною) продукцією вважається та, до складу якої входить не менше 90% сировини екологічно чистого виробництва за швейцарськими стандартами. У Японії органічна сільськогосподарська продукція має бути вироблена на основі використання компостів із забороною сільськогосподарських хімікатів та добрив не менше ніж за 2 роки перед висіванням та насадженням. При цьому забороняється використання сільськогосподарських хімікатів та добрив, а також ГМО на всіх виробничих стадіях [5, С. 15].

Є. Карпенко пропонує класифікувати продукти харчування за рівнем їх екологічної чистоти на трьох рівнях: нижчий — на даному етапі сертифікується як екологічно чистий тільки процес переробки продуктів харчування (за відсутності харчових додатків, концентратів тощо); середній — сертифікується екологічний процес виробництва сировини, з якої виготовляють продукти харчування. На даному етапі ставляться більш жорсткі вимоги до виконання умов екологічності; вищий — на даному етапі відслідковується чистота тих ресурсів, які використовуються при виробництві сировини (стан ґрунтів, пасовищ і т.д.) [2].

Ринок органічної продукції України розвивається швидкими темпами і за останні 10 років обсяг виробленої продукції зріс у 25 разів, а чисельність господарств, які займаються виробництвом органічної

продукції — у 5,5 рази. При чому темпи росту пропозиції органічної продукції в Україні в декілька разів перевищували середньоєвропейський показник [1].

Історія розвитку органічного ринку держави, то його поступ розпочався в 2000-х роках. Так, у 2007 році обсяги ринку становили близько 500 тис. євро, в 2008—600 тис., в 2009—1,2 млн, в 2010—2,4 млн, у 2011 цей показник зріс до 5,1 млн, в 2012 — до 7,9 млн, а в 2013 році — до 12,2 млн євро. Принаймні про це свідчать дані Федерації органічного руху України. Поступове зростання внутрішнього органічного ринку й попиту вітчизняні експерти прогнозували і на 2014 рік, що було зумовлено розширенням асортименту і збільшенням кількості готових органічних продуктів вітчизняного виробництва. Однак свої корективи внесла продовольча інфляція. Через зниження рівня життя більшості людей, зокрема потенційних споживачів органічної продукції — українців середнього достатку, можливості внутрішнього споживчого ринку органічних продуктів помітно знівелювалися [7].

Офіційні статистичні огляди ІФОАМ підтверджують, що якщо в 2002р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», то в 2016 р. нараховувалось вже 360 сертифікованих органічних господарств, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 411200 га. (табл. 1).

Сучасний ринок органічної продукції в Україні на початку 2016р. складав 17 млн євро, але це надзвичайно низький показник — у розрахунку на 1 особу всього 0,39 євро. Для порівняння, у Данії споживання органічної продукції на одну особу складає 138,6 євро, Швейцарії — 131,5 євро, Австрії — 103,8 євро, Швеції — 75,4 євро [3]. За прогнозами до 2020 р. обсяги цього ринку сягнуть 200–250 млрд дол. США. Близько 1,8 млн виробників різних країн світу займаються органічним виробництвом на понад 37 млн га сільськогосподарських угідь. Лише в країнах ЄС кількість «органічних» господарств за останні 15 років зросла у понад 20 разів [12, С. 191–193].

В Україні сертифіковані такі види органічних продуктів: бобові культури, олійні культури, зернові культури, овочі, кавуни, дині, гарбузи, фрукти,

Таблиця 1

Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002–2016 рр.

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984	270193	270226	270320	272850	393400	400764	410550	411200
Кількість господар	31	69	70	72	80	92	118	121	142	155	164	175	182	210	360

Джерело: [11]

ягоди, виноград, ефіроолійні культури, молочні продукти, яйця, гриби та ін. У 2016 у світі обсяги ринку лише сертифікованої органічної продукції перевищують 100 млрд доларів. За даними Швейцарсько-українського проекту FIBL, Україна займає 11 місце серед країн Європи за виробництвом органічних сільськогосподарських продуктів і 5 місце — за нарощуванням органічного виробництва [8].

Сьогодні виробництво органічної продукції в Україні має низку особливостей та проблем (табл. 2).

Аналізуючи основні характеристики українського ринку органічної продукції варто зазначити, що для його ефективного функціонування насамперед необхідно збільшити рівень державної підтримки та захисту від іноземної конкуренції, забезпечити інституційний розвиток органів державної влади як на національному, так і на регіональному рівнях, запровадити прозорі правила і процедури щодо функціонування органічного сектору в Україні, а також

застосовувати комплексний підхід до просування органічної продукції на споживчий ринок.

Висновки та перспективи подальших розробок.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що український ринок органічної продукції характеризується низкою особливостей та проблем, серед яких слід виокремити такі як відсутність чіткої визначеної стратегії розвитку ринку органічної продукції, процес сертифікації органіки є доволі складним, відсутня державна підтримка, яка б передбачала пільгове кредитування та оподаткування, дотації чи субсидії. Основними каналами збуту є спеціалізовані магазини у містах та супермаркети, однак погана обізнаність споживачів стримує розвиток цієї сфери, а тому доцільною є адаптація сучасних світових тенденцій та досвіду інших країн щодо підтримки органічного виробництва, створення нових каналів збуту через застосування маркетингових досліджень, запровадження нових методів оцінки якості такої продукції.

Таблиця 2

Характеристики ринку органічної продукції України

Ринок органічної продукції України			
<i>Особливості розвитку ринку:</i>	<i>Потенційні переваги ринку:</i>	<i>Стимулюючі фактори розвитку ринку:</i>	<i>Можливі стратегії розвитку ринку:</i>
<ul style="list-style-type: none"> – недостатня кількість офіційно зареєстрованих сертифікаційних центрів, що є суттєвою перешкодою просування української органічної продукції на ринок; – несформований попит на органічну продукцію; – низький рівень поінформованості про органічність продукції серед населення; – чітке дотримання сівозмін через відсутність мінеральних добрив та засобів захисту рослин; – експортоорієнтованість виробництва органічної продукції; – низька наповненість ніші органічної продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> – зменшення забруднення природного середовища; – забезпечення екологічного балансу середовища; – збереження біорізномаття; – зменшення техногенного впливу; – зростання зайнятості у сільськогосподарській сфері; – збільшення кількості якісних та безпечних продуктів; – зростання конкурентоспроможності продукції; – безпека харчування та поживність; – зниження витрат виробництва за рахунок відсутності витрат на мінеральні добрива та засоби захисту рослин; – надприбутки через продаж органічної продукції за ціною, втричі вищою, аніж звичайної. 	<ul style="list-style-type: none"> – у органічній продукції менший термін зберігання, ніж у звичайної; – відсутність прямих державних дотацій; – низька родючість ґрунтів через недотримання сівозмін; – відсутність об'єктів ринкової інфраструктури, які б забезпечували зберігання транспортування та розподіл органічної продукції; – відсутність ринкової рівноваги між попитом та пропозицією органічної продукції; – бар'єри входження на ринок; – експортна спрямованість; – наявність забруднених зон у країні; – непрезентабельний зовнішній вигляд органічної продукції в порівнянні біотехнологічною продукцією; – низька урожайність; – більша потреба використання людської праці при виготовленні органічної продукції в порівнянні з біотехнологічною. 	<ul style="list-style-type: none"> – використання внутрішнього виробничого потенціалу у виробництві органічної продукції через збільшення конкурентоспроможності продукції, усунення низки бар'єрів входу на ринок, державне стимулювання виробництва органіки, створення нових об'єктів ринкової інфраструктури; – подолання перешкод та усунення негативних явищ, що стримують чи унеможливають виробництво органічної продукції через удосконалення процедури сертифікації, прозорість процесу виробництва цієї продукції, збільшення наповненості ніші органічної продукції, надання державної підтримки для виробників.

Джерело: складено автором

Література

1. Грабовський Р. С. Ринок органічної продукції України (тенденції та перспективи) / Р. С. Грабовський, О. О. Дадак, Р. П. Дудяк // Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. — 2014. — № 1(58). — Том 16. — С. 3–6.
2. Карпенко Е. М. Терминологические подходы к современной классификации экологически чистых товаров продовольственного рынка / Е. М. Карпенко [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/5272/1/Organik_2015_39_44pdf
3. Кунділовська Т. А. Сучасний стан та перспективи розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / Т. А. Кунділовська, Н. М. Зеленянська // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2016. — № 2(61). — С. 155–165.
4. Піддубна Д. С. Поняття органічної продукції та процес її сертифікації в Україні / Д. С. Піддубна, О. О. Пінчук // Науковий вісник Херсонського університету. — 2015. — Вип. 5. — Том 2. — С. 81–84.
5. Породіна Л. В. Сучасний стан регулювання ринку безпечного продовольства: світовий досвід / Л. В. Породіна // Економіка АПК. — 2013. — № 13. — С. 15.
6. Прутська О. О. Сутність та теоретичні засади розвитку органічного сільськогосподарського виробництва / О. О. Прутська, Н. В. Беляєва // Збірник наукових праць ВНАУ. — 2012. — № 4(70). — С. 86–91.
7. Головка І. Органічна ніша / І. Головка // Вісник Офіційно про податки. — 2016. — № 32(889) [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/3143?issue=287>
8. Лагута Я. М. Стан та перспективи розвитку ринку органічної продукції в контексті соціальної відповідальності бізнесу / Я. М. Лагута, Н. В. Михайленко // Причорноморські студії. — 2017. — № 18. — С. 79–82.
9. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: ЗУ від 3.09.2013 / ВРУ // Офіційний інтернет-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
10. Сагайдак Ю. Проблеми та перспективи розвитку екологічного ринку в Україні / Ю. Сагайдак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2012. — № 142. — С. 32–35.
11. Органік в Україні / Федерація органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>
12. Оверковська Т. К. Проблемні питання правового регулювання органічного виробництва у сільському господарстві / Т. К. Оверковська // Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Десять осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18–19 листопада 2013 р.): у 4 част. — Частина друга. — Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2013. — С. 191–193.

References

1. Ghrabovskiy R. S. Rynok orghanichnoji produkciji Ukrajinj (tendenciji ta perspektivy) / R. S. Ghrabovskiy, O. O. Dadak, R. P. Dudjak // Naukovyj visnyk LNUVMBT imeni S. Z. Ghzhycjkogho. — 2014. — #1(58). — Tom 16. — S. 3–6.
2. Karpenko E. M. Termynologhycheskye podkhody k sovremennoj klassyfykacyi ekologhychesky chystykh tovarov prodovoljstvennogo rynka / E. M. Karpenko [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupa: www.ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/5272/1/Organik_2015_39_44pdf
3. Kundilovskja T. A. Suchasnyj stan ta perspektivy rozvytku orghanichnogho siljsjkoghospodarsjkogho vyrobnyctva v Ukrajinj / T. A. Kundilovskja, N. M. Zelenjansjka // Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj. — 2016. — #2(61). — S. 155–165.
4. Piddubna D. S. Ponjattja orghanichnoji produkciji ta proces jiji sertyfikaciji v Ukrajinj / D. S. Piddubna, O. O. Pinchuk // Naukovyj visnyk Khersonsjkogho universytetu. — 2015. — Vyp. 5. — Tom 2. — S. 81–84.
5. Porodina L. V. Suchasnyj stan reghuljuvannja rynku bezpechnogho prodovoljstva: svitovyj dosvid / L. V. Porodina // Ekonomika APK. — 2013. — # 13. — S. 15.
6. Prutsjka O. O. Sutnistj ta teoretychni zasady rozvytku orghanichnogho siljsjkoghospodarsjkogho vyrobnyctva / O. O. Prutsjka, N. V. Bjeljaeva // Zbirnyk naukovykh pracj VNAU. — 2012. — # 4(70). — C. 86–91.
7. Gholovko I. Orghanichna nisha / I. Gholovko // Visnyk Oficijno pro podatky. — 2016. — #32(889) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/3143?issue=287>
8. Laghuta Ja. M. Stan ta perspektivy rozvytku rynku orghanichnoji produkciji v konteksti socialjnoji vidpovidaljnosti biznesu / Ja. M. Laghuta, N. V. Mykhajlenko // Prychornomorsjki studiji. — 2017. — # 18. — S. 79–82.
9. Pro vyrobnyctvo ta obigh orghanichnoji siljsjkoghospodarsjkoji produkciji ta syrovyny: ZU vid 3.09.2013 / VRU // Oficijnyj internet-sajt [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
10. Saghajdak Ju. Problemy ta perspektivy rozvytku ekologhichnogho rynku v Ukrajinj / Ju. Saghajdak // Visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. — 2012. — # 142. — S. 32–35.
11. Orghanik v Ukrajinj // Federacija orghanichnogho rukhu Ukrajinj. URL: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>
12. Overkovskja T. K. Problemni pytannja pravovogho reghuljuvannja orghanichnogho vyrobnyctva u siljsjkomu ghospodarstvi / T. K. Overkovskja // Aktualni problemy jurydychnoji nauky: Zbirnyk tez mizhnarodnoji naukovoji konferenciji «Desjati osinni jurydychni chytannja» (m. Khmeljnycjkyj, 18–19 lystopada 2013 r.): u 4 chast. — Chastynd druga. — Khmeljnycjkyj: Vyd-vo KhUUP, 2013. — S. 191–193.

Лимар Валерія Валеріївна

*кандидат економічних наук, директор
навчально-наукового центру міжнародної освіти
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Лимарь Валерия Валерьевна

*кандидат экономических наук, директор
учебно-научного центра международного образования
Донецкий национальный университет имени Василя Стуса*

Lymar Valeriia

*PhD in Economics, Head of Educational and
Research Center of International Education
Vasyl' Stus Donetsk National University*

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СПРАВЕДЛИВОСТІ

ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СПРАВЕДЛИВОСТИ

APPROACHES TO EFFECTIVENESS UNDERSTANDING THROUGH THE EQUITY

Анотація. В статті вивчено наукові підходи до розуміння поняття ефективності в контексті справедливості. Проаналізовано науковий підхід В. Парето до розуміння поняття ефективності. Представлено розуміння Парето – ефективності з точки зору концепцій справедливості: утилітаризму, егалітаризму, елітаризму, лібералізму та роулзівському підходу. Досліджено першу та другу теореми добробуту. Визначено, що перша теорема добробуту полягає в тому, що розподіл факторів, які характеризують рівновагу в економіці, будуть оптимальними за умовою, що функції корисності локальних споживачів є ненасиченими. Із другої теореми добробуту зроблено наступні висновки: при наявності сприятливих передумов Парето – оптимальний стан можна реалізувати у якості рівноваги; поняття справедливості та ефективності можна розглядати як окремо, так і разом; для досягнення ефективності можливо використовувати різноманітні ринкові інструменти; внутрішні агенти ринку є найбільш ефективними з точки зору досягнення рівноваги.

Ключові слова: ефективність, справедливість, оптимальність, лімітовані ресурси, розподіл благ.

Аннотация. В статье изучены научные подходы к пониманию понятия эффективности в контексте справедливости. Проанализирован научный подход В. Парето к пониманию понятия эффективности. Представлено виденье Парето – эффективности с точки зрения концепций справедливости: утилитаризма, эгалитаризма, элитаризма, либерализма и роулзовскому подходу. Исследованы первая и вторая теоремы благосостояния. Определено, что первая теорема благосостояния заключается в том, что распределение факторов, которые характеризуют равновесие в экономике, будут оптимальными при условии, что функции полезности локальных потребителей являются неудовлетворенными. Из второй теоремы благосостояния получены следующие выводы: при наличии благоприятных предпосылок Парето – оптимальное состояние можно реализовать в качестве равновесия; понятие справедливости и эффективности можно рассматривать как отдельно, так и совместно; для достижения эффективности можно использовать разнообразные рыночные инструменты; внутренние агенты рынка являются наиболее эффективными с точки зрения достижения равновесия.

Ключевые слова: эффективность, справедливость, оптимальность, лимитированные ресурсы, распределение благ.

Summary. In this article, scientific approaches to effectiveness concept understanding in the context of justice were studied. It was analyzed the scientific approach of V. Pareto to effectiveness vision. It was given Pareto's vision of effectiveness from the point of view of justice concepts: utilitarianism, egalitarianism, elitism, liberalism and Rawls' approach. There were studied the first and second theorems of welfare. It was defined that the first theorem means that distribution of factors, which characterize

the equilibrium in economics, will be optimal in condition if utility function of local consumers are not satisfied. The second theorem of welfare allows making such conclusions: in favorable conditions Pareto-optimum could be realized as the equilibrium; justice and effectiveness could be studied separately as well as together; to reach effectiveness it is possible to use different market tools; internal agents of a market are the most effective from the point of view of effectiveness achievement.

Key words: effectiveness, equity, optimality, limited resources, resources distribution.

Постановка проблеми. Розвиток людства — це складний, безперервний процес, коли його представники постійно повинні приймати різноманітні рішення і робити вибір між більш та менш ефективними формами господарювання. В умовах функціонування лімітованих ресурсів, визначення ефективності є досить гострим питанням.

Проблема економічного зростання та ефективності національної економіки є одними з найскладніших та дискусійних, вони формують базис ринкової економіки та є предметом вивчення всесвітньовідомих вчених різних епох.

Постійне зростання потреб людства, збільшення його чисельності та неминуче зменшення лімітованих ресурсів обумовлює вирішення так званої задачі з двома невідомими: як забезпечити економічне зростання та досягти підвищення ефективності економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці поняття ефективності не є новим і існує багато наукових доробок, присвячених даній темі, як класиків економічної науки, так і сучасних науковців. В даній роботі особливу увагу приділено працям Лимаревої Ю. А., Лимарева П. В. [1], Ахметова Р. Е. [2], Кузнецової О. В. [3], Стойки М. С. [4], Чокушевої Г. Р. [5], Блауга М. [6], Бентама І. [8], Міля Д. [9], Яркової Е. [10], Роулза Дж. [11] Та Локка Дж. [12].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціллю даного дослідження є вивчення наукових підходів до розуміння поняття ефективності в контексті справедливості.

Виклад основного матеріалу. Поняття ефективності дуже тісно пов'язано з концепцією справедливості. Ефективність розподілу благ у суспільстві обумовлюється панівними відносинами.

Нерівність доходів, а відповідно і нерівність доступу до лімітованих ресурсів і благ для будь-якого суспільства є базовим концептом. Наприклад, при феодалізмі справедливим був розподіл ресурсів на користь духовенства та дворянства, у свою чергу селяни та ремісники отримували меншу частину благ, хоча саме вони були їх основними виробниками.

Відносно нещодавно (у 18–19 ст.) такий розподіл ресурсів став вважатися несправедливим. При капіталізмі, в епоху соціальної справедливості будь-який член суспільства міг на рівних правах конкурувати з іншими.

Протягом часу дана економічна система також виявилася соціально несправедливою через те, що більшість суб'єктів лише продають свою здібність до труда, і не мають власних засобів виробництва. Тобто чисто ринковий механізм не гарантує справедливого розподілу доходів серед членів суспільства. Саме це спровокувало страйки робочих проти власників виробництв.

Рівність та справедливість — це фундамент, до формування якого постійно прагне людство, проте який і досі є ефемерним. У 19 столітті капіталізм реалізував прагнення суспільства до свободи реально, а прагнення до рівності лише юридично. Відповіддю капіталізму став комуністичний догматизм, в основу якого покладено тезу, що вільним може бути лише економічно незалежний індивідуум. Так, в багатьох країнах сформувалась соціалістична система, в якій більшість благ розподілялась серед партійної еліти.

Деякі десятиліття такий устрій суспільства вважався нормальним та справедливим. Проте саме усвідомлення факту, що такий розподіл ресурсів не був справедливим, і що вирівнювання доходів більшості населення шляхом обмеження його ділової активності, і спровокувало колапс соціалістичної системи в країнах Східної Європи.

Сучасне суспільство можна охарактеризувати подвійним стандартом. З одного боку, всі члени суспільства мають рівні права, що характерно для демократичного устрою, з іншого боку, вони мають нерівні можливості. Громадяни демократичної держави мають рівні права, проте варто враховувати безліч факторів, які впливають на формування особистості, в результаті чого різні індивідууми набувають різних можливостей та навичок, що в наслідок обумовлює різницю в доходах.

Поняття ефективності в тому сенсі, як воно аналізується в сучасній науці, отримало розвитку в епоху капіталістичного устрою. Докапіталістичні відносини було приховано за відносинами власності і поняття ефективності не було першочерговим і в деяких випадках взагалі не враховувалося. Капіталістичні ж відносини навпаки стали якісно новою епохою у порівнянні з відносинами власності [5, С. 96].

В період капіталістичного устрою центральне місце зайняла обробна промисловість, яка якісно його відрізняє від докапіталістичного, де прибутки формувалися за рахунок сільського господарства.

Так, капіталізму притаманна така риса, як розподіл праці у конкретних його проявах кооперації та спеціалізації та наявність великої кількості агентів на ринку, які самі по собі вже носіями приватної власності і для яких є максимізації власного прибутку і підвищення ефективності виробництва.

Товари виробляються для реалізації, а діяльність економічних агентів регулюється ринковими механізмами, у свою чергу, вартість товару формується не лише на основі собівартості, а з урахуванням попиту та пропозиції. Так, кожен учасник ринкових відносин спрямовує мету своєї діяльності на максимізацію прибутків, зменшення витрат та підвищення ефективності.

При науковому дослідженні феномену ефективності варто зануритися у далеке минуле економічної теорії та зупинити увагу на працях представника класичної школи Вільфредо Парето, який є відомим як економіст, соціолог, інженер та засновник теорії еліт. Даним вченим розроблено статистичний Парето — розподіл та Парето — оптимум, які використовуються в прикладних дослідженнях й нєсьогоднішній день.

Ефективність за В. Парето, — це стан певної системи, коли значення окремого її показника не може збільшуватися без зменшення або погіршення інших. Так, В. Парето відзначає, що «будь-яка зміна, яка нікому не чинить збитків, а деяким представникам суспільства приносить користь (за їх власною оцінкою), є покращенням» [6]. Таким чином зміни, які не чинять шкоди, є корисними.

З точки зору В. Парето, ефективність економіки досягається, коли всі вигоди від обміну між економічними агентами вичерпано.

S1, S2 представляють собою економічні суб'єкти, між якими розподіляються лімітовані блага. Точки A1, A2, A3 — це варіанти корисності, яка може бути досягнута в результаті обміну благами.

Точки, які проходять по зображеній кривій, ілюструють саме Парето — ефективність, тобто задоволення потреб суб'єктів S1, S2. Що стосується точки N, вона відображає неефективність розподілу лімітованих ресурсів. І тут важливо зауважити, що поняття ефективності не має спільного контексту із справедливістю.

Розподіл лімітованих ресурсів, оптимальний за Парето, може не досягати соціальної оптимальності. Як вже було зауважено, найчастіше оптимальний розподіл не є справедливим. Для суспільства представлено множину варіантів, але воно може реалізувати лише один, який є максимально справедливим. Так, функція суспільного добробуту структурує індивідуальний розподіл у відповідь до індивідуальних потреб. Що стосується суспільного добробуту, він представляє собою функцію від індивідуальних функцій корисності і функцію корисності окремого економічного суб'єкта, яка зростає.

Далі на рисунку зображено максимізацію функції суспільного добробуту.

Відповідно до даного рисунку точка E представляє собою рівновагу, де перетинаються криві байдужості та межа можливих корисностей. Якщо взяти будь-яку іншу точку з представленої множини, вона не буде одночасно оптимальною відносно суспільного добробуту та Парето — розподілу. Точка E забезпечує максимально можливий рівень добробуту економічних суб'єктів, однак даний розподіл представляє собою лише один варіант розподілу, який може бути справедливим.

Далі представлено розуміння Парето — оптимальності з точки зору концепцій справедливості (рис. 3).

Утилітаризм (від лат. utilitas — користь, вигода) — течія економічної думки, в основі якої лежить оцінка речей, предметів, процесів, явищ з точки зору їхньої корисності, можливості їх використання для

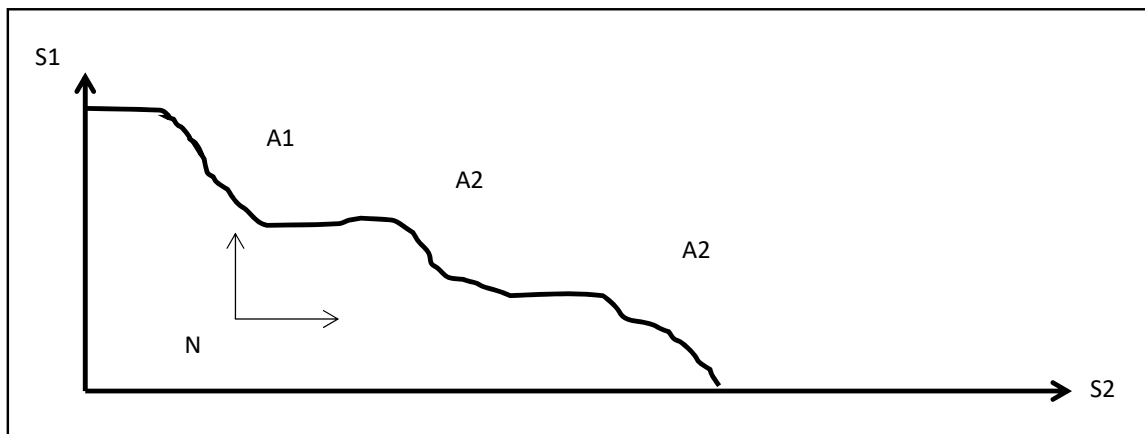

Рис. 1. Графічне зображення розподілу ресурсів між двома суб'єктами за моделлю Парето*

* Складено автором на основі: [6, С. 120].

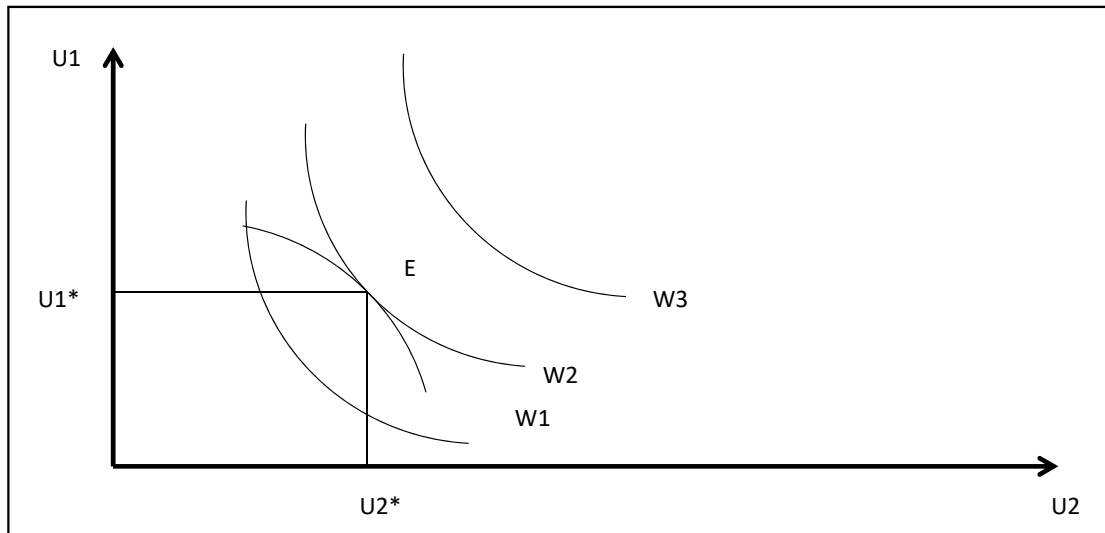

Рис. 2. Максимізація суспільного добробуту*

* Складено автором

досягнення цілей та задоволення потреб. Зародилося у Великій Британії у 19 ст. під впливом філософа І. Бентама. У наступному розвинута економістами австрійської школи у вигляді теорії корисності [7].

Утилітаризм — це багатогранне явище, яке з одного боку представляє собою філософію, з іншого — метатеорію. В даній роботі аналізуються економічні аспекти утилітаризму, зокрема розуміння поняття справедливості.

Детально проаналізовано роботи І. Бентама та Дж. Ст. Мілля, які є класиками утилітаризму. Червоною ниткою в теорії утилітаризму проходить ідея щодо можливості виведення загальної справедливості як допоміжного принципу, із щастя як морального принципу більшої частини суспільства. Користь

в даному випадку є тріадою класичних принципів утилітаризму: користь, щастя та гедонізм.

Головним принципом є максимізація користі, а щастя представляє собою зміст корисності. Важливо зауважити, що задоволення повинні отримувати всі члени суспільства без винятку, а суспільна користь — це сума задоволення всіх членів суспільства. Останній принцип, а саме неупереджену рівність, можна вважати останнім і найголовнішим принципом утилітаризму.

Найефективнішим та найкращим є устрій, який забезпечує щастя максимальної кількості індивідумів, що є основним принципом класичного утилітаризму. Як зазначає І. Бентам, «сума інтересів окремих членів і складає інтерес суспільства» [8,

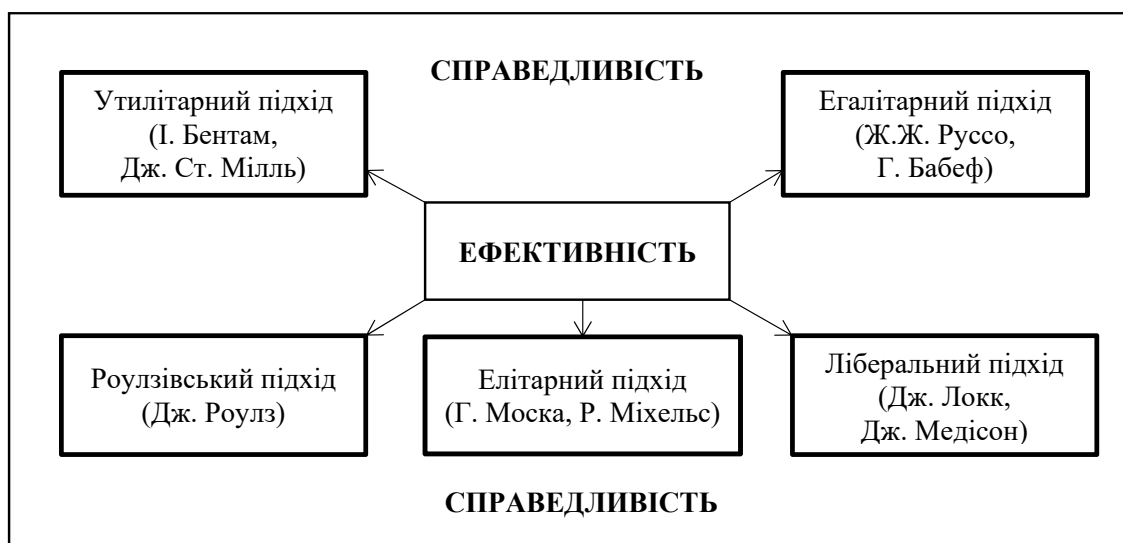

Рис. 3. Візуалізація наукового бачення Парето-ефективності через призму концепцій справедливості*

* Складено автором

С. 10]. Суспільство має розподіляти лімітовані ресурси між його членами в рівній мірі, щоб задовольнити потреби всіх без винятку. Також воно повинно сприяти вільному обміну між економічними суб'єктами, тому що якщо такий обмін є реально вільним, то в результаті нього всі учасники отримують щастя, тобто він є ефективним.

Теорія І. Бентама знайшла відображення в роботах його послідовника Дж. Ст. Мілля, який створив аксіологічний різновид утилітаризму [9, С. 42]. На нашу думку, його головним досягненням є формулювання концепції розподільної справедливості. Дана концепція має на увазі возведення принципу розподілу лімітованих благ завдяки оподаткуванню в ранг одного з головних завдань, які постають перед урядом.

Завдяки Дж. Ст. Міллю розподільча справедливість набула широкого сенсу і яка по суті співпадає із соціальною справедливістю. До теперішнього часу поняття розподільчої та соціальної справедливості використовуються як синоніми, що є певною мірою ілюзією, тому що всі соціальні проблеми можна вирішувати не шляхом фундаментальних перебудов соціальних інститутів, а завдяки реформуванню процесу розподілу благ між членами суспільства.

Справедливість через призму утилітаризму існує, коли є можливість досягти максимальної корисності для всіх членів суспільства.

Перед урядом постає завдання здійснити перерозподіл ресурсів таким чином, щоб були задоволені потреби всіх членів суспільства. Причому задоволення потреб відбувається не автоматично. Добробут, за утилітарним підходом, є результатом суб'єктивної оцінки індивіда власного добробуту. Дана оцінка напряму залежить від суб'єктивних та об'єктивних чинників. Функція суспільного добробуту відображає прямо пропорційну залежність суспільного добробуту від показників індивідуального добробуту.

Важливо відмітити, що основний недолік даної концепції полягає у формалізації визначення функції суспільного добробуту, яка не відповідає стосовно економічної сутності суспільного добробуту, а також не враховує інституційний характер суспільного вибору [10].

Американський філософ та політолог Роулз Дж. трактує поняття справедливості через призму класичної теорії громадського договору Канта І., Локка Дж., та Руссо Ж. На його думку, економічні суб'єкти здатні створити суспільство на основі наступних принципів:

– кожен індивід має рівні права по відношенню до найбільш широкої схеми рівних основних свобод с подібними схемами свобод для інших;

– економічна та соціальна нерівність має бути побудована так, щоб:

– від них можна було б очікувати переваги для всіх;

– позиції та посади були б доступні для всіх [11].

Роулз Дж. відмічає, що перший принцип повинен бути первинним відносно другого. «Не можуть бути оправдані порушення основних свобод, які захищені першим принципом, або ж компенсація порушення великими соціальними та економічними перевагами» [11].

На думку Роулза Дж., свобода — це політична свобода, свобода слова, совісті, думки, особистості, можливість мати приватну власність. І всі ці свободи повинні бути рівними.

Стосовно другого принципу Роулз Дж. відмічає, що не зважаючи на те, що розподіл влади та доходів серед підприємств є передбаченим, проте вони мають використовуватись для вигоди всього суспільства, а позиції та посади повинні бути доступні всім. Так, нерівність може бути допущена, якщо вона вигідна всім [2, С. 61–62].

Лібералізм або ліберальний підхід заснований на центризмі на конкретному економічному суб'єкті. Відповідно до даного підходу будь-який окремий індивід здатний самостійно реалізовувати та задовольняти власні потреби. Тобто за теорією лібералізму суспільство представляє собою сукупність окремих суб'єктів, і таке суспільство не може мати цілей та потреб, відмінних від цілей окремого індивіда.

Так, суспільство обирає уряд для встановлення та захисту своїх прав і місією такого уряду є задоволення потреб суспільства в цілому, і окремих суб'єктів зокрема.

Економічний або класичний лібералізм виступає за індивідуальні права на власність і свободу контракту. Девізом цієї форми лібералізму є «вільне приватне підприємство». Перевага віддається капіталістичному господарюванню на основі принципу невтручання держави в економічну діяльність, що означає відміну державних субсидій і юридичних бар'єрів для економічної діяльності. Економічні ліберали вважають, що ринок не потребує державного регулювання. Деякі з них готові допустити урядовий нагляд над монополіями і картелями, інші стверджують, що монополізація ринку є тільки наслідок дій держави. Економічний лібералізм стверджує, що вартість товарів і послуг повинні визначатися вільним вибором індивідуумів, тобто ринковими системами. Деякі навіть допускають присутність ринкових сил і в областях, де державна монополія природна (наприклад в забезпеченні безпеки або судочинстві). Економічний лібералізм розглядає

економічну нерівність, яка виникає із-за нерівних позицій при укладенні контрактів, як природний результат конкуренції, за умови відсутності примусу.

Ідею, що вільні особи можуть стати основою стабільного суспільства, висунув Джон Локк. У його творі «Два трактати про правління» [12, С. 137] сформульовані фундаментальні ліберальні принципи — економічної свободи, як право на особисте володіння і користування власністю, і принцип інтелектуальної свободи, що включає свободу совісті. Основою його теорії є уявлення про природні права: на життя, на особисту свободу і на приватну власність, яке стало предтечою сучасних прав людини.

Цікаве бачення на проблему справедливості мають вчені 19 ст. Моска Г. та Міхельс Р., які є яскравими представниками елітарного підходу. За даною теорією, суспільство представляє собою сукупність еліт, які мають нерівномірний розподіл влади та престижу і суперничають між собою стосовно доступу до влади. Історія суспільства представляє собою циркуляцію еліт, які змінюються за законами олігархії і в першу чергу реалізують інтереси елітних шарів суспільства.

Відповідно до теорії егалітаризму (від фр. *egalite* — рівність), справедливість — це рівний розподіл благ між усіма представниками суспільства.

Егалітаризм — це різновид утопічного соціалізму, політична теорія, де рівність є фундаментальним принципом організації суспільного життя. [13, С. 25]. Основними представниками даної теорії є Руссо Ж. Ж. та Бабеф Г.

Ефективність за В. Парето, є центральним поняттям сучасної економічної науки. На базі нього розроблено так звані перша і друга теореми добробуту [14].

Концептуально перша теорема добробуту полягає в тому, що розподіл факторів, які характеризують рівновагу в економіці, будуть також оптимальними за умовою, що функції корисності локальних споживачів є ненасиченими.

За даною теоремою, якщо зберігаються певні передумови, рівновага, яка встановлюється на ринку, завжди буде оптимальною, тобто держава не повинна регулювати ринок.

До передумов, про які йшла мова, віднесено:

- значна кількість споживачів;
- відсутність суб'єктів впливу на ринковий механізм;
- номінальність присутнього на ринку товару;
- відсутність зовнішніх ефектів (екстерналій).

Якщо зберігаються дані передумови, формується конкурентне середовище і розподіл ресурсів є ефективним. І навпаки, порушення рівноваги приводить

до неефективного розподілу ресурсів та факторів виробництва.

Важливо також відмітити, що базовим концептом теореми є ефективність розподілу ресурсів, а не справедливість. Дана теорема тісно пов'язана із другою теоремою добробуту.

Зміст другої теореми добробуту полягає в наступному: будь-який Парето — оптимальний стан можливо реалізувати за допомогою ринкових інструментів та механізмів. Іншими словами, можна вибрати конкретний оптимальний стан ринку (якщо ми вважаємо його найбільш справедливим) і використовуючи інструмент доходу (як окремих індивідуумів, так і фірм), можливо досягти прийняття ними таких рішень, які будуть співпадати з обраним заздалегідь станом. Так, за допомогою даної теореми вирішується проблема ефективності та справедливості.

Так, сенс другої теореми полягає в тому, що будь-який розподіл, ефективний за Парето, досягається завдяки децентралізації ринкового механізму. В ринковій економіці суб'єктами прийняття рішень виступає велика кількість виробників, які визначають об'єкт виробництва, кількість одиниць виробництва та цільову аудиторію, яка споживатиме той чи інший товар. Стосовно планової або централізованої економіки, дані рішення приймаються центральним органом, який не завжди може чітко й адекватно оцінювати потреби та можливості ринку.

Друга теорема наголошує, що для досягнення ефективного розподілу ресурсів, у запровадженні центрального планового органу необхідності немає. Конкуренти, які представлені на будь-якому ринку і для яких головною метою є максимізація прибутку, є найкращим інструментом регулювання. Таким чином, друга теорема добробуту обумовлює надійність функціонування ринкового механізму.

На додаток, при умові, якщо б існувало ідеальне конкурентне середовище на всіх сегментах ринків, то вивчення державних фінансів обмежилося аналізом доцільності державного перерозподілу ресурсів.

Із другої теореми добробуту можна зробити наступні висновки:

1) При наявності сприятливих передумов Парето — оптимальний стан можна реалізувати у якості рівноваги;

2) Поняття справедливості та ефективності можна розглядати як окремо, так і разом;

3) Для досягнення ефективності можливо використовувати різноманітні ринкові інструменти, наприклад, доходи агентів ринку;

4) Використання інструменту цін не є ефективним, тому стан рівноваги на ринку не буде досягнутим;

5) Внутрішні агенти ринку є найбільш ефективними з точки зору досягнення рівноваги, тому доцільно, наприклад, використовувати прямі, а не непрямі податки [15].

Дані теореми відповідають на критику класичної теорії стосовно механізму досягнення ефективного розподілу ресурсів за допомогою формування конкурентного середовища.

Висновки з даного дослідження. Проаналізовано науковий підхід В. Парето до розуміння поняття ефективності. Ефективність — це стан певної системи, коли значення окремого її показника не може збільшуватися без зменшення або погіршення інших. Також представлено розуміння Парето — ефективності з точки зору концепцій справедливості: утилітаризму, егалітаризму, елітаризму, лібералізму та роулівського підходу.

Досліджено першу та другу теореми добробуту. Концептуально перша теорема добробуту полягає

в тому, що розподіл факторів, які характеризують рівновагу в економіці, будуть також оптимальними за умовою, що функції корисності локальних споживачів є ненасиченими. Відповідно до другої теореми добробуту, будь-який Парето — оптимальний стан можливо реалізувати за допомогою ринкових інструментів та механізмів. Із другої теореми добробуту зроблено наступні висновки: при наявності сприятливих передумов Парето — оптимальний стан можна реалізувати у якості рівноваги; поняття справедливості та ефективності можна розглядати як окремо, так і разом; для досягнення ефективності можливо використовувати різноманітні ринкові інструменти, наприклад, доходи агентів ринку; використання інструменту цін не є ефективним, тому стан рівноваги на ринку не буде досягнутим; внутрішні агенти ринку є найбільш ефективними з точки зору досягнення рівноваги.

Література

1. Лимарева Ю. А., Лимарев П. В. Эволюция категории «эффективность» в экономической науке / *Universum: Экономика и юриспруденция*. 2014. № 4 (5). URL: <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/1169>.
2. Ахметов Р. Э. Трактровка справедливости как честности в социально-политической философии Джона Ролза. *Вестник ОГУ*. — 2009. — № 7 (101). — С. 61–66.
3. Кузнецова О. В. Щодо сутності економічної ефективності. Розвиток методів управління та господарства на транспорті. — 2014. — № 4 (49). — С. 178–189.
4. Стойка М. С. Сучасні погляди на розуміння концепції справедливості. *Форум права*. — 2014. — № 2. — С. 416–422.
5. Chokusheva G. R. The evolution of the concept of «economic efficiency». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-ponyatiya-ekonomicheskoy-effektivnosti>.
6. Блауг М. Парето Вильфредо. *Экономикс*, 2008. — 352 с.
7. *Экономика и право: словарь-справочник*. Москва, 2004. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_la/w/16869/%D0%A3%D0%A2%D0%98%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%97%D0%9C.
8. Бентам И. Введение в основание нравственности и законодательства. Москва, 1998. — 320 с.
9. Mill D. S. *Utilitarianism*. Indianapolis. Cambridge, 1979. — 450 p.
10. Яркова Е. Н. Утилитаризм как стимул самоорганизации культуры и общества. *Общественные науки и современность*. — 2002. — № 2. — С. 88–101.
11. Rawls J. *A theory of justice*. Cambridge, 1971. — 125 p.
12. Локк Джон. Два трактата о правлении. Москва, 1988. — 405 с.
13. Погорельский Д. Е., Фесенко В. Ю., Филиппов К. В. *Политологический словарь — справочник*. Ростов н/Д, 2008. — 320 с.
14. Осипова Е. В. Социологическая система Вильфредо Парето. *История буржуазной социологии XIX — начала XX века*. Москва, 1979. — 331 с.
15. *Фундаментальные теоремы благосостояния. Оптимальность и контроль: проблема рыночного социализма*. URL: http://economylit.online/obschie-raboty_719/fundamentalnyie-teoremyi-blagosostoyaniyaoptima.html.

References

1. Limareva Yu. A., Limarev P. V. Evolyutsiya kategorii «effektivnost» v ekonomicheskoi nauke. *Universum: Ekonomika i yurisprudentsiya*. 2014. № 4 (5). URL: <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/1169>.

2. Akhmetov R. E. Traktovka spravedlivosti kak chestnosti v sotsialno-politicheskoi filosofii Djona Rolza. Vestnik OGU. 2009. № 7 (101). P. 61–66.
3. Kuznetsova O. V. Shchodo sutnosti ekonomichnoi efektnosti. Rozvytok metodiv upravlinnya ta ghospodarstva na transporti. 2014. № 4 (49). P. 178–189.
4. Stoika M. S. Sychasni pohlyady na rozumynnya kontseptsii spravedlyvosti. Forum prava. 2014. № 2. P. 416–422.
5. Chokusheva G. R. The evolution of the concept of «economic efficiency». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-ponyatiya-ekonomicheskoy-effektivnost>
6. Blaug M. Pareto Vilfredo. Ekonomikus, 2008. 352 p.
7. Ekonomika i parvo: slovar-spravochnik. Moskva, 2004. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/16869/%D0%A3%D0%A2%D0%98%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%97%D0%9C.
8. Bentam I. Vvedenie v osnovanie npravstvennosti I zakonodatelstva. Moskva, 1998. 320 c.
9. Mill D. S. Utilitarianism. Indianapolis. Cambridge, 1979. 450 p.
10. Yarkova Ye. N. Utilitarizm kak stimul samoorganizatsii kultury I obshchestva. Obshchestvennye nauki I sovremennost. 2002. № 2. C. 88–101.
11. Rawls J. A theory of justice. Cambridge, 1971. 125 p.
12. Lokk Djon. Dva traktata o pravlenii. Moskva, 1988. 405 c.
13. Pogorelyi D. Ye., Fesenko V. Yu., Filippov K. V. Politologicheskii slovar — spravochnik. Rostov n/D, 2008. 320 c.
14. Osipova Ye. V. Sotsiologicheskaya Sistema Vilfredo Pareto. Istoriya burzhuaznoi sotsiologii XIX — nachala XX veka. Moskva, 1979. 331 c.
15. Fundamentalnye teoremy blagosostoyaniya. Optimalnost i control: problema rynochnogo sotsializma. URL: http://economylit.online/obschie-raboty_719/fundamentalnyie-teoremyi-blagosostoyaniyaoptima.html.

Чернишов Костянтин Ілліч

аспірант

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Чернышов Константин Ильич

аспирант

Киевского кооперативного института бизнеса и права

Chernyshov Kostiantyn

Postgraduate Student of the

Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Науковий керівник:

Сидоренко Оксана Василівна

доктор економічних наук

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТА ФІНАНСОВА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ РЕГУЛЯТОРІВ РИНКУ КАПІТАЛУ

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ И ФИНАНСОВАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ РЕГУЛЯТОРОВ РЫНКА КАПИТАЛА

INSTITUTIONAL AND FINANCIAL INDEPENDENCE OF THE CAPITAL MARKET REGULATORS

Анотація. У статті розкривається міжнародний досвід інституційної незалежності регуляторів ринку капіталу, визначено цілі державного регулювання та критерії незалежності. Також було вивчено становлення фінансової незалежності регуляторів і переваги, які отримує ринок та його учасники від вищезгаданої незалежної моделі функціонування регулятора. Зокрема, були проаналізовані наступні країни: США, Австралія, Велика Британія, Швейцарія, Польща, Ірландія, Нідерланди, Латвія, Україна. У зв'язку з важливістю підписання Меморандуму (ММОУ) Міжнародної організації комісії з цінних паперів (IOSCO) проаналізовано практика та підхід європейських країн. Відповідно до визначеної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року, проведено GAP-аналіз діючого законодавства та викладено пропозиції щодо змін у правовому полі України для досягнення міжнародних стандартів у сфері регулювання ринку капіталу, які також рекомендуються у двосторонніх угодах між Україною та МВФ. В результаті були виділені основні недоліки системи нагляду за ринком капіталу в Україні та визначено рекомендації щодо її покращення. Надання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) необхідного рівня інституційної та фінансової незалежності має ряд раціональних причин, до яких входить: зниження політичного впливу на прийняття рішень; можливість ізоляції співробітників регулятора, які виконують квазі-законодавчу чи юридичну функції, від прямого впливу уряду; спроможність формувати правила на ринку відповідно до технічної експертизи; а самофінансування забезпечуватиме постійний процес нагляду за ринком та підтримку високого рівня розвитку всередині самого регулятора.

Ключові слова: регулятор ринку капіталу, інституційна незалежність, самофінансування, НКЦПФР, трансформація.

Аннотация. В статье раскрывается международный опыт институциональной независимости регуляторов рынка капитала, определены цели государственного регулирования и критерии независимости. Также было изучено становление финансовой независимости регуляторов и преимущества, которые получает рынок и его участники от вышеупомянутой независимой модели функционирования регулятора. В частности, были проанализированы следующие страны: США, Австралия, Великобритания, Швейцария, Польша, Ирландия, Нидерланды, Латвия, Украина. В связи с важностью подписания Меморандума (ММОУ) Международной организации комиссий по ценным бумагам (IOSCO) проанализированы практика и подход европейских стран. Согласно программы развития финансового сектора до 2020 года, проведено GAP-анализ действующего законодательства и изложены предложения по изменениям в правовом поле Украины

для достижения международных стандартов в сфере регулирования рынка капитала, которые также рекомендуются в двусторонних соглашениях между Украиной и МВФ. В результате были выделены основные недостатки системы надзора за рынком капитала в Украине и определены рекомендации по ее улучшению. Предоставление Национальной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку (НКЦБФР) необходимого уровня институциональной и финансовой независимости имеет ряд рациональных причин, которые включают: снижение политического влияния на принятие решений; возможность изоляции сотрудников регулятора, которые выполняют квази-законодательную или юридическое функции, от прямого воздействия правительства; способность формировать правила на рынке в соответствии с технической экспертизой; а самофинансирование обеспечит постоянный процесс надзора за рынком и поддержание высокого уровня развития внутри самого регулятора.

Ключевые слова: регулятор рынка капитала, институциональная независимость, самофинансирование, НКЦБФР, трансформация.

Summary. The article disclosed the international experience of institutional independence of regulators of the capital market, defines the goals of state regulation and the criteria of independence. It also examined the emergence of financial independence of regulators and the benefits that the market and its participants receive from the aforementioned independent model of regulator's operation. In particular, the following countries had been analyzed: USA, Australia, Great Britain, Switzerland, Poland, Ireland, the Netherlands, Latvia, and Ukraine. Due to the importance of signing the Memorandum (MMoU) of the International Organization of Securities Commissions (IOSCO), the practice and approach of European countries were analyzed. According to the financial sector development program till 2020, conducted the GAP-analysis of the current legislation and proposed changes in the legal field of Ukraine for the achievement of international standards in the field of capital market regulation, which are also recommended in bilateral agreements between Ukraine and the IMF. As a result, were identified the main shortcomings of the capital market surveillance system in Ukraine and were made recommendations for its improvement. The provision of the necessary level of institutional and financial independence to the National Securities and Stock Market Commission (NSSMC) has a number of rational reasons, which include: reducing political influence on decision-making; possibility of isolation of regulator employees who perform quasi-legislative or legal functions from the direct influence of the government; the ability to formulate rules in the market according to technical expertise; and self-financing will provide a permanent market surveillance process and support a high level of development within the regulator itself.

Key words: regulator of capital market, institutional independence, self-finance, NSSMC, transformation.

Постановка проблеми. Сильний, незалежний та фінансово самостійний регулятор є вирішальною ознакою ефективною та стабільною фінансовою системою. Незалежність є важливою для забезпечення безпечною та привабливою інвестиційного середовища, підтримання репутації країни та відповідності міжнародним стандартам. Незалежність має бути максимально розширеною, а фінансування діяльності максимально прозорим та стійким. На практиці ступінь інституціональної та фінансової незалежності залежить не тільки від законодавчої та інституціональної основи, але й від внутрішньої культури самого регулятора [8].

Наслідки недостатньої інституційної незалежності фінансових регуляторів можуть бути дуже плачевними. Для прикладу, у 1998 році CFTC намагалася удосконалити процес регулювання ринку деривативів, особливо нещодавно створених CDS, проте, через тиск з боку Уряду, ініціатива Голови Комісії була призупинена. В результаті саме недогляд за ринком CDS значно поглибив кризу 2008 року [3].

Як реакція, навіть високо розвинені країни, почали змінювати внутрішню структуру регулювання

ринку капіталу. Швейцарія створила новий повністю незалежний регулятор — FINMA. У Британії перейшли від моделі з мега регулятором до змішаної моделі, надавши обом повну інституційну незалежність відповідно до функціональних обов'язків. У Франції AMF був створений трохи раніше 2003 р., відповідно до директиви MIFID, але після кризи 2008 року ступінь незалежності був підвищений.

Сьогодні більшість регуляторів ринку капіталу мають, як інституційну, так і фінансову незалежність. Зокрема в Україні, НКЦБФР підзвітна ВРУ та підпорядковується Президенту. Слід відзначити, що фін. та операційна незалежність Комісії є обмеженими, оскільки фінансування діяльності здійснюється за рахунок коштів Держ. бюджету. Операційна незалежність обмежується в частині нормотворчої діяльності (реєстрація актів в МінЮсті), нагляду та перевірок учасників ринку (мораторій на перевірки). Крім цього існує певний політичний вплив на дії Регулятора.

Консультаційний комітет IOSCO визначив основні цілі державного регулювання фінансових ринків, як: збереження ринкової цілісності, збереження фінансової цілісності, захист прав інвесторів [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику інституційної та фінансової незалежності регуляторів ринку капіталу досліджували чимало вчених, зокрема Петр Мусілек [7] (професор Університету економіки в Празі), Майкл Бар [1] (викладач Університету Мічигану) Джон Карсон [2] (експерт Світового банку), Емілія Зімкова та Вікторія Варгова [12] (Центральний банк Словенії), та ін. Чітке визначення поняття інституційної незалежності регулятора в міжнародній практиці відсутнє. Проте в рамках аналізу було визначено структурні елементи, які характеризують дане поняття. Найбільшого розширення інституціональних прав в Європі регулятори отримали в середині 80-х років, в США трохи раніше, а країнах, що розвиваються вже на початку нового тисячоліття. Щодо фінансової незалежності, то думки поки-що різняться втім міжнародні фінансові установи наполягають, що гарантування незалежності регуляторів фінансових ринків від уряду є критично важливим і рекомендував бути фінансово незалежними, чого можна досягти за рахунок зборів від основної діяльності, що в результаті дозволить гарантувати об'єктивність робочих процесів та розширити адміністративний і експертний потенціал.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є показати, що трансформація НК-ЦПФР є необхідністю для повноцінної розбудови, розвитку та підтримання ринку капіталу в Україні. В сучасних умовах дуже важливо мати надійного та ефективного регулятора, який сприятиме відновленню активності на ринку. Крім того трансформація дозволить стати повноправним членом світового співтовариства у сфері регулювання ринку капіталу, підписати ММoU IOSCO, а отже отримати повноцінний доступ до міжнародних методів нагляду та контролю.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу історичного розвитку фінансових регуляторів та різних моделей діяльності можна визначити наступні повторювані критерії, частина яких в т.ч. відповідає принципам IOSCO.

Першою ознакою незалежності регулятора стала неспроможність Президента США звільняти членів Ради директорів та Голову без поважної причини в 1935 році. Цей критерій залишається одним з основоположних і донині. В європейських країнах першим кроком, який асоціювався з незалежністю, було надання регуляторам приймати рішення незалежно від Уряду чи Міністерств, що мало на меті нівелювати вплив політиків на дії регулятора [4].

Критерії інституційної незалежності:

- Самостійне виконання обов'язків — рішення приймаються комітетами регулятора та не можуть бути оскаржені іншими держорганами;

- Підґрунтя для звільнення членів колегіального органу — лише у разі незадовільного виконання своїх обов'язків;
- Політична незалежність — зміна політичного курсу чи верхівки не повинні впливати на діяльність регулятора та виконання функцій;
- Підзвітність — колегіальний орган звітує Уряду, проходить процес аудиту, але не виконує накази щодо окремо взятих питань;
- Самофінансування — річні бюджети встановлюються самими регуляторами та фінансуються за рахунок зборів з учасників ринку.

У США регулювання ринку капіталів здійснюється на базі змішаної моделі. Регулювання ринку здійснює 2 регулятора: Комісія з цінних паперів і бірж США (SEC) та Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами США (CFTC). Інституціональна незалежність даних регуляторів характеризується наступними характеристиками: незалежність рішень щодо контролю за ринками та дотриманням правил учасниками; рада директорів хоч і звітує Уряду, а Голова погоджується Урядом, але водночас на виконання прямих обов'язків регуляторів вплив обмежений.

Операційне управління обох регуляторів здійснюється 5 членами Ради Директорів, один з яких Голова. Кандидатури подаються Президентом, а погоджуються Сенатом. Але є деяка різниця у зобов'язаннях голів. Так, Голова CFTC відповідальний за виконання адміністративних функцій, в тому числі і за ведення бюджету. У SEC виконання адміністративних функцій покладено на інших членів Ради Директорів. Керівники комітетів вибираються Головою і погоджуються на зібранні Ради Директорів, а сам Голова відповідальний за представлення та відстоювання інтересів регулятора в процесі комунікації з іншими організаціями чи на міжнародному рівні [1].

Австралія є прикладом змішаної моделі і окрім Австралійського управління пруденційного нагляду (APRA), який слідкує за дотриманням пруденційних показників [14], є другий незалежний фінансовий регулятор — Австралійська комісія з цінних паперів та інвестицій (ASIC), яка займається наглядом за дотриманням правил учасниками ринку і забезпечує впевненість інвесторів та користувачів у прозорому та ефективному ринку.

Незалежність регулятора зафіксована в законах і не піддається сумніву завдяки ефективній структурі управління. Так, діяльність ASIC керується 5 постійними членами, які затверджуються Генерал-губернатором за поданням Казначейства. Вони звітують, але не підконтрольні Парламенту та Казначейству.

Окрім забезпечення регулювання внутрішнього ринку капіталу Австралії, ASIC відповідальний і за міжнародну діяльність. Регулятор тісно співпрацює з регуляторами інших країн, забезпечує допомогу у розслідуванні злочинів на ринках капіталу, якщо такі запити надходять з-за кордону. ASIC є членом міжнародних організацій, зокрема і IOSCO, з якою підписаний ММoU.

Отже, незалежність регулятора реалізовується завдяки ефективному розподілу та делегуванню функціональних обов'язків між комітетами, вплив на яких обмежений, завдяки підзаконним актам, які захищають співробітників від несанкціонованих переслідувань, а відповідність міжнародним стандартам дозволяє підтримувати ринок капіталу конкурентоздатним та прозорим.

Політична незалежність є невід'ємною частиною реалізації функціональних обов'язків регулятора, забезпечення привабливого інвестиційного середовища та відповідності міжнародним стандартам. Діяльність регулятора передбачає запровадження ефективності на ринку у довгостроковій перспективі, зміни ж настроїв більшості в Уряді, обрання нових представників Парламенту чи Президента не мають впливати на послідовний, комплексний процес регулювання та підтримки прозорості і чесності на ринку. До політичної незалежності відноситься і відсутність державної реєстрації рішень регулятора з боку державних установ, адже бюрократичні перепони затримують процес прийняття рішення, а інколи й взагалі його відмінюють, чого не можна допускати для забезпечення правової ефективності на ринку [2].

У Польщі обов'язки регулятора ринку капіталу виконує — Комісія з фінансового нагляду Республіки Польща (KNF). KNF є підписантом ММoU та діє в умовах інституціональної незалежності та самофінансування [4].

Модель управління регулятора складається з двох інститутів: KNF та KNF Office. І тут є деяка специфічна складова політичної незалежності, адже згідно одного з принципів IOSCO до складу Ради Директорів регулятора не можуть входити представники інших державних органів. Проте KNF складається з 8 членів: Голови, двох замісників та по одному представнику від Міністерства Фінансів, Міністерства Економічного Розвитку, Міністерства Соціальної Політики, Національного Банку та Президента. Ці 8 членів, збираючись раз у 2 тижні, і здійснюють політику регулятора, встановлюють чи видозмінюють правила ринку у відповідності до владних повноважень, які їм надані Законом. Лише Голова та його замісники входять і до складу KNF

Office, який здійснює адміністративну підтримку KNF, а його працівники не відносяться до державних службовців.

Згідно одного з принципів IOSCO персонал регулятора відповідальний за прийняття важливих рішень має повний ступінь захищеності, включаючи право на можливість апеляції. Всі витрати понесені протягом судового процесу мають бути відшкодовані.

Ринок капіталу Ірландії досить невеликий, тому функції регулятора виконує Центральний Банк Ірландії. Регулятор має чітко визначений мандат своїх обов'язків, який затверджений у Законі. Також підписані угоди про співпрацю з іншими державними структурами у сфері контролю грошового ринку. ММoU IOSCO був підписаний у 2012 році [5].

Щоденні обов'язки регулятор виконує самостійно, без впливу з боку Уряду, накази видаються під контролем Комісії СБІ, а за процесом впровадження сліdkують відповідні члени Комісії. Персонал регулятора захищений від переслідування і має право письмового чи усного звернення у відповідні судові інстанції.

Підзвітність. Уряд може давати лише рекомендаційні зауваження щодо пріоритетних напрямів діяльності чи розвитку нових бачень, але ні в якому разі не віддавати накази, щодо окремо взятих питань. Це дозволяє регулятору зосередитися на виконанні своїх прямих обов'язків та не піддаватися зовнішньому впливу. В свою чергу регулятор сприяє державним органам у отриманні потрібної інформації в разі їх виконання службових обов'язків, веде свою діяльність на принципах чесності та відкритості по відношенню до всіх учасників ринку, веде прозорий бюджет та подає звіт про діяльність державним органам [1].

Фінансовий мега регулятор Латвії — Комісія з фінансового ринку та ринку капіталу (FCMC), який підписав ММoU IOSCO відносно нещодавно у 2013 році. Відповідно до принципів IOSCO діяльність FCMC ведеться незалежно від інших державних інститутів влади, рішення приймаються самостійно, але компетентні державні органи мають праву запитів щодо певної інформації.

Зв'язок з державними інститутами залишився на рівні обміну інформацією з Центральним Банком та Міністерством Фінансів, мінімум раз у квартал. Також Комісія має доповідати у письмовій формі про загальний стан на ринках фінансів та капіталу, а також про можливі проблеми ліквідності чи потенційні загрози ринку, які несуть певні учасники.

Щорічно, не пізніше 1 липня, регулятор подає звіт продуктивності протягом попереднього року та повний аудит до Парламенту та Міністру Фінансів.

Фінансові показники та оцінку надійного аудитора публікують у офіційному виданні.

Для виконання своїх обов'язків регуляторам ринків капіталу окрім інституціональної незалежності дуже важливо мати і фінансову незалежність, оскільки це дозволить в повній мірі відповідати за сумлінне виконання своїх обов'язків незалежно від дотацій з державного бюджету, а також можливість впроваджувати новітні технології, які дозволять підтримувати організованість та правочинність сектору фінансових послуг у дуже швидкоплинному зовнішньому середовищі, де загрози для законного використання ринків капіталу виникають кожного дня [7].

Можна виділити декілька принципів оптимальної фінансової моделі регулятора: загальний бюджет має бути пропорційним розміру, складності і характеру регульованих учасників ринку; фінансування регулятора повинно бути пропорційно розподілено між тими, кому необхідне регулювання та тими, хто отримує від цього вигоду; фінансування має бути стабільним та щорічно регулярним (дозволить ставити довгострокові цілі); фінансування має сприяти фінансовій незалежності.

Незалежно від моделі регулювання та нагляду більшість регуляторів забезпечують свою фінансову незалежність завдяки комісійним зборам з учасників ринку. Зокрема, у Великій Британії FSA має 3 види зборів: реєстраційний збір — стягується під час реєстрації нових організацій чи цінних паперів; збір у зв'язку зі зміною основного виду діяльності; щорічний збір — стягується на початку фінансового року.

Вищезгадані 3 види внесків майже не відчутні для фінансового стану учасників ринку, але дозволяють головному контролюючому органу Великої Британії у сфері фінансових послуг виконувати повноцінно та незалежно свої обов'язки. Зокрема, кошти витрачаються на пруденційний нагляд, фінансового омбудсмена, консультування з фінансових питань, департамент звітності та інше [3].

В Нідерландах, наприклад, нагляд за ринком веде Управління з фінансових ринків Нідерландів (AFM), яка частково фінансується з бюджету, але більшість фінансування отримує від обов'язкових платежів з учасників ринку. Є 2 види основних зборів. Плата за виконання конкретної діяльності (надання ліцензій, тощо). Це щорічні платежі за кожен вид сервісу. Грошові внески для нагляду за ринком. Це також щорічні фіксовані платежі, які визначаються для організацій за ринковою капіталізацією [4].

В Швейцарії для контролю та нагляду за всіма секторами фінансових послуг у 2009 році було створено повністю незалежний регулятор Швейцарська служба по нагляду за фінансовими ринками

(FINMA). Уряд є гарантом інституціональної, функціональної та фінансової незалежності регулятора і не втручається у діяльність FINMA. Він керується Радою директорів і управляється Виконавчим комітетом.

У 2016 році було зібрано майже 133 млн швейцарських франків, з яких 20% за рахунок щорічних фіксованих платежів з учасників ринку та 80% за рахунок зборів відповідно до виду діяльності [13].

Індивідуальні збори мають свою градацію для кожного сектору. Так, для банків та для дилерів відсоток збору визначається від балансових активів та вартості обороту цінних паперів; для страхових компаній на основі суми страхових внесків; для управляючих компаній за основу береться сума активів; з інституціональних інвесторів стягується відсоток від чистого прибутку.

В кінці кожного року публікується звіт, куди кошти витрачалися і якщо розглянути Звіт за 2016 рік, то 60% надходжень було витрачено на підтримання чесного функціонування ринку та основну діяльність регулятора (перевірки, ліцензування, правові рішення); а 40% на обслуговування самого апарату регулятора, з них 80% на заробітну плату працівників, 9% на ІТ обслуговування та 11% на амортизацію активів.

В результаті сектор фінансових послуг отримав надійного та ефективного регулятора, який дозволяє учасникам ринку працювати у справедливому правовому полі та у економічно надійному середовищі.

Комісія з цінних паперів і бірж США (SEC) також має ряд зборів для самофінансування своєї діяльності: реєстраційний збір — залежить від вартості розміщених цінних паперів; торгівельний збір — залежить від активу (акція, облігація, ін.) та торгового об'єму; брокерський збір — стягується з брокерів на користь державного бюджету, який в подальшому використовуються для контролю за дилерами та регулюванням ринку.

Ці та інші збори дозволяють майже повністю (якщо бути точнішим, то на 80–90% залежно від року) покрити бюджет витрат SEC, який у 2016 році становив 1,7 млрд доларів. Проте 10–20%, які залишаються і фінансуються Конгресом, класифікуються більшістю економістів та експертів, як слабке місце в організації Комісії та радять перейти на повне самофінансування, адже неузгодженість між Конгресом та Комісією щодо бачення діяльності часто впливає на затримку надання грошових коштів, а то й зовсім їх відсутність [9].

Міжнародне співробітництво. Незалежність у прийнятті рішень допомагає регуляторам працювати і на міжнародній сфері, зокрема у розпал

кризи 2008 року, ФРС США надавала допомогу у розслідуванні незаконних дій зарубіжним інститутам та європейським банкам, чого навряд чи вдалося досягти, якщо рішення приймали політики.

2013 року FCMC (Латвія) виконала всі умови і приєдналася до ММoU IOSCO, що не призвело до якихось фінансових потрясінь, а стан справ в економіці тільки покращився. Більшість проблем, які асоціювалися з великою часткою держави у банків-

ському бізнесі, неефективністю та нерентабельністю державних підприємств, значною часткою поганих кредитів та відсутністю кредитної культури були вирішені [11].

Зміна вектору діяльності FCMC, який отримав незалежність у своїх діях, сприяла підвищенню довіри з боку іноземних інвесторів, які принесли кошти та зробили економічні та валютні коливання менш відчутними та більш контрольованими, учасники

Таблиця 1

Порівняльний аналіз поточного стану НКЦПФР та очікуваних змін відповідно до міжнародного досвіду

Поточний стан	Очікувані зміни та їх переваги	Міжнародний досвід
Відсутність інституціональної незалежності	Незалежність НКЦПФР від уряду критично важлива, так як це є ключовою передумовою для створення надійного, незалежного контролюючого органу, який буде приймати об'єктивні рішення на основі результатів проведених перевірок і не залежати від зовнішніх факторів впливу. Відмова у наданні інституціональної незалежності через незадовільне економічне підґрунтя не є раціонально обґрунтованою, адже жодна країна світу не відштовхувалася від економічного стану регулятора, як базового фактору при прийнятті рішення за надання незалежності.	Швейцарія має незалежний фінансовий регулятор FINMA, створений інститут публічного права, функціонально незалежний від політичної влади Швейцарії. Ні Швейцарський парламент, ні Уряд не можуть видати директиви, які будуть впливати на виконання регулятором своїх обов'язків. FINMA виступає як незалежний орган влади, все ж таки є частиною політичних структур Швейцарії, одним з механізмів збалансування та контролю ринку капіталу. Підлягає парламентській перевірці та має враховуватися парламентським комісіям, які контролюють його роботу.
Відсутність фінансової незалежності	Самофінансування НКЦПФР є другою важливою умовою існування ефективного та чесного регулятора, який зможе не тільки повноцінно виконувати весь спектр своїх функцій на постійній основі, але й найняти висококваліфікован. працівників і тримати матеріально-технічну базу та IT згідно сучасних норм. Для забезпечення відкрит. бюджету потрібен щорічний аудит та публікація фін. показників у надійних джерелах.	Якщо проаналізувати міжнародний досвід, то близько 60% бюджету фінансових регуляторів йде на нагляд за дотриманням правил учасниками ринку, а отже щорічні фіксовані комісійні збори є економічно доцільними, адже вигодо набувачами при прозорому і чесному ринку виступають якраз учасники цього ринку.
Нормативно-правові акти повинні підлягати державній реєстрації	Відсутність державної реєстрації є частиною інституціональної незалежності, адже бюрократичні перепони затримують процес прийняття рішення, а інколи й взагалі його відмінюють, чого не можна допускати для забезпечення правової ефективності на ринку.	Рішення більшості регуляторів не підлягають оскарженню. Міністерства дають лише рекомендації, обговорюють загальні положення, цілі. Згідно IOSCO регулятор повинен мати належні ресурси достатні повноваження та здатність виконувати функції.
Члени НКЦПФР призначаються Президентом без погодження ВРУ	Відкритий конкурсний відбір на зайняття посад членів НКЦПФР та її голови дозволить покращити процес відбору кандидатів та зменшити ймовірність призначення осіб з недостатньою кваліфікацією чи недопустимою репутацією.	Більшість фін. регуляторів по світу мають декілька етапів відбору членів виконавчого комітету регулятора, а в США й взагалі майже у всіх Комісіях, кандидати подаються Президентом, затверджуються Сенатом.
Відсутність права проводити перевірки щодо ознак маніпулювання ринком	Право проводити перевірки щодо можливих порушень на ринку, попередження можливих несанкціонованих дій з боку учасників ринку є важливим, якщо не сказати основоположним пунктом існування регулятора. Адже забезпечення чесної конкуренції та стабільності на ринку дозволить залучити нових учасників і вивести ринок капіталу на міжнародний рівень.	IOSCO бачить у самостійності регулятора можливість слідкувати за виконанням правил на ринку та у легітимній і превентивній формі унеможливити їх порушення доцільність існування самого регулятора, як незалежного контролюючого органу економічно розвинутого ринку капіталу та сектору фінансових послуг.

Розроблено автором на основі джерел: [1, 4, 6, 9, 13].

ринку отримали прозорий та ефективний механізм регулювання, зрозумілий для всіх та з безпристрасним ставленням до всіх учасників ринку.

Наразі НКЦПФР не може повноцінно виконувати міжнародні засоби для досягнення та підтримання ринкової ефективності та розбудови ринків капіталу, адже НКЦПФР не є підписантом IOSCO MMoU, а отже не може встановити повноцінні двосторонні зв'язки з регуляторами інших країн, що робить ринок менш захищеним та знижує інвестиційну привабливість [10].

Згідно останніх рекомендацій МВФ в рамках технічної допомоги Департаменту ринків грошей і капіталу МВФ в період 13–25 липня 2015 року, було визначено, що незалежність НКЦПФР є важливою для забезпечення безпечного та привабливого інвестиційного середовища, підтримання репутації країни та відповідності міжнародним стандартам. Незалежність має бути максимально розширеною, а фінансовий стан максимально прозорим та стійким, що знайшло у Звітах місії МВФ в 2015 та 2016 роках. Підписаний у 2016 році Меморандум «Про економічну та фінансову політику» між МВФ та Україною спрямований, в тому числі, на посилення інституційної спроможності НКЦПФР [6].

Відповідно до норм діючого законодавства України, інституціональної структури регулювання та нагляду за ринками капіталів, поточна структура НКЦПФР знаходиться у стані переходу від секторальної до функціональної моделі управління ринком. Перехід НКЦПФР до функціональної моделі управління ринком обумовлений необхідністю зменшення дублювання функцій, стандартизацією процесів, поглибленням функціональної ефективності та концентрацією досвіду у розрізі функції та посилення контролю за діяльністю напрямків.

З метою визначення основних прогалів в частині інституційної та фінансової незалежності НКЦПФР було проведено GAP-аналіз основних критеріїв інституційної незалежності в порівнянні з очікуваними змінами в рамках нового проекту Закону Країни та міжнародним досвідом. Деталі аналізу наведено нижче.

Висновки. Отже, відповідно до аналізу наведеного в попередніх розділах даного звіту, було визначено 3 напрями за якими сформовано відповідні рекомендації, впровадження яких дозволить забезпечити необхідний рівень фінансової та інституційної незалежності НКЦПФР.

1. Внутрішня трансформація: розробка та впровадження Перехідної моделі діяльності НКЦПФР з можливістю подальшої адаптації до функціональної моделі регулювання на основі діючого законо-

давства; розробка концепції Функціональної моделі НКЦПФР, з можливістю її подальшого впровадження у відповідно до змін законодавства.

2. Інституційна (операційна) незалежність. Внесення змін до законодавства, які дозволять НКЦПФР: планувати та проводити перевірки учасників ринку; проводити розслідування з отриманням необхідного доступу до інформації з обмеженим доступом; розшири міжнародну співпрацю в рамках розслідування порушень на ринках капіталів; приймати нормативні акти без погодження з іншими органами; забезпечити юридичний захист НКЦПФР, Голови, членів НКЦПФР та персоналу; запровадити механізм підзвітності НКЦПФР; запровадити механізм відкритого відбору Голови та членів Комісії.

3. Фінансова незалежність. Внесення зміни до законодавства, які дозволять НКЦПФР: запровадити систему самофінансування за рахунок впровадження плати за нагляд та внесків учасників ринків капіталу; самостійно розпоряджатися фінансовими ресурсами; запровадити механізм фінансового аудиту.

Очікувані зміни та їх переваги у разі змін законодавчого поля:

1. Зміцнення інституційної незалежності дозволить НКЦПФР приймати об'єктивні рішення на основі результатів щоденного нагляду та проведених перевірок і не залежати від зовнішніх факторів впливу.

2. Самофінансування НКЦПФР сприятиме не тільки повноцінному виконанню всього спектру функцій регулятора на постійній основі, але й найняти висококваліфікованих працівників і тримати матеріально-технічну базу та ІТ систему згідно сучасних норм.

3. Виходячи з досвіду більшості країн світу, відсутність державної реєстрації та нездатність державних органів впливати на рішення регулятора, дозволить НКЦПФР уникнути бюрократичних перепон та зосередитися на виконанні безпосередніх функцій.

4. Правова захищеність персоналу та право проводити перевірки щодо можливих порушень на ринку, виявлення несанкціонованих дій з боку учасників ринку є важливою умовою для забезпечення чесної конкуренції та стабільності на ринку, що сприятиме міжнародній інтеграції.

5. Виконання вище зазначених рекомендацій дозволить підписати MMoU IOSCO, а це у свою чергу дасть можливість НКЦПФР діяти на міжнародній арені.

Окремо варто виділити створення механізму самофінансування та власного бюджету НКЦПФР, який буде наповнюватися з адміністративних та наглядових платежів учасників ринку і фінансуватиме

всю діяльність Комісії. Це дозволить: бути незалежними від стану та наповнень Державного бюджету; нівелювати вплив чиновників, які відповідальні за виділення грошей регуляторам; планувати витрати самостійно відповідно до виконання функціональних обов'язків регулятора; створити резервний фонд для непередбачуваних ситуацій.

Для впевненості, що Комісія ефективно витрачає кошти, буде проводитися щорічний аудит, а результати публікуватимуться у відкритих джерелах. На момент переходу створити Спеціальний фонд, який буде частково фінансуватися з Державного бюджету, а частково за рахунок перших зборів з учасників ринку.

References

1. Barr, M. (2015), «Accountability and independence in financial regulation: checks and balances, public engagement, and other innovations», *Law & Contemporary Problems*, vol. 78:119, № 3, pp. 119–128.
2. Carson, J. (2011), Policy research working paper «Self-regulation in securities market», The World Bank, available at: [//documents.worldbank.org/curated/en/337711468340157842/pdf/WPS5542](http://documents.worldbank.org/curated/en/337711468340157842/pdf/WPS5542).
3. Gadinis, S. (2013), «From independence to politics in financial regulation», *California Law Review*, vol. 101:327, pp. 336–342, 380–386, 391–402.
4. Hogue, H. Labonte, M. and Webel, B (2017), «Independence of federal financial regulators: structure, funding, and other issues», Congressional research service report.
5. International Monetary Fund (2014), Country (Ireland) report «Detailed assessment of observance — IOSCO objectives and principles of securities regulation», available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2014/cr14136>.
6. International Monetary Fund (2016), Technical assistance country (Ukraine) report № 16/108 «Self-funding of the NSSMC», available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr16108>.
7. Musilek, P. (2008), «Institutional arrangement of financial markets supervision: The case of the Czech Republic», *European financial and accounting journal*, vol. 3 № 4, pp. 6–21.
8. Mwenda, K. (2006), Working paper «Legal aspects of financial services regulation and the concept of a unified regulator», The World Bank, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/739411468153873981/pdf/359190PAPER0Le1s01OFFICALOUSEONLY1>.
9. Pellerin, S. Walter, J and Wescott, P. (2009), Working paper «The consolidation of financial market regulation: pros, cons, and implications for the United States», Federal Reserve Bank of Richmond.
10. The International organization of securities commission (2017), Methodology «For assessing implementation of the IOSCO objectives and principles of securities regulation», available at: <https://www.iosco.org/library/>.
11. The Organization for economic co-operation and development (2016), Working paper «Latvia: review of the financial system», available at: <http://www.oecd.org/finance/Latvia-financial-markets-2016>.
12. Zimkova, E. and Vargova, V. (2006), «Trends in institutional structure of financial regulation and supervision in the EU», *Narodna Banka Slovenska: Financial market supervision, BIATEC*, vol. 14, pp. 18–21.
13. Official site of the Swiss financial market supervisor authority — <https://www.finma.ch/en/supervision/our-approach-to-supervision/>
14. Official site of the Australian prudential regulator authority — <http://www.apra.gov.au/AboutAPRA/Pages/Supervision.aspx>

Саргсян Лилит Норайровна
кандидат экономических наук, научный сотрудник
Института экономики имени М. Котаняна НАН РА
Sargsyan Lilit
PhD in Economics, Research Associate
Institute of Economics after M. Kotanyan of the NAS RA

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЭКСПОРТА И ИМПОРТА НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ В МИРЕ И В АРМЕНИИ

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMPACT OF EXPORT AND IMPORT ON ECONOMIC GROWTH IN THE WORLD AND IN ARMENIA

Аннотация. Для стран, с малой экономикой, как Армения, ограниченный внутренний спрос не может служить основой для долгосрочного экономического роста, по этому, для обеспечения стабильных темпов экономического роста большое значение имеет внешний спрос, т.е. экспорт и импорт могут стать одним из основных факторов.

Целью данного анализа является выявление механизмов влияния экспорта и импорта на экономический рост в мире, сравнение тенденции экономического роста, экспорта и импорта Армении с мировыми показателями, анализ структуры экспорта и импорта с точки зрения обеспечения экономического роста страны, а также выделение слабых сторон внешней торговли Армении и предложение путей для их преодоления.

Информационной базой для статьи служили анализы разных авторов, а также данные Всемирного банка, Международного валютного фонда и Статистической службы Республики Армении.

Ключевые слова: экономический рост, внешняя торговля, экспорт, импорт, сравнительный анализ.

Summary. The limited domestic demand can't be a base for a long-term economic growth for the countries with a small economy, as Armenia. Therefore, the external demand has a great importance to ensure a sustainable economic growth, so export and import can become one of the main factors of economic growth.

The purpose of this analysis is to identify the mechanisms of the influence of exports and imports on the world economic growth, to compare the trend of economic growth, exports and imports of Armenia with world indicators, to analyze the structure of exports and imports in terms of ensuring economic growth of the country, and to highlight the weaknesses of Armenia's foreign trade and to suggest ways to overcome them.

The information base for the article was the analysis of different authors, as well as data of the World Bank, the International Monetary Fund and the Statistical Service of the Republic of Armenia.

Key words: economic growth, foreign trade, exports, imports, comparative analysis.

Постановка проблемы. Для обеспечения экономического роста кроме внутренних факторов очень важны такие внешние факторы, как экспорт, импорт, прямые иностранные инвестиции, трансферты и т.д. Для маленьких стран, как Армения, ограниченный внутренний спрос не может служить основой для долгосрочного экономического роста, по этому, для обеспечения стабильных темпов экономического роста большое значе-

ние имеет внешний спрос, т.е. экспорт и импорт могут стать одним из основных факторов.

Анализ последних исследований и публикаций. Экономический рост показывает увеличение объема произведенных товаров и услуг в национальной экономике за определенный период времени (как правило, за год) [1, с. 115]. Существует много определений экономического роста в экономической литературе. Основные из них представлены ниже:

- экономический рост-это долгосрочная динамика роста реальных объемов производства в экономике [2, с. 232];
- экономический рост-это скорость изменений объемов реального ВВП [3, с. 606];
- экономический рост — это стабильный рост ВВП на душу населения [4, с. 45].

Экономический рост страны имеет ряд факторов, как внутренних так и внешних. Из внешних факторов особо важны экспорт, импорт и инвестиции. Данный анализ посвящен выявлению механизма влияния экспорта и импорта на экономический рост. Экспорт одна из важнейших факторов экономического роста [5, с. 127], но этот фактор особенно важно для стран с малой экономикой, так как дает возможность предпринимателей с помощью эффекта масштаба производить еще больше количества продукции, что и приводит к экономическому росту [6, с. 25–28].

Как правила, правительства развивающихся стран рассматривают стимулирование экспорта как важнейший шаг в процессе обеспечения экономического роста. По их мнению, таким образом страна получает иностранную валюту, необходимую для импорта, для решения проблем равновесия платежного баланса, для погашения внешнего долга и для прочего [7, с. 473–485; 8, с. 212].

Естественно, страна не может производить и экспортировать все что угодно. Некоторые экономисты считают, что наивысшей эффективности страна достигнет, если специализируется на производстве и экспорт таких товаров, в которых у него имеются совершенные, сравнительные, или же конкурентные преимущества [9, с. 10–38; 10, с. 181–189]. Только в этом случаи страна может обеспечить наиболее эффективное распределение производственных ресурсов. Тем не менее не только экспорт, но и импорт тоже может спровоцировать экономический рост. Некоторые экономисты считают, что, например, импорт сырья, новейших технологий и оборудования несомненно приводит к экономическому росту [11, с. 95–105].

Таким образом, с учетом вышеупомянутых факторов, и анализов в экономической литературе, можно вывести механизм влияния экспорта на экономический рост (рис. 1).

Аналогичным методом можно вывести и механизм влияния импорта на экономический рост. Во первых, нужно учесть, что благодаря импорту в страну вводятся товары, которые не возможно, либо не эффективно производить внутри страны. Таким образом повышается эффективность распределения ресурсов [12, с. 71–102]. Кроме того, с учетом торговли новейших технологий, можно констатировать факт, что их импорт приводит к экономическому росту. Ряд экономистов считает, что не только импорт новых технологий, но и импорт промежуточных товаров и полуфабрикатов тоже приводит к экономическому росту [13, с. 11]. Но это еще не все. Некоторые авторы говорят, что иногда даже импорт бытовых продуктов тоже может спровоцировать экономический рост. Так, например, импорт бытовых товаров может привести к тому, что внутренние производители этих товаров будут вынуждены внедрить новые технологии в производство, чтобы смогли конкурировать с импортированными товарами. Внедрение новых технологий и приводит к экономическому росту [14, с. 7].

Таким образом, на рисунке 2 представлен механизм провоцирования экономического роста с помощью импорта.

Формулировка целей статьи. Целью данного анализа является выявление механизмов влияния экспорта и импорта на экономический рост в мире, сравнение тенденции экономического роста, экспорта и импорта Армении с мировыми показателями, анализ структуры экспорта и импорта с точки зрения обеспечения экономического роста страны, а также выделение слабых сторон внешней торговли Армении и предложение путей для их преодоления.

Изложение основного материала исследования. Рассмотрим динамику экономического роста, экспорта и импорта Армении и приведем сравнительный анализ с аналогичными мировыми показателями.

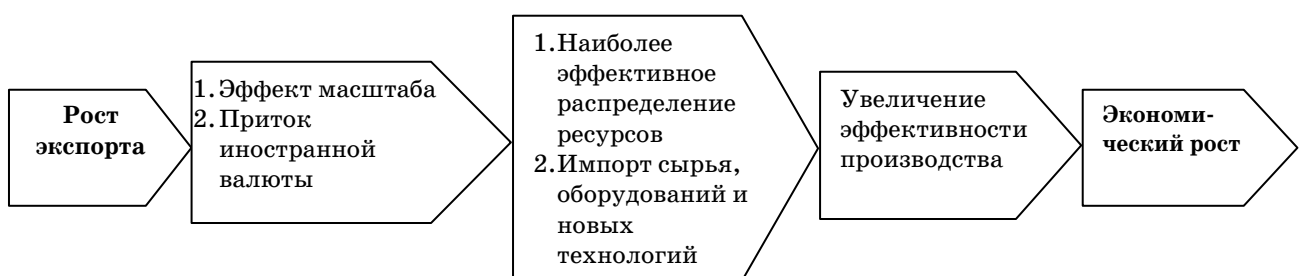

Рис. 1. Механизм влияния экспорта на экономический рост

Источник: данный механизм выявлен со стороны автора на основе обобщения анализов разных авторов, перечисленных выше

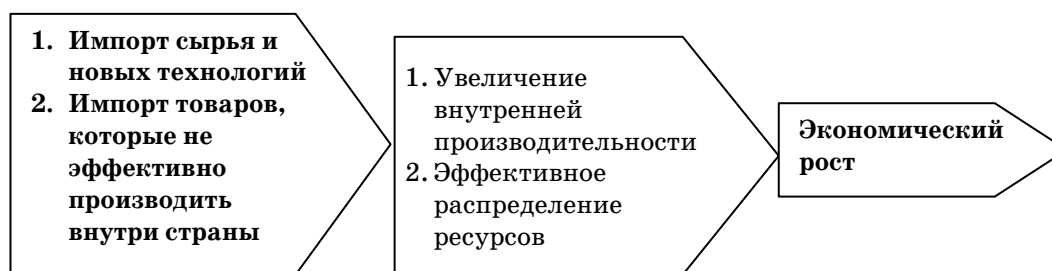

Рис. 2. Механизм провоцирования экономического роста с помощью импорта

Источник: данный механизм выявлен со стороны автора на основе обобщения анализов разных авторов, перечисленных выше

С 2000 г. экономика Армении считается одной из быстро развивающихся в мире [15, с. 15] благодаря тому, что до 2008 г. средний индекс экономического роста страны был выше, чем в развитых и в развивающихся странах (рис. 3).

До 2008 г. экономический рост Армении определялся двузначным числом (в среднем — 13%) [18]. Но из-за всемирного экономического кризиса, уже с 2008 г. Темпы экономического роста в Армении сократились (6,8% в 2008 г.), а в 2009 г. Спад экономики страны составил 14,1%. В 2010–2016 гг. экономика Армении росла, так и не достигнув предкризисных индексов.

Рассмотрим изменение макроэкономических индексов Армении. В 2000–2016 гг. в структуре ВВП страны значительно сократился удельный вес сельского хозяйства (27,3% в 2000 г., 18,6% в 2016 г.) и вырос удельный вес сферы услуг (43,6% в 2000 г., 53,2% в 2016 г.), а индекс промышленного производства практически не изменился [18].

В 2016 г. дефицит торгового баланса Армении составил более, чем 14% ВВП [18]. Дефицит в основном связан с неэффективностью структур импорта и экспорта. Именно эту проблему будем анализировать ниже.

Анализируя структуру внешней торговли Армении с географического точки зрения, можно увидеть, что в 2000–2016 гг. на долю стран СНГ приходится в среднем 28,4% внешней торговли Армении, а на долю стран ЕС-в среднем 27% [18].

Очень важно учесть долю импорта и экспорта страны в ВВП (рис. 4), так как эти индексы показывают, насколько развитие страны зависит от внешних факторов.

Показатель доли импорта в ВВП в Армении выше только от аналогичного показателя России, Турции и Китая, которые являются страны с большой экономикой. Таким образом, можно сказать, что с этой точки зрения Армения развивается аналогичным образом, как и другие страны. А с точки зрения доли экспорта в ВВП Армения отстает от Грузии, Азербайджана, Украины и Болгарии. Именно в этом индексе и отражается неблагоприятное развитие Армении.

Таким образом, можно сказать, что Армения местами ходит в одну ногу с мировой экономикой, а местами отстает.

Что касается структуры армянского экспорта с точки зрения товарного распределения, то здесь ситуация хуже: 4 товарных групп (драгоценные камни и металлы, недрагоценные металлы, готовые

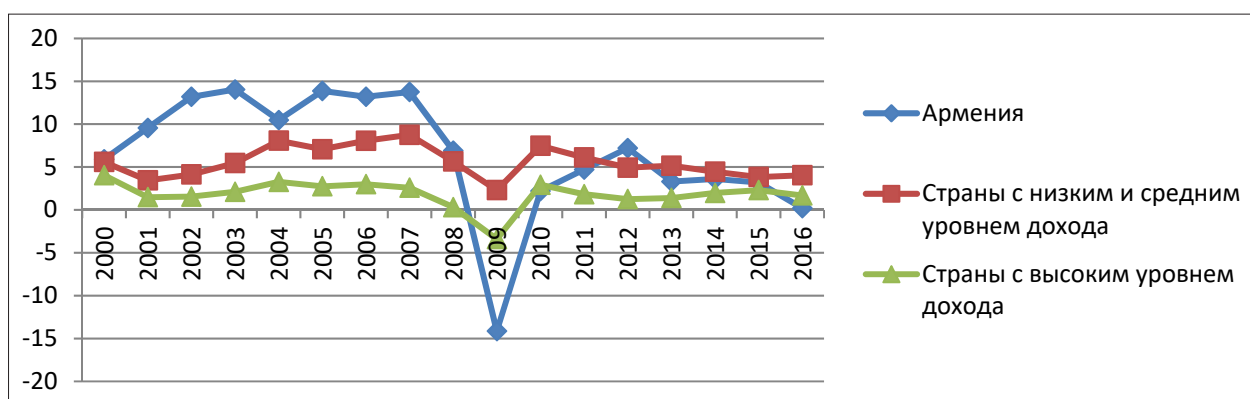

Рис. 3. Сравнение индексов экономического роста Армении и других стран мира

Источник: диаграмма составлена автором, на основе данных [18, 19, 20]

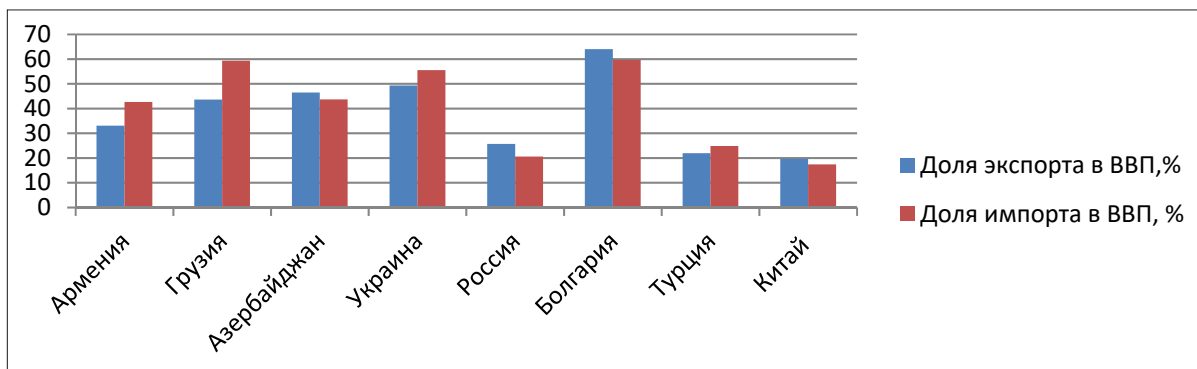

Рис. 4. Сравнительный анализ доли экспорта и импорта в ВВП в 2016 г.

Источник: Диаграмма составлена автором, на основе данных [19]

пищевые продукты и минеральные продукты) в 2000–2016 гг. составили в среднем 82,9% армянского экспорта [18]. Это означает, что для экспорта Армении характерно высший степень концентрированности, что не является благоприятным фактором для обеспечения экономического роста.

Еще одной проблемой армянского экспорта является его технологическое содержание. Мировой опыт показывает, что высокие и стабильные темпы экономического роста смогли обеспечить те страны, технологическое содержание экспорта которых перешел с продуктов низкого технологического содержания к продуктам высокого технологического содержания [16, с. 54–73]. А те страны, экспорт которых ориентирован на ресурсоемких продуктов, так и не смогли обеспечить высокие темпы экономического роста [17, с. 13–69].

Анализируем структуру экспорта Армении с этой же точки зрения (Таблица 1).

Таблица 1

Технологический состав экспорта Армении

	Ресурсоемкие продукты, %	Продукты с низким технологическим содержанием, %	Продукты со средним и высоким технологическим содержанием, %	Общее
2001	11,9	71,8	16,3	100
2016	30,56	62,01	7,43	100

Источник: таблица составлена автором на основе данных [18].

Таблица 1 показывает, что по сравнению с 2001 г., в 2016 г. технологический состав армянского экспорта изменился следующим образом: в 2016 г. сократился удельный вес товаров с низким, со средним и с высоким технологическим содержанием, а взамен увеличился удельный вес продуктов с высокой ресурсоемкостью. То есть, состав экспорта Армении изменился наихудшим образом.

По сравнению с экспортом структура импорта Армении с точки зрения товарного распределения не так уж сконцентрирована. 5 товарные группы вместе составили примерно 50% импорта Армении в среднем в 2000–2016 гг.

Что обнадеживает в составе импорта страны, так это то, что промышленные запасы и средства производства в течение рассмотренного периода составили 47,45% всего импорта Армении [18]. Более того, в 2016 г., по сравнению с 2000 г., увеличился импорт средств производства. Тем не менее, продукты питания, напитки, топливо и другие потребительские товары составляют 48,8% импорта в среднем, что не очень хороший показатель.

Выводы. Таким образом, анализируя вышеупомянутые факты, мы показали сильные и слабые стороны армянского экспорта и импорта, их влияние на экономический рост Армении. Во-первых, с точки зрения товарного распределения, экспорт Армении является высокого уровня сконцентрированным, что не благоприятно для обеспечения экономического роста. Технологический состав структуры экспорта Армении тоже не обнадеживает, так как мы обнаружили тенденцию роста экспорта ресурсоемких продуктов. Более того в составе экспорта ресурсоемких продуктов огромное место занимает экспорт минеральных продуктов. То есть такая маленькая страна, как Армения специализировалась в основном на экспорте минеральных продуктов. Такое явление не приемлемо даже для стран с огромными минеральными запасами.

Исходя из вышесказанного, можно с уверенностью сказать, что для обеспечения экономического роста в самые короткие сроки структура внешней торговли Армении должна измениться следующим образом:

- В составе экспорта страны должны превышать продукты со средним и с высоким технологическим содержанием;

• В структуре импорта страны должны превышать промышленные запасы и средства производства, а также те продукты, производство которых в данный момент в Армении не эффективно.

Только эти верные шаги могут обеспечить стабильный экономический рост Армении и не дать последующим кризисам разрушить экономику, как это было в 2009 г.

Литература

1. Perroux F. Dictionnaire economique et social, Hatier, 1990, 155 pp.
2. Агапова А., Серегина С. Ф. Макроэкономика, 6-е издание, Москва, Дело и Сервис, 2004, 447 с.
3. Чепурин М. Н., Киселева Е. А. Курс экономической теории, «АСА», Киров 2006, 832 с.
4. Black J., Hashimzade N. and Myles G. A Dictionary of Economics. Oxford University Press, 2009. Oxford Reference Online. Oxford University Press. Austin Public Library, 11 November 2011-<http://www.oxfordreference.com/views/ENTRY.html?subview=Main&entry=t19.e931>
5. Denison E. Accounting for United States Economic Growth 1929–1969, The Brookings Institution, Washington, D.C., 1974, 355 p.
6. Hausmann R., J. Hwang, and D. Rodrik. 2006. «What You Export Matters.» Working Paper. Center for International Development, Harvard University. — 31 p.
7. Singer H., The Distribution of Trade between Investing and Borrowing Countries, American Economic Review, 1950, p 473–485.
8. Prebish R. The Economic Development of Latin America and its Principal Problems, United Nations Department of Economic Affairs, 1950, 247 pp.
9. Krugman/Obstfeld, International Economics. 2003, Chapter 2: Labor Productivity and Comparative Advantage: The Ricardian Model, 712 p.
10. Balassa B. (1978) Exports and economic growth: further evidence, Journal of Development Economics, 5, 181–189.
11. Hagelstam J. Mercantilism Still Influences Practical Trade Policy at the End of the Twentieth Century, Journal of World Trade, 1991. P. 95–105.
12. Romer P. Endogenous technological change, Journal of Political Economy, 1990, P. 71–102.
13. Kim S., Lim H., Park D. Could Imports be Beneficial for Economic Growth? Some Evidence from Republic of Korea, ADB, ERD Working Paper No. 103, October 2007, 22pp.
14. Sangho K., Hyunjoon L. and Donghyun P. The Effect of Imports and Exports on Total Factor Productivity in Korea, 2002, 40 pp.
15. USAID, «Economic Performance Assessment: Armenia», April 2005, 23pp.
16. Lall S. Export of manufactures by developing countries: emerging patterns of trade and location, Oxford Review of Economic Policy, 11(2), 1998, p. 54–73.
17. Lall S., Technological change and industrialization in the Asian NIEs': Achievements and Challenges, Technological Learning and Innovation: The Experience of the Asian NIEs, p.13–69, 2000, Cambridge: Cambridge University Press.
18. www.armstat.am
19. www.worldbank.org
20. www.imf.org

References

1. Agapova A., Seregina S. Makroekonomika, 6-oe isdanie, Moskva, Delo i service, 2004. [Macroeconomics, 6-th edition] (in Russian)
2. Balassa B. Exports and economic growth: further evidence, Journal of Development Economics, 1978.
3. Black J., Hashimzade N. and Myles G., A Dictionary of Economics. Oxford University Press, 2009. Oxford Reference Online. Oxford University Press. Austin Public Library, 11 November 2011.
4. Chepurin N., Kisseleva E., Kurs ekonomicheskoy teorii, «ASA», Kirov 2006 [The course of economic theory] (in Russian)
5. Denison E., Accounting for United States Economic Growth 1929–1969, The Brookings Institution, Washington, D.C., 1974.
6. Hagelstam J., Mercantillism Still Influences Practical Trade Policy at the End of the Twentieth Century, Journal of World Trade, 1991.

7. Hausmann R., J. Hwang, and D. Rodrik. «What You Export Matters.» Working Paper. Center for International Development, Harvard University, 2006.
8. Kim S., Lim H., Park D., Could Imports be Beneficial for Economic Growth? Some Evidence from Republic of Korea, ADB, ERD Working Paper No. 103, October 2007.
9. Krugman/Obstfeld, International Economics / Chapter 2: Labor Productivity and Comparative Advantage: The Ricardian Model, 2003.
10. Lall S. Export of manufactures by developing countries: emerging patterns of trade and location, Oxford Review of Economic Policy, 11(2), 1998.
11. Lall S. Technological change and industrialization in the Asian NIEs': Achievements and Challenges, Technological Learning and Innovation: The Experience of the Asian NIEs, p.13–69, 2000, Cambridge: Cambridge University Press.
12. Perroux F. Diktioner ekonomik e social. [Economic and social Dictionary], Hatier, 1990. (in French)
13. Prebish R. The Economic Development of Latin America and its Principal Problems, United Nations Department of Economic Affairs, 1950.
14. Romer P. Endogenous technological change, Journal of Political Economy, 1990.
15. Sangho K., Hyunjoon L. and Donghyun P. The Effect of Imports and Exports on Total Factor Productivity in Korea, 2002.
16. Singer H. The Distribution of Trade between Investing and Borrowing Countries, American Economic Review, 1950.
17. USAID «Economic Performance Assessment: Armenia», april 2005.
18. www.armstat.am
19. www.worldbank.org
20. www.imf.org

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 2(10)

Головний редактор — *Камінська Т.Г.*

Київ 2018

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 06.03.2018. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 16.04. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.